



T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

**TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**MESNEVÎHÂNLİK GELENEĞİ VE MESNEVÎHÂN ŞAİRLER**

**DOKTORA TEZİ**

**Ömer Faruk KAYGISIZ**

**BURSA – 2025**



T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**MESNEVÎHÂNLİK GELENEĞİ VE MESNEVÎHÂN ŞAİRLER**

**DOKTORA TEZİ**

**Ömer Faruk KAYGISIZ**

**Danışman:**

**Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY**

**BURSA – 2025**

**TEZ ONAY SAYFASI**

**T. C.**

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ**

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı'nda, **711922002** numaralı **Ömer Faruk KAYGISIZ**'ın hazırladığı “**MESNEVÎHÂNLİK GELENEĞİ ve MESNEVÎHÂN ŞAİRLER**” başlıklı Doktora çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 15/08/2025 günü 10:00 – 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Abdürrezzak TEK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ

İstanbul Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Kenan ÖZÇELİK

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

**15 / 08 / 2025**



## DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

### BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

### SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

### İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17/07/2025

Tez Başlığı / Konusu: Mesnevîhânlık Geleneği ve Mesnevîhân Şairler

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 255 sayfalık kısmına ilişkin, 13/07/2025 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)\* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

**Adı Soyadı:** Ömer Faruk Kaygısız  
**Öğrenci No:** 711922002  
**Anabilim Dalı:** İslam Tarihi ve Sanatları  
**Programı:** Türk İslam Edebiyatı  
**Statüsü:**  Y.Lisans  Doktora

**Danışman**  
**Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY**  
17/07/2025

## YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Mesnevîhânlık Geleneği ve Mesnevîhân Şairler” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

17/07/2025

**Adı Soyadı: Ömer Faruk KAYGISIZ**

**Öğrenci No: 711922002**

**Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları**

**Programı: Türk İslam Edebiyatı**

**Tezin Türü: Doktora**

## ÖZET

Yazar adı soyadı	Ömer Faruk KAYGISIZ
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim dalı	Türk İslam Edebiyatı
Tezin niteliği	Doktora
Tez danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY

### Mesnevîhânlık Geleneği ve Mesnevîhân Şairler

Bu tez, Mesnevîhânlık geleneğini edebî, bilimsel, kültürel ve kurumsal yönleriyle kapsamlı biçimde ele almaktadır. Toplam 91 şair Mesnevîhân tespit edilmiş; ayrıca şair olmamakla birlikte geleneğin güçlü temsilcileri arasında yer alan 5 önemli isim de çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu şahsiyetlerin biyografileri, Mesnevî eğitimi aldıkları kaynaklar, faaliyet yürüttükleri coğrafyalar ve yetiştirdikleri talebeler ayrıntılı biçimde incelenmiş; şair olanların şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Mevlânâ'nın hayatı ve Mesnevî'nin yazım süreci kaynaklara dayalı olarak özetlenmiş; Mesnevî'nin klasik Türk edebiyatındaki estetik ve poetik etkileri değerlendirilmiştir. Mesnevîhânlar yalnızca edebî bir figür değil, aynı zamanda tasavvufî, kültürel ve sosyal bir otorite olarak konumlandırılmıştır. Çalışmada, Mesnevî'nin camilerde, tekkelerde, konaklarda ve medreselerde okutularak geniş kitlelere ulaştığı; Dâru'l-Mesnevîler aracılığıyla kurumsallaştığı tespit edilmiştir. Mesnevîhânların farklı tarikatlara mensubiyetleri, geleneğin Mevlevîlik sınırlarını aşarak tasavvufî gelenekler arasında ortak bir kıraat ve yorum pratiğine dönüştüğünü göstermektedir. Ayrıca, anlatıcının metin anlamı üzerindeki belirleyici rolü vurgulanmış, birey merkezli modern okuma biçimlerinin bu çok katmanlı yapıyı anlamada yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak, Mesnevîhânlık geleneği Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında yaşatılabilir bir kültürel değer olarak değerlendirilmiş; aynı zamanda geleneksel bilgi aktarımı ve kıraat kültürü üzerinden bilim tarihine önemli bir katkı sunduğu ortaya konmuştur.

**Anahtar kelimeler:** Mesnevîhân, Mesnevîhânlık Geleneği, Somut Olmayan Kültürel Miras, Bilim Tarihi

## ABSTRACT

<b>Name &amp; surname</b>	<b>Ömer Faruk KAYGISIZ</b>
<b>University</b>	<b>Bursa Uludağ University</b>
<b>Institute</b>	<b>Institute of Social Sciences</b>
<b>Field</b>	<b>Islamic History and Arts</b>
<b>Subfield</b>	<b>Turkish Islamic Literature</b>
<b>Degree awarded</b>	<b>PhD.</b>
<b>Supervisor</b>	<b>Assistant Professor Dr. Ali İhsan AKÇAY</b>

### **Mathnawi-khan Tradition and Mathnawi-khan Poets**

This thesis provides a comprehensive examination of the tradition of Mathnawi-khanship, analyzing its literary, scientific, cultural, and institutional dimensions. A total of 90 poet Mathnawi-khans have been identified, along with 5 prominent non-poet figures who were also significant representatives of the tradition. The biographies of these individuals, the sources from which they received their Mathnawi education, the regions in which they operated, and the disciples they trained are presented in detail. Selected poems are included to exemplify the literary identities of the poet Mathnawi-khans. The life of Rumi and the writing process of the Mathnawi are summarized based on historical sources, and the work's aesthetic and poetic impact on classical Turkish literature is evaluated. Mathnawi-khans are portrayed not only as literary figures but also as cultural, Sufi, and social authorities. The thesis reveals that the Mathnawi was recited widely in mosques, lodges, mansions, and madrasas, eventually gaining institutional structure through the establishment of Dâr al-Mathnawi centers. The affiliation of Mathnawi-khans with various Sufi orders beyond the Mevlevî tradition demonstrates that Mathnawi-khanship evolved into a shared practice of recitation and interpretation across different mystical schools. The study emphasizes the central role of the narrator in constructing meaning and contrasts this with modern, individual-centered reading approaches, which often fall short in comprehending the multilayered structure of the Mathnawi. In conclusion, the tradition of Mathnawi-khanship is assessed as an intangible cultural heritage with the potential for preservation and revival, while also contributing significantly to the history of science through its role in traditional knowledge transmission and oral interpretative culture.

**Keywords:** Mathnawi-khan, Mathnawi-khan Tradition, Intangible Cultural Heritage, Science History

## TEŞEKKÜR

Bu doktora tezinin hazırlanmasında, başından sonuna kadar bilgi, birikim ve rehberlikleriyle yanımda olan, bilimsel katkılarını esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY'a en içten şükranlarımı sunarım.

Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ ve Prof. Dr. Abdurrezzak TEK'e, çalışmamın gelişim sürecindeki kıymetli katkıları ve yapıcı eleştirileri için teşekkür ederim.

Çalışmam süresince farklı aşamalarda bilgi, destek ve yönlendirmeleriyle katkıda bulunan Doç. Dr. Şevket YILDIZ, Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk YİĞİTEROL, Arş. Gör. Dr. Tahir AYAS, Arş. Gör. Furkan ARDIÇ, Arş. Gör. Hümeysra Mermer Turner'e ve Arş. Gör. Mehmet Ali KESKİL ile Mahir APAK'a teşekkür ederim. Akademik yolculuğum boyunca manevi desteğini her daim hissettiğim değerli arkadaşım Muhammed Said UYSAL'a ayrıca teşekkür borçluyum.

Bu süreçte dualarını ve desteklerini esirgemeyen kıymetli anne ve babama minnettarım. Varlığıyla her daim güç ve ilham kaynağım olan sevgili eşim Esra Hanım'a ve hayatıma neşe katan sevgili kızım Zeynep NİHAN'a sonsuz teşekkür ederim.

Bu çalışma, Yükseköğretim Kurulu'nun 100/2000 Doktora Burs Programı çerçevesinde "Somut Olmayan Kültürel Miras" öncelikli alanında ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Bilim İnsanı Destek Programı Başkanlığı (BİDEB) 2211/C Öncelikli Alanlar Burs Programı kapsamında "Bilim Tarihi" öncelikli alanında desteklenmiştir. Katkılarından dolayı YÖK ve TÜBİTAK'a teşekkür ederim. Sağlanan bu destekler, çalışmamın sürdürülebilirliği ve derinlemesine ilerlemesi açısından büyük katkı sağlamıştır.

Tüm bu kişi ve kurumların katkıları, bu tezin ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır.

## İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iv
YEMİN METNİ .....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT .....	vii
TEŞEKKÜR .....	viii
İÇİNDEKİLER .....	ix
KISALTMALAR .....	xiii
GİRİŞ .....	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE .....	2
1.1. Mesnevîhân Kavramının Tanımı ve Literatürdeki Yeri.....	2
1.2. Gelenek İçinde Mesnevî Takrîrinin İcrâ Biçimi .....	3
2. ARAŞTIRMA PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ .....	5
3. YÖNTEM.....	7
4. TEZİN YAPISI .....	8
5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	9

## BİRİNCİ BÖLÜM

### MESNEVÎHÂN: KİMLİK ve İNŞÂ

1. KLASİK EDEBİYATIMIZDA MEVLÂNÂ VE MESNEVÎ .....	12
1.1. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin kısaca hayatı .....	12
1.2. Mesnevî'nin yazım süreci .....	16
1.3 Mevlânâ ve Mesnevî'nin Edebiyata Tesirleri .....	19
2. NİÇİN MESNEVÎ? .....	22
3. MESNEVÎ'YE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ .....	27
4. GELENEĞİMİZDE KIRAAT MECLİSLERİ VE OKUYUCULUK GELENEĞİ.....	31
5. MESNEVÎHÂNIN SOSYAL KİMLİĞİ VE ROLÜ .....	36
6. BATI'NIN ANLAM ARAYIŞLARI KARŞISINDA MESNEVÎHÂNLIK OTORİTESİ .....	41
7. BİR METNİ ANLAMADA ANLATICININ ROLÜ .....	47
8. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS (SOKÜM) NEDİR? .....	56
9. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA MESNEVÎHÂNLIK GELENEĞİ.....	58

## İKİNCİ BÖLÜM

### MESNEVÎHÂNLIK: KURUMSAL YAPI ve ESER

1. MESNEVÎHÂNLIK VE MEVLEVÎLİK İLİŞKİSİ.....	62
2. MEVLEVÎLİK DIŞINDAKİ TARİKATLARDA MESNEVÎHANLIK .....	65
3. MESNEVÎ'NİN OKUNDUĞU MEKANLAR .....	69
3.1. Tekkeler.....	70

3.2. Câmiler.....	76
3.3. Medrese.....	79
3.4. Dâru'l- Mesnevî.....	80
3.5. Konaklar.....	81
4. MESNEVÎHANLIK GELENEĞİNDE MESNEVÎ ŞERHLERİNİN YERİ VE ÖNEMİ.....	83
4.1. Tâhirü'l-Mevlevî'nin icazeti:.....	85
4.2. Gölpınarlı'daki ikinci icazet:.....	85
4.3. Esad-nâme adlı eserde yer alan Nazmî Efendi'ye verilen icâzet:.....	86
4.4. Hoca Hüsameddin Efendi tarafından Osman Salahaddin Dede Efendi'ye verilen icâzet:.....	88
5. OSMANLI EDEBÎ KANONU VE MESNEVÎ.....	91
5.1. Osmanlı Edebî Kanonunda Mesnevîhân'ın Rolü.....	94
6. MESNEVÎ ŞÂRİHİ VE MESNEVÎHÂN ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIKLAR.....	96

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### MESNEVÎHÂNLAR: ŞİİR ve ŞAİR

1. MESNEVÎHÂNLARIN TESPİTİ.....	100
1.1. Hüsameddin Çelebi (ö.683/ 1284).....	101
1.2. Burhâneddin İlyas Çelebi (ö.797/ 1394).....	102
1.3. Bedreddin Çelebi (ö. 800/ 1397).....	104
1.4. Kasım Dede (ö.? -15. yy).....	104
1.5. Hudâyî Dede (ö.885/ 1480).....	105
1.6. Alâyî (ö.? / 16. yüzyıl).....	107
1.7. Gedâyî Dede (ö.? - 16. yy).....	107
1.8. Fenâyî Dede (ö. 925/1519-20).....	108
1.9. Cünûnî Ahmed Dede (ö.930/ 1523-1524).....	109
1.10. İbrahim Gülşenî (ö. 940/ 1534).....	111
1.11. Derviş Senâyî (ö.950/ 1543-1544).....	114
1.12. Derviş Hâfız (ö.950/ 1543-1544).....	115
1.13. Yûsuf Sîneçâk (ö. 953/1546-1547).....	116
1.14. Sürûrî (ö.969/1562).....	118
1.15. Penâhî (ö.971/ 1563).....	120
1.16. Hayâlî Efendi (ö. 977/1569).....	121
1.17. Derviş Dede (ö.980/ 1572).....	123
1.18. Selânikli Derviş Manevî (ö. 980 / 1572/1573).....	125
1.19. Üftâde (ö.988/1580).....	125
1.20. Derviş Şûrî-i Meczûb (ö.990/ 1582-1583).....	128
1.21. Kemâlî (ö.991/1583).....	129
1.22. Derviş Bekâyî (ö.1000/ 1591).....	130
1.23. Konyalı Derviş Manevî (ö. 1000/1591/1592).....	131
1.24. Şeyh Kârî-i Ahmed'ül-Vefâyî (ö.1005/ 1596-1597).....	131
1.25. Kemal Ahmed Dede (ö. 1010/1602).....	132
1.26. İsmail Rûsûhî Ankaravî (ö. 1041/1631).....	134
1.27. Doğanî Ahmed Dede (ö. 1048/ 1638-1639).....	137
1.28. Nasîrâ Dede (1050/ 1639).....	138

1.29. Habîbî (ö. 1053/ 1643-1644).....	139
1.30. Sabûhî Ahmed Dede (ö. 1057/ 1648).....	139
1.31. Dervîş Hasan Hüsâmî (ö.1058/ 1648).....	141
1.32. Dervîş Derûni (ö.1060/1650).....	142
1.33. Ağazâde Mehmed Dede (ö.1063/1652).....	143
1.34. Âdem Dede Efendi (ö.1063/1653).....	145
1.35. Zihnî Salih Dede (ö. 1073/ 1663).....	147
1.36. Arzî Mehmed Dede (ö. 1074/ 1664).....	148
1.37. Vecdî Dede (ö. 1080/1669/1670).....	150
1.38. Tâlib Dede (ö.1100/1688-1689).....	151
1.39. Dervîş Mustafa Safâyî (ö. 1100/ 1688-1689).....	151
1.40. Gavsî Ahmed Dede (ö. 1109/ 1697).....	152
1.41. Sadrî Dede (ö. ?/ 18.yüzyıl ).....	154
1.42. Tevekkülî Dede (ö. ? / 18. yüzyıl).....	155
1.43. Âşık / Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/ 1702).....	155
1.44. Selim Giray Han (ö. / 1704).....	157
1.45. Siyâhî Mustafa Dede (ö. 1122/1710-1711).....	158
1.46. Nâcî Ahmed Dede (ö.1124/ 1712).....	159
1.47. Handî Hızır Dede (ö.1140/ 1712).....	161
1.48. Nazmî Dede (ö.1125/ 1713-1714).....	162
1.49. Rahmetullah Dede (ö.1125/1713-1714).....	162
1.50. Nesîb Yusuf Dede (ö. 1126/ 1714).....	164
1.51. Hasan Ünsî Efendi (ö.1136 / 1723).....	166
1.52. Şekîb Dede (ö. 1135/1722-1723).....	168
1.53. Saidâ Dede (ö. 1140/1727-1728).....	168
1.54. Sâkîb Dede (ö.1148/1735).....	169
1.55. Şeyhî Mehmed Dede (ö.1151/ 1738).....	171
1.56. Safiyyullah Musa Dede (ö. 1157/1744).....	173
1.57. Mehmed Emin Tokâdî (ö. 1158/1745).....	174
1.58. Neccâr-zâde Mustafa Rıza Efendi (ö. 1159/1746).....	176
1.59. Dervîş Hilmi (ö.1180/1766-1767).....	179
1.60. Mehmed Âgâh Efendi (ö.1184/1770).....	180
1.61. Seyyid Ali Mesnevîhân (ö. 1209/1794-1795).....	181
1.62. Şeyh Gâlib (ö. 1213/ 1799).....	182
1.63. Mehmed Said Hemdem Çelebi Efendi (h.1222/ m. 1807).....	186
1.64. Hoca Neşet (ö.1222/1807).....	188
1.65. Mehmed Emin Kerkükî (ö.1228/ 1813).....	191
1.66. Mustafa Vahyî Efendi (ö.1233/1817).....	193
1.67. Zühdî Yusuf Dede (ö.1232/ 1817).....	195
1.68. Ali Behcet Efendi (ö. 1238/1823).....	195
1.69. Müştâk (ö. 1247/1832).....	196
1.70. Sıdkî (ö.1253/ 1837).....	199
1.71. Mehmed Murad Efendi (ö.1264/1847).....	200
1.72. Hasiri-zâde Şeyh Mehmed Elif Efendi (1266/ 1850).....	202
1.73. Hasan Hüsâmeddin Efendi (ö. 1280 /1864).....	204
1.74. Ahmet Reşit Efendi (ö.1282/1866).....	207
1.75. Mehmed Vehbî Efendi (ö. 1302/1885).....	208
1.76. Osman Salâhaddin Dede (ö.1304/ 1887).....	210

1.77. Azmî Hüseyin Dede Efendi (ö. 1311/1892).....	212
1.78. Ahmet Cevdet Paşa (ö. 1313 / 1895) .....	214
1.79. Cemâleddin Afgânî (ö. 1315/ 1897).....	217
1.80. Hatice Nakiyye Hanım (ö. 1316/1899) .....	218
1.81. Re'fet (ö.1321/1903).....	220
1.82. Hâlid Efendi (ö. 1322/1906) .....	221
1.83. Abdurrezzâk İlmî Efendi (ö.1325/ 1906).....	222
1.84. Hüseyin Fahreddin Dede (ö. 1329 / 1911).....	223
1.85. Mehmed Esad Dede (ö. 1329/1911) .....	225
1.86. Mecbûr (ö.1335/ 1919).....	228
1.87.Ahmed Sâfi Bey (ö. 1344/ 1926) .....	230
1.88. Mehmed Abdülbâkî Dede (ö. 1353/1935) .....	232
1.89. Ahmet Remzi Akyürek (ö. 1363/ 1944).....	234
1.90. Ahmed Celâleddin Dede (ö. 1365/ 1946) .....	236
1.91. Ken'an Rifâi (ö. 1369/ 1950) .....	238
1.92. Tahirü'l-Mevlevî (ö.1370 / 1951) .....	241
1.93. Veled Çelebi İzbudak (ö. 1372/ 1953) .....	246
1.94.Şevket Gavsî Özdönmez (ö. 1373/1954) .....	249
1.95.Mehmed Hazmî Tura (ö.1380/ 1960).....	250
1.96. Midhat Bahârî (ö.1391 /1971).....	253
<b>SONUÇ.....</b>	<b>255</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>261</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>287</b>

## KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı müellif
b.	: bin, ibn (oğlu)
b.y.	: Basım yeri yok
bk.	: Bakınız
bnt.	: binti (kızı)
çev.	: Çeviren
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
dip.	: Dipnot
ed.	: Editör
Erişim	: Erişim Tarihi
h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
krş.	: Karşılaştırınız
md.	: Madde
No.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
ör.	: Örnek
thk.	: tahkik eden, neşreden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarih yok, Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok

## **GİRİŞ**

## 1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

### 1.1. Mesnevîhân Kavramının Tanımı ve Literatürdeki Yeri

Mesnevîhân kavramı Mesnevî ve Hân kelimelerinin birleşiminden türemiş bir kavramdır. Bir edebiyat terimi olan Mesnevî, basit bir şekilde ayrı kafiye nazım şekli anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Mesnevî-i Mânevî kitabının da ismidir. Hân kelimesi ise Farsça bir kelimedir ve okuyan, okutucu gibi anlamlara gelmektedir. Mesnevîhân ise Mevlânâ'nın eseri olan Mesnevî-i Mânevî'yi meclislerde sesli bir şekilde okuyup, karşı dile çevirmesinin ardından beyitleri açıklayan kimselere verilen isimdir. Tez boyunca Mesnevîhân kavramı bu manada kullanılmıştır.<sup>1</sup>

Hân kelimesi günümüzde özellikle Mevlidhânlar, Gazelhânlar ve Na'thânlar için kullanılmıştır. Bu gibi okuyucular genellikle musikî şeklinde okuduklarından dolayı Mesnevîhân denilince de Mesnevî'yi tegannî ile veya belli bir musikî formu içerisinde okuyan kimseler akla gelebilir. Ancak Mesnevîhânların böyle bir okuma şekli tespit edilememiştir. Bu açıdan Mesnevîhânların Mesnevî'yi okuma şekli bir muallimin ders anlatmasına veya bir vaizin vaaz vermesine benzetilebilir. Mesnevîhân kavramı tezin çeşitli bölümlerinde bağlama göre bazen “okutucu” bazen ise “anlatıcı” olarak da isimlendirilmiştir.

Mesnevîhân'a benzer bir kavram da Kârî-i Mesnevî'dir. Kârî-i Mesnevî bazı kimseler tarafından Mesnevîhân anlamında kullanıldığı gibi bazı zamanlarda ise yerli yerince kullanılmıştır. Kârî-i Mesnevî, Mesnevîhân şerh etmeden önce sadece Farsça beyitleri okuyan kimseye denilmektedir. Bu kimseler Mesnevîhân adayı olmakla birlikte Mesnevîhân gibi beyitlerin şerhlerini yapmazlar ve sadece Mesnevî'yi Farsça orijinalinden okumaktadırlar. Mesnevîhân şerh ettiği esnada yanlışlıkla bir beyti atladıklarında ise onlara beyti hatırlatmak bir diğer görevleridir.<sup>2</sup> Gölpınarlı'nın vermiş olduğu bilgilere göre Kârî-i Mesnevîler câmilerdeki Mesnevî kıraatlerinde bulunmazlar.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: MEB Yayınları, 1993), 2/490.

<sup>2</sup> Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2/490.

<sup>3</sup> Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1983), 406.

Tespit edilebildiği kadarıyla sadece Mevlevî tekkelerinde bulunmaktadır. Bununla birlikte Kârî-i Mesnevîlerin, İran ve Afganistan coğrafyasında tegannî ile Mesnevî'yi okudukları bilinmektedir.

Tez içerisinde Klâsik/Geleneksel dönem ve Modern dönem gibi zamansal tasnifler kullanılmıştır. Burada Klâsik/ Geleneksel dönem isimlendirilmesi, Modernitenin ortaya çıkıp yayılmasından önceki zaman dilimi için kullanılmıştır.

## 1.2. Gelenek İçinde Mesnevî Takrîrinin İcrâ Biçimi

Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî tarafından bizzat kaleme alındığı, geri kalan beyitlerin ise Hüsâmeddîn Çelebi'ye yazdırıldığı kabul edilmektedir. Mesnevî'nin takrîr geleneği, öncelikle Mevlevîlik tarikatı bünyesinde şekillenmiş ve burada belirli usul ve erkâna dayalı olarak sürdürülmüştür. Bu geleneğin belirli bir disiplin içinde icra edilmesine özellikle önem verilmiştir.

Takrîr âdâbı iki temel boyutta ele alınabilir. İlk aşama, doğrudan Mesnevîhânlara yönelik kuralları kapsamaktadır. Buna göre, Mesnevîhânlardan öncelikle eserin içeriğine ve tasavvufî inceliklerine vakıf olmaları beklenmektedir. Bunun yanında, Mesnevî'nin dili olan Farsça'yı ileri düzeyde bilmeleri ve takrîr geleneği içerisinde yetkin bir Mesnevîhândan ders alarak bu faaliyeti yürütebileceklerine dair bir icâzet almaları gerekmektedir. Bu koşullar hem Mesnevî'nin doğru anlaşılmasını hem de geleneksel takrîr metodunun devamlılığını temin etmeyi amaçlamaktadır.<sup>4</sup> Bunun akabinde Mevlevîhânelerde Mesnevî takrîrinin icrâsı esnasında uyulması gereken kurallar vardır. Öncelikle Mesnevî Semâ mukabelesinden önce yapılması şarttır. Yapılmadığı zamanlar çok nadirdir. Ancak semâ mukabelesinin olmadığı günlerde de ayrıca Mesnevî sohbetleri yapılmaktadır.<sup>5</sup> Takrîrin yapılacağı yerde iki kürsü bulunmaktadır. Bunlardan biri

---

<sup>4</sup> Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1983), 406.

<sup>5</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 406.

Mesnevîhân diğeri ise Kârî-i Mesnevî içindir.<sup>6</sup> Mesnevîhân, kürsüye çıkar ve “Euzü Besmele” çektikten sonra

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي<sup>7</sup>

ayetlerini okur bunun ardından “Bize o şahıs huzûruna çıkma müsadesi yoktur deme. Kerem sahipleriyle iş yapmak zor değildir” anlamına gelen Mesnevî’nin 222. Beytini okur.<sup>8</sup> Hemen akabinde alt tarafta bulunan kürsüde Kârî-i Mesnevî tarafından Mesnevî’den 4-5 beyit kadar okunur Mesnevîhân tarafından ise bu beyitler şerh edilirdi. Bu esnada dinleyenlerin yüzünün Mesnevîhâna doğru olmasına dikkat edilir ve arkası dönük bir şekilde Mesnevî dinlemek ayıp karşılanırdı. Mesnevî takriri sona erdiğinde ise şu beyitler okunurdu:

*“În çünin fermûd Mevlânâ-yı mâ*

*Kâşif-i esrârâ-yı Kibriyâ*

*În ne necmest ü ne remlest ü ne hâb*

*Vahy-i Hakk Allahu a’lem bi’s-sevâb”<sup>9</sup>*

Yukarıda verilen nazımın anlamı ise şu şekildedir: “Ululuk sırlarını açan Mevlânâımız böyle buyurdu: *Bu ne yıldız bilgisidir, ne remil, ne de rüyâ. Doğrusunu Allah bilir amma Hakk’dan bir ilhâmdır.*” Bu beyitlerin okunmasının ardından Fâtîha ile meclis sona erdirilirdi.<sup>10</sup>

<sup>6</sup> Orhan Okay, “Osmanlı’da Mesnevîhânlık Geleneği ve Son Mesnevîhânlardan Tahirü’l- Mevlevî”, *X. Millî Mevlâna Kongresi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2002), 1/10.

<sup>7</sup> Tâhâ 20/25–28

<sup>8</sup> Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi* (İstanbul: Kitabevi, 2005), 1/155.

<sup>9</sup> Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Şerh-i İbârât Şerhu’l-Ukûdi’l-Lü’lü’iyye fi Tarîki’s-Sâdeti’l-Mevleviyye Mevlevîlik, Mûsikî ve Semâ’*, thk. Ensar Karagöz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 155.

<sup>10</sup> H.Hüseyin Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016), 84.

Tez çalışmasının ana kavramları ve bu kavramların muhtevası burada gösterilmiştir. Çalışma ile ilgili olan diğer kavramlar ise ilgili bölümlerin başlıkları altında tanımları yapılmıştır.

## **2. ARAŞTIRMA PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ**

Bu çalışmanın temel amacı, Mesnevîhân kavramını ve Mesnevîhânlık geleneğini tarihsel, kültürel ve düşünsel bağlarıyla ele alarak, bu geleneğin Türk İslam edebiyatı, bilim tarihi ve somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) gibi alanlar başta olmak üzere farklı alanlarla olan ilişki ağını ortaya koymaktır. Böylelikle bir edebiyat meclisinin; toplum, kültür ve bilim tarihine etkilerini belirginleştirmek ve somut örnekler ortaya koymak hedeflenmiştir. Bugüne kadar yapılan akademik çalışmalarda Mesnevîhânlık çoğunlukla bireysel örnekler üzerinden ele alınmış; ancak bu şahsiyetlerin gelenek içindeki kurumsal rolleri, edebî ve sosyal işlevleri ile tarihî sürekliliği yeterince kapsamlı biçimde incelenmemiştir.

Bu tez, Mesnevîhânlık geleneğini yalnızca biyografik unsurlarla sınırlı bir şekilde ele almanın ötesine geçerek, geleneğin doğasını, kurallarını, etki sahasını ve paradigmatik dönüşümler karşısındaki seyrini tespit etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca çalışmanın önemli amaçlarından biri de, ilk Mesnevîhân olarak kabul edilen Hüsameddin Çelebi'den başlayarak 1925 yılına dek Osmanlı coğrafyasında yaşamış şair Mesnevîhânların tespit edilmesidir. Bu yönüyle çalışma, literatürde ilk kez bütüncül bir şair Mesnevîhânlar kataloğu oluşturma iddiasını taşımaktadır.

Modernleşme süreci, Batı'da yaşanan bir dizi tarihsel ve düşünsel dönüşümün sonucunda ortaya çıkmış olup, geleneksel yapıların çözülmesine ve yeni kavramların doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönüşümün başlangıç noktalarından biri olarak Rönesans, Kıta Avrupası'nda ortaya çıkan ve skolastik düşünceye karşı eleştirel bir bakış açısını savunan sanatkarların bireyi öne çıkaran yaklaşımıyla belirginleşmiştir. Ardından 1517 yılında Martin Luther'in Wittenberg Kilisesi kapısına astığı 95 tez, Reform hareketinin fitilini ateşlemiş ve bireyin doğrudan Tanrı ile ilişki kurabileceğini vurgulayan teolojik bir

devrimi başlatmıştır. Bu süreç, Katolik kilisesine karşı geliştirilen “tek Tanrı, tek Kitap, tek Bağışlayıcı” ilkesi etrafında şekillenmiştir.<sup>11</sup>

Bu zihniyet dönüşümünün bir devamı olarak Aydınlanma Çağı, düşünce dünyasında insan aklını merkeze alan ve metafizik alanı reddeden bir paradigma sunmuştur. John Locke, David Hume, Voltaire, Rousseau ve Immanuel Kant gibi filozofların öncülüğünde şekillenen bu düşünce sistemi, evreni yalnızca fiziksel ve deneysel bir düzlemde açıklamaya çalışmış; duyular ve akıl, bilginin temel kaynakları olarak kabul edilmiştir. Neticede ortaya çıkan modernizm, Ahmet Cevizci tarafından “geleneksel olanı yeni olana tabi kılma tavrı” şeklinde tanımlanmaktadır<sup>12</sup>. Bu çerçevede modernleşme, toplumsal yapıyı dönüştüren birtakım temel kavramları da beraberinde getirmiştir. Bunlar arasında bireyselleşme, sekülerleşme, endüstrileşme, kültürel farklılaşma, kentleşme, bürokratikleşme, rasyonelleşme ve hümanizm öne çıkmaktadır.

Modernleşme ile birlikte geleneksel bilgi ve anlam aktarımının araçlarından biri olan Mesnevîhânlık müessesesi, işlevselliğini kaybetmiş ve zamanla hafızalardan silinmiştir. Bu bağlamda bu tez, Mesnevîhânlık geleneğinin sadece bir edebî aktarım biçimi değil, aynı zamanda düşünce aktarımında merkezi bir rol oynayan epistemolojik bir otorite olduğunu iddia etmektedir. Bu müessesenin kaybı, modern bireyin Mesnevî gibi çok katmanlı bir metni anlama sürecinde yöntemsel bir boşluk yaşamasına neden olmuştur.

Bu çerçevede tezin amacı, Mesnevîhânlık geleneğini tarihî, sosyolojik ve edebî bağlamlarda inceleyerek; bu geleneğin kaybının modern epistemolojik krizlerle olan ilişkisini ortaya koymaktır. Tez aynı zamanda, modernliğin bireycilik ve hümanizm gibi kavramları merkeze alarak geleneksel anlam üretim biçimlerini nasıl dönüştürdüğünü sorgulamakta ve Mesnevîhânlık müessesesini bu dönüşüm karşısında alternatif bir model olarak ele almaktadır. Bu itibarla tezin başlıca problemleri şu şekilde belirtilebilir:

- Mesnevîhân kimdir?

---

<sup>11</sup> Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Sentez Yay., 2015), 138.

<sup>12</sup> Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 1999), “Modernizm”, 1184-1185.

- Mesnevîhânın sosyal kimliği ve rolü nedir?
- Mesnevî'nin Edebiyat kanonuna girmesinde Mesnevîhânların rolü nelerdir?
- Mesnevîhânların Türk İslam Edebiyatına ne gibi katkıları olmuştur?
- Günümüzde Mesnevî'yi anlamak için Mesnevîhâna ihtiyaç var mıdır? Neden?
- Mesnevîhânlar sadece Mevlevî tekkelerine has kimseler midir?
- Mesnevîhânlık geleneği Somut Olmayan Kültürel Miras unsuru olabilir mi?
- Mesnevîhânlık geleneği İslam ilim geleneğinin bir tezahürü olarak kabul edilebilir mi?
- Klâsik dönemde bir otorite olarak okutuculara bakış açısı nasıldır?
- Geleneğe uygun bir şekilde Mesnevîhânlık müessesinin var olmayışı sosyal bilimlerde hangi paradigmaların değişmesiyle ilgili olabilir?

### 3. YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma ekseninde ele alınmış ve tümevarımsal bir perspektif benimsenmiştir. Bu çerçevede Mesnevî adlı eser yorumsamacı bir yaklaşımla ele alınacaktır. Bu aşamada Mesnevînin anlatım metodolojisi irdelenecek ve kavram analizleri gerçekleştirilecektir. Böylelikle esere dair kompleks bir resim geliştirilmeye çalışılacak ve bütüncül açıklamalar elde edilecektir. Çalışmada şair Mesnevîhânların tespit edilebilmesi amacıyla literatür taraması ve analizi gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Mesnevîhânların toplum içerisindeki yerleri, görevleri, sorumlulukları ve sahip oldukları özellikler gibi konularda derinlemesine bilgi edinilmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla geleneğin ilmî, edebî ve kültürel hayatımıza katkılarının neler olduğu vurgulanacaktır.

Bu çalışma şair Mesnevîhânları temerküz ettiği için literatür taraması yönteminde şuarâ tezkireleri ele alınmış ve incelenmiştir. Elde edilen veriler dokümantasyon analizi aracılığı ile analiz edilmiş ve bu verilerden hareketle yorumsamacı bir yaklaşımla Mesnevî ve Mesnevîhânlık geleneği hakkında betimleyici analizlerin yapılmıştır. Bu

aşamada dilsel, tarihsel ve yaklaşımsal anakronizmden kaçınılması hedeflenmiştir.<sup>13</sup> Aynı zamanda dekonstrüktif (yapıbozum) bir okuma stratejisi de benimsenmiştir.<sup>14</sup>

#### 4. TEZİN YAPISI

Tez; Giriş, Sonuç ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın kavramsal çerçevesi, amacı ve hedefleri, sınırlılıkları ve izlenen yöntem ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Birinci bölüm, “Mesnevîhân: Kimlik ve İnşa” başlığı altında yapılandırılmıştır. Bu bölümde öncelikle Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin hayatı, Mesnevî'nin yazım süreci ve bu eserin Türk İslâm edebiyatına olan etkileri üzerinde durulmuştur. Ardından, Mesnevîhânlık kavramının tarihsel gelişimi ile birlikte toplumsal ve simgesel boyutları ele alınmıştır. Çalışmanın “Somut Olmayan Kültürel Miras” ve “Bilim Tarihi” gibi öncelikli araştırma alanlarıyla ilişkisi çerçevesinde, Mesnevîhânların bireysel ve kolektif kimlikleri, sahip oldukları anlatıcı otoritesi ve geleneğin aktarımındaki konumları incelenmiştir.

İkinci bölüm, "Mesnevîhânlık: Kurumsal Yapı ve Eser" başlığıyla, Mesnevîhânlığın Mevlevîlik başta olmak üzere farklı tarikatlardaki karşılıklarını, Mesnevînin okunduğu/kırâat edildiği mekânları ve bu gelenekte yazılan şerhlerin konumunu incelemektedir. Ayrıca Osmanlı edebî kanonu içerisindeki yeri, mesnevîhân-şârih ayrımı ve bazı mesnevîhânların karşılaştırmalı analizi de bu bölümde yer almaktadır.

Üçüncü bölüm, Mesnevîhânların biyografileri üzerinden yürütülen tespit çalışmasına ayrılmıştır. Yaklaşık 40 tezkire ve diğer biyografik kaynaklar taranarak ulaşılan Mesnevîhân şairlerin hayatları kronolojik olarak ele alınmış, doğum yerleri, eğitim süreçleri, tarikat bağları, mesnevî icazetleri ve eserleri ve şiirlerinden örneklerin yar aldığı

---

<sup>13</sup> Harry Ritter, *Dictionary of Concepts in History* (London: Greenwood Press, 1986), 9.

<sup>14</sup> Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 1999), “Yapıbozum”, 913.

bilgileri içeren biyografik taslaklar sunulmuştur. Bu bölüm hem geleneğin somut temsilcilerini tanıtmakta hem de geleneğin sürekliliğini göstermektedir.

## 5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu tez çalışmasının zamansal sınırlılığı, Hz. Mevlânâ'nın vefatından sonra onun yerine Mevlevîliğin başına geçen ve kaynaklarda ilk Mesnevîhân olarak kabul edilen Hüsâmeddin Çelebi ile başlamaktadır. Çalışma, 1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından alınan "Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması" kararıyla resmî ve kurumsal anlamda sona eren Mesnevîhânlık geleneğiyle sınırlıdır. Ancak, bu tarihten önce Mesnevîhânlık icazeti almış ve Cumhuriyet döneminde de bu geleneği devam ettiren Tâhirü'l-Mevlevî, Mehmed Hazmî Tura ve Ken'an Rifâî gibi isimler de, icazet tarihlerinin belirtilen dönem içinde yer alması sebebiyle tezin kapsamına dahil edilmiştir.

Coğrafi sınırlılık ise Osmanlı coğrafyası ile belirlenmiştir. Mesnevîhânlık müessesesinin doğuş yeri olan Konya'dan itibaren Anadolu topraklarında gelişim gösteren Mevlevîlik, Osmanlı'nın idarî ve kültürel sınırları içerisinde yayılmış ve mesnevî takrirleri büyük ölçüde bu coğrafyada icra edilmiştir. Her ne kadar Mevlânâ'nın öğretisi tarihsel süreçte Avrupa'dan Hint alt kıtasına, Asya steplerinden Amerika'ya kadar geniş bir alana yayılmışsa da, çalışmanın odaklandığı konu bakımından bu geniş coğrafyada yer alan tüm Mesnevîhânların tespiti hem pratik hem de akademik açıdan mümkün görülmemiştir. Bu nedenle çalışma, Osmanlı siyasi ve kültürel sınırları içinde yer alan şair Mesnevîhânlara odaklanmıştır.

Araştırmanın konu ve kişi sınırlılığı açısından, Mesnevîhânlık geleneğinin mahiyetini tespit etmede, öncelikli olarak şair Mesnevîhânlar esas alınmıştır. Bununla birlikte, şair yazdığına dair elimizde doğrudan bir kanıt bulunmamakla birlikte, Mesnevî takirinde temâyüz etmiş bazı isimler de çalışmaya dahil edilmiştir. Örneğin Hoca Hasan Hüsameddin Efendi'nin şairliğine dair açık kayıtlar mevcut değildir. Ancak dönemin iki önemli Mesnevîhânından biri olarak kabul edilmesi, onun geleneğin kurumsal yapısı içindeki yerini anlamamıza katkı sağlayacağından dolayı çalışmada yer verilmiştir. Benzer şekilde Mehmed Emin Kerkükî de Nakşibendî tarikatında Mesnevî okunmasını

sistemleştirdiği için tez sınırlarına dahil edilmiştir. Ayrıca, Cemâleddin Afgânî de şiir yönüyle değil, Mesnevîhânlık faaliyeti esnasında yapmış olduğu yorumlar ve bu yorumların sebep olduğu siyasî sonuçlar dolayısıyla ele alınmıştır. Mesnevî mübâşeretinde yapmış olduğu hatalı takrir sebebiyle sürgüne gönderilmesi, onun da bu gelenek içerisindeki etkisini ve toplumsal karşılığını ortaya koymaktadır.

Bu tür örneklerin tez kapsamına alınmasının gerekçesi, Mesnevîhânlık geleneğinin yalnızca edebî yönüyle değil, sosyal, siyasî ve kültürel açılardan da anlaşılmasını sağlamaktır. Bu çerçevede, şair olmasa da geleneğin icrasında müessir olmuş isimlerin dikkate alınması, çalışmanın bütüncül analizini mümkün kılmakta ve mesnevîhânlık olgusunun tarihsel devamlılığına ilişkin daha kapsamlı bir tablo sunmaktadır.

**BİRİNCİ BÖLÜM**  
**MESNEVÎHÂN: KİMLİK ve İNŞÂ**

## 1. KLASİK EDEBİYATIMIZDA MEVLÂNÂ VE MESNEVÎ

### 1.1. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin kısaca hayatı

Mevlânâ 604 (m.1207) yılında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası “sultânü'l-ulemâ” olarak bilinen Bâhâeddin Veled'tir. Mevlânâ'nın Mesnevî'de geçtiğine göre tam adı Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî şeklindedir. Lâkabı Celâleddin'dir. “Efendimiz” anlamındaki “Mevlânâ” unvanı yaşadığı dönemde insanlar tarafından onu yüceltmek için söylenmiştir. Farsça “Hüdâvendigâr” lakabı ise “Sultan” manasına gelmektedir ve babası Bâhâeddin Veled tarafından kendisine verilmiştir. Ayrıca Mevlânâ Celâleddin, Belh'te dünyaya geldiği için “Belhî” veya hayatını Anadolu'da geçirdiği için “Rûmî” nisbesiyle de anılmaktadır. Müderris olması hasebiyle kendisine “Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm” gibi unvanlar da verilmektedir.<sup>15</sup>

Mevlânâ'nın babası Bâhâeddin Veled'in hem müderris hem de ârif bir kimse olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Kübreviyye tarikatının kurucularından Necmeddin Kübrâ'nın müridlerinden biri olduğu kaydedilmektedir. Bâhâeddin Veled'in Belh'te yaşadığı birtakım sıkıntılardan sonra buradan göç ettiği bilinmektedir. Bu sıkıntılar bazı kaynaklarda devlet adamlarını karşı yapılan eleştiriler, Fahreddin er-Râzî ile girmiş olduğu ilmî cedel ve Moğol tehlikesi olarak belirtilmiştir. Bâhâeddin Veled'in manevî bir işaret olarak Belh'i terk ettiği de söylenenler arasındadır.<sup>16</sup>

Mevlânâ, babasıyla birlikte Belh'ten ayrıldığında yaklaşık on üç yaşında olduğu tahmin edilmektedir. Hicaz'a gitmek için yaşadıkları şehirden ayrılmışlar ve yol üstünde Nişâbûr şehrine uğramışlardır. Burada Feridüddin Attar ile tanışmış ve sohbet etmişlerdir. Bu esnada Attar'ın “Esrâr-nâme” adlı mesnevîsini Mevlânâ'ya hediye ettiği söylenmektedir.

---

<sup>15</sup> Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/441; Abdurrezzak Tek, *Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Mesnevî-i Şerif* (Bursa: Bursa Akademi, 2014), 9.

<sup>16</sup> Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, 29/441.

Daha sonra Bağdat'a gelmişler ve burada Şihâbüddîn Sühreverdî tarafından ağırlandırılmışlardır.<sup>17</sup>

Hicâz'a ulaşıp Hac farîzâsını yerine getirmelerinin ardından Şam'a gelmişler ve burada da İbnü'l-Arabî ile görüşmüşlerdir. Şam'dan ayrılmalarının ardından Akşehir'e gelmişlerdir. Akşehir'de kurulan medresede Bâhâeddin Veled yaklaşık 4 yıl boyunca ders vermiştir. Ardından buradan da ayrılıp bugün Karaman ili olarak bilinen Lârende'ye gelmişlerdir. Hz. Mevlânâ burada geçirdiği yıllarda Gevher Hatun ile evlenmiş ve bu evlilikten Sultan Veled ve Alâeddin dünyaya gelmiştir. Daha sonraki dönemde Gevher Hatun'un vefat etmesiyle Mevlânâ, Kirâ Hatun ile evlenmiş ve bu evlilikten de Emir Âlim Çelebi ve Melike Hatun isimli çocukları dünyaya gelmiştir.<sup>18</sup>

Bâhâeddin Veled, Konya Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubad'ın kendilerini davet etmesiyle Lârende'de yedi yıl süren müderrisliğine son vererek Konya'ya yerleşmiştir. Burada kendisi için bir medrese kurulmuş ve bu medresede sabahtan öğleye kadar öğrencilere dersler vermiş öğleden sonra ise müridleriyle vakit geçirerek onların manevî gelişimleriyle meşgul olmuştur. Konya'da saray eşrafı ve halk tarafından büyük bir teveccüh gören Bâhâeddin Veled, 628 (m. 1231) yılında vefat etmiştir. Kabrinin Konya sarayının gül bahçesinde olduğu söylenmektedir.<sup>19</sup>

Sultânü'l-ulemâ olarak bilinen Bâhâeddin Veled, Mevlânâ'nın hem babası hem hocası hem de ilk mürşidi olarak kabul edilmektedir. Babası vefat ettiğinde 24 yaşında olan Mevlânâ, Konya'da müderrislik yapmaya başlamıştır. Bâhâeddin Veled'in vefatından yaklaşık bir sene sonra Konya'ya gelen Seyyid Muhakkık Tirmizî, gençliğinde Mevlânâ'nın atabeyi olmuş, sonrasında ise onun maddî ve manevî mürşidi olarak yeniden şeyhliğini üstlenmiştir. Mevlânâ ise onun yönlendirmesiyle kendisini zâhirî ilimlerde daha da geliştirmek için Konya'dan Halep'e intikal etmiştir. Halep'te Halâviyye Medresesi'nde Hanefî âlimi Kemâleddin b. Adîm'den dersler almıştır. Buradaki medresede derslerini tamamlamasının ardından Şam'daki Mukaddemiyye Medresesine

---

<sup>17</sup> Sipehsâlar, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011), 33.

<sup>18</sup> Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 1/45.

<sup>19</sup> Sipehsâlar, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, 35.

yerleştirmiştir. şam'da geçirdiği süre boyunca Arap dili, fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimler tahsil etmiştir. Bununla birlikte şam'da geçirdiği 4 yıl boyunca İbnü'l Arabî, Sadeddin Hammye, Evhdddin Kirmn ve Sadreddin Konevî gibi dönemin önde gelen mutasavvıflarıyla görüşmüştür. Aynı zamanda şems-i Tebrizî ile ilk olarak burada tanıştığı rivayet edilmektedir.<sup>20</sup>

şam ve Halep'te ilim tedrisini tamamlayan Mevlânâ, Kayseri'ye şeyhi Seyyid Burhâneddin'in yanına döndü. Burada Seyyid Burhâneddin'in gözetiminde üç defa halvete girdi. Ardından şeyhinden icazet alarak Konya'ya halkı irşad etmek için gitti. Bu esnada şems-i Tebrizî ile tanışmasına henüz 5 yıl vardı.<sup>21</sup>

şems-i Tebrizî almış olduğu manevî işaretle Anadolu'da bir yolculuğa çıkmıştır. Burada pek çok sfi ile tanışmış ve onlara çeşitli sorular sorarak aradığını bulmaya gayret etmiştir. Konya'ya geldiğinde ise Mevlânâ'ya sorduğu sorular karşılığında almış olduğu cevaplardan çok etkilenmiştir.<sup>22</sup> 16 ay boyunca Konya'da kaldığı süre boyunca Mevlânâ ile iki defa halvete girmiştir. Bu esnada onlara Salâhaddin Zerkûb hizmet etmiştir. Ancak şems'in gelmesinden sonra Mevlânâ, halk ile irtibatı kesmiştir. Bu durum da Konya halkını ziyadesiyle kızdırmış ve kim olduğunu tam olarak bilmedikleri şems'e karşı kin beslemelerine sebep olmuştur. şems, Konya'daki bu sıkıntılı ortam sebebiyle kimsenin haberi olmadan buradan ayrılmıştır.<sup>23</sup>

şems-i Tebrizî'nin ayrılığı Mevlânâ üzerinde derin bir hüzne sebep olmuştur. şems'in gidişiyle huzura kavuşacaklarını düşünen Konya halkı ise, beklenenin aksine, durumun daha da kötüleştiğini fark etmiştir. Bu nedenle, halk zamanla şems'i geri getirmenin yollarını aramaya başlamıştır. şems'in şam'da bulunduğunu ğrenen Mevlânâ, onun dönüşü için son derece ili ve samimi mektuplar kaleme almıştır. Bu süreçte, oğlu Sultan

---

<sup>20</sup> Sipehsâlar, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, ev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011), 43-44; Reşat ngren, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/442.

<sup>21</sup> Reşat ngren, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/442.

<sup>22</sup> Ahmed Eflâkî, *riflerin Menkibeleri*, ev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 2/79-80.

<sup>23</sup> Abdurrezzak Tek, *Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Mesnevî-i şerif* (Bursa: Bursa Akademi, 2014), 17.

Veled'i Şam'a göndererek Şems-i Tebrizî'yi Konya'ya dönmeye ikna etmesini istemiştir. Nihayetinde Şems, Sultan Veled ile birlikte tekrar Konya'ya dönmüştür.<sup>24</sup>

Mevlânâ ile Şems-i Tebrizî, ikinci defa bir araya geldiklerinde Mevlânâ'nın medresesindeki bir hücrede halvete çekilmişlerdir. Bu halvet sürecinde sürekli olarak mârifetullahı dair sohbetlerde buldukları bilinmektedir. Yanlarına yalnızca, hizmet maksadıyla, Selâhaddin Zerkûb ve Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled girebilmiştir. Ancak bu altı ay süren birliktelik halk arasında yeniden rahatsızlık uyandırmış, çeşitli dedikoduların yayılmasına sebep olmuştur. Nihayetinde, Şems-i Tebrizî tekrar ortadan kaybolmuş ve bir daha izine rastlanamamıştır.<sup>25</sup>

Bu ayrılıktan derin bir elem duyan Mevlânâ'nın gece gündüz semâ ettiği ve şiirler söylediği belirtilmiştir. Ayrılığa dayanamayarak Şems'i aramak üzere dört kez Şam'a gitmiştir. İlk seferinde, yerine halife olarak Selâhaddin Zerkûb'u bırakmıştır. Ancak Zerkûb, halk tarafından benimsenmemiş; çeşitli eleştirilere maruz kalmış ve cehaletle itham edilmiştir. Mevlânâ, üçüncü gidişinde ise yerine halife olarak Hüsameddin Çelebi'yi bırakmış ve yaklaşık bir yıl boyunca Şam'da kalmıştır. Bu süreçte, başta sultan olmak üzere Konya sarayının ileri gelen devlet adamları ve âlimleri, Mevlânâ'nın dönüşünü temin etmek amacıyla kendisine mektuplar yazmıştır. Nihayet Mevlânâ, bu çağrılara kayıtsız kalmayarak Konya'ya geri dönmüştür.<sup>26</sup>

Yaşanan hadiselerin neticesinde bütünüyle kendi iç âlemine yönelen Mevlânâ, aşk ve vecd hâlinin irşad faaliyetlerini sekteye uğratması sebebiyle müridlerini, Şems-i Tebrizî'nin mânevî mirasını taşıyan ve velâyet nurunun kendisinde tecellî ettiğine inandığı Selâhaddin Zerkûb'a tevdi etmiştir. Bu yönlendirme, Mevlânâ'nın tasavvufî terbiyede halifenin konumuna atfettiği önemi de ortaya koymaktadır.

---

<sup>24</sup> Abdurrezzak Tek, *Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Mesnevî-i Şerif* (Bursa: Bursa Akademi, 2014), 18.

<sup>25</sup> Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/444.

<sup>26</sup> Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/444.

Zorlu ve yoğun bir hayatın ardından Mevlânâ, ani bir şekilde ateşli bir hastalığa yakalanmıştır. Hekimlerin tüm tedavi gayretlerine rağmen bir hafta süren bu hastalıktan kurtulamamış ve 5 Cemâziye'l-âhir 672 / 17 Aralık 1273 tarihinde vefat etmiştir.<sup>27</sup> Mevlânâ, vefatına dair hüznün ve feryadın yersiz olduğunu ifade etmiş; ölümü, ilâhî aşkla kavuşma anı olarak telakki etmiştir. Bu sebeple, vefat gecesi Mevlevî geleneğinde “şeb-i arûs” yani “dügün gecesi” olarak anılmıştır. Bu yaklaşım, Mevlânâ'nın ölüm ve ötesine dair tasavvufî bakış açısının özlü bir yansımasıdır.

Mevlânâ'nın Şems ile olan birlikteliği günümüzde dahi insanların anlamakta güçlük çektiği bir durumdur. Ancak Abdurrezzâk Tek bu birlikteliği kısaca şu şekilde izah etmektedir:

“Mevlânâ ile Şems arasında münasebet mürid-mürşid ilişkisinden ziyade sohbet şeyhliği tarzında kabul edilmiştir. Bununla birlikte Mevlânâ'daki ilahî aşk arayışı Şems'le karşılaşınca kadar tam olarak tatmin edilememiş olsa gerektir ki Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, Şems'le buluşuncaya kadar babasında ilim ve zühd tavrının baskın olduğunu, aşk yönünün Şems'le kemâle erdiğini ve onunla insan-ı maşuk mertebesine ulaştığını söyler.”<sup>28</sup>

Mevlânâ'nın Mesnevî-i Mânevî adlı eserinden başka Dîvân-ı Kebîr, Fîhi Mâ Fîh, Mecâlis-i Seb'a ve Mektûbat adlı eserleri de bulunmaktadır. Bununla birlikte halifeleri olarak Selâhaddin Zerkûb, ilk Mesnevîhân olarak kabul edilen Hüsâmeddin Çelebi ve oğlu Sultan Veled gösterilmektedir.<sup>29</sup>

## 1.2. Mesnevî'nin yazım süreci

Mevlânâ, yazmış olduğu Mesnevî için “Mağz-ı Kur'ân” (Kur'ân'ın özü) ve “Keşşâfü'l-Kur'ân” (Kur'ân'ın bâtın mânalarını keşfeden) ifadelerini kullanmıştır. Ahmed Eflâkî'nin aktardığına göre, Mevlânâ'nın kâtibi ve ilk halifesi Hüsâmeddin Çelebi, Dîvân'daki

<sup>27</sup> Sipehsâlar, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011), 41.

<sup>28</sup> Tek, *Hazret-i Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî ve Mesnevî-i Şerif*, 19.

<sup>29</sup> Tek, *Hazret-i Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî ve Mesnevî-i Şerif*, 20,28.

gazellerin bir hayli çoğaldığını belirterek Mevlânâ'ya müridlerin daha iyi irşadı için Senâî'nin Hadîkatü'l-hakîkası ve Attâr'ın Mantıku't-tayrî gibi öğretici bir Mesnevî kaleme almasını önerir. Bunun üzerine Mevlânâ, bu düşünce dile getirilmeden önce böyle bir eseri yazmasının kendisine gayb âleminden ilham edildiğini söyler. Ardından Mesnevî'nin ilk on sekiz beytini sarığının içinden çıkararak Hüsâmeddin Çelebi'ye verir. Böylece eserin yazım süreci başlamış olur.<sup>30</sup>

Mesnevî'nin ne zaman yazılmaya başlandığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Mevlânâ, yalnızca ikinci cildin 13 Mayıs 1264 (15 Receb 662) tarihinde yazılmaya devam ettiğini belirtmiştir. Eflâkî, birinci cilt ile ikinci cilt arasındaki duraklamayı Hüsâmeddin Çelebi'nin eşinin vefatından sonra yeniden evlenmesine bağlar ve bu sürenin iki yıl sürdüğünü kaydeder. Sahih Ahmed Dede'ye göre birinci cilde 1261'de (659) başlanmış, bu esnada Mevlânâ 55, Hüsâmeddin Çelebi ise 37 yaşındaydı.

Abdülbaki Gölpınarlı, birinci cildin 1258 yılında Abbâsî halifeliği yıkılmadan önce tamamlandığını öne sürerken, Fürûzanfer bu cildin 1259-1262 yılları arasında yazıldığını savunur. Nicholson'un çevirisine dayanan A. J. Arberry ve A. Lewis gibi araştırmacılar ise birinci cildin 1258-1261 arasında yazıldığını ve tamamlanmasının 1263-1264 yıllarını bulduğunu belirtir. Farklı rivayetler dikkate alındığında Mesnevî'nin ilk cildinin 1258-1261 yıllarında yazılmaya başlandığı ve 1263 veya 1264 yılında tamamlandığı söylenebilir. Geriye kalan beş ciltte ise yazı süreci kesintisiz devam etmiştir.<sup>31</sup>

Sahih Ahmed Dede, Mesnevî'nin her cildinin bitiş tarihini açıkça vermektedir: I. cilt 1261, II. cilt 1265, III. ve IV. ciltler 1266, V. cilt 1267 ve VI. cilt 1268 yılında tamamlanmıştır.<sup>32</sup> Buna göre Mesnevî'nin yazımı toplamda yaklaşık sekiz ila on yıl sürmüştür. Bedüzzaman Fürûzanfer, bu bilgileri doğru kabul eder. Ancak İsmâil

---

<sup>30</sup> Semih Ceyhan, "Mesnevî [Mevlânâ'nın Eseri]", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/325.

<sup>31</sup> Semih Ceyhan, "Mesnevî [Mevlânâ'nın Eseri]", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/326.

<sup>32</sup> Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmuatü't Tenvârihi'l Mevleviyye)*, thk. Cem Zorlu (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 181.

Ankaravî, Mesnevî'nin yedi cilt olduğunu savunur ve yedinci cildin 1271 yılında yazıldığını ileri sürer.<sup>33</sup>

Mesnevî, Mevlânâ'nın doğrudan sözlü olarak Hüsâmeddin Çelebi'ye aktarmasıyla kaleme alınmıştır. Eserin yazımında sistematik bir yöntem takip edilmemiştir. Telif sürecinde Mevlânâ bazen sabaha kadar beyitler söylemiş, Hüsâmeddin Çelebi de bunları kaydederken uykusuz kalmıştır. Bazı zamanlar ilhamın geldiği anda yemeğe ara verdiğinde o hâlin bozulduğunu bizzat Mevlânâ belirtmiştir.

Hüsâmeddin Çelebi'ye göre Mevlânâ hiçbir kitaba başvurmamış, eline kalem almamış, ilham gelen her yerde Medrese, Meram bağları, hamam, Ilgın kaplıcaları gibi doğrudan söz söylemiş ve o da bu sözleri anında kaydetmiştir. Zaman zaman günlerce aralıksız söylemiş, bazen ise aylarca hiç konuşmamıştır. Bu durum, Mevlânâ'nın ilâhî feyiz ve sezgiyle eserini telif ettiğini göstermektedir. Her cilt tamamlandığında Mevlânâ'ya okunmuş ve varsa tashihleri yine kendisi tarafından yapılmıştır. Mesnevî'nin farklı bölümlerinde Hüsâmeddin Çelebi'ye “Hak ziyâsı”, “sâmînâme”, “ruh cilâsı”, “nazlı ve nâzenin varlık” gibi lakaplarla hitap edilmiştir. Eser bu yönüyle ona ithaf edilmiştir. Ayrıca Arapça dibaceler her cilt bittikten sonra Mevlânâ'nın yönlendirmesiyle yazılmış, cilt başlıkları ise kırmızı mürekkeple yazıldığından “surh” olarak adlandırılmıştır.<sup>34</sup>

Semih Ceyhan, Hüsâmeddin dışında Osman b. Îsâ el-Mevlevî ve Sultan Veled'in de Mesnevî yazımında görev aldığını belirtir. Sahih Ahmed Dede'ye göre VI. cildin sonundaki üç kardeş hikâyesi yarım kalmış, Sultan Veled bu durumu hatırlatmış ve eksik kısmı kendisi tamamlamıştır. Ancak bu hikâyenin Sultan Veled'in zeylinde de tam olarak bitmediği görülmektedir.<sup>35</sup>

---

<sup>33</sup> Semih Ceyhan, “Mesnevî [Mevlânâ'nın Eseri]”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/326.

<sup>34</sup> Semih Ceyhan, “Mesnevî [Mevlânâ'nın Eseri]”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/326-327.

<sup>35</sup> Semih Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005), 452-453.

### 1.3 Mevlânâ ve Mesnevî'nin Edebiyata Tesirleri

Yukarıda hayatı kısaca anlatılan Mevlânâ ve onun Mesnevî adlı eseri, Osmanlı şiir dünyasını etkileyen ve hatta oluşturan başlıca unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki Mehmed Fuad Köprülü “*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*” kitabında Türk Edebiyatının temelini oluşturan kişinin Hoca Ahmed Yesevî ve Yeseviyye tarikatı olduğunu öne sürerek tasavvufî bir neşve ile edebiyatın başladığı tezini savunur.<sup>36</sup> Bu itibarla Anadolu sahasında Türk İslam edebiyatının başlangıç eserleri içerisinde ise Mevlânâ ve onun “*Mesnevî-i Mânevi*” adlı eseri kabul edilmektedir.<sup>37</sup>

Klâsik Türk edebiyatına Mevlânâ ve Mesnevî etkisi üzerine akla gelen başlıca hususlardan ilki dîvân şairinin poetik bakış açısıdır. Mevlânâ ve onun takipçileri tarafından Mevlânâ'nın şiire bakış açısı özellikle sûfî şairin poetikası özelinde fevkalade bir önemi haizdir. İster Mevlevî olsun ister diğer tarikatlara bağlı olsun Osmanlı Sûfî şairlerin şiire bakış açısı içerisinde Mevlânâ'nın etkisi bulunmaktadır. Mevlânâ kendisinin şiire bakış açısını ise Fîhi Mâ Fîh adlı eserinde şu şekilde açıklamaktadır:

“Benim bir mizacım var kimsenin benden incinmesinin istemem. Yanıma gelen dostlar benden mütemadiyen şiir istiyorlar. Yoksa şiir nerede, ben nerede? Vallahi ben şiirden usanmışım, benim indimde şiirden aşağı bir şey yok. Benim şiir söylemem, misafir arzu ediyor diye ev sahibinin onları memnun etmek için işkembeyi eliyle yıkayıp temizlemesine benzer. Çünkü misafirin canı işkembe çorbası çekiyor. İnsan bir memlekette hangi mal revaçta ise, bayağı bir şey bile olsa, onu alıp satmalıdır. Bizim memleketimizde şairlik kadar ayıp bir iş yoktu. Eğer memleketimde kalsaydım, ben de oranın adetlerine uyar; vaaz etmek ders okutmak ve kitap yazmakla uğraşırdım. Ama Allah böyle istedi, ben ne yapabilirim? Benim yaptığım bir hekimin ilaçtan bıkip onu içmek istemeyen, canı şerbet çeken bir hastaya ilacı şerbete karıştırarak vermesine benzer.”<sup>38</sup>

<sup>36</sup> Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, ed. Köprülü Orhan F. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976).

<sup>37</sup> Bilal Kemikli, *Türk İslam Edebiyatı Giriş* (Bursa: Emin Yay., 2017), 65-66.

<sup>38</sup> Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, ed. Selçuk Eraydın, çev. Ahmed Avni Konuk (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 70-71.

Mevlânâ'nın şiir hakkındaki bu görüşlerinde daha çok Medrese'nin izleri bulunmaktadır. İlerleyen süreçte gündelik dilin sığ ve dar imkânlarına karşı şiir dilinin hakiki manayı aktarmada daha etkili olduğu ve daha fazla imkân tanıdığı gerekçesiyle tercihen şiire yönelmiştir. Bununla birlikte seyr u sülûk basamaklarında ilerleyen sûfinin ilk olarak şiir füyûzâtlarına sahip olacağı belirtilmiştir. Zira Mevlânâ nazarında şiir evliyânın yüksek kerametlerinden biridir.<sup>39</sup>

Sûfî şairler, şiiri bir “tecellî-i ilâhî” olarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenle onların şiir anlayışında temel amaç, estetik ya da sanatsal bir gayeyi gerçekleştirmekten ziyade, mânevî hakikatleri ifade etmek ve bu yolla irşad vazifesini yerine getirmektir. Her ne kadar tasavvufî şiirde vezin, kafiye, belâgat, şekil ve tür gibi şiirin biçimsel ve teknik unsurlarına yer verilse de, sûfî şairler için bu unsurlar tali planda kalmaktadır.<sup>40</sup> Mevlânâ, bu yaklaşımı bir gazelinde açıkça dile getirir:

“Ben kafiye düşünüyorum, oysa Sevgilim bana

‘Vechimden başka bir şey düşünme’ diyor.

Diyor ki: ‘Ey benim kafiye düşünenim, rahat ol;

Benim yanımda en güzel kafiye sensin.”

Bu beyitlerde Mevlânâ, şiirde şekilsel mükemmellik yerine mânevî hakikate yönelmenin önemini vurgulamakta; böylece kendisinden sonra gelen sûfî şairler için şiire dair ontolojik ve estetik bir perspektif sunmaktadır. Bu yaklaşım, tasavvuf edebiyatının temel karakteristiğini oluşturan ilhamî ve aşk merkezli söylemin de zeminini teşkil eder.

Mevlânâ'nın Meşnevî adlı eseri, Türk edebiyatına yalnızca tasavvufî düşünce ve poetik bakış açısı bakımından değil, aynı zamanda estetik olarak da önemli katkılar sunmuştur. Onun hayâl gücü yüksek bir şair olması, şiire yeni ve özgün mazmunlar kazandırmasını

---

<sup>39</sup> Bilal Kemikli, *Şiir ve İrfan* (İstanbul: Kitabevi, 2010), 148; Mahmud Erol Kılıç, *Sufî ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası* (İstanbul: Sufî Kitap, 2017), 68.

<sup>40</sup> Bilal Kemikli, *Dost İlinden Gelen Ses* (Kitabevi, 2017), 16-17.

sağlamış, bu yönüyle klasik Türk şiirinin imge dünyasını zenginleştirmiştir. Her ne kadar Mevlânâ'nın şiirin biçimsel yönlerine ikincil derecede önem verdiği ifade edilse de, şiirlerinde yer alan özgün anlatımlar ve derin sembolizm, sonraki şairler üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır.<sup>41</sup>

Bu etkinin en güçlü tezahürlerinden biri, 18. yüzyılın önde gelen şairlerinden ve aynı zamanda Mesnevîhân olan Şeyh Gâlib'in şu beyitlerinde açıkça görülmektedir:

*“Esrârını Mesnevî'den aldım*

*Çaldımsa mîrî malı çaldım*

*Feyz erdi Cenâb-ı Mevlevî'den*

*Aldım nice ders Mesnevî'den.”*

Şeyh Gâlib bu beyitlerde, Mevlânâ'nın şiirinden ve özellikle Mesnevî'sinden aldığı ilhamı ifade etmekte, bu eserin kendisi için bir irfan ve estetik kaynağı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Mevlânâ'nın şiir anlayışı ve üslubu, Osmanlı klasik şiir geleneği üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Dîvân edebiyatı içerisinde Mevlevî şairlerden oluşan bir zümrenin teşekkülüne de zemin hazırlamıştır. Bu zümrenin varlığı, hem edebî hem de tasavvufî bir gelenek olarak Mevlevîliğin şiir sanatındaki etkisini sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye adlı eseri ile Sâkîb Dede'nin Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân başlıklı tezkiresi, Mevlevî şairlerin biyografik ve edebî portrelerini kayıt altına alarak Mevlevîlik ile şiir arasında kurulan bağın yazılı

---

<sup>41</sup> Kemikli, *Şiir ve İrfan*, 150-151.

belgeleridir. Söz konusu eserler, Mevlevî şairlerin klasik Türk edebiyatındaki yerini tespit etmek açısından önemlidir.<sup>42</sup>

Ayrıca akademik literatürde bu konuya dair yapılan çalışmalar da dikkat çekicidir. Nilgün Açık tarafından hazırlanan ve 2002 yılında tamamlanan “Dîvan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler” başlıklı doktora tezi, Mevlevîliğin Dîvân şiiri üzerindeki etkilerini kapsamlı biçimde inceleyen önemli bir akademik çalışmadır. Bu tür çalışmalar, Mevlevîliğin edebiyat üzerindeki etkisinin sistematik olarak anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.<sup>43</sup>

## 2. NİÇİN MESNEVÎ?

Mesnevî kelimesi, Arapça (s,n,y) sülâsinden türemiştir. Sözlükte “ikişer ikişer” anlamındaki “mesnâ” kelimesinin nispet almış halidir. İstılâhî olarak, her beyti birbiriyle kafiyeli olan nazım şeklinin adıdır. (aa / bb / cc / ... gibi) Dolayısıyla gazel ve kaside nazım şekilleri gibi kafiye bulma zorunluluğu yoktur. Bu yüzden genellikle uzun metinlerde nazım şekli olarak “mesnevî” tercih edilmiştir.<sup>44</sup>

Mesnevî kelimesinin kökeni her ne kadar Arapça bir kelimeye dayansa da nazım şekli olarak Fars edebiyatında ortaya çıktığı söylenmektedir. Arap edebiyatı tarihine

---

<sup>42</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, çev. İlhan Genç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018); Fatih Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020).

<sup>43</sup> Nilgün Açık, *Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002).

<sup>44</sup> Mustafa Çiçekler, “Mesnevî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/320; Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevî Edebiyatı* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 19.

bakıldığında ise “urcûze”<sup>45</sup> adıyla anılan şiirler mesnevinin ilkel biçimi olarak gösterilebilmektedir.<sup>46</sup>

Fârisîlerin Müslüman olduktan sonra kullanmaya başladıkları “mesnevî” nazım şeklini, Araplar daha sonra kullanmaya başlamışlardır. Türk edebiyatına intikali de Acemler vesilesiyle olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Tâhirü'l- Mevlevî *Edebiyat Lugati* adlı çalışmasında Müslüman olmadan evvel Türklerin yoğun bir şekilde kullandıkları “koşuk” ve “destan” tarzı anlatım biçimlerinin mesneviye çok benzediği belki de Acemlerin bu tarzı Türklerden aldığını belirtmektedir. Ancak tarihsel süreç içinde incelendiğinde de mesnevî nazım şeklinde ilk eser üreten Acemler olmuşlardır. Bu itibarla mesnevî nazım şeklinde ilk eser olarak aslı Hintçe olan Beydâbâ'nın “Kelime ve Dimne” adlı eserinin, Rûdekî tarafından 10. yüzyılda Farsça olarak Arapçadan tercüme ettiği aynı başlıklı kitap gösterilmektedir.<sup>47</sup>

Mesnevî nazım şeklinin en güçlü temsilcileri arasında; Firdevsî (ö. 411/1020), *Şehnâme*; Ferîdüddin Attâr (ö.618/ 1221), *Mantıku't-Tayr*; Nizâmî-i Gencevî (ö.611/1214), *Hamse*; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ise Mesnevî-i Ma'nevî adlı eserleriyle öne çıkmaktadır. Öyle ki Anadolu coğrafyasında Mevlânâ'nın bu eseri nazım şeklinin önüne geçmiş ve Mesnevî denilince ilk olarak onun eseri akıllara gelmeye başlamıştır.<sup>48</sup> Günümüzde de bu özelliğini koruyan Mesnevî kelimesi için Ahmed Eflâkî yaşadığı dönemden bu durumu şu şekilde beyan etmektedir:

---

<sup>45</sup> Arap şiir geleneğinde en eski nazım biçimlerinden biri olan **recez**, ritmik yapısı değişken olmakla birlikte kolay nazmedilebilmesiyle öne çıkar. Özellikle Câhiliye dönemi şairleri tarafından sıkça tercih edilen bu nazım şekli, halk şiirlerinin vezin yapısını yansıtır ve çoğunlukla ani ilhamların veya irticâli söyleyişlerin ürünü olarak değerlendirilir. Bu nedenle günümüze ulaşan örnekleri oldukça sınırlıdır. Başlangıçta yüksek edebî değer taşımayan recez, Câhiliye şiir geleneğinin sürdüğü I. (VII.) yüzyılın ilk yarısında, kasîde ile en eski iki nazım türünden biri olarak kabul edilmiştir. Ancak aynı yüzyıldan itibaren, recez de kasîde gibi belirli bir kompozisyona sahip uzun şiirler hâlinde yazılmaya başlanmıştır. Bu tarzda oluşturulan recez şiirlerine “**urcûze**”, bu şiirleri kaleme alan şairlere ise “**râciz**” veya “**reccâz**” denilmiştir. Râcizlerin ilk örneği Ağleb el-İclî (ö. 21/642) olarak kaydedilirken, bu türün en bilinen temsilcileri arasında Accâc (ö. 97/715-16) ve onun yaklaşık 400 beyitlik urcûzesiyle tanınan oğlu Rû'be yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Hüseyin Yazıcı, “Hikâye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 17/509.

<sup>46</sup> Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi* (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013), 23-24-25.

<sup>47</sup> Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, thk. Kemal Edib Kürçüoğlu (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973), 99.

<sup>48</sup> Mehmet İpşirli, “Medrese [Osmanlı Dönemi]”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/325.

“Yine bir gün son gelenlerin en faziletlisi saâd-i şehit, Kadı Necmeddin-i Taştî (Allah'ın rahmetin onun üzerine olsun) ulular toplantısında şu latifeyi anlattı: Bütün dünyada umumî olan üç şey vardı. Bu üç şey Mevlânâ'ya nispet edildikten sonra özel bir mânâ aldı ve insanların aydınları bunu hoş gördüler. Bunlardan biri, mesnevîdir. Eskiden her kafiyeli iki mısra mesnevî derlerdi; fakat zamanımızda mesnevî denilince akla hemen Mevlânâ'nın Mesnevî'si gelir. İkincisi, eskiden bütün bilginlere mevlânâ diyorlardı; fakat bugün mevlânâ denilince Mevlânâ Hazretleri anlaşılır. Üçüncüsü her mezara türbe derlerdi. Bugün herhangi bir türbe anılsa veya söylenilse Mevlânâ'nın kabri akla gelir.”<sup>49</sup>

Türk edebiyatında mesnevî nazım şeklinde ilk olarak Yusuf Has Hâcib'in (ö. 1070-?-) yazmış olduğu “*Kutadgu Bilig*” kabul edilmektedir. Anadolu sahasında ise Ahmed Fakı (ö.?) tarafından yazılan “*Evsâf-ı Mesâcid*” adlı eser kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra Amil Çelebioğlu tarafından yazılış şekillerine göre mesnevîler iki ana gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki “*Tevhit, münâcât, na't, medhiye, terkib ve tercü-bendler vs. gibi daha çok kaside tarzında görülen türlerde dîvânlarda, şiir mecmualarında, bazı mensur eserlerin başında, içinde veya sonunda mevcut olan mesnevî şeklinde yazılmış, umumiyetle hacimsiz mesnevîler.*” İkinci grup ise “*Asıl mevzu olarak üzerinde durduğumuz mesnevîleri, Eski Türk edebiyatının bir çeşit manzum hikâye veya romanları diyebileceğimiz veya bir tahkiye yönü olan mesnevîlerdir.*”<sup>50</sup> Çalışmamızın ana konusu olan Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî-i Manevî adlı eseri de bu ikinci grup içinde yer almaktadır. Eser, her ne kadar içerisinde ahlakî öğütleri barındırsa da tahkiye usûlüyle yazılmış bir metin olma özelliği daha fazla ağır basmaktadır. Bu özelliği zaten Mesnevî'nin ilk beytinde. “*Dinle neyden çün hikâyet etmede / Ayrılıklardan şikâyet etmede*” şeklinde belirtilmiştir. Peki Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Mesnevî-i Mânevi adlı eserinde hikayeler içinde birtakım şeyleri anlatmasının sebebi nedir? Yani niçin anlatı türü olarak hikâye?

Hikâye kelimesi Lügatte, “anlatmak, nakletmek, aktarmak, tekrar etmek; benzetmek, taklit etmek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise “*Yalın bir olayın çevresinde*

<sup>49</sup> Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri*, 1973, 1/63-64.

<sup>50</sup> Çelebioğlu, *Türk Mesnevî Edebiyatı*, 21-22.

*kişilerin ilişkilerini anlatma esasına dayanan edebî tür” şeklinde tanımı yapılmaktadır.<sup>51</sup> Arap edebiyatında hikâye türü, klasik anlamda "hikâye" kelimesiyle değil, daha çok “kıssa” terimiyle karşlanır. “Kıssa”, söz, haber ve anlatı anlamlarını içeren bir kavram olarak, özellikle öğretici ve ibret verici anlatılar için tercih edilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de de bu tür anlatılar için doğrudan “kıssa” yerine, benzer anlamlar taşıyan “kasas” (anlatı), “hadîs” (söz) ve “nebe” (haber) gibi kavramlar kullanılmış; özellikle peygamber kıssaları bu bağlamda aktarılmıştır. Bu durum, anlatının edebî niteliğinden çok, içerdiği mesaj ve didaktik amaca vurgu yapıldığını göstermektedir.<sup>52</sup>*

Anlatım türü olarak hikâyenin amacı Enise Kantemir tarafından şu şekilde izah edilmiştir: *“Okuyucuyu olaya katma ve heyecanlandırma amacı güdüldüğü zaman ‘Hikâye etme’ anlatım biçimini kullanırız. Hikâyede, esas olan olaydır. Bu anlatım biçiminde işlenen fikir, olaylar içindedir ve her şey hareket halindedir, yani olayların akışı, zincirleme olarak gelişir ve ögesiyle birbirine bağlanır. Hikâye etme eylem halindeki olguların anlatılmasıdır.”<sup>53</sup>*

Edebî eser bağlamında hikâyenin amacı, estetik ve anlatı değerleri aracılığıyla bireyin ve toplumun yaşantılarını anlamlandırmak, deneyimleri kurmaca bir düzlemde yeniden inşa ederek okuyucuda duygusal ve zihinsel etkileşim sağlamaktır. Hikâye, yalnızca olayları aktarmakla kalmaz; aynı zamanda okuyucunun hayal gücünü harekete geçirir, değer yargılarını sorgulamasına ve dünyayı farklı bakış açılarından değerlendirmesine olanak tanır. Nitekim Bruner, anlatının insan zihninin dünyayı anlamlandırma biçimlerinden biri olduğunu vurgularken<sup>54</sup>, Barthes da anlatının çok katmanlı yapısına dikkat çekerek, her hikâyenin bir söylem biçimi olarak toplumsal ve kültürel anlamlar taşıdığını belirtir. Bu çerçevede hikâye, edebiyatın temel anlatı türlerinden biri olarak hem bireysel tecrübeleri

---

<sup>51</sup> Yazıcı, “Hikâye”, 17/479-480.

<sup>52</sup> Yazıcı, “Hikâye”, 17/480.

<sup>53</sup> Enise Kantemir, *Yazılı ve Sözlü Anlatım* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1972), 230.

<sup>54</sup> Jerome Bruner, “The Narrative Construction of Reality”, *Critical Inquiry* 18/1 (1991), 1-21.

hem de kolektif bilinç ve hafızayı sanatkârane biçimde yansıtan bir ifade aracıdır.<sup>55</sup> Kezâ Tâhirü'l-Mevlevî de Mesnevîdeki tahkiye usulü ile ilgili şunları söylemektedir:

“Okumuş olanların malumudur ki, Mesnevî’de birtakım hikâyeler vardır. Fakat onların dercedilmesi, masal söylemiş olmak için değil, o kıssalardan hisse alınmak düşüncesiyledir. Çünkü yüksek bahisler ve derin hikmetler, böyle misallerle bir dereceye kadar anlaşılabilir. Mesnevî’ye, kurt-tilki masalı diyen beyinsizlerin terbiyesizliği, maksadın ulviyetini kavrayamamış olmalarındandır. Mesnevî’de lafızdan ziyade, manaya ehemmiyet verilmiş; bir şiir kitabı yazmak değil, okuyanlara hakikati anlatmak gayesi hedef ittihaz edilmiştir. Bundan dolayı avam tabakası, içindeki hikâyeleri dinler ve hoşlanır. Havastan olanlar, ifade eylediği hakikatten hisse ve feyiz alır. Onun için, cahiller müstesna olmak üzere, her sınıf arasında okunur ve dinlenir.”<sup>56</sup>

Tüm bunların yanı sıra, Hz. Mevlânâ’nın Mesnevî’si, hikâyeleri şiir diliyle aktarmaktadır. Bu yönüyle eser, hem anlatım biçimi hem de içerik açısından derinlik kazanmıştır. Burada tasavvufî şiirin imgelerle örülü özel bir dil taşıdığını da göz önünde bulundurmak gerekir. Her ne kadar şiirsel anlatımı tercih ederek anlamı estetik düzlemde zenginleştirmiş olsa da Mevlânâ, sûfî bir şair olarak Mesnevî’sini “kuşdili” ile kaleme almıştır. Bilal Kemikli, bu bağlamda kuşdili için şu değerlendirmede bulunmaktadır:

“Kezâ eskilerin ‘işâret dili’, ‘lisân-ı garâib’ ve ‘manâ dili’ gibi ifadelerle tavsif ettikleri kuşdili, tasavvuf şiiri açısından, cem makamında yaşanan hallerin remzî ifâdesi olarak tanımlanabilir. Şehâdet âlemine ait unsurları gerçeküstü birer tabloya dönüştüren bu remizler, misâl âleminde kanat vuran ruhânîlere yazılmış birer şifreli mektup gibidir. Bu bakımdan her sûfî şiirini kuşdili olarak nitelendirmek yerine şu iki gruba giren metinleri kuşdili içerisinde değerlendirmek mümkündür:

1. Mantıku’t-Tayr, Gül ü Bülbül, Bülbül-nâme, Beng ü Bâde, Şem u Pervâne ve Hüsn ü Aşk gibi aşk ve ahlâkî tekâmülü ele alan mesnevîler. Bu mesnevîlerin her birisi

<sup>55</sup> Roland Barthes, *Image Music Text* (London: Fontana Press, 1977), 157.

<sup>56</sup> Tahirül Mevlevî, *Tahkiye Usûlü, Mesnevî Şerhi 1. Cilt* sayfa 13.

birer temsili istiâre (alegori) ile ya fabl yahut parafabl tekniğiyle yazılmış didaktik eserlerdir.

2. Cem hâlinde söylenen şathiyeler, sünûhat, vâridât ve ilâhî (nutuk nefes tercümân gibi lirik ve âhenkli şiirleri bu kategoride değerlendirmek mümkündür.”<sup>57</sup>

Özetle Hz. Mevlânâ'nın şiir ve hikâye formunu tercih etmesi, hem düşüncelerini estetik bir dille ifade etmesine olanak tanımış hem de okuyucunun/metinle muhatap olan kişinin manevi ve zihinsel bir hazla metni takip etmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, hakikate içkin soyut ve derin anlamların mecazlarla daha etkili biçimde ifade edilebilmesi de bu türleri seçmesinin önemli gerekçeleri arasında yer alır. Bu tercih, onun didaktik amacı ile edebî zevki bir arada yürüttüğünün göstergesidir.

### 3. MESNEVÎ'YE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevî-i Manevî* adlı eseri, onun en çok tanınan ve farklı farklı dillere tercüme edilerek insanlığın istifadesine sunulan bir başyapıt mesabesinde. Öyle ki 2002 yılında İsveç Nobel Enstitüsü'nde yapılan bir araştırmaya göre; Mesnevî yüzyıllarca en çok okunan 100 kitap içerisinde yer almaktadır.<sup>58</sup> Bununla birlikte ülkemizde de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 100 temel eser içinde de yer almaktadır.<sup>59</sup>

Pek çok farklı disiplinde ve farklı konularda Mevlânâ ve Mesnevî'ye dair çalışmalar yapılmıştır. Son zamanlarda akademik olarak yeni bir tarz olarak kabul gören Bibliyoterapi yönteminde Mesnevî'ye müracaat edilmesiyle ilgili çalışmalar da

<sup>57</sup> Bilal Kemikli, *Şiir ve Hikmet* (İstanbul: Kitabevi, 2017), 90.

<sup>58</sup> Mevlâna, *Mesnevî'de Geçen Bütün Hikayeler*, çev. Ahmet Metin Şahin (İstanbul: Yeniakım Yayınları, 2021), 13.

<sup>59</sup> TEMEL EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, “Öğrencilerimize Okuma Alışkanlığı Kazandırmak Amacıyla İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencileri İçin Tavsiye Niteliğinde Belirlenen 100 Temel Eser Listeleri Uygulamadan Kaldırılmıştır.” (Erişim 24 Nisan 2025). “100 Temel Eser”le ilgili telif hakkı olmayan farklı yayınevlerinin listede yer alan eserlerin baskısını yapması, çeviri eserlerin içeriğine yönelik yaşanan çeşitli sorunlar, Bakanlığın patentli logosu bulunmamasına rağmen farklı tasarımlardaki “MEB Tavsiyeli 100 Temel Eser” logolarının kullanılması ve bu logoların eser listesinde olmayan eserlerde de kullanılarak kamuoyunun yanılgıya düşürülmesi gibi gerekçelerden hareketle MEB bu uygulamayı sona erdirmiştir. Ancak önceki dönemde hem İlköğretim hem de Ortaöğretim Lise kademesinde Mesnevî listenin en başlarında yer almaktadır.

bulunmaktadır. Bibliyoterapi yöntemi ise genellikle Psikoloji, Psikoterapi ve Manevî Danışmanlık ve Rehberlik gibi disiplinlerde kullanılan bir yöntemdir.

Bibliyoterapi kavramı antik Yunancadaki iki kelimenin birleşiminden doğmuştur. Bu kelimeler “*bibliyon*” yani kitap ve “*therapeia*” yani yardım etmedir. Kavram olarak ise “*kişilerin problemlerini çözmesine yardım etmek için kitaplardan istifade edilmesi*” anlamına gelmektedir. “*Kitaplar yardımıyla iyileşmek*” olarak da nitelenen Bibliyoterapi yönteminin; “*Eğitilmiş bir danışman rehberliği altında okuyucunun kişiliği ile edebiyat arasındaki karşılıklı dinamik bir iletişim*” şeklinde tanımı da yapılmaktadır.<sup>60</sup>

İnsanoğlu, kitabın varlığından bu yana onun iyileştirici ve geliştirici yönünün farkındadır. Hatta kitabın somut olarak ortaya çıkışından önce dahi, kıraat meclisleri gibi geleneksel toplanma biçimleri bu yönün bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Ancak bibliyoterapi yöntemi üzerine yapılan ilk yayın, Amerika’da 1840 yılında John Galt tarafından gerçekleştirilmiştir. 1904 yılından itibaren ise bibliyoterapi, kütüphaneciliğin bir alt disiplini olarak kabul görmeye başlamıştır.<sup>61</sup>

Bibliyoterapi yönteminin uygulanışına göre çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar; “*Klinik ve Gelişimsel Bibliyoterapi*”, “*Reaktif ve İnteraktif Bibliyoterapi*”, “*Bibliyorehberlik ve Bibliyodanışmanlık*” ve “*Bilişsel ve Duyuşsal Bibliyoterapi*” şeklindedir. Bunun yanında bu yöntemin bazı faydaları ve sınırlılıkları bulunmaktadır. Öyle ki faydaları arasında depresyon, panik atak, anksiyete bozuklukları, stres ve ölüm ile başa çıkamama gibi psikolojik sıkıntılarda bireylerin iyileşmesi veya mesafe katetmesi bulunmaktadır.<sup>62</sup> Bu yöntemin sınırlılıkları içinde ise danışandan ve danışmandan kaynaklı sebepler bulunmaktadır. Özellikle danışmandan kaynaklı sınırlılıklar içinde en önemli husus danışmanın literatür bilgisinin sınırlı olması veya hiç olmamasıdır.<sup>63</sup> Burada tenkit edilecek hususlardan birisinin özellikle bibliyoterapi yöntemi esnasında Mesnevî’ye

---

<sup>60</sup> Fatma Zeynep Belen, *Manevî Danışmanlıkta Bibliyoterapi Tekniği ve Uygulanması* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014), 20.

<sup>61</sup> Ümmügülsüm Semerci, *Mesnevî ve Bibliyoterapi* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 5.

<sup>62</sup> Belen, *Manevî Danışmanlıkta Bibliyoterapi Tekniği ve Uygulanması*, 36.

<sup>63</sup> Belen, *Manevî Danışmanlıkta Bibliyoterapi Tekniği ve Uygulanması*, 35.

başvuracak bir danışmanın (-Psikoloji literatürüne hâkim olduğu varsayılarak) neredeyse geleneksel dönemdeki Mesnevîhânlar kadar Mesnevî'ye hâkim olması gerekliliğidir. Yani hangi durumdaki bir hastaya Mesnevî'den hangi hikâyeyi seçerek ilerleyeceğini çok iyi bilmesi zorunluluğudur. Mesnevî'nin yaklaşık 26 bin beyitten müteşekkil bir eser olması ve içerisinde yüzlerce hikâye barındırması bu müracaatı zorlaştıran sebepler arasında gösterilebilir.

Türkiye'de bibliyoterapi yönteminde Mesnevî'nin kullanılabilirliğini söyleyenlerden biri de Nevzat Tarhan'dır. Bu yöntemin uygulanabilirliğini göstermek için 2012 yılında "Mesnevî Terapi" başlığını taşıyan bir kitap kaleme almıştır. Bu kitabın ilk sayfalarında çoklu zekâ teorisinden bahsetmiştir. Çeşitli zekâ tipolojilerinin tanıtmasının ardından en nihayetinde vicdanî zekâ teorisinden bahsetmiş ve buna ruhsal (spiritüel) zekâ denildiğini de belirtmiştir.<sup>64</sup> Tarhan, kitabında "Mevlânâ ve Halk Terapisi" başlığı altında Mesnevî'nin bibliyoterapi yönteminde içsel onarımı sağlamak için kullanılabilirliğini belirttikten sonra bunun üç işlevi olabileceğinden bahseder. Bunlardan ilki Mesnevî'deki hikâyelerin ayna görevi görebilmesidir. Yani kişi Mesnevî'deki hikâyeden hareketle kendi ruhsal durumuyla ilgili bir farkındalık oluşturabilir. İkincisi hikâyelerin model fonksiyonu vesilesiyle kişinin insanî gelişimine katkı sağlamasıdır. Üçüncüsü ise hikâyelerin "geleneği taşıma" fonksiyonunun olmasıdır. Mesnevî'nin bu gibi unsurları bünyesinde taşımasından dolayı Mevlânâ'nın "halk psikoterapisti" gibi işlev görmesinden bahseder. Aslında buradan hareketle çalışmanın ana konusu olan Mesnevîhânlar da yaşadıkları dönemde böyle bir işlev gördükleri de söylenebilir.<sup>65</sup> Ancak Tarhan, eserinin devamında Mesnevî'den kendi seçtiği hikâyeleri, yine kendi üslubuyla aktarıp sonrasında bu hikâyelerin içeriğiyle deneme tarzında kendi düşüncelerini ve hikâyelerden kendi anladıklarını aktarmıştır. Burada Psikoloji bölümünün inceliklerinden de faydalanmıştır. Bazen bölümlerin sonlarına yine Mesnevî'den ahlakî öğütler içeren beyitleri örnek olarak koymuştur. Yapılan bu çalışma faydadan hâlî olmamakla birlikte bütüncül bir yaklaşım sergilemekten uzaktır. Öte yandan hikâyelerdeki çıkarımları ise araştırmacının kendi çıkarımlarıdır. Herhangi bir Mesnevî şerhinden faydalanıp faydalanmadığı hususunda da bilgi vermemiştir. Ancak Mesnevî'nin bibliyoterapi

---

<sup>64</sup> Nevzat Tarhan, *Mesnevî Terapi* (İstanbul: Timaş, 2021), 35-43.

<sup>65</sup> Tarhan, *Mesnevî Terapi*, 45.

yönteminde kullanılabilir bir eser olduğunu göstermesi ve konuya betimsel bir şekilde yaklaşması açısından da önem arz etmektedir. Eser, Mesnevî'deki belirli hikâyelerin Psikolojik açıdan modern bir şerhi olarak da kabul edilebilir.

Ümmügülsüm Semerci tarafından 2018 yılında hazırlanan “Mesnevî ve Bibliyoterapi” başlıklı yüksek lisans tezi, psikiyatrik hasta teşhisi konmuş bireylerde, bibliyoterapi yönteminde Mesnevî'nin iyileştirici yanını tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Nitel veri analizi ile hazırlanmış tezde 2015 ve 2016 yıllarında Eskişehir Devlet Hastanesi Psikolojik Danışma Birimine gelen bireylerle bu araştırma yürütülmüştür. Her bir hasta ile 2 ya da 4 haftalık periyotlarla görüşülmüş ve bu görüşmelerin sayısı ise 3 ile 7 arasında değişmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin uygulandığı araştırmada, hastalara önceden Mesnevî'deki hangi hikâyeyi okuyacakları belirtilmiştir. 13 vakanın incelendiği araştırmanın sonucunda Mesnevî'nin psikiyatri hastalarına olumlu sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Burada 13 vakanın içinde 9'undaki hastaların belirli bir kısmının içgörü kazandığı tespit edilmesine karşın, 3 vakada davranış değişimi kazanıldığı belirtilmiştir. Bu araştırma Mesnevî'nin Bibliyoterapi yöntemindeki somut çıktıları göstermesi açısından kıymetlidir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bu gibi kazanımların daha da artması için Mesnevî'nin iyi taranması ve Rehberlik eden kimselerin konuya çok iyi hâkim olması gerekmektedir.<sup>66</sup> Ancak şurası bir gerçektir ki Mesnevî, sadece Psikoloji gibi disiplinlerin sınırlarına indirgenerek okunacak bir eser olmaktan ziyade geleneksel dönemde olduğu gibi şümüllü bir okuma gerektiren bir kitaptır.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 100 temel eser içine alınan Mesnevî'nin çeşitli yayınevleri dolayısıyla hazırlanmış “*Mesnevî'den Seçme Hikâyeler*” başlıklı kısaltılmış versiyonları bulunmaktadır. Bu seçme hikâyeler üzerine Zeynep Zühal Eğridere tarafından 2019 yılında “*Mevlana'nın Mesnevî'sinden Seçmelerin Bulunduğu Çocuk Kitaplarının Çocuk Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Açısından İncelenmesi*” başlıklı Yüksek Lisans tezi hazırlanmıştır. Çalışmada her ne kadar “Çocuk Edebiyatı” açısından bu hikâyeler incelense de Mesnevî'nin yetişkinler için uygun olan bir kitap olduğu da

---

<sup>66</sup> Semerci, *Mesnevî ve Bibliyoterapi*, 48-49.

vurgulanmıştır. Ancak neredeyse bütün yayınevleri tarafından yapılan sadeleştirmelerin yeterince iyi olmadığı ve çocukların kafasını karıştırabilecek tasavvufî konulara temas edildiği belirtilmiş ve bununla birlikte seçilen 15 hikâyede şiddet unsurlarının bulunduğu da tespit edilmiştir. Bazı metinlerde de çocuklar için uygunsuz olabileceği düşünülen olumsuz iletiler tespit edilmiştir. Çalışmada bahsedilen tespitlerin tamamı tablolar halinde belirtilmiştir.<sup>67</sup> Hz. Mevlânâ'nın, Mesnevî'nin ikinci cildini kaleme almadan önce yaklaşık iki yıl boyunca Hüsâmeddin Çelebi'nin hazır bulunmasını beklemiş olması, bu eserin üretim sürecindeki sabır ve hazırlığın önemine işaret etmektedir. Bu bağlamda, Mesnevî'ye özellikle çocuklar adına müracaat ederken benzer bir sabrın ve pedagojik hassasiyetin gözetilmesi gerektiği düşünülebilir. Zira Mesnevî, doğrudan çocuklara hitap eden bir eser değil, yetişkinlere yönelik olarak tasarlanmış dinî, edebî ve tasavvufî bir metindir. Dolayısıyla geleneğimizde çocuklar için kaleme alınmış edebî ve didaktik eserlerden yararlanmak, eğitim açısından daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

Mesnevî'ye yönelik güncel yaklaşımlar, modern bireyin yaşadığı toplumsal yapıdan ve bu yapının dayattığı normatif baskılardan duyduğu rahatsızlığın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Modern insan, anlam arayışı içerisinde geleneksel kaynaklara yönelmekte; Mesnevî ise bu bağlamda, insan ruhuna hitap eden derinlikli ve çok katmanlı içeriğiyle bir çıkış yolu sunmaktadır. Ancak bu esere nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda tarihsel olarak önemli bir aracı konumunda bulunan Mesnevîhânlık müessesesinin kaybedilmiş olması, bireyin Mesnevî'yi anlama çabasında metodolojik bir boşluk doğurmuştur. Bu bağlamda modern birey, Mesnevî'yi anlamaya yönelik uygun yöntemleri geliştirmede zorlanmakta; bu da eserin içerdiği derin manaların yeterince açığa çıkarılamamasına yol açmaktadır.

#### **4. GELENEĞİMİZDE KIRAAT MECLİSLERİ VE OKUYUCULUK GELENEĞİ**

Belirli bir zaman ve mekânda, bir kişinin metni yüksek sesle okuması ve etrafındaki bireylerin bu okumayı dikkatle dinlemesi amacıyla oluşturulan topluluklar "kıraat

---

<sup>67</sup> Zeynep zuhal Eğridere, *Mevlana'nın Mesnevî'sinden Seçmelerin Bulunduğu Çocuk Kitaplarının Çocuk Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Açısından İncelenmesi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 290-300.

meclisi" olarak tanımlanır. Bu meclisler, rastlantısal bir kalabalıktan ziyade, belirli bir eseri dinlemek üzere bilinçli ve amaçlı olarak bir araya gelen bireylerden oluşur. Bu yönüyle kıraat meclisleri hem eğitici hem de kültürel bir işlev üstlenmektedir.<sup>68</sup>

Okuma toplantıları ya da kıraat meclislerinin kökeni, Türk kültüründeki sözlü edebiyat geleneğine, özellikle destan anlatıcılığına dayanmaktadır. İslamiyet öncesi dönemde kam, ozan, baksı gibi adlarla anılan ve toplumda dinî, tıbbî ve kültürel otorite kabul edilen kişiler tarafından kopuz eşliğinde sözlü olarak aktarılan Oğuz Kağan Destanı, Alp Er Tunga Destanı gibi eserler, İslamiyet'in kabulüyle birlikte yerlerini Hamzanâme, Battalnâme, Danişmendnâme ve Gazavât-ı Hz. Ali gibi İslamî içerikli destanlara bırakmıştır. Bu süreçte zamanla halk hikâyeleri ve masallar da bu anlatı geleneğine dahil olmuştur. Yazıya geçirilmemiş dönemlerin kültürel hafızasını taşıyan destanlar, genellikle bir anlatıcının kendine özgü ezgilerle ve müzik eşliğinde aktardığı, toplumun tarihî, dinî ve kahramanlık değerlerini içeren uzun anlatılardır. Homeros'un *İlyada* ve *Odyseia*'sı, Firdevsî'nin *Şehnâme*'si ve bugün dahi Kırgızistan'da Manasçılar tarafından anlatılmaya devam eden *Manas* destanı, bu geleneğin evrensel ölçekteki örnekleri arasında yer almaktadır.

Geleneksel dönemden günümüze kadar varlığını sürdüren kıraat meclisleri, zaman içerisinde çeşitli biçimsel değişimlere uğramış; bu değişimlere bağlı olarak metni okuyan ya da anlatan kişilere verilen isimler de farklılaşmıştır. Burada okuyucudan kastedilen mana belirli bir amaca matuf olarak toplanan kıraat meclisine önderlik yapan, meclise yön veren, kitabı okuyan veya anlatan kimsedir. Örneğin İslamiyet öncesi Türklerde destan anlatan kişilere *kam*, *şaman*, *ozan* ve *baksı* gibi isimler verilmiştir. İslamiyet'in kabulünden sonra Anadolu'ya gelen Türkler, halkı irşad için dinî meseleleri anlatan kimselere *meddah* veya *şeyyâd* gibi isimler takmışlardır. Bununla birlikte Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-necât*'ını okuyanlara mevlid-hân, Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî* adlı eserini okuyanlara *Mesnevîhân* denilmektedir. Ayrıca *Kasîde* okuyanlara *kasîdehân*,

---

<sup>68</sup> Zehra Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (ts.), 131-132.

na't okuyanlara ise na'thân denildiği bilinmektedir. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

İslâmiyet'in ilk yıllarından itibaren, sözlü kültürün bir yansıması olarak sohbet halkaları ve kıraat meclisleri düzenlenmiştir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin ardından Mescid-i Nebevî'nin bir bölümünü suffe olarak ayırması, bu geleneğin bir örneği olarak değerlendirilebilir. İlk başlarda ihtiyaç sahipleri Müslümanların konaklaması için düşünülen suffe, daha sonra adeta halk meclislerinin yapıldığı ve okuma merasimlerinin düzenlendiği bir eğitim kurumuna dönüştüğü bilinmektedir. Burada okunulan kitap Müslümanların kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'dir. Ancak o zaman yaşayan Arap halkının kültüründe süre gelen bir geleneğin muhtevasının Kuran-ı Kerim'le değiştirilmesiyle devam etmesi olarak da düşünülebilir.<sup>69</sup>

Bunun yanı sıra Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla ilgili rivayet edilen iki anekdot da Hz. Peygamber döneminde Müslümanların toplu ve sesli olarak okuma meclisleri düzenlediklerinin bir örneği olarak kabul edilebilir. Bu rivayetlerden ilki ve meşhur olanına göre Hz. Hamza'nın İslâm'ı kabul etmesinin ardından Hz. Ömer, Peygamber Efendimiz'i (s.a.v.) öldürme niyetiyle yola çıkmıştır. Ancak yolda karşılaştığı Nuaym b. Abdullah, önce kendi kız kardeşi Fâtıma ile eniştesi Saîd b. Zeyd'in Müslüman olduğunu öğrenmesini sağlamıştır. Bunun üzerine doğrudan onların evine giden Ömer, onları Kur'ân-ı Kerîm'den Tâhâ sûresini okurken bulmuş ve okuduklarını kendisine göstermelerini istemiştir. Hz. Fâtıma açıkça Müslüman olduklarını Hz. Ömer'e beyan etmiştir. O sırada evde saklanan ve onlara Kur'an dersi veren Habbâb b. Eret de ortaya çıkarak Ömer'e cesaret vermiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle duygusal bir dönüşüm yaşayan Ömer, İslâm'ı kabul etmeye karar vermiş ve Resûlullah'ın Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın evinde olduğunu öğrenince oraya giderek Müslüman olmuştur. Bu rivayetlerden ikincisi de Hz. Ömer bir gece içki içmek amacıyla arkadaşlarını aramıştır. Kimseyi bulamayınca yalnız başına Kâbe'ye gitmiştir. O sırada Hz. Peygamber'in Kâbe'yi önüne alarak, Beytülmakdis'e yönelmiş bir şekilde namaz kıldığını görmüştür. Merakla yaklaşmak isteyen Ömer, Kâbe'nin örtüsünün arkasına gizlenerek Peygamber

---

<sup>69</sup> Mustafa Baktır, "Suffe", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/469-470.

Efendimiz'in okuduğu ayetleri dinlemiştir. Resûlullah'ın o sırada sesli şekilde okuduğu Hâkka sûresinin, Kur'an'ı yalanlayan müşriklere cevap niteliğindeki 41-46. âyetleri, Hz. Ömer'in derinden etkilenmesine neden olmuştur. Bu olay üzerine iman etmeye karar veren Hz. Ömer, Hz. Peygamber'i takip etmeye başlamıştır. Onun evine girmek üzere olduğunu fark ettiğinde kendisine yaklaşmıştır. Peygamber Efendimiz'in "*Ne var ey Ömer?*" sorusuna karşılık, "*Allah'a, resulüne ve onun Allah katından getirdiği her şeye iman etmeye geldim*" cevabını vermesi üzerine Resûlullah onu memnuniyetle karşılamış, göğsünü sıvazlayarak kendisi için hidayet ve sebat duasında bulunmuştur.<sup>70</sup> Bu iki rivayette de sesli olarak Kuran okuma meclisi olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in İslâm'a yönelişinde Kur'an kıraatinin etkisi dikkate alındığında, ilk dönemlerden itibaren kıraat meclislerinin bireylerin zihinsel ve duygusal dönüşümlerinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber dönemi başta olmak üzere erken İslâm tarihinde bu tür meclislerin çeşitli örneklerine rastlanması, söz konusu geleneğin köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber döneminden örnekleri verilen Kıraat meclislerinin, Peygamberin vefatından sonra İslam toplumunda da devam ettiği bilinmektedir. Bu itibarla Hadis, Tefsir, Kelam, Fıkıh gibi ilmî disiplinlerin halka oluşturularak bir hoca/üstat (metni okutan otorite) gözetiminde kitap etrafında toplandığı bilinmektedir. Bu ilim meclisleri icazet usulüyle nesilden nesile aktarılarak devam etmiştir. Öte yandan bu durumun Tasavvuf literatüründe de sohbet şeklini alarak devam ettiği söylenebilir.

Osmanlı döneminde, Türk kültüründe İslamiyet'ten önceye dayanan ve İslamiyetle birlikte daha da gelişerek kurumsallaşan kıraat meclislerinin varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Bu bağlamda, medreselerde okutulan eserlerin yanı sıra halk arasında okunan ve kabul gören kitaplar da mevcuttur. Bu kitaplar arasında en başta Kur'an-ı Kerîm yer almaktadır. Onu hadis ve siyer kitapları takip etmektedir. Daha sonra ise sûfiler tarafından kaleme alınmış ahlaki öğütler içeren eserler, özellikle Mevlânâ Celâleddîn-i

---

<sup>70</sup> Mustafa Fayda, "Ömer", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34/44.

Rûmî'nin Mesnevî'si ile Eşrefoğlu Rûmî'nin Müzekki'n-Nüfûs adlı eseri öne çıkmaktadır.<sup>71</sup>

Bu bağlamda “muhallefat listeleri” temelinde ve geniş bir bibliyografik veri tabanına dayanarak gerçekleştirilen bir çalışmanın özellikle vurgulanması gerekir. Çalışmada, Bursa<sup>72</sup>, İstanbul, Sofya, Şam, Rusçuk, Eyüp, Çorum, Giresun, Samsun, Sinop, Trabzon ve Selanik gibi farklı bölgelerdeki kişisel kitap koleksiyonlarına (bu kitapların nitelikleri ve kullanım biçimleriyle birlikte) ilişkin önemli bulgulara ulaşılmıştır.<sup>73</sup> “*En çok okunan eserler*” sorusuna verilen yanıtta öne çıkan sıralama şu şekildedir: “1. Kur’ân-ı Kerîm (*Mushaf/Kelâm-ı Kadîm*), 2. *En’âm-ı Şerîf*, 3. *Hz. Peygamber’in hayatını ve İslâmî hükümleri anlatan manzum Muhammediyye*, 4. *Özellikle halk arasında dinî öğretimde el kitabı niteliği taşıyan Birgivî Risâlesi (veya Vasiyetnâme)*.”<sup>74</sup>

Tarihsel bir bakışla değerlendirildiğinde, Osmanlı döneminde kitap okuma yalnızca bireysel bilgi edinmenin ötesinde, sosyal etkileşim ve kültürel paylaşımın önemli bir aracı olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda, kitap okuma mekânları da sadece okuma faaliyetinin gerçekleştiği yerler değil, aynı zamanda toplumsal iletişimin ve kültürel etkileşimin merkezleri haline gelmiştir. Kıraat meclisleri, toplumların kültürel hafızasının ve değerlerinin nesilden nesile aktarılmasında önemli bir işlev üstlenmiş, bu işlev günümüzde de kültürel süreklilik açısından önemini korumaktadır.<sup>75</sup>

<sup>71</sup> Mustafa Kara, “XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999), 29-58.

<sup>72</sup> Ali İhsan Karataş, *XIV. Yüzyılda Bursa’da Okunan Kitaplar* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995). Ayrıca bu çalışmada dikkatimizi çeken hususlardan bir tanesi de okunan kitaplar arasında Mesnevî'nin olmamasıdır. Ancak burada yapılan çalışma şahısların tereke kayıtlarından hareketle okuduğu kitapların tespiti üzerinedir. Mesnevî'nin Farsça bir eser olarak halk tarafından bireysel okunması çok mümkün görünmediği için şahıs kütüphanelerinde bulunmaması doğal karşılanabilir. O yüzden halk tarafından benimsenen Mesnevî, kişilerin kitaplar üzerinden bireysel çabalarıyla değil, Mesnevihânların çabalarıyla benimsediği bir eserdir.

<sup>73</sup> Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da ilk Osmanlı matbaa serüveni, 1726-1746: yeniden değerlendirme* (İstanbul: Yeditepe, 2006), 26-27.

<sup>74</sup> Soysal Özer, “Osmanlı’da Neler Okundu, ‘Kütüphane Kurumu’ Nasıl Algılandı, Kurumlaşan ‘Gelenek’ Yoksa ‘Kütüphane Kültürü’ müydü?”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2/50 (2010), 166.

<sup>75</sup> Öztürk, “Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar”, 148.

Kıraat meclisleri, genel olarak toplumların kültürel mirasının temel unsurlarından biri olup bireylerin bilgiye ulaşma biçimi olarak tarihsel süreçte çeşitli değişimler geçirmiştir. Bu gelenek yalnızca bireysel bir faaliyet olmanın ötesinde, toplumsal bağların güçlenmesine ve kültürel- entelektüel değerlerin kuşaklar arasında aktarılmasına hizmet etmektedir. Bu yönüyle, özellikle geleneksel dönemlerde kıraat meclisleri, kültürel kimliğin ve kolektif hafızanın korunmasına önemli katkı sunmaktadır. Çalışmanın ana konusu olan Mesnevîhânlık geleneği de kıraat meclislerinin bir uzantısı ve parçası olarak değerlendirilebilir. Kıraat meclislerine değinilmesinin gerekçesi, onun söz konusu meclislerin tarihsel ve kültürel devamlılığı içerisindeki yerini göstermektir.<sup>76</sup>

## 5. MESNEVÎHÂNIN SOSYAL KİMLİĞİ VE ROLÜ

Kimlik kavramı, Batı'da 20. yüzyılda Jhon Turner ve Henri Tajfel'in geliştirdiği bir kavramdır. Kavram, öncelikle Psikoloji ve Sosyal Psikoloji alanında ele alınmış daha sonra ise Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji alanları içinde araştırma konusu olmuştur.

Kimlik kelimesi; aynılık, özdeşlik ve sürekliliği içeren Latince "identites" kökünden gelmektedir. Türkçede kavramın karşılığı olarak "hüviyet" ve "kimlik" kullanılmıştır. Bu kavram genellikle "sen kimsin?", "sen nesin?" ve "kendini nasıl tanımlıyorsun" gibi soruların karşılığında ortaya çıkar. Sosyal kimlik, bireyin bir gruba veya toplumsal kategoriye ait olduğunu hissetmesi ve bu aidiyete bağlı olarak kazandığı niteliklerdir. Böylelikle insanlar için sabit bir dayanak noktası oluşturur. Toplumsal çatışma, uyum ve toplumsal farklılaşma ve bütünleşme gibi konularda sosyal kimlik kavramı açık bir şekilde tebellür eder.

Geleneksel dönemde kişilerin toplumsal yeri ve konumu açık ve nettir. Bu yüzden fark edilmek gibi bir kaygısı yoktur. Ancak modern dönemlerde insanların başkaları tarafından fark edilme sorunu yaşadığı bilinmektedir. Öyle ki bir insana verilebilecek en büyük cezalardan biri hemcinsleri veya akranları tarafından fark edilmeden yaşamaya devam etmeye mecbur bırakılmasıdır. Sosyal kimlik ise modern dönemlerde kendisi

---

<sup>76</sup> Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", 148.

görmeyi reddeden insanlara karşı, bireyin görünür kılınmasının bir vesilesi olarak görülmektedir.<sup>77</sup>

Sosyal rol kavramı ise kişinin toplumda bulunduğu konuma göre ondan beklenen davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram Vejdi Bilgin tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

“Gündelik hayatta rol yapmak, gerçekte öyle olmadığımız halde öyleymiş gibi hareket etmektir. Bu birisini kandırmak, oyuna getirmek alay etmek gibi amaçlara yöneliktir ve genelde hoş bir davranış olarak kabul edilmez. Sosyolojik anlamda rol kavramı, yine tiyatro dilinden alınmakla birlikte, yapmacıklığı değil gerekliliği ifade eder. Kişinin toplumda sahip olduğu konuma uygun davranışları yerine getirmesidir rol. İçselleştirmek mutlak surette gerekli değilse de rolün başarısında bunun önemi büyüktür. Yoksa rolün gerektirdiği davranışlar ya sınırlı bir zaman diliminde gerçekleşir ya da toplumun istediği ölçüde olmaz.”<sup>78</sup>

Mesnevîhânın sosyal kimlik ve rolü hakkında araştırmalar yapılmasının sebebi ise onun hem toplum nazarında nasıl tanındığını tespit etmek hem de yaşadığı dönemde toplum ve kurumlar tarafından kendisinden hangi görevlerin istendiğini anlamak içindir.

Geleneksel dönemde Mesnevîhânlar yalnızca Mesnevî’yi okutan kişiler olarak görülmemiştir. Bu itibarla ilk dönemler sadece Mevlevîhânelerde daha sonraki süreçte ise diğer tarikatların içerisinde mürid konumunda olan kimselerdir. Öyle ki çalışmanın konusu olan Mesnevîhân şairlerin büyük bir çoğunluğu tarikat şeyhlerinden oluşmaktadır. Tespit ettiğimiz 91 şair Mesnevîhândan 39’u meşihat görevinde bulunması bu söylenenleri destekler niteliktedir. Bu da oran olarak %42.86’ya tekabül etmektedir.

Mesnevîhânlar meşihat görevinin yanı sıra bu görevde resmen bulunmamalarına karşın dergâh içerisinde şeyh efendiye yardımcı konumunda olan kimselerdir. Yani zımnî olarak meşihat etmeye kabiliyeti olan kimselerdir. Ancak boşta bir şeyhlik kadrosu bulunmadığı

---

<sup>77</sup> Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Sentez Yay., 2015), 138.

<sup>78</sup> Vejdi Bilgin, *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yay., 2012), 77.

için Mesnevîhân olarak görevlendirildikleri de olmuştur. Örneğin Galata Mevlevîhânesi'nin şeyhlerinden Adem Dede'nin meşihati döneminde Mesnevîhânlık görevini Arzî Mehmed Dede yapmıştır. Âdem Dede'nin vefatından sonra ise şeyh olarak Arzî Mehmed Dede atanmıştır. Buna bir başka örnek olarak Cünûnî Ahmed Dede gösterilebilir. Öyle ki Cünûnî, Konya'da Mevlânâ Âsitânesi'nde çilesini çıkarıp Dede unvanı almasının ardından Bağdat'taki Mevlevîhâne'ye Mesnevîhân olarak tayin edilmiştir. Burada bir müddet görev yapmasının ardından Konya'ya geri dönmüştür. Ömrünün geri kalan kısmını burada geçirmek istemesine rağmen Bursa'ya bir Mevlevîhâne açmak ve burada meşihat görevinde bulunmak için görevlendirilmiştir. Bu örnek de Mesnevîhânlık vazifesinin meşihat görevinden önceki bir basamak olduğunun bir göstergesi sayılabilir.<sup>79</sup> Bunun yanı sıra Ayşegül Mete tarafından 2019 yılında hazırlanan “XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Mevlevîlik” başlıklı Doktora tezinde verilen bilgiye göre 18. Yüzyılda İstanbul mevlevîhânelerinde şeyhlerin meşihatinden önceki görevleri incelenmiş ve buna göre bir oranlama yapılmıştır. Bunun neticesinde şeyhlerin %30 u postnişinlik görevinin ardından meşihat göreviyle vazifelendirilirken %22'si Mesnevîhânlık görevinin ardından vazifelendirilmiştir.<sup>80</sup>

Kıbrıs Mevlevîhânesi'nin Arap Ahmet Paşa tarafından oluşturulan vakfiyesine göre Mevlevîhâne'de görevli olan kimseler içerisinde Mesnevîhân ilk önce zikredilmiş ve günlük 30 akçe alacağı belirtilmiştir. Yine aynı dergâhta görevli imamın 3, müezzinin 1, ser-neyzenin 4 akçe alacağı vakfedilmiştir.<sup>81</sup> Ayrıca Bursa Mevlevîhânesi'nde de benzer durum söz konusudur. Vakfiyenin sarf yerlerinde ilk sırada Mesnevîhân ve halife yer almaktadır. Onlara günlük 3 akçe temin edilirken Kârî-i Mesnevî ve İmam'a ise günde bir akçe ayrıldığı belirtilmiştir.<sup>82</sup> Yenikapı Mevlevîhânesi'nde de Malkoç Mehmed Efendi b. İskender Ağa vakfiyesinde Mesnevîhân'a günlük 20 akçe sarf olunması şart koşulmuştur.<sup>83</sup> Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkün olduğu gibi bu örneklerden hareketle de Mevlevî dergâhlarında Mesnevîhân'ın ne kadar önemli bir görev deruhte

<sup>79</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 77.

<sup>80</sup> Ayşegül Mete, *XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 139.

<sup>81</sup> Mevlüt Çam, “Kıbrıs'da Tasavvufi Hayat (Hala Sultan Tekkesi ve Lefkoşa Mevlevihanesi Örneğinde)”, *Tarihte Kıbrıs*, ed. Osman Köse (Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık, 2017), 2/786.

<sup>82</sup> Mustafa Kara, “Bursa Mevlevîhânesi ve Ahmed Cünûnî Dede Vakfiyesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (1996), 157.

<sup>83</sup> Ekrem Işın, “Yenikapı Mevlevîhânesi'nin İki Vakfiyesi”, *İstanbul Araştırmaları* 3 (1997), 100.

ettiği anlaşılmaktadır. Bu örneklerin tamamında da bir Mesnevîhân vurgusu yapılmaktadır. Öyle ki Mesnevî okunması şahısların kendi insiyatifine bırakılmamış bunun için oluşturulan vakfiyelerde hep Mesnevîhân tayin edilmesi şart koşulmuştur. Üstelik tayin edilen bu Mesnevîhânlara dergâh içindeki halife/postnişinle aynı meblağ verilmiş ve dergâh içindeki hiyerarşik sınıfın en üstünde tutulmuştur. Mesnevî yazmak için katipler tutulmaması ve Mesnevî kitaplarından ziyade Mesnevîhânlara sürekli vurgu yapılması dikkate şayân bir başka nokta olarak durmaktadır.

Bir başka örnek olarak Mihrişâh Sultan tarafından oluşturulan her Salı ve Cuma günleri Mesnevî takriri yapılmasına ilişkin vakfiyede Mesnevîhân'a özel olarak bir ücret verilmesi hatta katılımcılara da şakirdlik vazifesi adı altında bir ücret takdir edilmesi belirtilmiştir. Vakfiyede belirtilen ve önemli görülen bir diğer husus ise Mesnevî takririni gerçekleştirecek olan Şeyh Gâlib'in vefat etmesinden sonra bu vazifeyi âlim, fâzıl ve Mesnevî tedrisine muktedir bir kimsenin gelmesi gerektiğini ayrıca belirtmesidir. Mesnevîhân'ın sadece dini-manevî aktarımı değil, aynı zamanda entelektüel sorumluluğu da yüklendiğini göstermektedir. Dolayısıyla Mesnevîhân, Mevlevî geleneğinde ilimle irfanı birleştiren bir rehber, hem zahirî hem de bâtinî anlamda toplumu eğiten önemli bir kültürel figürdür.<sup>84</sup>

Diğer taraftan Mevlevîhânelerin dışa dönük ilişkileri bağlamında da Mesnevîhânların başat bir rolü söz konusudur. Şeyh Gâlib *es-Sohbetü's-Sâfiye* adlı eserinde tarikata gelen kişileri 3 kavram içerisinde değerlendirmektedir. Bunlar mürîd, münîb ve muhib kavramlarıdır. Mürîd kavramını, tarikata ve şeyh efendiye bağlılığı tam olan ve çile çıkartarak dede unvanı alanlar olarak açıklamıştır. Münîb'in ise kendisine zikir telkin edilen ancak çile çıkartmamış kimseler olduğunu söylemektedir. Muhib kavramı ise dergâha dışarıdan Mesnevî takrirlerini dinlemek için gelen ve Mevlevîliğe karşı muhabbet besleyen kimseler olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle de Mesnevîhânların muhiblere hitap ettiğini yani tarikat içerisinde dışa dönük bir kitleye hitap ettiğini ve Mevlevîliği doğrudan temsil makamındaki kimseler olduğunu söylemek mümkündür. Bu da onların sosyal kimlik ve rollerini açıklayan bir başka unsur olarak

---

<sup>84</sup> Mete, *XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği*, 426.

değerlendirilebilir.<sup>85</sup> Bu yapının içinde Mesnevîhân, yalnızca Mesnevî okuyan biri değil, aynı zamanda bu üç grubun tümüne hitap edebilen birleştirici ve eğitici bir figür olarak konumlanır. Dede unvanlı müridler için Mesnevîhân, manevî derinlikleri yeniden yorumlayan bir rehberdir. Münîbler için ise Mesnevîhân, fikir dünyasını besleyen bir irfan kaynağıdır. Muhibler açısından, Mevlevîliğe ilk kapıyı aralayan, onları tarikata ısındıran bir kültürel ve manevi temsilcidir.

Bu çok katmanlı etkileşim, Mesnevîhânın sadece bir “okuyucu” değil; tarikatın hem ilmî hem de temsili bir aktörü olduğunu ortaya koyar. Mesnevîhân, tarikatın merkezinden çevresine doğru yayılan manevî halkada her bir grubun ihtiyaç ve beklentisine uygun bir rol modeli ve yönlendirici konumundadır. Dolayısıyla Mesnevîhânlık, Mevlevîliğin sürekliliğini sağlayan, mensupları arasında anlam ve birlik inşa eden, kurumsal hafızayı canlı tutan bir sosyal rol olarak değerlendirilebilir. Bu görev, onun sosyal kimliğini yalnızca bir “okuyucu” değil, bir “öğretici, yol gösterici ve kültürel taşıyıcı” olarak şekillendirir.

Mevlevîlik tarikatı, ilim ve amele dayanan manevî eğitimi vesilesiyle Osmanlı Devleti döneminde estetiğe dair unsurların bir temsilcisi konumundadır. Bu itibarla Mevlevî tekkeleri bir konservatuar gibi görev yapmıştır. İsmail Dede ve Zekâî Dede gibi ünlü musikişnasları yetiştirmesinin yanında pek çok şâir, hattat, ressâm, müzehhip ve nakkaşın da yetişmesine olanak sağlamıştır. Bu çalışmanın ana konusu şair Mesnevîhânlar, toplumun edebî yönünü ve kültür tarihini zinde tutan kimselerdir. Bu çok yönlü kültürel ortamda Mesnevîhânlar, yalnızca Mesnevî'yi okuyan bir kişi olmaktan öte, edebî kültürün taşıyıcısı, sözlü geleneklerin yaşatıcısı ve estetik bilincin toplumda yaygınlaşmasına hizmet eden bir rehber olarak belirginleşmektedir. Mesnevîhân, şiirle içli dışlı olması, diksiyon ve hitabet sanatına vukûfiyeti, Mevlânâ'nın derin düşüncelerini yorumlayabilme yetisiyle toplumun hem manevî hem de estetik gelişiminde belirleyici bir rol üstlenmektedir.<sup>86</sup>

---

<sup>85</sup> Mete, *XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği*, 335.

<sup>86</sup> Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Bursa Akademi, 2016), 387-388.

## 6. BATI'NIN ANLAM ARAYIŞLARI KARŞISINDA MESNEVÎHÂNLİK OTORİTESİ

İnsanoğlu, varoluşundan itibaren sürekli olarak bir anlama çabası içerisinde olmuştur. Bu bağlamda, hem Kıta Avrupa'sının miras bıraktığı felsefî gelenek hem de Anglo-Amerikan dünyasında düşünceye yönelik ortaya konan entelektüel çabaların büyük bir kısmı, “anlam” arayışına yönelik temrinlerden oluşmaktadır. Bu çaba, genellikle insanın kendisini, içinde yaşadığı evreni ve bu evrenle kurduğu ilişkileri anlama gayesi etrafında şekillenmiştir. Antik Yunan Felsefesinden Orta Çağ Felsefesine sonrasında Modern Felsefe dönemine kadar Batı Felsefesinin ana konularından biri olan anlam, aynı zamanda Saussure, Carnap ve Chomsky gibi dil bilim ekollerinin araştırdıkları konulardan biri olmuştur.<sup>87</sup>

Batı felsefesinin anlama yönelik çabaları, yukarıda belirtildiği üzere, insan, evren ve insan-evren ilişkisi ekseninde temerküz etmiştir. Ancak özellikle “Kutsal Kitap” (*Holy Bible*) ve onun anlamı üzerine gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde, metnin anlamına dair belirli yöntemler geliştirilmiştir. Bu düşünsel zemin üzerine inşa edilen dört temel yöntem, Batı'da metin yorumu alanındaki çalışmaları şekillendirmiştir. Söz konusu yöntemler semantik, hermenötik, konkordans (concordance) ve dekonstrüksiyondur.

Semantik kelimesi Türkçeye “Anlam bilimi” olarak geçmiştir.<sup>88</sup> Kelimenin İngilizcesi semantics, Fransızcası sémantique<sup>89</sup> Arapçası ise İlmü'd-delâle veya İlmü'l-Meânî olduğu söylenmektedir.<sup>90</sup> Ahmet Cevizci'nin Felsefe sözlüğünde ise “*Anlam konusuna yönelen, dili anlam bakımından ele alan, göstergelerle gösterilen arasındaki ilişkiyi inceleyen disiplin, bilim dalı*” şeklinde tanımı yapılmıştır.<sup>91</sup>

---

<sup>87</sup> Frank Robert Palmer, *Semantik: Yeni Bir Anlambilim Projesi*, çev. Ramazan Ertürk (Ankara: Fol Yayınları, 2020), 11-12.

<sup>88</sup> “semantik ne demek TDK Sözlük Anlamı” (Erişim 13 Mayıs 2025).

<sup>89</sup> Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 1999), “Semantik”, 1491.

<sup>90</sup> Ayrıca bu kavramın Arapça olarak tam karşılığı üzerine bir çalışma yapılmıştır. Detaylı bilgi için lütfen bkz.; Abdülkerim Seber, “Semantik-Delâlet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti”, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2013), 99.

<sup>91</sup> Cevizci, “Semantik”, 1491.

Semantik yönteminin tarihçesi genel itibariyle 3 ana safhada incelenmiştir. Burada son safhada ise Alfred Tarski tarafından 1930 yılında mantıkta semantik metodu çalışmasını gerçekleştirmiş ve böylece yöntemin mahiyeti daha belirgin hale gelmiştir. Genel olarak semantik çalışmaları ise 3 ana bölüme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki Dilbilimsel (linguistik) semantik, ikincisi felsefi semantik ve üçüncüsü ise genel semantik olarak adlandırılmaktadır.<sup>92</sup> Semantik yöntemi içinde genellikle kelimedede veya kavramda tarihsel süreçte meydana gelen anlam genişlemesi ve anlam daralması gibi mana değişimleri incelenerek metnin en doğru manasını yakalama hedefi bulunmaktadır.

Toshihiko İzutsu'ya göre Semantik analiz sadece konuşma aleti olan dille ilgili değil aynı zamanda o dili kullanan milletin kendilerini kuşatan dünya hakkındaki görüşlerini kavramak amacıyla da yapılır.<sup>93</sup> Genellikle metin anlamı üzerine yoğunlaşılın bu yöntem, günümüzde İslamî ilimlerde de yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Tefsir ve Hadis gibi disiplinlerde belli başlı kavramların semantik analizi yapılmaktadır.<sup>94</sup>

Batının anlam üzerine ortaya koyduğu yöntemlerden biri de hermenötiktir. Türkçeye “Yorum Bilimi” olarak geçen hermenötiğin kökeni Yunan tanrısı Hermes’e dayanmaktadır. Hermes, tanrıların mesajlarını insanlara yorumlayarak aktaran bir mesajcı görevini üstlenmektedir.<sup>95</sup>

Felsefe terimi olarak hermenötiğin tanımı “*Genel olarak insanın eylemlerinin, sözlerinin, yarattığı ürünlerin ve kurumların anlamını kavrama ve yorumlama sanatı*” şeklinde tanımı yapılmıştır.<sup>96</sup> Batı Felsefesinde bu yöntemi kullanarak geliştiren filozoflar içerisinde Schleiermacher, Dilthey, Martin Heidegger ve H.G. Gadamer gibi ünlü

---

<sup>92</sup> Mehmet Soysaldı, “Toshihiko İzutsu ve Semantik Anlayışı”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2005), 67.

<sup>93</sup> Soysaldı, “Toshihiko İzutsu ve Semantik Anlayışı”, 61.

<sup>94</sup> Seber, “Semantik-Delâlet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti”.

<sup>95</sup> Sproul R.C., *Yorum Bilimi*, çev. Hande Taylan (İstanbul: Müjde Yayıncılık, 1997), 51.

<sup>96</sup> Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 1999), “Hermeneutik Türleri”, 828.

isimler bulunmaktadır.<sup>97</sup> Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bir yöntem olarak Hermenötikten bahsedilmesini sağlayan ise Hans George Gadamer'dir.<sup>98</sup>

Hermenötik yöntemin temel amacı, özellikle Hristiyanların kutsal kitabı olan İncil'e yönelik yorum faaliyetlerinde belirli kurallar ve ilkeler ortaya koymaktır.<sup>99</sup> Bu çerçevede hermenötiğin ilk biçimi olarak "Teolojik Hermenötik"ten söz edilebilir. Teolojik Hermenötik, kutsal metinlerin doğru biçimde anlaşılması ve açıklanmasına yönelik sistematik yaklaşımlar geliştirmeyi amaçlamaktadır.<sup>100</sup> Hermenötiğin ikinci biçimi, Teolojik Hermenötiğin kapsamını genişleten ve metnin yüzeysel anlamlarının ötesine geçerek derin, örtük anlam katmanlarına ulaşmayı hedefleyen "Geleneksel Hermenötik"tir. Bu yaklaşım, özellikle tarihsel bağlam, kültürel arka plan ve dilsel yapı gibi unsurlar üzerinden metnin daha bütüncül şekilde anlaşılmasını amaçlar. Bu türün çağdaş temsilcileri arasında, özellikle "Gadamerci Hermenötik" olarak da anılan yaklaşımıyla Hans Georg Gadamer öne çıkmaktadır. Gadamer'e göre anlam, yalnızca metnin içinde değil, okuyucu ile metin arasındaki etkileşimde doğar. Üçüncü hermenötik yaklaşım ise "Kuşku Hermenötiği" (Hermeneutics of Suspicion) olarak adlandırılır. Bu yöntem, metinlere, anlatılara ve insan eylemlerine eleştirel ve sorgulayıcı bir gözle yaklaşır. Görünüşte masum olan söylemlerin, aslında gizli itkiler, psikolojik dürtüler ya da ideolojik/sınıfsal çıkarlar doğrultusunda şekillenmiş olabileceğini ileri sürer. Kuşku Hermenötiği'nin öncü düşünürleri arasında Friedrich Nietzsche, Sigmund Freud ve Michel Foucault gibi isimler yer almaktadır. Bu yaklaşım, özellikle modern ve postmodern düşünce sistemlerinde etkili olmuş ve metin çözümlerinde derinlikli sorgulamalara kapı aralamıştır. Bunlara ek olarak, eleştirel hermenötik adı verilen dördüncü yaklaşım, Frankfurt Okulu'nun etkili isimlerinden Jürgen Habermas tarafından temsil edilir. Bu tür, 18. yüzyıldan itibaren gelişen ideoloji eleştirisi geleneğinin bir devamı olarak, mevcut toplumsal, siyasal ve kültürel koşulları yorum yoluyla eleştirmeyi ve bu yorumları bir tür gizemsizleştirme faaliyeti olarak değerlendirmeyi amaçlar. Son olarak, ontolojik hermenötik, özellikle Martin Heidegger'in felsefesiyle ilişkilendirilen

---

<sup>97</sup> Cevizci, "Hermeneutik Türleri", 829.

<sup>98</sup> Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum: Dinî Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması* (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), 83.

<sup>99</sup> R.C., *Yorum Bilimi*, 51.

<sup>100</sup> Zeki Özcan, *Teolojik Hermenötik* (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2000), 25-26.

bir yaklaşım olarak öne çıkar. Bu tür, anlamın ontolojik temellerine yönelerek, dünyayı yalnızca algılanan nesnelere bütünü değil, öncelikle anlam ile şekillenen bir varlık alanı olarak gören insanın varoluşsal yapısını ortaya koymayı hedefler. Hermenötiği bir yorum teorisi olmaktan öte, bir varlık anlayışı olarak konumlandırır.<sup>101</sup>

Batıda anlama yönelik ortaya konulan yöntemlerden bir diğeri de Yapısöküm (dekonstrüksiyon) yöntemidir. Jacques Derrida tarafından geliştirilen dekonstrüksiyon, felsefe ve edebiyat metinlerine uygulanan bir çözümleme yöntemi olup, metinlerdeki anlamın özsel olarak istikrarsız, değişken ve muğlak olduğunu ortaya koymayı amaçlar. Bu yöntem, anlamın sabit bir merkeze indirgenemeyeceğini savunur ve metnin içsel çelişkilerini, ikiliklerini ve örtük varsayımlarını çözümleyerek eleştirir. Bu yönüyle dekonstrüksiyon, yalnızca bir okuma tarzı değil, aynı zamanda anlamın doğasına ilişkin radikal bir sorgulama biçimidir.<sup>102</sup> Fransız düşünür Jacques Derrida dekonstrüksiyon yöntemini şu şekilde izah etmiştir:

“Deconstruction, / dekonstrüksiyon eylemi. Dilbilgisi terimi. Bir cümlede sözcüklerin kuruluşunun dizilişini bozmak... Bir bütünün parçalarını birbirinden sökmek. Uzağa taşımak amacıyla makineyi sökmek... Dizelerin yapısını çözmek, ölçüyü ortadan kaldırmakla, onları düzyazıya benzer kılmak. Yapısı çözülmek. Yapılanışını yitirmek.”<sup>103</sup>

Batıda metni anlama üzerine ortaya konulan yöntemlerden bir diğeri de Concordance'tır. Bu kavram Türkçeye “bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük” olarak aktarılmıştır. Berke Vardar “*Açıklamalı Dil Bilimleri Sözlüğü*” adlı sözlük çalışmasında Concordance kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “*Sözlük bilgisinde, bağlamıyla birlikte sunulan sözcüklerin oluşturduğu abecesel dizelge. Bağlamlı dizinler, öğelerin işlevlerini belirleme olanağı verdiği için araştırmacılara büyük kolaylık sağlayan araçlardır.*”

<sup>101</sup> Cevizci, “Hermeneutik Türleri”, 831.

<sup>102</sup> Cevizci, “Yapıbozum”, 1740.

<sup>103</sup> Kasım Küçükalp, *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonuna Yönelik İki Yaklaşım: Heidegger ve Derrida* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 186.

Concordance Batı dünyasında öncelikle kutsal kitap üzerine uygulanmış bir yöntemdir. Daha sonraki süreçte ise edebî eserler üzerine uygulanmıştır. Üzerine en fazla concordance çalışması yapılan şair Shakespeare olmuştur.<sup>104</sup> Onun üzerine concordance çalışması yapan Eugene F. Shewmaker bu yöneme niçin ihtiyaç duyulduğunu şu şekilde açıklamıştır:

“Sheakespeare'nin eserlerinin tam olarak anlaşılabilmesinin önündeki en büyük engel, açıkça söylemek gerekirse, okuyucunun sözcüklerin ne anlama geldiğini anlamadaki yetersizliğidir. Birçok şiirin ve oyunun metninde, problemleri bir sözcüğün sayfaya ilâve edilen notlarla açıklanışı da bu durumun bir göstergesidir. Bu notlar çoğunlukla, doğal olarak, parçanın heyecan uyandırabilecek hissiyatının kaybolup gitmesine neden olan geri dönüşler gerektirir.”<sup>105</sup>

Batı'da olduğu gibi Concordance çalışmaları da İslam dünyasında da önce Müslümanların kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim üzerine yapılmıştır. Muhammed Fuad Abdülbâkî tarafından yapılan çalışma “*el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*” adıyla 1938 yılında neticelenmiştir.<sup>106</sup> Akabinde bu yöntem, İslam dininin Kuran’dan sonra ikinci temel kaynağı olan hadisler için de yapılmıştır. 1916 yılında Arent Jan Wensinck, Theodorus Willem Juynboll ve Josef Horovitz’in öncülüğünde geniş çaplı bir ilmî çalışma başlatılmıştır. Çalışma, beşi Müslüman olmak üzere toplam altmış dört araştırmacının katkısıyla yürütülmüştür. Bu süreçte on beşten fazla akademi ve enstitü, hem ilmî hem de malî destek sağlamıştır. “*El-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-ḥadîsi’n-nebevî*” adı verilen çalışma kısaca “*concordance*” olarak isimlendirilmiş ve 1987 yılında tamamlanmıştır.<sup>107</sup>

Modern dönemde bazı dilbilimciler, sözcüklerin kendi başlarına yani bizâtihi bir anlam ifade etmediklerini, sadece cümle içinde kendilerine bir anlam yüklenebileceğini

<sup>104</sup> Furkan Öztürk, *Bakî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007), 6-7. Ayrıca bu çalışma Türk edebiyatı akademisinde “Bağlamlı Dizin İşlevsel Sözlük / Concordance” yönteminde hazırlanan ilk çalışma olma özelliği de taşımaktadır.

<sup>105</sup> Özer Şenödeyici, *Naili Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 2.

<sup>106</sup> İbrahim Hatiboğlu, “Muhammed Fuâd Abdülbâkî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/527.

<sup>107</sup> Hatiboğlu, “el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-ḥadîsi’n-nebevî”, 30/346.

savunmuşlardır. Bu itibarla Pierre Guiard “Sözcüklerin anlamları yoktur, yalnızca kullanımları vardır. ‘bir sözcüğün anlamları, bunların kullanımlarının toplamından başka bir şey değildir.’ Bundan çıkan sonuç da şu: Bir sözcüğün, dilin gerçekleşme düzlemi olan söylemdeki anlamı -bu görüşe göre söylem dışında anlam zaten yoktur- söz zincirinde öbür sözcüklerle kurduğu bağıntılarla tanımlanır”<sup>108</sup> diyerek bu olguya dikkat çekmiştir. Dolayısıyla “Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük / Concordance” yöntemiyle yapılan çalışmalar metni ortaya koyan kimsenin söz varlığını ortaya koymak ve anlatmak istediğini daha iyi bir şekilde anlamak için yapılan çalışmalardır.

Batı Felsefe geleneği özellikle metnin anlamıyla ilgili Modern dönemde çeşitli disiplin ve yöntemlere ihtiyaç duymuş ve bu esnada anlamı yakalayabilmek için farklı yollar denemiştir. Ancak bu yöntemlerin tamamında istediği sonucu net bir şekilde alamamış ve bir başka yöntem ve disiplin arayışında olmuştur.

İslam ilim ve düşünce geleneğinde ise özellikle dinin ana kaynakları olan Kuran-ı Kerim’i ve Hadisleri anlamak için ilmî disiplin ve yöntemler geliştirilmiştir. Bu açıdan Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh ve Tasavvuf gibi kendine özgün disiplinler ortaya çıkmıştır. Bu disiplinler birbirinin müteradifi olarak veya birbirlerini eleştirerek değil birbirlerinin mütemmim bir cüzü olarak var olmuşlardır. Hepsinin kendi içinde farklı farklı yöntemleri bulunmaktadır ve hepsinin amaçları birbirinden farklılık arz etmektedir. Örneğin Tefsir Kuran-ı Kerim’in daha iyi anlaşılmasını ve açıklanmasını hedeflerken, Fıkıh ilmi ise yaşanan dönemin penceresinden gündelik pratiklerde hukukî çıkarımlarda bulunmayı hedefler. Bu itibarla söz konusu disiplinleri ve yöntemleri kullanarak halkın istifadesine sunan belli başlı otoriteler bulunmaktadır. Örneğin tefsir ilminde müfessir, hadis ilminde muhaddis, Fıkıh ilminde fakih veya müctehid, kelam ilminde ise mütekellim, Tasavvuf ilminde Sufiler veya Şeyh Efendiler bulunmaktadır. Ancak Batı felsefesi özellikle modern dönemde ideal bir yöntem ortaya koyamamanın bir neticesi olarak yöntem arayışına devam etmiş ve bunları sadece metni anlama zeminine oturtarak ilerlemeye gayret ettiği görülmektedir. Üstelik modernitenin bir getirisi olan Bireycilik kavramı ve Protestan düşünce neticesinde otorite sayılabilecek müesseselere karşı çıkararak her zaman

---

<sup>108</sup> Pierre Guiard, *Anlambilim*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual Yayınları, 1999), 106-107.

için ideal yöntem arayışında olmuştur. Bu durum aslında klasik paradigmadan modern paradigmaya geçişin bir nişanesi olarak kabul edilebilir.

Mesnevî özelinde düşünüldüğünde ise Mesnevîhânlar, İslam dininin ana disiplinlerinde olan müfessir, muhaddis ve fakihler gibi bir görev üstlendikleri söylenebilir. Mesnevî'nin bütün inceliklerine vâkif olarak halkın ihtiyacına uygun bir şekilde ve estetik kaygılarla Mevlânâ'nın Mesnevî adlı eserini insanların beğenilerine ve idraklerine sunmuşlardır denilebilir. Böyle bir otoritenin günümüzde var olmayışı ise yine hâkim bakış açısının Modern sistem olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir.

## **7. BİR METNİ ANLAMADA ANLATICININ ROLÜ**

Bir metnin anlam dünyasına ulaşmak, yalnızca kelimelerin sözlük anlamlarını çözümlenmekle sınırlı değildir; bu süreçte anlatıcının kim olduğu, nasıl bir bakış açısıyla konuştuğu ve hangi niyetle söz aldığı da belirleyici unsurlar arasındadır. Anlatıcı, metne yön veren, okuyucunun dikkatini belirli noktalara çeken ve anlamın sınırlarını çizen temel rehber konumundadır. Bu nedenle anlatıcının konumu, dili kullanma biçimi ve metne kattığı yorum, okuyucunun metni nasıl algıladığını ve yorumladığını doğrudan etkiler. Bu bölümde, anlatıcının metin içindeki işlevi ve okurun anlama sürecine olan etkisi ele alınacaktır.

İslam inancına göre dünya üzerinde dört kutsal kitap bulunmaktadır. Bu kutsal kitaplar Zebur, Tevrat, İncil ve Kuran-ı Kerim'dir. Bu kitapların hepsi Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla peygamberlere gönderilmiştir. Allah bu kitaplar vesilesiyle doğrudan insanları sorumlu tutmamış ve Peygamberlerin bu kitapları insanlara açıklamalarını ve nasıl hayata tatbik edeceklerini göstermek istemiştir. Bu açıdan peygamberler, kutsal kitapları anlama ve açıklama hususunda Allah tarafından seçilen ilk otoriteler olarak kabul edilebilir. Bu itibarla İslam medeniyetinde peygamberliğin imkânları tartışıldığı gibi gerekleri üzerinde

de durulmuş ve tartışılmıştır. Bunun üzerine nübüvvetin gerekliliği İlâhî açıdan ve beşerî açıdan olmak üzere iki şekilde açıklanmıştır.<sup>109</sup>

Beşerî açıdan nübüvvetin gerekliliği, insanın bilgiye duyduğu ihtiyaçla doğrudan ilişkilidir. İnsan, doğru bilgiye ulaşmak için duyular ve akıl gibi iki temel yetiye sahip olsa da bu araçlar hem sınırlı hem de yanılgiya açık olduğundan mutlak hakikate ulaşmada yetersiz kalmaktadır. Akıl yürütme insan için vazgeçilmez bir unsur olmakla birlikte onun nefsânî arzulara, dünyevî hırslara ve çeşitli psikolojik zaafllara maruz kalması, doğru bilgiye ulaşmasını engelleyebilmektedir. Ayrıca bireyler arasında akli kapasite farklılıkları bulunduğundan dolayı fikir ayrılıkları kaçınılmaz hale gelmekte ve hakikate dair ortak bir zeminin inşası zorlaşmaktadır. Bu durum, akli tamamlayıcı, hata ihtimalini ortadan kaldırııcı ve herkes için bağlayıcı nitelikte ilâhî bir bilgi kaynağına olan ihtiyacı ortaya koyar. İşte nübüvvet, bu ilâhî bilginin insanlığa aktarılmasını sağlayan vazgeçilmez bir mekanizma olarak karşımıza çıkar.<sup>110</sup>

Bunun yanı sıra Kelâmcılar, insanın hem dinî hem de dünyevî bilgiler bakımından rehberliğe muhtaç olduğunu vurgular. Akıl, Allah'ın varlığına dair genel bir fikre ulaşsa dahi O'nun sıfatları, ibadet şekilleri, ahiret günü gibi metafizik konular hakkında bilgi üretmekte yetersiz kalır. Bu bağlamda peygamberler, hak ile bätılı, hakikat ile hurafeyi, iyi ile kötüyü ayırt etmeyi sağlayacak bilgilendirmeyi sağlayarak, insanın ebedî mutluluğına ulaşmasında rehberlik ederler.<sup>111</sup>

Dünyevî açıdan da nübüvvetin gerekliliği, insanın ilk varoluş döneminden itibaren temel yaşamsal bilgileri öğrenmeye muhtaç olmasıyla temellendirilir. Dil, beslenme, giyinme, barınma, üretim, hukuk ve toplum düzenine dair bilgilerin insanlar arasında ilk defa nasıl ortaya çıktığı sorusu, bu bilgilerin peygamberler aracılığıyla ilâhî kaynaklı olarak öğretildiği şeklinde açıklanır. Nitekim kutsal metinlerde bu tür bilgilerin peygamberler vasıtasıyla insanlara bildirildiği ifade edilir. Bu durum, yalnızca geçmişte değil, her çağda

---

<sup>109</sup> Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 215-216.

<sup>110</sup> Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/282.

<sup>111</sup> Yavuz, "Nübüvvet", 33/282.

birey ve toplumların hem dünyevî hem de uhrevî anlamda huzur ve düzen içerisinde yaşayabilmeleri için de peygamberlerin rehberliğini gerekli kılmaktadır.<sup>112</sup>

İslam dinine göre beşerî açıdan nübüvvetin gerekliliği; insan aklının sınırlılıkları, bireyler arası farklılıklar, hakikate ulaşmadaki güçlükler ve toplumsal düzenin sağlanmasına duyulan ihtiyaç çerçevesinde temellendirilmiştir. Peygamberlik müessesesi, insanın bilgi ve yönlendirme ihtiyacına ilâhî müdahalenin bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir.

İslam'ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'in miraca çıktığını duyan müşrikler, Hz. Ebû Bekir'in yanına gelmişler ve "*Arkadaşın Muhammed, bir gecede Mekke'den Kudüs'e gidip daha sonra miraca çıktığını söylüyor*" dediklerinde Hz. Ebû Bekir: "*Şayet o söylüyorsa doğrudur*" cevabını vermiş ve sözden ziyade Hz. Peygamber'in şahsına önem verdiğini adeta deklare etmiştir. Bu sözden sonra kendisine Hz. Peygamber tarafından Sıddîk lakabı verilmiştir.<sup>113</sup>

Bu hususta Hz. Peygamber'in "*Şüphesiz Allah, ilmi insanlardan çekip almakla değil, âlimlerin ruhlarını kabz etmek suretiyle kaldıracaktır.*"<sup>114</sup> hadisi de örnek olarak gösterilebilir. Çünkü Hadis-i şerifte doğrudan âlimlere yani anlatıcılara bir vurgu yapılmaktadır. Allah ilmi ortadan kaldırmak istediğinde kitapları yok eder veya dersin yapıldığı mekân olarak okulları/medreseleri yok eder şeklinde bir ifade kullanılmamıştır.

İslam inancında Peygamberlerin insanlar için gerekliliğine dair farkındalık diğer ilmî disiplinler içinde de kendine yer bulmuş ve burada Peygamberin varisleri olan âlimler otorite olarak kabul edilmişlerdir. Özellikle Hadis ilminde de sözlerin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığını tespit etmek için Hadislerin içeriklerinden ziyade onu nakleden râvîler için sened zinciri oluşturmuşlar ve burada sadece râvîleri cerh ve tadil yoluyla tenkit etmişlerdir. Hadislerin içeriklerinden hareketle Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı hususundaki tartışmalar da modern zamanlarda ortaya çıkmış ikincil tartışmalar olarak

---

<sup>112</sup> Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 222.

<sup>113</sup> Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/105.

<sup>114</sup> Buhari "İlim" 34; Müslim "İlim" 13

kabul edilmiştir. Bu itibarla hicrî II. asırda Hadis kitaplarının tedvin sürecince Saîd b. Abdüllaziz ve Süleyman b. Musa tarafından “*Kuran’ı mushafilerden*<sup>115</sup> *almayın, Hadisi sahafilerden almayın*”<sup>116</sup> diyerek kitaptan doğrudan öğrenmeyi reddetmişler ve bir otorite olarak hocalardan/muhaddislerden öğrenmeyi telkin etmişlerdir.

Fuad Sezgin “*Buhârî’nin Kaynakları*” adlı çalışmasında Hadis literatüründe İsnad müessesesinin çok güçlü olduğunu ve asıl hadis metinlerinin isnadın içinde kaybolduğunu belirtmiştir. Bu itibarla hadis rivayetinde sened zincirinin birinci derecede bir unsur olarak kabul edilmesi kitabın değerini ikinci dereceye düşürdüğü belirtmiştir. Onun bu konuyla ilgili düşünceleri şu şekildedir:

“Bir hadisin nakli için kitab kâfi değildi. Onun ihtivâ ettiği hadisi almak rivayet edebilmek için, diğer bir şeyhten dinlemiş olan şeyhten bizzat dinlemiş olmak lazımdı. Yani bir taraftan kitapta mevcut olan hadisi isnâd yoluyla rivâyet edebilmek için ‘filan kimseden dinledim’ veya ‘filan kimse bana haber verdi’ diyebilmek lazımdı. Semâ adı verilen bu şekil hadis naklinin en muteber yolu idi.”<sup>117</sup>

Hiz. Şârih olarak kabul edilen İsmail Rüsûhî Ankaravî, her ne kadar Mesnevî üzerine pek çok yazılı şerh bulunuyorsa da bu şerhlerin yeterli olmadığını, asıl anlamın mürşidin sözüyle, sözlü ve kalbî aktarım yoluyla kavranabileceğini vurgulamıştır. Bu durum, Mesnevîhânlık geleneğinde sözlü kültürün ve sohbet meclislerinin ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Bu itibarla Tasavvufî bilgiye dayalı bir bilgi aktarımını savunan Ankaravî şunları söylemektedir.

“Gerçek şudur ki Mesnevî-i Şerîf kitabımı iyi bir şekilde bilen cehâlet ve gafletten kurtulur. Mesnevî’nin muhtevâsıyla amel eden kimse, Rabbânî âlimler ve hak mürşidler mertebesine erer. Ancak Mesnevî’yi şuurlu bir biçimde bilmek, sadece şerhler vasıtasıyla mümkün değildir. Mürşidi olmayan bir kimsenin de Mesnevî’den

---

<sup>115</sup> Mushafî: Kuran-ı Kerim’i doğruca kitaptan öğrenen kimse. Sahafî: Hadisleri, hadis notlarından öğrenen kimse.

<sup>116</sup> İbn. Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil* (Haydarabad: Matbaatü Meclisi Daireti Maarifi’l-Osmaniyye, 1952), 1/31.

<sup>117</sup> M. Fuad Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar* (İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1956), 27.

bildiğiyle amel etmesi bir netice vermez. Mesnevî'nin kâmil bir üstadından öğrenilmesi ve Mürşidin Mesnevî hakkında buyurdıkları üzere amel etmesi gerekir. O zaman kişi, Mesnevî'den bir ilim sahibi olur; peygamberler ve velîlerin ulaştıkları merteye ve menzile erer. Bu tarîkatta sülûk edenlerin, Mesnevîdeki ilmi ya şerhlerle ya bir kimseden okumakla ya da okuma yazma bilmiyorlar iseler yani ümmî iseler. Beyt:

Akıl sahiplerinin aklının yetmeyeceği ilmi

Allah erlerinin ağızlarından kalbinizle alınız

Sözünün gereğince ricâl mertebesinde olan azîzlerin ağızlarından dinlemekle almaları gerekir. Böylece câhil ve gâfil kalmasınlar. Tarikattaki sülûkları onun bunun sözüne binâen olmasın. Zîrâ tarîkatta engeller pek çoktur. Ayrıca taklid ile kendilerini şeyh ve mürşid kabul ettirip, evliyâ sözleri söyleyen birçok düzme kişi vardır.”<sup>118</sup>

Ankaravî metnin sonunda, “evliya sözü söyleyen düzme kişiler”den bahsederek hakiki mürşid ile taklitçi sahte mürşid arasındaki farkı ayırt etmenin zorunluluğuna işaret eder. Bu ifade, sadece Mesnevî'nin değil, mürşidliğin ve şeyhliğin de ehil olanlarca icra edilmesi gerektiğini savunan Tasavvufî düşüncenin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Bu, geleneğin silsileye ve ehil kimselere verdiği önemi yansıtmakla birlikte otoritenin kabulü noktasında da eleştiriler getirmektedir.

İslam düşünce dünyasının bir devamı ve tezahürü niteliğinde de Mesnevî'nin bizzat içinde de manayı elde etmek için otorite kabul edilen kimselere müracaat edilmesi gerektiği söylenmiştir. Buna örnek olarak Mesnevî'nin birinci cildinde geçen şu beyitler gösterilebilir.

704 - “Ey sûret perest; git de manayı elde etmeye çalış. Çünkü mana, sûretin kanadı mesâbesindedir. 705- “Mânâ ehli ile berâber otur ki, hem âta bulasın, hem de bir merd-i mânevî olasın.” 715- “Gülün, olmuş ve açılmış bulunan narın, bağın yüzünü

---

<sup>118</sup> Kemikli, *Şiir ve İrfan*, 162.

güldürdüğü gibi, Hakk ehlinin sohbeti de seni ricâl zümresine vâsıl kılar.” 716- “Sen kaya da olsan, mermer de bulunsan bir veliyy-i kâmile mülâki olunca cevher hâline gelirsin.” 717- “Pak olan sofîyânın muhabbetini kalbine yerleştir. Hoş dil olan âriflerin sevgisinden başka bir şeye gönül verme.”<sup>119</sup>

Mesnevî'nin 4135. beytinde, “Farzet ki Mûsâ'nın asâsı senin elindedir, fakat Mûsâ'nın elindeki manevî kudret nerededir?” ifadesiyle, Hz. Mûsâ'nın asâsından ziyade onun şahsına vurgu yapılmaktadır. Bu beyitte, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan Hz. Mûsâ'nın Firavun'un sihirbazlarıyla giriştiği mücadeleye telmihte bulunulmuştur. Bilindiği üzere, bu olay sırasında Hz. Mûsâ asâsını yere bırakmış, asâ ejderhâya dönüşmüş ve sihirbazların yılanı dönüşen değneklerini yutmuştur. Dolayısıyla beyitte asıl dikkat çekilmesi gereken, Hz. Mûsâ'nın sahip olduğu manevî kudret ve şahsiyetidir. Bu beyitle ilgili Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhi de söylenenleri destekler niteliktedir. Şerh şu şekildedir:

“Cenâb-ı Kelîmullah'ın asâsını yere bırakınca kocaman bir yılan olduğu, tutup kaldırıncaya yine asâyâ tehavvül eylediği ma'lûmdur. Onun o tehavvülâtı, kendiliğinden değil, Hz. Mûsâ'nın mucizesi eseri idi. Bazıları o mucizeyi asâyâ isnâd etmek gafletini göstermişlerdir; hatta onu Âdem'le beraber cennetten çıkarmışlar, eski peygamberlerin ellerinde dolaştırmışlar, Şuayb Aleyhisselâm'a kadar getirmişler, Şuayb Peygamber, koyunları için Mûsâ'yı çoban tutunca, onları gütmek için asâyı ona verdi, demişlerdir. Asâ, bir ağaç dalından ibaretti. O mucize asâda değil, yed-i beyza-yı Mûsâ'da idi. Kelîmullah Hazretleri benim bastonumu da alsaydı yine o mucizeyi gösterebilirdi. Onun asâsı benim elime geçse de yüzlerce defa yere bıraksam, asâdan başka bir şey olmazdı. Belki eskimiş ve kurt yemiş olduğu için kırılırdı. Böyle düşünüş; eşhastan ziyade eşyaya ehemmiyet vermek, bir değnek parçasını Cenâb-ı Mûsâ'dan yüksek vehmetmek olur. Onun için her kitabda görülen sözlere hemen inanıvermemeli, nakledilen rivâyet olur mu, olmaz mı diye düşünmelidir.”<sup>120</sup>

<sup>119</sup> Tahirü'l-Mevlevî, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Şamil Yayınları, 2017), 1/423-429.

<sup>120</sup> Tahirü'l-Mevlevî, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Şamil Yayınları, 2017), 4/54.

Dolayısıyla Mesnevî okunurken de geleneksel dönemde Mesnevî'nin kendisiyle birlikte Mesnevîhâna da önem atfedilmiştir. İslam kültür ve geleneğinin bir tezahürü olarak nitelendirilebilen bu durumda sözden ziyade sözü söyleyen kimseye önem verildiği görülmektedir. Mesnevîhânlar da geleneksel dönemde en az Mesnevî kadar değerli görünmüş ve hürmet edilmiştir. Örneğin Esrar Dede tezkiresinde Mesnevîhân Derviş Ünsî'den bahsederken onun şöyle bir beyti verilmiştir:

*“Cümle kelâmun Mesnevî, sûretde zâtın Mânevî*

*Tâlib sana her Mevlevî, yâ Hazret-i Molla-yı Rûm”<sup>121</sup>*

Bu beyit Mesnevînin yalnızca bir edebî eser değil, Mevlânâ'nın manevî şahsiyetinin bir tezahürü olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, Mesnevîhân, yalnızca bir metni seslendiren kişi değil; Mevlânâ'nın iç dünyasını, irfanını ve manevî rehberliğini topluluğa aktaran bir vasıta konumundadır. Mesnevî zahiren kelimelerden oluşmuş olsa da, hakikatte Mevlânâ'nın zâtını, yani ruhunu ve hakikat anlayışını yansıttığı için, bu eseri takrir eden kişinin de aynı manevî olgunluğu temsil etmesi beklenir. Beyitte geçen “Tâlib sana her Mevlevî” ifadesi, Mevlevîlerin hakikatte Mevlânâ'ya ve onun manevî mirasına tâlip olduklarını bildirirken, bu mirasın aktarıcısı olan Mesnevîhânın rolünü daha da anlamlı kılmaktadır. Dolayısıyla Mesnevîhân, yalnızca geleneksel bir okuyucu değil; eserin ruhunu kavramış, onu yaşayarak aktaran ve Hakikate giden yolda topluma rehberlik eden kişidir.

Günümüzde bireysel olarak yapılan okumaları faydasız okumalar olarak görmek de yanlıştır. Ancak Bibliyoterapi yönteminde olduğu gibi bir danışman ve rehber eşliğinde okumak farklı anlam pencerelerini yakalamak açısından önemli görünmüştür. Bunun yanında anlamın katmanlarının belirlenmesi ve yanlış anlamaların ya da hatalı çıkarımların önüne geçilmesi açısından da önemli görünmektedir. Özellikle Batı medeniyetinde ortaya çıkan anlam ile ilgili yöntemler çerçevesinden Mesnevî'ye yaklaşmak, onun değerinin kaybolmasına sebep olabilir. Mesnevî'de anlamla ilgili 1. Ciltte geçen 303. beyti şu şekildedir: *“Meal ve mana aşkıyla hanümanını, malını,*

---

<sup>121</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 35.

*mülkünü harca yı p tasadduk eden cana ne mutlu!*” Bu beytin açıklamasında Tâhirü'l-Mevlevî'nin söyledikleri de konuyla ilgili önemli görülmektedir. Bunlar şu şekildedir:

“Mücahede nedir? Uğraşmak manasınadır ki, nasıl olacağı, şahsa göre değişir. Düşmanla uğraşacak bir askerin vazifesi, kumandanı tarafından; dertle uğraşacak bir hastanın hareketi, hekimi tarafından tayin edildiği gibi; Hakk yolunda ilerleyecek bir salikin mücahedesini de, mürşid-i kâmil tarafından tarif olunur. Kendi kendine ve kitaptan okumak suretiyle mücahedeyle kalkışan bir kimse, aklına estiği gibi hareket eden bir askere, kendi kendini tedaviye çalışan bir hastaya benzer ki, tehlikeli bir işe girişmek, belki de tehlikenin tam ortasına düşmek olur. Bir salikin mücahedesinin mürşit emriyle olması lüzumunu anlatmak için, Hazreti Pir: “Ne mutlu o cana” diyor.”<sup>122</sup>

Şerh'te Tâhirü'l-Mevlevî anlam ile ilgili olarak değil, bir sûfinin seyr ü süluku açısından bu beyti değerlendirmiştir. Ancak Mesnevî de özellikle geleneksel dönemde bir sülûk kitabı gibi görüldüğü için rehbersiz okunamayacağı sonucuna varılmıştır denilebilir. Yani bu dönemde Tasavvufi terminoloji açısından Mesnevî, müridin yol alabilmesi için mürşidin kullandığı bir araç olarak okunmuştur denilebilir.

“Olmak istersen Mezâkî vâkıf-ı ilm-i ledün

Mesnevî-hân ol k'odur ma'nâ-tırâz-ı Mevlevî”<sup>123</sup>

Mezâkî'ye ait bu beyitin anlamı şu şekildedir: “Ey Mezâkî, eğer ledünnî ilme vâkıf olmak istersen, Mesnevîhân ol. Çünkü Mevlevîlerin anlamlarını bezeyen, işleyen odur.” Bu beyit Mesnevîhân'ın bir metni anlamada anlatıcı olarak taşıdığı merkezi rolü vurgulayan önemli bir ifadedir. Beyitte, ilm-i ledün gibi bâtınî ve keşfî bilgiye ulaşmak isteyenlere Mesnevîhânlık önerilerek, bu geleneğin yalnızca bir okuma biçimi değil, aynı zamanda anlamı inşa eden, yorumlayan ve süsleyen bir anlatı faaliyeti olduğu ifade edilmektedir.

<sup>122</sup> Tahirü'l-Mevlevî, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Şamil Yayınları, 2017), 1/225-226.

<sup>123</sup> Ahmet Mermer, *Mezâkî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991), 510.

“Ma‘nâ-tırâz” ifadesi, Mesnevîhân’ın metindeki mânâları sadece aktaran değil, onları işleyip şekillendiren, adeta bir anlam sanatkârı gibi işlev gördüğünü ima eder. Bu bağlamda Mesnevîhân, Mesnevî’nin sembollerle yüklü yapısını çözümleyerek dinleyicisine sadece lafzı değil, derin mânâyı da ulaştıran bir anlam aracıdır.

Mesnevî, yazıldığı dönemden Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar, bu çalışmanın araştırma sahasını oluşturan Osmanlı coğrafyasında, genellikle Mesnevîhân eşliğinde okunması tercih edilen bir eser olmuştur. Ankaravî gibi “Hazret-i Şârih” unvanıyla anılan şahsiyetlerin yanı sıra, yaşadıkları dönemde otorite sahibi olan tekke şeyhleri de bu yöntemi benimsemiş; tekkelerde ve Dârü’l-Mesnevîlerde daima bu usul uygulanmıştır. Mesnevî’nin Mesnevîhân eşliğinde okunması, eserin Türkçeye tercüme edilmemiş olmasından kaynaklanan bir zorunlulukla açıklanamaz. Zira, yazılışının hemen ardından Muînî tarafından Türkçeye tercümesi yapılmış; bunun yanı sıra, günümüze kadar geçen süreçte Mesnevî, her yüzyılda birkaç defa tercüme edilmiş ve şerh edilmiştir.<sup>124</sup> Tüm bu gelişmelere rağmen, 1925 yılına kadar Mesnevîhânlık geleneği aktif ve güçlü bir biçimde varlığını sürdürmüştür.

Sonuç olarak, bir metnin doğru anlaşılmasında anlatıcının kimliği, niyeti ve otoritesi belirleyici bir rol oynar. İslam düşünce geleneğinde peygamberler, âlimler ve müridler gibi anlatıcılar yalnızca bilgi aktarıcısı değil, aynı zamanda hakikatin yorumlayıcısı ve yönlendiricisidir. Bu yaklaşım, Mesnevî gibi tasavvufî eserlerde de karşımıza çıkar; zira Mesnevî’nin yalnızca okunarak değil, yetkin bir Mesnevîhân rehberliğinde anlaşılabilceği vurgulanmıştır. Anlatıcının metne kattığı anlam katmanları, okuyucunun yönünü tayin eder ve hakikate ulaşma sürecini derinleştirir. Dolayısıyla ister kutsal metinler ister edebî-tasavvufî eserler olsun, metinlerin anlaşılmasında anlatıcının rehberliği ve ehliyeti göz ardı edilemez bir unsurdur.

---

<sup>124</sup> Ziya Avşar vd. (ed.), *Mesnevî’nin Türkçe Şerhleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2023).

## 8. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS (SOKÜM) NEDİR?

İngilizcesi “İntangible Cultural Heritage” Fransızcası ise “Patrimoine Culturel İmmetariel” olarak bilinen kavram Türkçeye “Somut Olmayan Kültürel Miras” olarak geçmiştir. Bu kavramın kökeninde UNESCO tarafından 1989 yılında geleneksel ve popüler kültürün korunması amacıyla bir tavsiye kararı bulunmaktadır. Bu tavsiye kararı ve bunun akabinde yapılan çalışmalar dolayısıyla 17 Ekim 2003 tarihinde UNESCO’nun 32. Genel Konferansında “Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi” kabul edilmiştir.<sup>125</sup>

Türkiye Devletinin de taraf olduğu bu sözleşmenin yürürlüğe girmesi yaklaşık 3 yıl sürmüştür ve akabinde 20 Nisan 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmede Somut Olmayan Kültürel Miras şu şekilde tanımlanmıştır:

“Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlarla ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplumların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı kalarak, sürekli bir biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur.

Somut olmayan kültürel miras, özellikle aşağıdaki alanlarda görünürlük kazanmaktadır:

- a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
- b) Gösteri sanatları (Karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
- c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler (nişan, düğün, doğum, Nevruz, vb. kutlamalar),
- d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),
- e) El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi)”<sup>126</sup>

<sup>125</sup> Öcal Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* (Ankara: Geleneksel Yay., 2016), 22-26.

<sup>126</sup> “Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?” (Erişim 14 Nisan 2025).

SOKÜM sözleşmesinin 12. maddesi gereği taraf devletler tarafından SOKÜM envanteri oluşturulması gerekmektedir. Bu envanterin oluşturulmak istenmesinin sebebi ise farkındalık oluşturmak ve korumak maksatlı olduğu belirtilmiştir.<sup>127</sup> Bu itibarla ülkemizde de envanter çalışmaları başlatılmıştır. Ülkemizdeki çalışmalar “Yaşayan İnsan Hazineleleri (YİH) Ulusal Envanteri”<sup>128</sup> ve “Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri” olarak ilerlemektedir. Ulusal envanterin temelini ise il envanterleri oluşturmaktadır. İllerde envanter çalışmaları, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünün koordinasyonunda yürütülmektedir. Envanter oluşturmakla ilgili işlem basamakları da ayrıca belirtilmiştir.<sup>129</sup> Ulusal Envanterimizden hareketle UNESCO’ya kaydettirdiğimiz Uluslararası somut olmayan kültürel miras unsurlarımız bulunmaktadır. Türkiye bu açıdan dünya ülkeleri arasında 2. sırada yer almaktadır.<sup>130</sup>

Türk akademisinde SOKÜM üzerine çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar içinde envanterimizde bulunan herhangi bir unsur üzerine yapılan çalışmalar olmasının yanı sıra SOKÜM’ün Aktarımı<sup>131</sup>, SOKÜM’e toplumsal katılım<sup>132</sup> ve SOKÜM’ün globelleşmesi<sup>133</sup> gibi bizzat konunun mahiyetine dair çalışmalar da yapılmıştır.

Sonuç olarak, somut olmayan kültürel miras, toplumların kültürel kimliğini ve çeşitliliğini yansıtan, sürekli evrilen bir unsurdur. Korunması, sadece geçmişin saklanması değil, aynı zamanda toplumsal bağların güçlendirilmesi ve geleceğe güvenle taşınması için gereklidir. Bu bağlamda, tüm paydaşların katkısı ve iş birliği oldukça önemlidir.

---

<sup>127</sup> Solmaz Karabaşa, “Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri”, *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 7 (2009), 181.

<sup>128</sup> “Yaşayan İnsan Hazineleleri Ulusal Envanteri” (Erişim 14 Nisan 2025).

<sup>129</sup> “Somut Olmayan Kültürel Miras Envanter Çalışmaları” (Erişim 14 Nisan 2025).

<sup>130</sup> “UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye” (Erişim 14 Nisan 2025).

<sup>131</sup> Ahmet Erman Aral, *Somut Olmayan Kültürel Miras Eğitimi ve Kültürün Aktarımı: Türkiye Örneği* (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020).

<sup>132</sup> Tuna Yıldız, *Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi ve Toplumsal Katılım: Türkiye Örneği* (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020).

<sup>133</sup> Sona Rzayeva, *Küreselleşme ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi: Azerbaycan Örneği* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019).

## 9. SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA MESNEVÎHÂNLIK GELENEĞİ

Somut Olmayan Kültürel Miras sözleşmesinde farkındalık oluşturarak korumak maksatlı toplumların farkında olması ve katılım sağlaması “yaşayan” kültür varlıkları içindir. Bununla birlikte yaşayan bir unsurun tarihinin araştırılması ve oraya çıkarılması ise SOKÜM çalışması olarak kabul edilmektedir. Ayrıca herhangi bir kültür mirası yüzyıllar önce yaşamış ve artık günümüzde devamlılığını yitirmişse bu çalışma bir kültür tarihi çalışması olarak kabul edilmektedir.

SOKÜM Türkiye temsilcisi Öcal Oğuz tarafından hazırlanan “SOKÜM Nedir?” adlı kitapta hangi konuların buraya dahil olacağıyla ilgili şu açıklamada bulunmuştur: “Eğer bir miras bir önceki kuşak tarafından terk edilmiş, unutulmuş veya bir şekilde kaybolmuş, ancak sonraki kuşak tarafından büyüklerden, yaşlılardan, tanıklardan öğrenilerek yeniden canlandırılmışsa bu miras da SOKÜM kapsamında ele alınmalıdır. Kısacası SOKÜM çalışmaları Sözleşme’de tanımlanan geleneksel kültür formlarının sürdürücüsü, katılımcısı, tanığı, taşıyıcısı, sahibi ve/veya ustası olma niteliğindeki insanlarla yürütülebilir. Alan araştırmaları bu nitelikleri olan kişilerle yapılır ve bu nitelikleri olan kişilerin katılmadığı konular SOKÜM olarak ele alınmaz”<sup>134</sup>

Bunun yanı sıra Mesnevîhânlık ile ilgili doğrudan bağlantısı olan Mevlevî Semâ Töreni SOKÜM çalışmalarında Türkiye envanterine ilk sıralardan girmiştir. Bununla birlikte Büşra Baysal tarafından “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Çerçevesinde Mevlevî Semâ Töreni” başlıklı bir doktora tezi hazırlanmıştır. Burada geçen bilgiye göre Türk Patent Enstitüsü tarafından Mevlânâ ve Mevlevîlik ile ilgili 9 kavram koruma altına alınmıştır. İçinde Mesnevîhân’ın da bulunduğu kavramlar şu şekildedir: “Şeb-i Arus, Mevlevî, Semâzen, Mutrip Heyeti, Rûmî, Semâhâne, Şems-i Tebrizî, Semâ Âyin-i Şerifi”.<sup>135</sup> Bilindiği üzere geleneğimizde Mevlevî Semâ törenlerinden önce Mesnevîhân tarafından bir Mesnevî takriri gerçekleştirilir. Bunun ardından Semâ ayini

<sup>134</sup> Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, 143.

<sup>135</sup> Büşra Baysal, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Çerçevesinde Mevlevî Sema Töreni* (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli, Doktora Tezi, 2023), 238.

başlar. Ancak tarihsel olarak kimi yerlerde Mesnevîhân olmadığı için veya Şeyh Efendi'nin Mesnevî'ye vukûfiyeti bulunmadığı için bu kural esnetilmiştir. Ancak Şeyh Gâlib ve Abdülhalim Çelebi gibi kimseler bu kurala riayet edilmesini salık vermişlerdir. Hatta Şeyh Gâlib Farsça bilen bir Mesnevîhân yoksa muhakkak Şeyh Efendi tarafından dinî ilimler, Kuran-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerden hareketle bir sohbet yapılmasını istemiştir. Abdülhalim Çelebi ise Çelebilik makamına geçtiği dönemde İstanbul'daki Mevlevîhânelerde Semâ mukabelesinden önce Mesnevî okunmasını emreden bir genelge yayınlamıştır. Hüseyin Fahreddin Dede bu kurala uyararak dergâhta mesnevî takrîri yapmıştır.<sup>136</sup>

Geleneğimizde semâ mukabelesinin bir parçası olarak kabul edilen Mesnevî takrîri, sadece bunun bir parçası da değildir. İnsanlar özel olarak sadece Mesnevî takriri için toplanmışlar ve bu toplantılara uzunca vakitler ayırmışlardır. Aşçı Dede hatıralarında geçtiğine göre Edirne'de 33 yıl boyunca süre gelen Mesnevî takrîri, Mesnevîhân'ın vefat etmesiyle bir başka Mesnevîhân tarafından devam ettirilmiştir. Bu gelenek günümüzde ehil kimseler tarafından bağımsız bir SOKÜM unsuru olarak da değerlendirilebilir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından alanında uzman kişilerin seçilmesi suretiyle bu geleneğin yeniden ihyası mümkün görünmektedir. Gerçekleştirilecek bu tür çalışmalar, Mesnevî takrîri geleneğinin tekrar tebellür etmesine katkı sağlayacak ve böylelikle toplumda örneklik teşkil edecek bir kültürel canlılık oluşturulabilecektir.

Mesnevîhânlık geleneği, pek çok SOKÜM unsuru içerisinde değerlendirilebilecek niteliktedir. Bu gelenek, öncelikle “Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar” başlığı altında ele alınabilir; zira Mesnevî, bünyesinde hikâyeler ve öğütler barındıran bir eserdir. Ayrıca “Gösteri Sanatları” kategorisinde, “Tekke Şiiri ve Gösterimleri” alt başlığı kapsamında da incelenebilir. Mesnevî, ilk dönemlerde yalnızca Mevlevîhânelerde okunmakta iken, zamanla özellikle Nakşibendiyye başta olmak üzere çeşitli tarikat dergâhlarında da okunur hâle gelmiştir. Bunun yanı sıra, “Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler” başlığı altında da bağımsız bir kültürel unsur olarak değerlendirilmesi mümkündür. Tüm

---

<sup>136</sup> İbnü'l - Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî's- Şuarâ*, thk. Özgül (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999), 1/527.

bu durumlar, Mesnevîhânlık geleneğinin diğerkültürel pratiklerle ne denli güçlü bir ilişki içinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

**İKİNCİ BÖLÜM**  
**MESNEVÎHÂNLİK: KURUMSAL YAPI ve ESER**

## 1. MESNEVÎHÂNLIK VE MEVLEVÎLİK İLİŞKİSİ

Mevlevîlik tarikatı, kurucu pîri olarak kabul edilen Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye nispet edilir. Ancak Mevlevîlik tarihi açısından tarikata kurumsal bir kimlik daha sonra onun vefatıyla devam eden süreçte Hüsameddin Çelebi ve oğlu Sultan Veled döneminde gerçekleşmiştir.<sup>137</sup>

Mevlânâ hazretleri 672 (m.1273) tarihinde vefat etmiştir. Vefat etmesinin ardından yerine halife olarak bıraktığı Hüsameddin Çelebi geçmiştir. Özellikle Şems-i Tebrizî ile tanıştıktan sonra melâmî bir neşveye sahip olan Mevlânâ, vefat ettikten sonra herhangi bir şekilde türbe yapılmasını istememiş ve mezarının daima gökyüzüne bakmasını istemiştir. Ancak Hüsameddin Çelebi'nin şeyhliği döneminde Sultan Veled'in ricaları neticesinde Muineddin Süleyman Pervâne ile karısı Gürcü Hatun'un maddî destekleriyle bir türbe yapılmıştır. Bu Mevlevîlik tarikatının ilk kurumsallaşma adımı olarak kabul edilmektedir.<sup>138</sup>

Hüsâmeddin Çelebi'nin (ö. 683/1284) öncülüğünde başlayan ilk tarikatlaşma sürecinin ardından, 691 (1292) yılında Mevlevîliğin başına geçen Sultan Veled (ö. 712/1312), Anadolu'nun siyasî ve toplumsal çalkantılarla sarsıldığı bir dönemde babası Mevlânâ'nın fikirlerini yayma gayreti içine girmiştir. Bu doğrultuda, vakfın gelirlerini artırmak ve yeni vakıflar kurmak amacıyla Selçuklu hanedan üyeleriyle ve Anadolu'daki Türkmen beyleriyle etkili ilişkiler kurmayı başarmıştır. Ayrıca, irşad faaliyetlerini genişletmek üzere yetiştirdiği halifeleri Amasya, Kırşehir ve Erzincan gibi önemli merkezlere göndererek buralarda zâviyeler tesis ettirmiştir. Böylece Mevlevîliğin kurumsal temellerini atmaya başlamıştır. Babası Mevlânâ ve Hüsâmeddin Çelebi gibi kendisi de müderrislik yapmış olan Sultan Veled, dönemin sûfî geleneğine uygun olarak medreselerde, cemaat mekânlarında, büyük kubbeli ya da eyvanlı yapılarda, mescitlerde veya kendi evi ile mensuplarının evlerinde zikir, semâ ve sohbet meclisleri düzenlemiştir.

---

<sup>137</sup> Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Mevlevîyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/468-469.

<sup>138</sup> Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 385; Tanrıkorur, "Mevlevîyye", 29/468.

Ancak onun da bir tekkesi bulunmamaktadır. Konya Mevlevîhânesi ise, ancak Mevlânâ Türbesi'nin inşasından sonra teşekkül etmiştir.<sup>139</sup>

Sultan Veled'in irşad makamını oğlu Ulu Ârif Çelebi'ye bırakması, Mevlevîlik tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişmeyle birlikte tarikat, “çelebi” unvanını taşıyan Mevlânâ soyundan gelen şeyhler tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Konya'daki Mevlânâ Dergâhı ve Çelebilik makamı, bu süreçte Mevlevîliğin idarî merkezi hâline gelmiştir. Ulu Ârif Çelebi, gittiği pek çok yerde zâviyeler kurarak tarikatın Anadolu'da yayılmasına öncülük etmiştir. Bu faaliyetlerini, babası Sultan Veled'in sağlığında ve vefatından sonra da sürdürmüştür. Yaptığı seyahatlerle Mevlânâ ailesini Anadolu'nun dinî otoritesi olarak tanıtmayı hedeflemiştir. İlk olarak Moğol egemenliğindeki Selçuklu topraklarına yönelmiş; Sivas, Tokat, Bayburt, Erzurum, Irak, Tebriz, Merend ve Sultâniye gibi şehirlere önde gelen idarecilerle temas kurmuştur. Ardından batıdaki Türkmen beyliklerini ziyaret etmiştir. Kastamonu, Denizli, Kütahya ve Birgi gibi merkezlerde Mevlevîliği tanıtmıştır. Bu seyahatler sırasında Germiyanoglu Alişiroğlu, Kütahyalı Yâkub Bey ve Aydınoglu Mehmed Bey gibi dönemin önde gelen şahsiyetleri ona intisap etmiştir. Böylece Mevlevîliğin Konya dışındaki ilk güçlü merkezleri bu bölgelerde kurulmuştur. Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi'nin gayretleri sayesinde Mevlevîlik, XIV. yüzyılın ilk yarısında geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Aynı dönemde âyin, erkân ve kıyafet gibi kurumsal unsurlar da şekillenmiş ve tarikat XV. yüzyıla olgun bir yapıyla geçiş yapmıştır.<sup>140</sup>

Sultan Veled'in ardından oğlu Ulu Ârif Çelebi ve onun iki kardeşi bu görevi devam ettirmiştir. Bu silsile, Mevlânâ soyuna mahsus bir otorite makamının Konya'daki Mevlânâ Tekkesi'nde oluşmasına zemin hazırlamıştır. Mevleviyye tarihinde ilk olarak “Çelebi” unvanı Hüsâmeddin'den sonra Ulu Ârif Çelebi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren Mevlânâ'nın soyundan gelenlere “Çelebi”, onların temsil ettiği makama “Çelebilik” denmiş; bu görevi üstlenen şahıslar ise “m

---

<sup>139</sup> Tanrıkorur, “Mevleviyye”, 29/469.

<sup>140</sup> Tanrıkorur, “Mevleviyye”, 29/469.

Makam Çelebisi” veya “Çelebi Efendi” olarak anılmıştır. Çelebi Efendiler, Mevlevî tekkelerine şeyh ve Mesnevîhân atama yetkisine sahipti. Dilerlerse doğrudan tayin yapar, dilerlerse aday kişiye icâzetnâme vererek şeyhliğini onaylardı. Çelebilik makamının neredeyse daima babadan oğula geçmesi, bu uygulamanın diğer Mevlevî tekkelerinde de gelenek hâline gelmesine neden olmuştur. Böylece tarikat hiyerarşisinde kalıtsal bir şeyhlik anlayışı yerleşmiştir.<sup>141</sup>

Mevlânâ'nın vefatının ardından onun halifesi olarak Şeyhlik makamına geçen Hüsâmeddin Çelebi, Mesnevî'nin yazılmasına vesile olan kişi olarak ilk Mesnevîhân kabul edilmektedir. Nitekim Mesnevî, Hüsâmeddin Çelebi'nin anlayışına göre kaleme alınmış bir eserdir. Bununla birlikte, Mevlevîlik henüz kurumsal bir yapıya kavuşmadan önce de Mesnevîhânlık müessesesi var olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Kudemâ-yı Mevlevî'de verilen bilgilere göre Hüsameddin Çelebi ile aynı dönemde yaşayan Mevlânâ'nın müridlerden Sirâcüddîn-i Mesnevîhân yine Sultan Veled, tarikatı tam manada kurumsallaştırmadan önce bilinen Mesnevîhânlar arasında yer almaktadır. Sirâcüddin-i Mesnevîhân, Mevlânâ'nın türbesi yapıldığı dönemde orada bir müddet mesnevî dersleri vermiş akabinde yerini öğrencisi olan Ahmed Eflâkî'ye bırakmıştır.<sup>142</sup>

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, Mevlevîliğin tarikat olarak sistemleşmesinde oynadığı belirleyici rolün yanı sıra, Konya'daki Mevlânâ Dergâhı'nın teşekkülünde de önemli bir katkı sağlamıştır. Dergâhta türbe imamı, hafızlar (huffâz), müezzinler, Mesnevîhânlar, şeyyâdlar, gûyendeler (mutrib heyeti üyeleri) ve türbe hizmetkârları (huddâm-ı türbe) gibi çeşitli görevli gruplar yer almıştır. Bu kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dergâha su getirilmiş, vakıflar tahsis edilmiş ve geçimlerini vakıf gelirlerinden sağlayan müstakil bir zümre oluşmuştur. Buradan hareketle de Mevlevîlik tarikatı kurumsallaşmanın

---

<sup>141</sup> Celaleddin Çelebi, “Çelebi Efendi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/261; Ayşegül Mete, “Mevlevîlikte Merkezîyetçilik: Çelebilik Makamı ve Tevcihati”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 48 (2021), 39.

<sup>142</sup> Nimet İpek, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Kudemâ-yı Mevlevîyye Adlı Eseri (İnceleme – Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 85.

sağlanmasıyla da Mesnevîhânlık müessesesi kurum içinde kendine bir yer bulduğu görülmektedir.<sup>143</sup>

Genel olarak Mesnevîhân atamaları, Çelebilik makamının yetkisi dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Ancak tarihî kaynaklara göre bu uygulamada bilinen tek istisna, Galata Mevlevîhanesi şeyhliği döneminde Şeyh Gâlib'e yönelik olmuştur. Söz konusu atama, doğrudan Osmanlı sultanı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu istisnaî durumun gerekçesi olarak, saray çevresinin Şeyh Gâlib'e duyduğu derin muhabbet gösterilmektedir. Saray erkânı, onun İstanbul'dan ayrılmasını arzu etmemiş; ayrıca Çelebilik makamının yetkisini ona tevdi ederek kendisini onurlandırmak istemiştir.<sup>144</sup>

Görüldüğü üzere Mevlevîlik tarikatı içerisinde Hüsameddin Çelebi ile birlikte başlayan Mesnevîhânlık ve Mevlevîyye tarikatı birlikteliği kurumsallaşarak devam etmiştir. Tarihî süreç içerisinde bir defa Şeyh Gâlib'e bırakıldığı tespit edilen Mesnevîhânları atama yetkisi genellikle Çelebilik makamı üzerinden sürdürülmüştür. 1925 yılına kadar devam eden süreçte sürekli olarak varlığını korumuştur.

## 2. MEVLEVÎLİK DIŞINDAKİ TARİKATLARDA MESNEVÎHANLIK

Mesnevîhânlık geleneği her ne kadar Mevlevîlikle özdeşleşmiş bir yapı arz etse de, Mesnevî'nin tasavvufî muhtevası ve edebî gücü, onu diğer tarikatlar nezdinde de saygı duyulan ve okunan bir eser hâline getirmiştir. Bu nedenle, başta Nakşibendiyye, Gülşeniyye, Uşşâkiyye ve Kâdiriyye gibi köklü tarikatlar olmak üzere pek çok tasavvufî zümrede, Mevlevîliğe mensup olmamakla birlikte Mesnevîhânlık yapan sûfilere rastlamak mümkündür. Bu durum, Mesnevî'nin sadece Mevlevî çevrelerde değil, tasavvuf düşüncesine açık hemen her zümrede bir irfan kaynağı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Mesnevîhânlık, Mevlevî geleneğinin sınırlarını aşarak, diğer tarikat yapıları içinde de farklı biçimlerde tezahür eden bir anlatı ve irşad geleneği hâline

---

<sup>143</sup> Yurtoğlu Gökhan, *Konya Mevlânâ Külliyesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 60.

<sup>144</sup> Mete, *XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği*, 44.

gelmiştir. Eflâkî'nin Menâkibü'l Ârifin adlı eserinde bu durumla ilgili şöyle bir menkıbe rivayet edilmektedir:

“Bir gün Müderrisin oğlu Şemseddin kendi hücrelerinde uyumuştur, dalgınlık ve unutkanlık yüzünden Mesnevî'yi de arkasına koymuştu. Birdenbire Mevlânâ içeri girdi, o kitabı bu vaziyette gördü. Bunun üzerine Mevlânâ: ‘Demek ki, bizim bu sözümüz arkaya atılsın,’ diye söylendi. Tanrı'ya tekrar tekrar yemin ederim ki, bu mana güneşin doğduğu yerden, battığı yere kadar bütün dünyayı kaplayacak ve iklimlere gidecektir. Hiçbir mahfil ve meclis olmayacak ki orada bu sözler okunmuş olmasın; hatta o dereceye kadar ki, mabetlerde, zevk ve safa yerlerinde okunacak, bütün milletler bu sözlerle süslenecek ve onlardan faydalanacaklardır,’ buyurdu.”<sup>145</sup>

Nakşibendiyye tarikatı içinde Mesnevî'ye ilgi duyulmasının pek çok sebebi bulunmaktadır. Anadolu'daki Nakşî şairlerin Mesnevî'ye olan ilgisi, hem tasavvufî hem de kültürel sebeplere dayanmaktadır. Mesnevî'nin genel tasavvuf çevrelerinde olduğu gibi Nakşîler nezdinde de derin bir saygı görmesi, tarikatın Farsça ile olan tarihî ve coğrafi yakınlığı, eserin şiirsel dilinin cazibesi ve seyr ü sülûk rehberi olarak taşıdığı irşad niteliği bu ilgiyi besleyen temel unsurlardandır. Ayrıca Nakşibendiyye silsilesindeki önemli şahsiyetlerin Mevlânâ'ya duyduğu sevgi ve Mesnevî'den istifade etmeleri, tarikat mensupları için örnek teşkil etmiştir. II. Mahmud dönemindeki siyasi gelişmelerin Mevlevîlik ve Nakşîlik arasında bir yakınlaşmaya yol açması ile bazı Nakşî şeyhlerinin bizzat Mesnevîhân olarak öne çıkmaları da bu etkileşimi güçlendirmiştir. Tüm bu unsurlar, Mesnevî'nin sadece Mevlevîlik içinde değil, Nakşibendî gelenekte de önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır.<sup>146</sup> Bununla birlikte bu söylenen gerekçelerin pek çoğu diğer tarikatların Mesnevî'ye ilgi duymasının gerekçeleriyle aynı olduğu söylenebilmektedir.

<sup>145</sup> Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006), 407.

<sup>146</sup> Ömer Faruk Yiğiterol, “Anadolu'daki Nakşî Şairlerin Mesnevî'ye İlgisi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Dergisi* 1/31 (2022), 230-231.

İlk nakşî Mesnevîhân olarak önceleri yapılan çalışmalarda Neccâr-zâde Mustafa Rıza (ö. 1746) olarak gösterilse de daha sonra yapılan çalışmalar bunun böyle olmadığını ortaya çıkarmış ve Gelibolulu Sürûrî'nin (ö.1562) ilk Mesnevîhân olduğu tespit edilmiştir.<sup>147</sup> Sürûrî ile hemen hemen aynı dönemde yaşayan Mehmed Muhyiddin Üftâde de (ö.1580) Celvetî tarikatının Bursa dergâhının şeyhi olarak Mesnevîhânlar zümresine dahil edilen şairler arasında yer almaktadır. Özellikle 16. yüzyıl içerisinde Mesnevî artık hem Anadolu'da hem de diğer Müslüman coğrafyalarda yayılmaya başlamış ve tarikat mensubiyetlerine bakılmaksızın herkesin istifade ettiği bir eser olma hüviyetini kazanmıştır. Bu duruma bir başka örnek olarak Babürlü devletinde Ekber Şâh (salt.1556-1605) hükümdarlığı devrinde Mesnevî sultanın huzurunda yüksek bir sesle okunmuş ve Ekber Şâh'ın eseri çok beğenmesinin ardından memurların da bu eseri dinlemeleri ve hayatlarına tatbik etmeleri salık verilmiştir. Ancak Tarihçi ve nazariyatçı Ebu'l-Fazl bu dönemde Mesnevî'nin tam bir nüshasının bulunmasının çok zor olduğunu eserine kaydetmesine karşın devletin ideolojisinin Mesnevî'de anlatılan hikâyelerle tam bir uyum içinde olduğunu belirtmiştir.<sup>148</sup>

Bilal Kemikli tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, Hüseyin Vassaf'ın Sefîne-i Evliyâ adlı eserinden hareketle Mevlevî olmayan Mesnevîhânlar tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Kâdiriyye, Rufâiyye, Sa'diyye, Nakşibendiyye, Celvetiyye, Sünbülüyye, Gülşeniyye, Uşşâkiyye, Şa'bâniyye ve Ticâniyye gibi çeşitli tarikatlara mensup toplam 28 Mesnevîhânın varlığı ortaya konulmuştur. Söz konusu araştırmada Mesnevîhânların şair olup olmadıkları dikkate alınmamış; yalnızca Mesnevîhânlık faaliyetleri esas alınarak değerlendirme yapılmıştır. Bu yönüyle çalışma, Mesnevîhânlık geleneğinin Mevlevîlik dışındaki tasavvuf çevrelerinde de benimsendiğini gösteren önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.<sup>149</sup>

<sup>147</sup> Yiğiterol, "Anadolu'daki Nakşî Şairlerin Mesnevî'ye İlgisi", 237.

<sup>148</sup> Muzaffer Alam, "Babürlü Dilbilimi ve Mevlânâ'nın Mesnevî'si", çev. Fatma Meliha Şen, *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*, ed. Hatice Aynur vd. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 423-424.

<sup>149</sup> Kemikli, *Şiir ve İrfan*, 169-170.

Aşağıdaki tabloda tespit edilen şair Mesnevîhânların hangi tarikata müntesip oldukları gösterilmiştir.

	TARİKAT	MESNEVÎHÂNLAR
1.	MEVLEVÎ	Hüsâmeddin Çelebi, Burhâneddin İlyas Çelebi, Bedreddin Çelebi, Kasım Dede, Hudâyî Dede, Alâyî, Gedâyî Dede, Fenâyî Dede, Cünûnî Ahmed Dede, Dervîş Senâyî, Dervîş Hâfız, Yûsuf Sîneçâk, Penâhî, Dervîş Dede, Selânikli Dervîş Manevî, Dervîş Şûrî-i Meczûb, Konyalı Dervîş Manevî, Şeyh Kârî-i Ahmed'ül-Vefâyî, Kemal Ahmed Dede, İsmail Rûsûhî Ankaravî, Doğânî Ahmed Dede, Nasîrâ Dede, Habîbî, Sabûhî Ahmed Dede, Dervîş Derûnî, Ağazâde Mehmed Dede, Âdem Dede Efendi, Zihnî Salih Dede, Arzî Mehmed Dede, Vecdî Dede, Tâlib Dede, Dervîş Mustafa Safâyî, Gavsî Ahmed Dede, Sadrî Dede, Tevekkülî Dede, Âşık / Müneccimbaşı Ahmed Dede, Selim Giray Han, Siyâhî Mustafa Dede, Nâcî Ahmed Dede, Handî Hızır Dede, Nazmî Dede, Rahmetullah Dede, Nesîb Yusuf Dede, Şekîb Dede, Saidâ Dede, Sâkîb Dede, Şeyhî Mehmed Dede, Safiyyullah Musa Dede, Dervîş Hilmi, Seyyid Ali Mesnevîhân, Şeyh Gâlib, Mehmed Said Hemdem Çelebi Efendi, Zühdî Yusuf Dede, Osman Salâhaddin Dede, Azmî Hüseyin Dede Efendi, Hatice Nakiyye Hanım, Hâlid Efendi, Hüseyin Fahreddin Dede, Mehmed Esad Dede, Mehmed Abdülbâkî Dede, Ahmet Remzi Akyürek, Ahmed Celâleddin Dede, Tahirü'l-Mevlevî, Veled Çelebi İzbudak, Midhat Bahârî
2.	NAKŞİBENDÎ	Sürûrî, Mehmed Emin Tokâdî, Neccâr-zâde Mustafa Rıza Efendi, Mehmed Âgâh Efendi, Hoca Neşet,

		Mehmed Emin Kerkükî, Mustafa Vahyî Efendi, Ali Behcet Efendi, Sıdkî, Mehmed Murad Efendi, Hasan Hüsâmeddin Efendi, Ahmet Reşit Efendi, Abdurrezzâk İlmî Efendi, Mecbûr
3.	<b>GÜLŞENÎ-HALVETÎ</b>	İbrahim Gülşenî, Hayâlî Efendi, Derviş Bekâyî, Derviş Hasan Hüsamî
4.	<b>HALVETÎ-ŞABANÎ</b>	Hasan Ünsî Efendi
5.	<b>KÂDİRİYYE</b>	Müştâk
6.	<b>SÂDİYYE</b>	Hasiri-zâde Şeyh Mehmed Elif Efendi, Mehmed Vehbî Efendi
7.	<b>RIFÂİYYE</b>	Ken'an Rıfâî
8.	<b>UŞŞÂKİYYE</b>	Mehmed Hazmî Tura
9.	<b>CELVETİYYE</b>	Üftâde
10.	<b>TARİKATI BİLİNMEYENLER</b>	Kemâlî, Ahmet Cevdet Paşa, Cemâleddin Afgânî, Re'fet, Ahmed Sâfi Bey, Şevket Gavsî Özdönmez

### 3. MESNEVÎ'NİN OKUNDUĞU MEKANLAR

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin en önemli eserlerinden biri olan Mesnevî, sadece bir tasavvuf klasiği değil, aynı zamanda yüzyıllar boyunca çeşitli mekânlarda sözlü aktarım yoluyla canlı tutulmuş bir irfan hazinesidir. Bu eserin anlatımı, Mevlânâ'dan itibaren başlayan ve Mesnevîhânlar aracılığıyla devam eden bir gelenek çerçevesinde hem tekkelerde hem de farklı mekanlarda sürdürülmüştür. Mesnevî'nin okunduğu ve yorumlandığı bu mekânlar, yalnızca edebî bir aktarımın değil, aynı zamanda derin bir manevi terbiyenin de merkezleri olmuştur. Bu bölümde, Mesnevî'nin tarih boyunca anlatıldığı ve yaşatıldığı belli başlı mekânlara odaklanılacaktır.

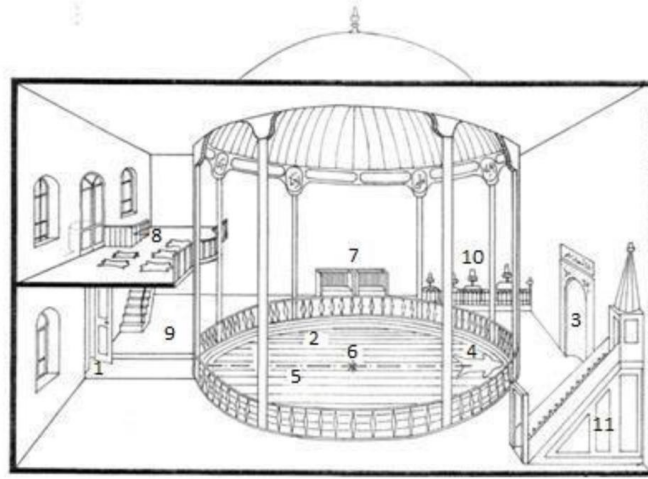
### 3.1. Tekkeler

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'si, klasik tasavvuf literatürünün önde gelen metinlerinden biri olmasının ötesinde, Osmanlı dini-manevî hayatında özellikle tekke ve dergâhlar aracılığıyla kurumsallaşmış bir manevî eğitim ve terbiye aracıdır. İslamî gelenekte Mesnevî, bireysel tefekküre açık bir metin olarak değil, sözlü kültür içinde yorumlanarak aktarılan dinamik bir irfan kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Tekkelerde yapılan Mesnevî okumaları, belirli bir usûl çerçevesinde Mesnevîhânlar tarafından gerçekleştirilmiş; bu süreçte metnin lafzî yapısından ziyade, onun manevî boyutunu açımlayan şerhler ve sözlü izahlar öne çıkmıştır. Bu bağlamda Mesnevî'nin tekkelerde icra edilen yoruma dayalı okuma pratiği, eserin yalnızca edebî değil, aynı zamanda manevî terbiye işlevine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Mesnevî, ilk olarak kurumsallaşma sürecine giren Mevlevîlik tarikatı bünyesinde sistematik bir biçimde yer bulmuştur. Bu bağlamda, tarikatın teşekkülünden 1925 yılında tekkelerin kapatılmasına kadar faaliyette bulunan tüm Mevlevîhânelerde Mesnevî takrîrinin gerçekleştirildiği söylenebilir. Mesnevî'nin Mevlevîlik geleneği içerisindeki bu merkezi konumu öyle güçlü bir şekilde benimsenmiştir ki, birçok Mevlevîhâne sadece bu eserin takrîrine tahsis edilen özel bölümler olan Mesnevîhân maksûreleri (kürsüleri) inşa edilmiştir. Mesnevîhân maksûreleri, Mevlevîhâne mimarisi içerisinde Mesnevî takrîrine ayrılmış özel mekânlar olarak dikkat çeker. Bu maksûreler genellikle semâhânelerde, mihrabın sağ tarafında ve semâ meydanını sınırlayan korkuluğun üzerinde yer almakta; bu konumlarıyla hem görsel hem de işitsel erişilebilirliği sağlamaktadır. Bu durum, Mesnevî'nin Mevlevîliğin sadece düşünsel değil, mimarî ve kurumsal yapısında da ne denli köklü bir yere sahip olduğunu göstermektedir.<sup>150</sup>

---

<sup>150</sup> Ş. Barihüda Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevîhanelerinin Mimarî Özellikleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2000), 91.



- 1.Giriş (Cümle Kapısı)
- 2.Meydan
- 3.Mihrab
- 4.Şeyh Postu
- 5.Hatt-ı İstivâ
- 6.Kutup Noktası
- 7.Mesnevihan Kürsüsü
- 8.Mitrab Mahfili
- 9.Ziyaretçi
- 10.İç Türbe
- 11.Minber

Resim 1: Mevlevihanelerin iç kısımlarını gösterir.



Resim 2: Afyon Mevlevihanesi'nde Mesnevihan maksûresi

Mevlevihanelerin mimarî özelliklerine de yansıyan Mesnevî okutma geleneği hemen hemen tüm mevlevihanelerde gerçekleşmiştir. Bu çalışmanın araştırma sahası olan şair mesnevihanların Mesnevî tkrir ettiği mevlevihaneler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Mesnevîhân	Ölüm Tarihi (Hicrî/Miladi)	Mevlevîhâne	Yaşadığı Yüzyıl
1.	Burhaneddin İlyas Çelebi	797/1394	Kütahya Mevlevîhânesi	14. yüzyıl
2.	Hüdâyî Dede	885/1480	Muğla Mevlevîhânesi	15. yüzyıl
3.	Fenâyî Dede	925/1519	Denizli Lazkiye Mevlevîhânesi	16. yüzyıl
4.	Cünûnî Ahmed Dede	930/1534	Bursa Mevlevîhânesi - Konya Mevlevîhânesi	16. yüzyıl
5.	Dervîş Dede	980/1572	Şam Mevlevîhânesi - Konya Mevlevîhânesi	16. yüzyıl
6.	Dervîş Şûrî-i Meczûb	990/1582	Konya Mevlevîhânesi	16. yüzyıl
7.	Şeyh Kârî Ahmedü'l Vefâyî	1005/1596	Halep Mevlevîhânesi	16. yüzyıl
8.	Kemal Ahmed Dede	1010/1602	Yenikapı Mevlevîhânesi	17. yüzyıl
9.	İsmail Rüsûhî Ankaravî	1041/1631	Galata Mevlevîhânesi	17. yüzyıl
10.	Doğânî Ahmed Dede	1048/1638	Yenikapı Mevlevîhânesi	17. yüzyıl
11.	Nasîrâ Dede	1050/1639	Şam Mevlevîhânesi	17. yüzyıl
12.	Habîbî	1053/1643	Belgrad Mevlevîhânesi	17. yüzyıl
13.	Zihnî Salih Dede	1073/1663	Bursa Mevlevîhânesi	17. yüzyıl
14.	Vecdî Dede	1080/1669	Tokat Mevlevîhânesi	17. yüzyıl
15.	Tâlib Dede	1100/1688	Tokat Mevlevîhânesi	17. yüzyıl
16.	Âşık / Müneccimbaşı Ahmed Dede	1113/1702	Mekke Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
17.	Siyahî Mustafa Dede	1122/1710	Lefkoşe Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
18.	Nâcî Ahmed Dede	1124/1712	Yenikapı Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
19.	Handî Hızır Dede	1140/1712	Lefkoşe Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
20.	Rahmetullah Dede	1125/1713	Üsküp Mevlevîhânesi - Gelibolu Mevlevîhânesi -	18. yüzyıl

			Şems-i Tebrizî Mevlevîhânesi	
21.	<b>Nesîb Yusuf Dede</b>	1126/1714	Mekke Mevlevîhânesi - Şam Mevlevîhânesi - Konya Mevlevîhânesi - Yenikapı Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
22.	<b>Şekîb Ömer Dede</b>	1135/1722	Konya Mevlevîhânesi - Halep Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
23.	<b>Sâkîb Dede</b>	1148/1735	Kütahya Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
24.	<b>Şeyhî Mehmed Dede</b>	1151/1738	Bursa Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
25.	<b>Safiyullah Musa Dede</b>	1157/1744	Halep Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
26.	<b>Derviş Hilmi</b>	1180/1766	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
27.	<b>Şeyh Gâlib</b>	1213/1799	Galata Mevlevîhânesi	18. yüzyıl
28.	<b>Mehmed Said Hemdem Çelebi</b>	1222/1807	Konya Mevlevîhânesi	19. yüzyıl
29.	<b>Osman Salâhaddin Dede</b>	1304/1887	Yenikapı Mevlevîhânesi	19. yüzyıl
30.	<b>Hüseyin Fahreddin Dede</b>	1329/1911	Beşiktaş Mevlevîhânesi	20. yüzyıl
31.	<b>Mehmed Esad Dede</b>	1329/1911	Kasımpaşa Mevlevîhânesi	20. yüzyıl
32.	<b>Mehmed Abdülbâkî Dede</b>	/1935	Yenikapı Mevlevîhânesi	20. yüzyıl
33.	<b>Ahmed Remzî Dede</b>	/1944	Üsküdar Mevlevîhânesi	20. yüzyıl
34.	<b>Ahmed Celâleddin Dede</b>	/1946	Üsküdar Mevlevîhânesi	20. yüzyıl
35.	<b>Şevket Gavsî Özdönmez</b>	/1954	Yenikapı Mevlevîhânesi	20. yüzyıl
36.	<b>Sadrî Dede</b>	?	Mısır Mevlevîhânesi - Lefkoşe Mevlevîhânesi	yüzyıl
37.	<b>Zühdî Yusuf Dede</b>	?	Beşiktaş Mevlevîhânesi	yüzyıl

Mesnevî takriri yapan Mesnevîhânların nerede anlattıklarının yanı sıra Mevlevîhâne merkezli olarak hangi Mevlevîhâne kimlerin anlattığını daha rahat görmek maksadıyla bir tablo da hazırlanmıştır. Tablo şu şekildedir;

	<b>Mevlevîhâne</b>	<b>Mesnevîhânlar</b>
1.	<b>Belgrad Mevlevîhânesi</b>	Habîbî
2.	<b>Beşiktaş Mevlevîhânesi</b>	Hüseyin Fahreddin Dede, Zühdî Yusuf Dede
3.	<b>Bursa Mevlevîhânesi</b>	Cünûnî Ahmed Dede, Şeyhî Mehmed Dede, Zihnî Salih Dede
4.	<b>Denizli Lazkiye Mevlevîhânesi</b>	Fenâyî Dede
5.	<b>Galata Mevlevîhânesi</b>	Şeyh Gâlib, İsmail Rüsûhî Ankaravî
6.	<b>Gelibolu Mevlevîhânesi</b>	Rahmetullah Dede
7.	<b>Halep Mevlevîhânesi</b>	Safiyullah Musa Dede, Şekîb Ömer Dede, Şeyh Kârî Ahmedü'l Vefâyî
8.	<b>Kasımpaşa Mevlevîhânesi</b>	Derviş Hilmi, Mehmed Esad Dede
9.	<b>Konya Mevlevîhânesi</b>	Cünûnî Ahmed Dede, Derviş Dede, Derviş Şûrî-i Meczûb, Mehmed Said Hemdem Çelebi, Şekîb Ömer Dede, Nesîb Yusuf Dede
10.	<b>Kütahya Mevlevîhânesi</b>	Burhaneddin İlyas Çelebi, Sâkîb Dede
11.	<b>Lefkoşe Mevlevîhânesi</b>	Sadrî Dede, Siyahî Mustafa Dede, Handî Hızır Dede
12.	<b>Mekke Mevlevîhânesi</b>	Âşık / Münecimbaşı Ahmed Dede, Nesîb Yusuf Dede
13.	<b>Muğla Mevlevîhânesi</b>	Hüdâyî Dede
14.	<b>Mısır</b>	Sadrî Dede
15.	<b>Tokat Mevlevîhânesi</b>	Tâlib Dede, Vecdî Dede

16.	<b>Yenikapı Mevlevîhânesi</b>	Nesîb Yusuf Dede, Kemal Ahmed Dede, Mehmed Abdülbâkî Dede, Osman Salâhaddin Dede, Doĝânî Ahmed Dede, Şevket Gavsi Özdönmez, Nâcî Ahmed Dede, Kemal Ahmed Dede
17.	<b>Üsküdar Mevlevîhânesi</b>	Ahmed Celâleddin Dede, Ahmed Remzî Dede
18.	<b>Üsküp</b>	Rahmetullah Dede
19.	<b>Şam Mevlevîhânesi</b>	Derviş Dede, Nasîrâ Dede, Nesîb Yusuf Dede
20.	<b>Şems-i Tebrizî Mevlevîhânesi</b>	Rahmetullah Dede

Mesnevî, daha önce belirtildiği üzere sadece Mevlevî tekke ve dergâhlarında okunan bir eser olmanın ötesinde Mevlevîliğin sınırlarını aşarak özellikle Osmanlı sınırları içerisinde diğer tarikatlarda da okunan ve sevilen bir eser olmuştur. Aşağıdaki tabloda ise Mevlevîhâneler haricinde diğer tekke ve dergâhlarda şair Mesnevîhânlar tarafından okunan Mesnevî'nin nerede ve kim tarafından okunduğu tablo halinde aktarılmıştır.

	<b>Mesnevîhân</b>	<b>Ölüm Tarihi (Hicrî/Miladi)</b>	<b>Tekke/Dergâh</b>
1.	<b>İbrahim Gülşenî</b>	940/1534	Mısır Gülşenî Tekkesi
2.	<b>Hayâlî Efendi</b>	977/1569	Mısır Gülşenî Tekkesi
3.	<b>Üftâde</b>	988/1580	Bursa Üftâde Dergâhı
4.	<b>Hasan Ünsî Efendi</b>	1136/1723	Aydnoğlu Tekkesi
5.	<b>Neccâr-zâde Mustafa Rıza</b>	1159/1746	Neccâr-zâde Dergâhı
6.	<b>Mehmed Emin Kerkükî</b>	1228/1813	Bursa Emniye Dergâhı
7.	<b>Ali Behçet Efendi</b>	1238/1823	Selimiye Tekkesi
8.	<b>Müşâk</b>	1247/1832	Selâmî Efendi Tekkesi
9.	<b>Sıdkî</b>	1253/1837	Sütlüce Sa'diyye Dergâhı
10.	<b>Mehmed Murad Efendi</b>	1264/1847	Murad Molla Dergâhı
11.	<b>Elif Efendi</b>	1266/1850	Sütlüce Sa'diyye Tekkesi

12.	<b>Hasan Hüsameddin Efendi</b>	/1864	Merkez Efendi Dergâhı - Hacı Evhad Tekkesi - Hatûniye Tekkesi
13.	<b>Mehmed Vehbî Efendi</b>	1302/1885	Yenişehir Fener Sa'diyye Dergâhı
14.	<b>İlmî Efendi</b>	1325/1906	Sünbül Sinan Tekkesi
15.	<b>Ahmed Sâfi Bey</b>	1344/1926	Özbekler Tekkesi
16.	<b>Kenan Rifâî</b>	/1950	Ümmü Kenan Dergâhı

Tablodan da görülebileceği üzerine Mesnevî 16. yüzyıldan günümüze kadar Mevlevîlik dışındaki tarikatlarda ve bu tarikatların mekanı olan tekke ve dergâhlarda okunmaya devam etmiştir. Bu tablo, Mesnevî'nin Osmanlı tasavvuf hayatındaki yatay yayılımını ve çok yönlü kabulünü belgeleyen somut bir göstergedir.

### 3.2. Câmiler

Camiler ibadet maksatlı inşa edilmelerinin yanında daha Hz. Peygamber devrinden itibaren eğitim öğretim faaliyetlerinin merkezinde olmuştur. İslamî ilimlerin yanı sıra bu ilimlerin hepsini kapsayan İslam klâsiklerinin de bir okutucu rehberliğinde okunduğu bilinmektedir. Dînî edebiyatımızın kurucu ve klasik metinleri arasında müstesna bir yere sahip olan Mesnevî-i Şerîf, ilk yazıldığı dönemden itibaren yalnızca Mevlevîhânelerle ve dergâhlarla sınırlı kalmamış; camilerde, özellikle de büyük şehir merkezlerindeki selâtin camilerinde de okuna gelmiştir.

Semih Ceyhan, Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde kaleme aldığı Mesnevî maddesinde, Mesnevî takrîrinin özellikle XIX. yüzyılda camilerde okutulduğunu ifade etmektedir.<sup>151</sup> Buna mukabil, Ayşegül Mete'nin "18. Asır İstanbul Mevlevîliği" başlıklı doktora tezinde ise, bu uygulamanın XVIII. ve hatta XVII. yüzyıla kadar geri götürülebileceğine dair tespitler bulunmaktadır. Mete, Mesnevî'nin camilerde okunmasına dair mevcut kaynakların yeterince sistematik olmadığını, bu bağlamda konunun daha ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde araştırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Mesnevî'nin

<sup>151</sup> İpşirli, "Medrese [Osmanlı Dönemi]", 28/332.

yazıldığı ilk dönemlerden itibaren yalnızca Mevlevîhânelerde değil, camilerde de irşad ve tedris maksatlı olarak okunmuş olabileceği yönünde bir kanaat ileri sürmektedir.<sup>152</sup>

Bu çalışmada Mesnevîhân şairler odak noktası kabul edilmiştir. 16. yüzyıldan itibaren farklı yüzyıllarda Mesnevî'nin hangi camilerde ve kimler tarafından okunduğu tespit edilmiştir. Elde edilen veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Mesnevîhân	Ölüm Tarihi (Hicrî/Miladi)	Mesnevî Takrir Ettiği Camii	Yaşadığı Yüzyıl
1.	Sürûrî	969/1562	Kasımpaşa Câmii	16. yüzyıl
2.	Üftâde	988/1580	Bursa Ulu Câmii - Doğan Bey Câmii - Namazgâh Câmii	16. yüzyıl
3.	Nâcî Ahmed Dede	1124/1712	Fatih Câmii	17. ve 18. yüzyıl
4.	Hasan Ünsî Efendi	1136/1723	Ayasofya Câmii	17. ve 18. yüzyıl
5.	Mehmed Emin Kerkükî	1158/1745	Şehzâde Câmii - Sultan Mahmud Câmii	18. yüzyıl
6.	Şeyh Gâlib	1213/1799	Humbarahâne-i Cedid Camii	18. yüzyıl
7.	Mehmed Murad Efendi	1264/1847	Sultan Ahmed Câmii	19. yüzyıl
8.	Cemâleddin Afgânî	1314/1897	Fatih Câmii	19. yüzyıl
9.	Re'fet	1321/1903	Üsküdar Atik Ali Paşa Câmii	20. yüzyıl
10.	İlmî Efendi	1325/1906	Beyazıt Câmii	20. yüzyıl
11.	Mehmed Esad Dede	1329/1911	Fatih Câmii	20. yüzyıl
12.	Veled Çelebi İzbudak	1356/1937	Şam Emeviyye Câmii	20. yüzyıl
13.	Ahmed Remzî Akyürek	/1944	Şam Emeviyye Câmii - Üsküdar Camii - Beyazıt Câmii	20. yüzyıl
14.	Tâhirü'l-Mevlevî	1369/1950	Süleymaniye Câmii - Fatih Câmii	20. yüzyıl

<sup>152</sup> Mete, *XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği*, 434-436.

15.	Hazmi Tura	1380/1960	Bursa Ulu Câmii - Süleymaniye Câmii - Fatih Câmii	20. yüzyıl
-----	------------	-----------	--	------------

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, Mesnevî'nin yazıldığı dönemden itibaren farklı yüzyıllarda camilerde okuna geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum, camilerin yalnızca ibadet mekânı olmanın ötesinde, aynı zamanda ilmî ve edebî faaliyetlerin de icra edildiği mahfiller olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Nitekim Mesnevî gibi sembolik dili, zengin anlatımı ve dinî-tasavvufî boyutlarıyla öne çıkan bir metnin cami kürsülerinde okunması, üstelik bu câmilerin neredeyse tamamının selâtin câmiler olması, hem halkın irfan dünyasına katkıda bulunmuş hem de edebî zevkin yaygınlaşmasına hizmet etmiştir.

Buna rağmen Osmanlı tarihi boyunca zaman zaman, Mesnevî'nin camilerde okunmasına dair bazı çekinceler ve tartışmalar da gündeme gelmiştir.<sup>153</sup> Özellikle Farsçanın bazı çevrelerde “Şîîlik dili” olarak algılanması<sup>154</sup>, tasavvufa yöneltilen eleştiriler, hatta Mesnevî'deki bazı kıssaların ahlâk dışı olduğu yönündeki yüzeysel değerlendirmeler, bu eserin camilerde okunmasına mesafeli yaklaşımların gelişmesine neden olmuştur. Ayrıca Kadızadeli gibi bazı dinî grupların tasavvufî metinlere karşı geliştirdiği eleştirel tavır da bu algının pekişmesine katkı sağlamıştır.<sup>155</sup>

Ancak söz konusu tarihsel ve sosyal çekincelere rağmen, eldeki kayıtlar ve mesnevîhânlar üzerinden yapılan tespitler, bu algının gerçeği tam olarak yansıtmadığını ortaya koymaktadır. Zira farklı dönemlere ve camilere dair belgelenmiş çok sayıda Mesnevîhân ismi, eserin sadece Mevlevîhânelerde değil, camilerde de sürekli bir şekilde tekrar edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, camilerde Mesnevî okutulmasının istisnai bir uygulama değil; halkın irfanî terbiyesine yönelik sürdürülen köklü bir gelenek olduğu söylenebilir.

<sup>153</sup> Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 1-2/155.

<sup>154</sup> Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Sır Yayıncılık, 2004), 306.

<sup>155</sup> Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Şerh-i İbârât Şerhu'l-Ukûdi'l-Lü'lü'yye fî Tarîki's-Sâdeti'l-Mevleviyye Mevlevîlik, Mûsikî ve Semâ'*, 17-20.

### 3.3. Medrese

Medrese, Osmanlı eğitim sisteminin temel kurumudur. Osmanlı döneminde medreseler fiziksel koşulları, mimarisi, müfredatı ve temsil ettikleri eğitim anlayışı bakımından önemli gelişmeler göstermiştir. Medreseler, sıbyan mektebinden sonraki orta ve yüksek öğretim seviyelerini karşılamaktadır.<sup>156</sup>

Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk Medrese Orhan Bey tarafından İznik'te kurulan İznik (Orhaniye) Medresesi olarak bilinmektedir. Bu medresenin başına Mısır'da yetişmiş ünlü âlim Dâvud-ı Kayserî getirilmiştir. Daha sonra yine Orhan Gazi tarafından Bursa'nın fethinin gerçekleşmesiyle bir manastır medreseye döndürülmüştür. Burası da Manastır Medresesi olarak isimlendirilmiştir.<sup>157</sup>

Orhan Gazî döneminde başlayan Osmanlı Devleti'nin Medrese kurma faaliyeti hızla devam etmiş ve 1451 yılına kadar geçen süre zarfında toplan 84 Medrese inşa edilmiştir. Bu Medreselerin 53 Anadolu'da, 29'u Rumeli'de 2'si ise Kudüste bulunmaktadır<sup>158</sup>. Bu veriler ise Osmanlı medrese teşkilatının ilk yüzyılda hızla genişlediğinin bir nişanesidir. Osmanlı Devleti, fethedilen bölgelerde medrese kurmayı yerleşik bir uygulama haline getirmiştir. Mesnevî'nin Medrese müfredatına girmesi ise daha sonraki yıllarda Damat İbrahim Paşa (ö. 1143/1730) vesilesiyle olmuştur.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Osmanlı kültür tarihinde Mesnevî'nin ve Mevlevîliğin devlet ricali ve eğitim kurumları nezdinde itibar kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Onun himayesinde Mesnevî, tekke sınırlarını aşarak medrese müfredatına dâhil edilmiş, böylece tasavvuf klasiği bir eser ilk defa kurumsal eğitimde okutulmaya başlamıştır. III. Ahmed dönemi Paşalarından olan Damat İbrahim Paşa kurdurduğu medresenin vakfiyesinde ehil bir Mesnevîhân tarafından Mesnevî okunmasını vakfetmiştir. Vakfiyenin ilgili kısmı ise şu şekildedir: “Ve fenn-i tasavvuf ve ahvâl-i sülûke âlim ve

---

<sup>156</sup> Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 1-2/97.

<sup>157</sup> İpşirli, “Medrese [Osmanlı Dönemi]”, 28/327.

<sup>158</sup> İpşirli, “Medrese [Osmanlı Dönemi]”, 28/328.

meâyib-i şatih âdem-i mübâlâttan sâlim bir kimesne Mesnevîhân olup eyyâm-ı mûtâdede Mesnevî-i şerîf ikrâsına muvâzabet ve müdâvemet ede.”<sup>159</sup>

Hem Farsça diline hem de tasavvufa ve sûfilere karşı Kadızâdeliler hareketinin yaşandığı bir dönemin hemen akabinde Damat İbrahim Paşa tarafından başlatılan bu adım ilerleyen süreçte de devam etmiş ve özellikle Medreselerde hikmet dersleri adında tasavvuf dersleri okutulmuştur. Örneğin 1910 yılında hazırlanan bir kararname ile Dâru'l-Fünûn'un "Ulûm-ı Âliye-i Diniyye" bölümünde "ilm-i ahlâk-ı şeriye ve tasavvuf" adında bir ders konulmuştur.<sup>160</sup>

### 3.4. Dâru'l- Mesnevî

Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketlerinin başladığı 17 ve 18. asırlarda sadece Mesnevî okunmasına yönelik yerler açılmıştır. Bu mekânlara Dâru'l-Mesnevî adı verilmektedir.<sup>161</sup> Osman Ergin'in "Türk Maarif Tarihi" adlı Ansiklopedik eserinde ise Dâru'l-Mesnevîler Meslek ve İhtisas Medreseleri grubu içerisinde tasnif edilmiştir. Yine bu tasnif içerisinde aynı grupta yer alan medrese programları "Dâru'l-Hadis, Dâru't-Tıp, Dâru'l-Hendese" olduğu belirtilmektedir.<sup>162</sup>

Kültür tarihimizde başucu eseri kabul edilen Mesnevî, dinin temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîfler dışında, okunması ve anlaşılması amacıyla müstakil mekânların tesis edildiği ilk eser olma özelliğine sahiptir. Bu çerçevede, Mesnevî'nin sistemli biçimde tekrar edilmesi için adeta bir "Enstitü" mahiyetinde inşa edilen Dâru'l-Mesnevîler kurulmuştur. Söz konusu yapılar, belirli bir tarikata mensup olma şartı aranmaksızın, isteyen herkesin katılım sağlayabileceği ve Mesnevî dersi alabileceği kamusal öğretim mekânları olarak tasarlanmıştır. Bu durum, Mesnevî'nin yalnızca bir

---

<sup>159</sup> Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 1-2/156.

<sup>160</sup> Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, 307.

<sup>161</sup> Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1963), 150.

<sup>162</sup> Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 1-2/139.

tasavvuf metni değil, aynı zamanda toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenmiş bir irfan klasiği olarak konumlandığını göstermektedir.<sup>163</sup>

Dârü'l-Mesnevîlerin en tanınmış ve sonuncusu, 1260/1844 yılında Murad Molla tarafından İstanbul'un Çarşamba semtinde inşa edilmiştir. Açılışı, 9 Muharrem 1261/18 Ocak 1845 tarihinde Sultan Abdülmecid'in katılımıyla gerçekleşmiştir. Ertesi günün Aşûre Günü olması sebebiyle, Şeyh Mehmed Murad Efendi açılıшта Şûrâ sûresinin 213. âyetini tefsir etmiş, ardından Ehl-i Beyt için mersiyeler okunmuştur. Açılıшта, daha önce Mesnevî dersi alan kimselere ve açılışa katılan Ahmet Cevdet Paşa'ya Mesnevîhânlık icazeti verilmiştir.<sup>164</sup> Bu mesnevîhâne, İstanbul'da açılan son Dârü'l-Mesnevî olarak kayda geçmiştir. Mehmed Murad Efendi, kitaplarını mesnevîhânenin kütüphanesine vakfetmiştir.<sup>165</sup>

### 3.5. Konaklar

Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son döneminde konaklar, köşkler ve yalılar yalnızca birer ikametgâh olmayıp aynı zamanda önemli edebî ve kültürel üretim merkezleri haline gelmiştir. Devlet adamları, ulemâ ve varlıklı kimselerin konaklarında düzenlenen ilmî ve edebî sohbet meclisleri dönemin fikrî hayatını derinden etkilemiştir. Bu toplantılar 19. yüzyılda giderek yaygınlaşarak bir gelenek halini almıştır. Özellikle Sultan Abdülaziz devrinde (s.d.1861-1876) pek çok konak, Doğu ve Batı'nın ünlü alimlerini aylarca misafir ederek adeta birer akademi işlevi görmüştür.<sup>166</sup>

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde devlet adamlarına ve özellikle ulemâ sınıfına yönelik maaş düzenlemelerinde kayda değer artışlar yaşanmıştır. Sultan Abdülmecid devrinde (1839–1861) uygulanmaya başlanan iltizam sistemiyle birlikte, birçok memur ve din görevlisinin mâlî durumu önemli ölçüde iyileşmiştir. Bu iktisadî rahatlama, özellikle

---

<sup>163</sup> Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, 306.

<sup>164</sup> Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 40 - Tetimme*, thk. Cavid Baysun (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991), 4/17.

<sup>165</sup> M.Baha Tanman, "Mesnevîhâne Tekkesi" (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/334.

<sup>166</sup> Mustafa Ülger, "19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatında Konakların Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/13 (2008), 204.

İstanbul'un Beşiktaş ve Boğaziçi gibi prestijli semtlerinde, Batı mimarisinden etkilenmiş yeni tarzda konak, köşk ve yalıların inşasını teşvik etmiştir.<sup>167</sup>

Bu konak meclislerinde şiir, inşâ (nesir), tefsir ve tasavvuf gibi alanlarda yüksek seviyeli tartışmalar yapılmış; klasik eserlerin okunup yorumlanmasının yanı sıra yeni eserlerin teşekkülüne ortam sağlanmıştır. Nitekim bazı konaklar birer mektep vazifesi görmüştür: Örneğin Sadrazam Âli Paşa ve Abdülatif Suphi Paşa gibi devlet adamlarının konakları ilim ve sanat erbabının buluşma noktası olup devrin en ileri entelektüel çevrelerini barındırmıştır. Kezâ Sami Paşa, kendi konağında çocuklarına ve dostlarının çocuklarına tarih, felsefe, Mesnevî şerhi ve Gülistân dersleri vererek klasik İslam edebiyatını genç nesle aktarmıştır. Bu derslere katılanlardan şair Abdülhak Hâmid Tarhan, Sami Paşa'nın ölümü üzerine yazdığı mersiyede

*“Matem etsin ulemâ vü üdebâ*

*Oldu mercîleri âlemde hebâ”*

dizeleriyle paşanın konağının devrin edebiyat ve ilim hayatındaki yerini övmüştür.<sup>168</sup>

Dönemin önde gelen devlet adamlarından Yusuf Kâmil Paşa'nın konağı, 19. yüzyıl Osmanlı entelektüel hayatında dikkate değer kültürel odaklardan biri hâline gelmiştir. Paşa'nın konağında görev yapan El-Hac Mehmed Zeki Efendi, hem kütüphaneden sorumlu kütüphaneci olarak görev yapmış hem de kendisine tahsis edilen maaş karşılığında Mesnevî dersleri vermiştir. Bunun yanında, konakta yürüttüğü bir diğer faaliyet ise kitapların istinsah edilmesidir. Zeki Efendi'nin bu görevleri, Yusuf Kâmil Paşa konağının ne derecede bir akademi hüviyetinde olduğu hakkında bilgiler vermektedir.<sup>169</sup>

---

<sup>167</sup> Şemsettin Şeker, *Ders ile Sohbet Arasında On Dokuzuncu Asır İstanbulu'nda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 157.

<sup>168</sup> Ülger, “19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatında Konakların Yeri”, 203.

<sup>169</sup> Şeker, *Ders ile Sohbet Arasında On Dokuzuncu Asır İstanbulu'nda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri*, 204; “İstanbul'da bir ilim akademisi: İbnülemin Mahmud Kemal'in konağı”, *Fikriyat Gazetesi* (Erişim 19 Haziran 2025).

Yukarıda aktarılan bilgilere ek olarak, Mesnevî'nin okunduğu tespit edilen konak ve evlerin sahipleri de dönemin kültürel yapısını anlamak bakımından dikkat çekicidir. Bu bağlamda Mesnevî takrirlerinin yapıldığı veya Mesnevî meclislerine ev sahipliği yaptığı anlaşılan konutlar arasında Pertev Paşa Konağı, Ziver Paşa Konağı, Sami Paşa Konağı, Yusuf Kâmil Paşa Konağı, Ahmed Midhat Paşa'nın evi ve Ahmed Midhat Efendi'nin şahsi ikameti yer almaktadır. Ayrıca Hoca Neş'et Efendi, Kıvrımlı Ferruh Efendi, Kethüdâzâde Arif Efendi gibi şahsiyetlerin konutlarında da Mesnevî dersleri yapıldığı tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, Türk edebiyatında ilk dönem roman yazarlarından kabul edilen Halid Ziya Uşaklıgil'in babasının her akşam yatmadan evvel evde Mesnevî okuduğu söylenmektedir.<sup>170</sup> Bu örnekler, özellikle Osmanlı şehir hayatında Mesnevî'nin yalnızca tekke ve camilerde değil, aynı zamanda özel konutlarda da edebî ve irfanî bir metin olarak rağbet gördüğünü ortaya koymaktadır.

#### 4. MESNEVİHANLIK GELENEĞİNDE MESNEVÎ ŞERHLERİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Mesnevîhânlık geleneği içerisinde iyi bir şekilde Farsça'yı bilerek Mevlevîliğin âdâb ve erkânını vakıf bununla birlikte tasavvufî alt yapısı da olan kimselere Mesnevîhânlık icâzeti verilmiştir. Burada söylenenlere ek olarak bir Mesnevîhân'ın mesnevî derslerine bir müddet devam etmesi de gerekmektedir. Ancak Mesnevî'nin tamamını Mesnevîhândan okunması beklenmeden derslere bir müddet devam ettikten sonra da Mesnevîhânlık icâzeti verilmiştir.<sup>171</sup>

İcâzet, “su akıtmak; izin vermek, helâl kılmak, geçerli saymak” gibi anlamlara gelen cevz kökünden türemiştir. İbn Fâris, kelimenin “su akıtmak” anlamından hareketle “ilmin hocadan talebeye aktarılması” şeklinde terimleştiğini belirtmiştir. İlk olarak hadis alanında kullanılan icâzet, “bir kimseye hadis rivayeti için sözlü veya yazılı izin vermek” demektir. Hatîb el-Bağdâdî'ye göre bu, hocanın öğrencisine rivayet hakkını helâl kılmasıdır.<sup>172</sup> Tasavvuf literatüründe ise “Şeyhlerin, olgunluk makamlarını aşan ve irşâd

<sup>170</sup> Şeker, *Ders ile Sohbet Arasında On Dokuzuncu Asır İstanbulu'nda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri*, 552.

<sup>171</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 406.

<sup>172</sup> Cemil Akpınar, “İcâzet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/393.

mertebesine yükselip gelenlere, gördükleri terbiye ve irşâd sınırları içerisinde, taliplerin terbiye ve irşâd edilmesi hususunda verdikleri izin.” olarak geçmektedir.<sup>173</sup> İlk zamanlarda sözlü olarak verilen bu icâzet daha sonraları ise yazılı olarak verilmeye başlanmıştır. Bunlara icâzet-nâme denilmektedir. Yine Tasavvuf literatürü içerisinde “taç giydirme” veya “hırka giydirme” şeklinde icâzetler de verilmiştir.<sup>174</sup>

Bilindiği üzere Mesnevîhânlık icâzeti ise sadece Mevlevîlere has bir durum değildir. Farsça’ya yetkin olan ve Mesnevî hususunda bilgi sahibi olan diğer tarikat müntesiplerine de yine Mevlevî şeyhleri tarafından Mesnevîhânlık icâzeti verilmiştir. İlk dönemlerde bu durum sikke tekbirmek ve beyaz bir destâr sarmak şeklinde vuku bulmuştur. Daha sonraki süreçlerde ise doğrudan icâzet-nâme verildiği bilinmektedir.<sup>175</sup>

Tarihte bilinen ilk Mesnevîhânlık icâzeti meşhûr Mesnevîhân Hoca Hüsameddin Efendi tarafından Osman Salâhaddin Dede’ye verilen icâzet-nâmedir.<sup>176</sup> Bu icâzetin bir diğer önemi ise içerisinde Ankaravî şerhine bağlı olmak ibaresi geçmesidir. Dolayısıyla bu konu içerisinde öncelikle icâzet-nâmelerden hareketle şerhlerin kullanımı araştırılmıştır. Bu itibarla günümüze maalesef çok az Mesnevîhânlık icâzet-nâmesi ulaşmıştır. Örneğin Mehmed Esad Dede Efendi tarafından Tahirü’l-Mevlevî’ye ve muhtemelen daha pek çok Mesnevîhâna verilen icâzet-nâmeler Yenikapı’da çıkan yangın neticesinde günümüze ulaşamamıştır.<sup>177</sup> Tâhirü’l-Mevlevî’nin “Matbuat Âlemindeki Yıllarım” adlı eserinde verilen icâzet-nâme ise hocası tarafından verilen icâzet olmayıp daha sonra Çelebi Efendi tarafından Mesnevî anlatması için verilen destâr sarma icâzetidir. Günümüzde tespit edilen Mesnevîhânlık icâzetleri aşağıda verilmiştir. Burada söz konusu Osman Salâhaddin Dede’nin icâzet-nâmesi en son sırada verilmiştir. İcâzet-nâmeler şu şekildedir:

---

<sup>173</sup> Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayınları, 1997), “İcâzet-nâme”, 384.

<sup>174</sup> Akpınar, “İcâzet”, 21/397.

<sup>175</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, 406.

<sup>176</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, 408.

<sup>177</sup> Azime Merve Başkan, *Hüseyin Vassaf’ın Es’adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 327.

#### 4.1. Tâhirü'l-Mevlevî'nin icazeti:

*“Dâhil-i Tarikü'z-zevk ve'l-vidân sâlik-i meslekü'ş-şevk ve'l-irfân, ruh-u pür fütûhum izzetlü Muhammed Tâhir el-Mevlevî Dede Efendi dâme feyzuhû tahiyât-ı vâfiye ve teslimât-ı sâfiye iblâğıyle inhâ olunur ki: Fitrat-ı zâtiyenize mevhibe-i Rabbânî ve tevfikâtı Samedânî olan fazl u irfân u hakikîyeniz icâbınca cedd-i emcedim kutb-ı arşü'l-hilâfe ve şems-i semâü'r-re'fe kibletü'l-ârifîn ve kâbetü't-tâifîn sultanu'l-kâmilîn vâris-i ekmeli'l mürselîn Cenâb-ı Mevlânâ Celâleddîn azzamallahu zikruhu ve radiyallahu anh Efendimiz Hazretlerine ezeli ve ebedî intisâb ile tarikat-i aliyemize derkâr olan rabita ve teslimiyet ve kâdeminize binâen nisbeten ve tarikaten daî-i fakîre mevrûs ve mevhûb icâze üzerine Mesnevîhânlara mahsûs olan destâr-ı şerîf misillü kenarı açık destârı şerîf sarmaya bu kere tarafımızdan destûr ve icâzet verilmiş olmagla eyyâm ve leyâlî-i mübâreke ve resmiyyede hâme-i fezâil-'alâmenizi tâc-ı imâmedâr-ı evliyaullah ile tezyîn ve tenvîr eylesiniz. Bakî veffekanallu ve iyyâküm ve'l-hamdülillâhi ve selâmün 'alâ ibâdillahillezînestefâ.*

*Fî Cemâziyelevvel sene ihdâ ve erbaîn ve selâsetemiete ve elf (1341)*

*Câ-nişîn-i Hazret-i Mevlânâ*

*Mesnevîhân eş-Şeyh el-Fakîr*

*Abdülhalim bin Hazret-i Mevlânâ”<sup>178</sup>*

#### 4.2. Gölpınarlı'daki ikinci icazet:

Ba'd'al-alkaab ba'de'l-aşk ve'n-niyâz teşrîn-i sâni 16 tarihli muhabbet-nâmemiz vüsûl-i fakîrâne olup maa'l-memnûniyye icâzet-i fakîrânem olduğu ve ders bidâyetinde bir fatiha ve üç ihlâs ve üç salâvât-ı şerîfe kıraat buyurup cenâb-ı Pîr-i dest-gîr efendimizin rûh-ı âlîlerine ihdâ ve teveccüh-i tâm ile kıraat ve ta'lim buyurup ve nihâyetinde “in ne necmest” mısraını (böyle) tilâvet buyurmanız ve Hak erenler dünyevî ve uhrevî murâdât-ı hayriyyenize nâil eyleye. Âmîn bi hurmet-i Yâsîn. Esadükümüllahü fi'd-darayn. Bâkî Hû. Fî 15 Kanûnuevvel 1303

Ed-dâî

Hâdim 'ül-fukarâ

<sup>178</sup> Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklâl Mahkemesi Hatıraları* (İstanbul: Büyüyen Ay, 2021), 184.

#### 4.3. Esad-nâme<sup>180</sup> adlı eserde yer alan Nazmî Efendi'ye verilen icâzet:

“Es’ad Dede Hazretleri’nin Mesnevî-i Şerîf’den mecâz buyurdıkları Nazmî Efendi’ye verdikleri icâzet-nâmenin sûreti: (Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.) Hadsiz hamd ve sayısız övgü o zâta olsun ki ezel bezminde ne yâr var idi ne de ağıyâr. Kendi cemâlini kendi kendisinde müşâhede etti ve ‘Gizli bir hazîneydim’ gereğince istedi ki âlem aynasında kendi cemâl ve kemâlini kendisi görsün. Sonra feyz-i akdes ve lutf-i akdem ile âyânı sâbiteyi kendi ilminde birbirinden ayırdetti. Ezeli isti’dâd lisânıyla ne taleb ettilerse feyz-i mukaddes ile ihsân buyurdu. **Mesnevî:** Biz yoktuk, mücadeleimiz de yoktu. Senin lûtfun bizim söylenmemiş sırlarımızı da işitiyordu. Allah'ın sonsuz rahmeti her an habîb-i ekrem ve nebiyy-i muhtereme olsun ki o a’yândan öncedir ve taayyün-i evveldir ve âlemin varlık sebebidir ki ‘Allah'ın yarattığı ilk şey benim nûrumdur’ ve ‘Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım’ sözleri onun şânını göstermektedir. **Nazm:** *Nübüvvetin zuhûru Âdem'den geldi / Kemâli son peygamberle vücûda geldi.* Ve Allah'ın sonsuz rahmeti onun ashâbına olsun ki dinin nûrunu ve yakînin nurlarını vâsitasız olarak risâlet-penâh katından almışlar ve lisân-ı hâl ile, ‘Eğer perde kalksaydı yakînim artmazdı’ demişlerdir. **Mesnevî:** ‘Şu halde her devirde peygamber yerine bir veli vardır, bu sınama kıyamete kadar daimidir. İşte diri ve faal imam, o velidir; ister Ömer soyundan olsun, ister Ali soyundan! Ey yol arayan, Mehdi de O’dur, Hadi de O. Hem gizlidir, hem senin karşında oturmakta.’ Bilinsin ki bu âciz kulunun fakirlikten başka pâyesi ve cehâletinden başka bir sermâyesi yoktur. Ebu'l-Feth'in Câmi’inde Sultan Muhammed Hân –toprağı bol olsun, mekânı cennet olsun- Fars dilini öğretmekle ve tercüme yoluyla hakâyık kitaplarını tadrîs ile meşgûl idi. Ve Bostan ve Gülistan sâhibi ârif-i billâh ve yüce soylu mürşid Cenâb-ı Muslihiddin Şîrâzî ki Sa’dî diye bilinir. Meşâyih arasında onun dili gayb lisânının tercümânıdır. **Nazm:** *Hâfız'ın şiiri âdem zamânında ölümsüzlük bahçesinde Defter-i nesrîndir, gül de yaprakların süsüdür.* Yine iki def’a ve Gülşen-i Râz’ı -ki velâyetin sırları Gülşen-i Râz’ın hazînesinden ortaya çıkarılmıştır- da iki kere, Mevlânâ Câmi'nin (k.s) Arûz’unu üç kere, bahsedilen Mevlânâ’nın Levâyih’ini ve Şerh-i Rubâiyyât’ını bir kere ve Seyyidim ve senedim, dayanağım olan Mevlânâ Celâlü'l-hak ve’ddîn’in –Allah bizi onun apaçık sırrıyla faydalandırsın- Mesnevî’sinden iki defter okuyordum. Cemâziye'l-âhîrin yirmi üç ve yirmi dördüncü gecelerinde –ki kıdem hazînesinin fâtihi ve

<sup>179</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, 408.

<sup>180</sup> Hüseyin Vassaf’ın hocası Mehmed Esad Dede Efendi’nin hayatına dair eseridir. Eserde Esad Dede Efendi’nin hayatının yazılmasıyla birlikte, dostlarının ve öğrencilerinin onunla ilgili görüşleri ve mektupları yer almaktadır. Eserin son kısımlarında Nazmî Efendi’ye vermiş olduğu Mesnevîhânlık icâzeti yer almaktadır. Bu icâzet kısaltılarak buraya alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Azime Merve Başkan, *Hüseyin Vassaf’ın Es’adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 22.

ümmelelerin şefaateçisi olan Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v) hicretinden bin üç yüz on sene geçmişti- gördüm ki bir kağıda onların isimlerini ve füyûzâtını yazıyordum. Bu rüyâyı onlara beyân ettim. Hulâsa hakîr ve kemter olan bu varaklar temiz bir âileden, temiz olan bu adamı pâk eyledi. Bunun gereğince isimler semâdan iner, bunun gereğince sâadet eserleri onun mektûbunda ortaya çıktı. Gençlik zamânında yaşlılığın sırları ve hâlleri ortaya çıktı. Yüce Allah tarafından ümitliyim ki hüsn-i zan bu günâhkâr dervîşi yüz üstü bırakmamıştır. Birkaç yıl o takrîr meclisinde hazır bulundu. İstedğini bu fakîrden rivâyet ediyor. Bu şekilde icâzet vermiştim. Ancak birkaç şart ve vasiyetle bitiriyorum. **Birinci Şart** Nebiyy-i muhterem Rasûl-i Ekrem (s.a.v)'in sözlerine ve fiillerine tâbi' olsun. Kâl u kâli bırakсын yakîn makâmının tâlibi olsun ve din konusunda şüpheden kurtulsun. Akıl ve vehmi bir kenara koysun. Şeriat caddesinden ayağını dışarı atmasın. **Mesnevî:** Akli Mustafa'nın önünde kurban et...Hasbiyallah de, yani Allah'm bana yeter! **İkinci Şart** Muhakkik sûfilere, o muhakkikler arasındaki şunlar gibi server-i dîn İmam Gazâlî, Sadreddîn Konevî, Celâleddîn Devrânî, Mevlânâ Câmî gibi muhakkiklere i'tirâz etmesin ve onların kitâblarını okumaktan yüz çevirmesin. **Nazm:** Söz bilici değilsin ey dilber hata buradadır / Ehl-i dîlin sözlerini dinlemek hatadır deme. Ve özellikle yakîn ehlinin rehberi, alim isminin mazharı, millet ve dînin muhyîsi peder-i Arâbî'yi -ki bu topluluğun nezdinde onun ismi Şeyh-i Ekber'dir- imâm ve önder bilsin ki velâye-i mahsûsa-i Ahmedî'nin hâtemidir. O zamânının ârifi olan Şeyh Muhyiddîn'dir / Fûtûhât'ın açmasıyla ma'rifetleri yayılır / Onun bütün sözlerine inancım tamdır / "Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." **Üçüncü Şart** İşrâkî filozoflarından ve özellikle de onların bir grubundan -ki onlar sûfi kisvesine bürünmüştür- çokça sakınsın – ki onların akâidi küfre varmıştır, haşr-i cismânîyi inkâr etmişlerdir. **Dördüncü Şart** Hurûfilerden ve noktacıardan uzak kalsın ki onların inançlarının sonu da küfre varmıştır ve onlar tenâsuha inanıyorlar. **Beşinci Şart** İnsân-ı kâmil aramaktan vazgeçmesin ve herkese hüsn-i zan etsin ve su-i zandan kaçınsın. **Nazm:** Ehl-i dîl şu sebeple herkesin peşinden gider / Ki bir gün bir adama ulaşır diye. **Altıncı Şart** Hz. Mûsâ ile Hızır(a.s)'ın kıssasını unutmasın. **Mesnevî** Nükteler keskin bir çelik kılıç gibidir. Eğer kalkanın yoksa gerisin geriye kaç! **Birinci Vasiyet** Zâhirini takvâ ile süsleyip bâtınını ihlâslı kılsın ve şeriat caddesinden ve tarikat yolundan gücü yettiğince ayağını dışarı atmasın. **İkinci Vasiyet** Allah'ı zikretmekten bir nefes bile gâfil olmasın. Eğer bir vakit Rahmân'dan gâfil olursan, O anda şeytanın hemdemi olursun. **Üçüncü vasiyet** Murâkabe fikrinden –ki Hakk'ı zikretmektir- de bir an uzak olmasın. **Mesnevî** Kardeş, sen ancak o düşünceden, o ruhtan ibaretsin. Mütebaki varlığın bakımındansa kemik ve deriden başka bir şey değilsin. Düşüncen, manevi varlığın gülse, gül bahçesisin; dikense külhana lâyıksın. **Dördüncü Vasiyet** Muhatablarının anlayışlarına riâyet etsin. **Beşinci Vasiyet** Tartışmadan kaçınsın. **Altıncı Vasiyet:** Susmayı âdet edinsin. **Yedinci Vasiyet** Günlerinin çoğunu oruçlu olarak ve riyâzetle geçirsin. **Sekizinci Vasiyet** Allah'ın hidâyeti olan Rabbânî nefhalardan ..... aksine Cenâb-ı Hakk'a açılmış olan bir kalp gözü olsun. **Dokuzuncu Vasiyet:** Allah'ın azâbından emîn olmasın. **Nazm:** Kim Hakk'ın azâbından emîn olursa / Mü'min olmaz, mutlaka kâfir olur. Ayet: Ve

rahmetten ümit kesmesin. " Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez. **Onuncu Vasiyet** Yeryüzünün halifesini hayırla yâd etmeyi hiçbir zaman unutmazın. **Nazm** Çünkü pâdişahların aklına gelen gam / Bütün âlemin aklını perîşân eder. Bizi ve hocalarımızı da hayır duâdan unutmazın. Allah, Efendimiz Muhammed'e, onun âline (ehline) ve bütün ashabına salât (rahmet ve övgü) eylesin. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Ve ben, Kâdir, Rabbime muhtaç, fakîr ve hakîr bir kul olan, Mesnevî-i Manevî kitabının müderrisi Mehmed Es'ad Mevlevî."<sup>181</sup>

#### 4.4. Hoca Hüsameddin Efendi tarafından Osman Salahaddin Dede Efendi'ye verilen icâzet:

##### بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله والصلاة على نبيه وعلى آله أجمعين. أما بعد، فقد أذنت لنقل كتاب المثنوي المعنوي على ما حققه الشارح الأنقروبي للشيخ السيد عثمان صلاح الدين المولوي كما أخذته عن سيدي خواجه محمد أمين الله الحسيني، وعن الأستاذ خواجه سليم المشتهر قدس الله أسرارهم ونفعنا الله بعلومهم آمين وأنا الفقير حسن حسام الدين المثنوي خوان

“Türkçesi: Rahmeti umûmî merhametli Allah adıyla. Hamd Allah'a, rahmet Peygamberine ve bütün soyuna. Bundan sonra ben, Allah sırlarını kutsasın, bilgileriyle bizi faydalandırsın, âmin, efendim Hâce Muhammed Emin el-Hüseynî üstâd Hâce Selim el-Nakşibendî'den nasıl icâzet aldımşa Şeyh Seyyid Osman Salâhaddin el-Mevlevî'ye de öylece ve şârîh-i Ankaravî'nin tahkîkına uyarak Mesnevî-yi Mânevî'yi nakletmesi hususunda izin verdim.”<sup>182</sup>

Burada yer alan “hakkakahu’ş-şârîh el-Ankaravî” ibaresi, Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından “Şârîh Ankaravî'nin tahkîkine uyarak” şeklinde tercüme edilmiştir. İsmail Kara tarafından ise “Şârîh Ankaravî'nin tahkîki / şerhi üzere verdim” şeklinde tercüme edilebileceği söylenmiştir. Bununla birlikte İsmail Kara, Ankaravî şerhini Mesnevî'nin ana muhtevasını ve omurgasını tahkim eden bir şerh olarak düşünmektedir. Bu düşüncesini ise Osman Salâhaddin Dede'ye verilen icazet-nâme, Ankaravî'nin şerhinin Kadızâdeliler ve Sivâsiler gibi tasavvufî tartışmaların olduğu bir dönemde yazması, Şem’î ve Sürûrî gibi şerhlerin tahkîkinin Ankaravî tarafından yeterli görülmeyip tenkit

<sup>181</sup> Azime Merve Başkan, *Hüseyn Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 208-221.

<sup>182</sup> Gölpınarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, 407-408.

edilmesi ve Ankaravî şerhinin Mesnevî'yi şerh ederken şeriate uygun bir şekilde tartışmalardan uzak ve pek çok konuyu ayet ve hadislerle irtibatlandırarak şerh etmesi gibi hususlarla güçlendirmiştir. Bunların neticesinde Ankaravî'nin şerh metninin bizzat Mesnevî metninin önüne geçtiğini iddia etmiştir.<sup>183</sup>

Mesnevîhânların Ankaravî şerhine bağlı kalarak Mesnevî'yi anlatmaları sadece Osman Salâhaddin Dede'ye verilen icâzet-nâmede görülmektedir. Tespit edilen diğer üç icâzet-nâmede bu husus belirtilmemiştir. Üstelik Hüseyin Vassaf tarafından kaleme alınan Esad-nâme adlı eserde Mehmed Esad Dede tarafından Nazmî Efendi'ye belirli şartlara ve vasiyetlere binaen verilen gayet uzun icâzet-nâmede Ankaravî şerhine bağlılık bu şartlar arasında görülememektedir. Bu itibarla Mesnevî'yi insanlara aktaracak olan kimselere verilen icâzet-nâme metinlerinin sadece birinde bu durumun olması, Ankaravî şerhinin Mesnevî'nin asıl metninin önüne geçtiği kanısını söylemek için yeterli görülemez. Ancak burada verilen icâzet-nâmede şârih Ankaravî'nin tahkîkine uyulması istenilmiş olabilir. Bu durumda da Ankaravî şerhi, Mesnevî'nin bir nevi tenkitli neşri olarak kabul edilmiştir. Öyle ki Ankaravî'nin Mesnevî şerhi bir projedir ve yazılması 22 yıl boyunca devam etmiştir. Yazıldığı esnada 5. Cilde gelindiğinde İstanbul'daki sahafların birinde 7. Cilt çıkmış ve bunun üzerine birtakım tartışmalar yaşanmıştır. Ankaravî bu tartışmaları ortaya koyarak aynı zamanda Mesnevî'nin ana metninin net bir şekilde ortaya çıkması hususunda bir gündem oluşturduğu yorumu yapılabilir.<sup>184</sup> Yapılan tenkitler ve ilmî münazaralar neticesinde Ankaravî, bu uzun soluklu gayretlerinin sonucunu almış ve Mesnevî gibi hacimli bir eserin zemin metnini ortaya koymuştur denilebilir. Mesnevî'nin tamamı üzerine yapmış olduğu çalışma bu şekilde yorumlandığında daha doğru tespitler yapılabilir. Yaşadığı dönemin önde gelen Mesnevîhânlarından olan Hoca Hasan Hüsameddin Efendi tarafından yine dönemin önde gelen Mevlevîlerinden Osman Salâhaddin Dede'ye verilen icâzette, Ankaravî'nin tahkîkine yani zemin metnine uyulması istenilmesi onun bu çalışmalarını takdir etmek için olduğu kabul edilebilir. Öyle

---

<sup>183</sup> İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 38-39.

<sup>184</sup> Semih Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005), 296.

ki Hasan Hüsameddin Efendi'nin Mesnevî'nin VII. cildine dair "Mesnevî VII cilttir diyenleri VI diyene kadar dövmek lazım" nevinden cümleler de kurmuştur.<sup>185</sup>

Ankaravî'nin Mesnevî şerhi, yazıldığı dönemde mürşit olarak Mesnevî'nin yeterli olup olmadığı tartışmalarının yapıldığı bir zaman dilimidir. Semih Ceyhan bu tartışmaların çıkış sebebini Mevlevî meşâyihinin otoritelerinin sarsılmasıyla ilişkilendirmektedir. Bu tartışmaları ortaya atanların müteşebbih melâmî tavra sahip olan ve Mevlevî şeyhlerini ehil bulmayan kimseler olarak gördüklerini vurgular. Bu tartışmalar ekseninde kendisi de bir Mesnevîhân olan Ankaravî, Mesnevî'nin bir alet olduğunu ve tekkede bir şeyh-i kâmil/ Mesnevîhân tarafından okunduğu takdirde fayda sağlayabileceğini belirtir.<sup>186</sup> Ankaravî Şemî'nin şerhini eleştirirken bu durumla ilgili şunları da söylemektedir:

"Tarîkimizde olanlar dersen her biri başka / Başına Mesnevîhândır baş eğmez o bu gîvâne

Bu ilmin tâlibi olan bir ehle ser-fürû kılın/ ve illâ şirret-gûn olup düşer ol cehl ve nifâke

Velî her Mesnevîhânı bu ilme ehil sanmasın/ ne Şem'î buna ehil oldu ne olan ona pervâne"<sup>187</sup>

Bu itibarla Mesnevî kıraati için muhakkak bir otorite tarafından icra edilmesini savunan Ankaravî'nin şerhi, Mesnevî'nin kendi metninin önüne geçmesini istemesi yapmış olduğu tartışmalara aykırı bir tutum sergilemiş olması anlamına gelebilir. Geleneğe uygun olarak Mesnevî kıraatini savunan bir kimsenin eserinin bu şekilde kabul edilmesi yine eser sahibinin tartışmalarını boşa düşürecek bir kabul olarak değerlendirilebilir. Örneğin Mehmed Esad Dede'nin talabelerinden Ahmed Avni Konuk yazmış olduğu Mesnevî şerhinin mukaddimesinde "Şerhte esas ittihâz ettiğim metin, İsmail Rusûhî Ankaravî (kuddise sirruhû) hazretlerinin nüshasıdır"<sup>188</sup> demiştir. Bu örnek de Ankaravî'nin sadece tahkikine uyulduğunun bir göstergesidir. Anadolu sahasında en fazla nüshası bulunan Mesnevî şerhi

<sup>185</sup> Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 341.

<sup>186</sup> Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 156.

<sup>187</sup> Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 294.

<sup>188</sup> Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 1/27.

Ankaravî'nin şerhidir. Bu da göstermektedir ki Ankaravî şerhi zemin metin olarak kabul edilmesi kaynaklı olduğu söylenebilir.<sup>189</sup>

Ankaravî üzerine bu tartışmaların yapılmasının ardından diğer Mesnevîhân ve Mesnevî şârihleri içinde de bu konu ele alınabilir. Örneğin Sarı Abdullah Efendi'nin yazmış olduğu Mesnevî şerhinde kaynak olarak kullandığı diğer Mesnevî şerhleri içerisinde Şem'î, Ankaravî ve Sürûrî'nin şerhleri bulunmaktadır. Sarı Abdullah Efendi aynı zamanda Farsça olarak kaleme alınmış Molla Câmî'nin şerhini de kullanmıştır.<sup>190</sup> Bu Mesnevî şerhinden hareketle Mesnevî takrîr ettiği esnada da yukarıda zikredilen şârihlerin şerhlerinden istifade ettiği söylenebilir. Bunun yanı sıra son dönem Mesnevîhânlarından kabul edilen Tâhirü'l-Mevlevî'nin ise yazmış olduğu şerhte Ankaravî'ye sıkça müracaat ettiği görülmektedir.<sup>191</sup> Bununla birlikte zaman zaman Sarı Abdullah Efendi'nin Mesnevî şerhine müracaat ettiği de olmuştur.<sup>192</sup> Mesnevîhân Esad Dede'nin şârih talebelerinden Ahmed Avni Konuk ise yazmış olduğu Mesnevî şerhinin mukaddimesinde başka hangi şerhlere müracaat ettiğini belirtmiştir. Bu şerhler “Ankaravî, Hind şârihlerinden İmâdullah, Bahru'l-Ulûm Abdü'l-Alî, Velî Muhammed Ekberâbâdî, Mükâşefât-ı Rızavî ve Abdurrahmân Leknevî hazerâtının şerhleridir.”<sup>193</sup>

## 5. OSMANLI EDEBÎ KANONU VE MESNEVÎ

Kanon kelimesi Samî dil kökenli bir kelimedir. Grekçe “Kanon” olarak ifade edilen kelime Latince'ye “Canon” olarak girmiştir. Kanon kelimesi ölçmeye yarayan alet, kural model manasında iken daha sonraları ölçülmüş veya düzenlenmiş şey anlamlarına gelmiştir. İbranicede qaneh, Asur dilinde qanu şeklinde olup Samî dillerde de benzer kullanımları mevcuttur. Grekçede ise kanun, ölçü, kural gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

<sup>189</sup> Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 171.

<sup>190</sup> Ülker Aytakin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002), 158-159.

<sup>191</sup> Müberra Nur Oğuz, *Tâhirü'l-Mevlevî ve Mesnevî Şerhçiliği* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 14.

<sup>192</sup> S.105'te. ve s.120'de var.

<sup>193</sup> Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 1/33.

Kanon kelimesi yeni ahitte de dört farklı yerde geçmektedir.<sup>194</sup> Kanon kelimesinin eskiden de kullanıla geldiği şekliyle kullanımına en yakın anlam Latincedeki kullanımıyla bağlantılıdır: “Doğruyu yanlıştan ayıran ölçü, kriter.”<sup>195</sup> Kanon farklı dönemlerde “heykel”, “müzik”, “felsefe”, “retorik” ve “dilbilgisi” gibi alanlarda süregelen tartışmalarda da kullanılan bir kavramdır.<sup>196</sup> Kanon kelimesi hem pozitif bilimleri hem de dini kavramları ifade etmek maksadıyla kullanılan bir kelimedir. Kural, standart, ideal, norm, yazılı veya sözlü otoriter görev veya literatür manasında kullanılırken bir yandan da geçici veya sürekli standardizasyon oluşturma, kayıt altına alma, listeleme, kronoloji, numaralandırma ve örnek alınacak kişilerin katalogu gibi anlamları da karşılamıştır.<sup>197</sup>

Edebi kanon, bir toplumda veya edebi çevrede “klasik” ya da “başucu eser” kabul edilen, edebi değeri yüksek ve genellikle öğretici, estetik, kültürel etkisi büyük olan eserlerin oluşturduğu seçkin eserler topluluğudur. Bu kavram, aynı zamanda bu eserleri yazan yazarları da kapsamaktadır. Her eser edebi kanon olarak kabul görmez ve edebi kanonlar listesi denilebilecek listeye dahil edilemez. Ancak bu eserler zamanla farklı etkenlerle değişip güncellenebilir. İtibar gören bu eserler okullarda, medreselerde, dini mekanlarda, meclisler ve hatta evde okunup üzerine fikir teatilerinin yapıldığı eserlerdir.

Türk Edebiyatında Kanonik eserlere örnek olarak; Fuzûlî, Bâkî Nedim, Ziya Paşa, Yahya Kemal, Mehmet Akif, Nazım Hikmet, Necip Fazıl gibi şahsiyetlerin eserleri gösterilebilir. Kanonik eserlerin özellikle günümüzde toplumun tamamı tarafından kabul görmesinden ziyade, bir fikri temsil mesabesinde olması münasebetiyle de oluşması mümkündür. Belli bir dine, mezhebe, ideolojiye, akıma veya harekete mensup insanların kendi çevrelerince kabul edilmiş müstesna tutulan eserleri bulunabilir.

---

<sup>194</sup> Yasin Meral, *Yeni Ahit Kanonu'nun Oluşumu (I-VI. Asırlar)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 42-43.

<sup>195</sup> Turgay Anar, “Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 1 (2013), 41.

<sup>196</sup> Anar, “Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu”, 43.

<sup>197</sup> Meral, *Yeni Ahit Kanonu'nun Oluşumu (I-VI. Asırlar)*, 44.

Kanon kavramını ele alırken ne anlama geldiği ve nasıl bir anlama kavuştuğuyla ilgili bilgi verildi. Dini alanda ve sanat için ne maksatla kullanıldığına da değinildi. Kanonlar hâkim gücün veya toplumun kendi kabullerine göre şekillenmiştir. Hristiyan otoritelerce dört incilin benimsemesi ve bunun dışında kalan İncilleri reddetmesi kendi hakimiyetlerini ve usullerini kabul ettirmek açısından önemlidir. Nitekim İslam toplumlarında da benzer uygulamalar vardır. Ancak bunların ekserisi halk tarafından benimsenmiştir. Otorite de halkın benimsediği eserleri destekleme yoluna gitmiştir. Mevlid-i Şerif buna örnek olarak gösterilebilir. Yine hadis literatüründen sahihayn olarak adlandırılan Buhari ve Müslim gibi muhaddislerin eserleri de İslam alimleri tarafından Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih eserler olarak kabul edilmiş<sup>198</sup> ve halk tarafından büyük rağbet görmüş kanonik eserler olarak örnek gösterilebilir.

Osmanlı edebi kanonu diye bir kavramın kabulünün veya reddinin tartışmalarına değinmeden var olduğu kabulüyle o dönemin kültüründe de kanonların olduğu muhakkaktır. Kanon kavramını bu çalışma içerisinde örnek alınan, takip edilen ve ölçü olarak benimsenen anlamında kullanılmaktadır. Buradan yola çıkarak her dönemde olabileceği gibi Osmanlı döneminde de edebi kanonlar oluşmuş ve takip edilmiştir.

Mesnevî de bu kanonlar arasında öne çıkan nadide eserlerden biridir. Nitekim Mesnevî-i Manevî'nin yazım tarzı, ahlaki birçok öğüt barındırması sade, herkes tarafından bir nasihat alınabilecek nitelikteki üslubu halk arasında kabul görmesini ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmış böylece kanonikleşmiştir. Yazıldığı dönemden günümüze kadar bir başucu eseri olarak kabul görmüş, dersleri yapılmış ve yukarıda da belirtildiği üzere birçok mekânda okutulmuştur. Osmanlı döneminde yazılmamasına rağmen kabul görmüş devlet tarafından da desteklenmiş ve insanların bu okumalara katılımları günümüze kadar devam etmiştir.

---

<sup>198</sup> M. Yaşar Kandemir, "Sahihayn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, c. 35, s. 527.

## 5.1. Osmanlı Edebî Kanonunda Mesnevîhân'ın Rolü

Edebî kanon ifadesi Batı edebiyatlarında genellikle geleneğin dışına çıkmış yahut mevcut kanona itirazı olan kimseler tarafından gündeme getirilmiştir. Bu tartışmaların ana odak noktasında ise esasen ana akım eserlerin patronlar tarafından şekillendiği ve pür estetik kaygılar taşımadığı gibi bir yaklaşım bulunmaktadır.<sup>199</sup> Burada dikkat çeken husus Osmanlı edebî kanonunun da Batı edebiyatıyla aynı şekilde patronlar tarafından şekillendiği ön kabulüyle edebiyat tarihine yaklaşmaktır. Bu yaklaşımın aksine Zeynep Altok'un bir yazısında özellikle Osmanlı şiiri için şu ifadeler yer verilmiştir: “Öncelikle temel üretim koşulları, yani esasen ‘bedava’ oluşu, şiir yazmak için gerekli donanımın, özellikle zaten eğitilmiş olan tabaka tarafından çok daha kolay edinilir olması ve şairlerin büyük çoğunluğunun profesyonel değil amatör seçkinlerden olması bakımlarından şiir güzel sanatlardan ayrışır. Patronaja mahkûm olmaması, şiiri, en azından potansiyel olarak, güzel sanatlardan çok daha ‘sivil’ bir sanat yapar. Saray merkezli edebiyat tarihi anlatılarını yeniden üretmek yerine bu sivilliği daha derin kavramaya çalışmak bana daha anlamlı geliyor.”<sup>200</sup>

Osmanlı tarihinde, merkezî otorite tarafından oluşturulmak istenen edebî bir literatür inşasının başarısızlıkla sonuçlandığı bir örnek de mevcuttur. Şehnâmecilik olarak bilinen bu kurum, Osmanlı Devleti'nin İranlı şairlerin önerileri doğrultusunda himaye etmeyi amaçladığı bir edebî gelenek çerçevesinde şekillenmiştir. Özellikle Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde, hükümdarların başarılarının Firdevsî'nin Şehnâme adlı eserinde olduğu gibi olağanüstü bir biçimde tasvir edilmesi hedeflenmiştir. Ancak bu girişim, yapay bir şekilde inşa edilmeye çalışılan bir edebî kanonun oluşamamasıyla neticelenmiş ve istenen başarıya ulaşılamamıştır.<sup>201</sup> Aynı zamanda Osmanlı edebî geleneğinde patronajın para ve siyasî otorite tarafından belirlenemediğinin de bir örneği olarak kabul edilebilir.

<sup>199</sup> Zeynep Altok, “Âşık Çelebi ve Edebî Kanon”, *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*, ed. Hatice Aynur - Aslı Niyazioğlu (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011), 117.

<sup>200</sup> Altok, “Âşık Çelebi ve Edebî Kanon”, 121.

<sup>201</sup> Christine Woodhead, “Şehnâmecî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/456.

Osmanlı devletinin kurucu metinleri arasında yer alan Mesnevî, başta Mevlânâ'nın şahsına duyulan muhabbet sonrasında Mevlânâ'nın yolunu takip eden Şeyh Efendiler ve Sûfî kimseler aracılığıyla olmuştur. Çalışmanın ilgili bölümlerinde aktarıldığı üzere Mesnevî, Mesnevîhânlar tarafından Mevlevîhânelerde ve diğer tarikatlara ait tekkelerde, camilerde, konaklarda okutulan bir eserdir. Hatta sadece Mesnevî'nin okutulması üzerine bir enstitü mahiyetinde olan Dârü'l-Mesnevîlerde okunmuştur.

Mesnevîhânlar tarafından çeşitli mahfillerde okutulan Mesnevî, bu şekilde halkın beğenisine sunulmuş ve Osmanlı Edebî kanonu içinde kendine başat bir yer edinmiştir. "Mesnevîhân'ın Sosyal Rolü ve Kimliği" başlığı altında doğrudan halka hitap eden kimseler olduğu vurgulanmıştır. Bu da halkın Mesnevî'yi kabul etmesini kolaylaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı Edebî kanonu da bir patron etrafında şekillenmemiş daha çok halkın vicdanına manevî otoriteler tarafından sunulmuş ve geçen süre zarfında kabul edilmiş bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesnevîhânlar sadece Mesnevî'yi Osmanlı edebî kanonuna sokmamışlar bununla birlikte İslam edebiyatının diğer ürünlerine de atıflarda bulunarak onları da edebî kanonun içinde değerlendirilmesine sebep olmuşlardır. Örneğin Mesnevîhân Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazmış olduğu şerh içerisinde Feridüddin Attar'ın Tezkiratü'l-Evliyâ ve Mantıku't-Tayr'ına, Firdevsî'nin Şehnâme adlı eserine, Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk adlı mesnevîsine, Sâdî-i Şirâzî'nin Bostan ve Gülistan adlı eserine atıflar bulunmaktadır. Ayrıca Fuzûlî<sup>202</sup>, Bâkî, Nâbî<sup>203</sup>, Taşlıcalı Yahyâ, Yunus Emre, Mehmet Akif Ersoy, Süleyman Çelebi<sup>204</sup>, Ziya Paşa, Şâhidî Dede<sup>205</sup>, Muallim Nâcî<sup>206</sup>, gibi şairlerin şiirlerine yer vererek onların da halk tarafından kabul edilmesine olanak sağlamışlardır. Böylelikle Dîvân şiirinin halk tarafından benimsenmesine de olanak sağlamışlardır denilebilir. Mesnevîhânların Dîvân şairlerinin şiirlerini kullanmaları ve bunu Tekke, Medrese, Câmîi ve Konak gibi halka açık yerlerde yapmaları bu türlü yorumların yapılmasına olanak sağlamıştır.

---

<sup>202</sup> Tahirü'l Mevlevî, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Şamil Yayınları, 2017), 1/52

<sup>203</sup> Tahirü'l Mevlevî, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî Şerhi* 1/47

<sup>204</sup> Tahirü'l Mevlevî, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî Şerhi* 1/45

<sup>205</sup> Tahirü'l Mevlevî, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî Şerhi* 1/77

<sup>206</sup> Tahirü'l Mevlevî, *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî Şerhi* 1/ 90

## 6. MESNEVÎ ŞÂRİHİ VE MESNEVÎHÂN ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

Şerh kelimesi Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-i Türkî adlı eserinde "Açma, yarma, Bir kitabın ibaresini yine o lisânda veya bir lisân-ı âhirede tafsîl ve izâh ederek müşkilâtını açma, bir kitabın ibâresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap" anlamlarına gelmektedir.<sup>207</sup> Ayrıca "Literatürde sonuncu mânadan hareketle sözlü veya yazılı olarak bir konuda yapılan açıklamalara şerh denmiş, böylece ilimler tarihinde şerh bir telif türü şeklinde ortaya çıkmıştır. Şerhler bir ilim dalında meşhur olmuş genellikle muhtasar metinler üzerine kaleme alınan, bunlardaki kapalı ifadelerin açıklandığı, eksik bırakılan hususların tamamlandığı, hatalara işaret edildiği ve örneklerin çoğaltıldığı eserler"<sup>208</sup> olarak terim anlamı açıklanmıştır. Bu işlemi yapan yani şerh eden kimselere de şârih denilmiştir.<sup>209</sup>

Osmanlı ilmî geleneği, büyük ölçüde şerh ve hâşiye gibi metin merkezli açıklama türleri etrafında şekillenmiştir. Bu yönüyle zaman zaman birbirini tekrar eden ve yenilikten uzak bir literatür ortaya koyduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. İsmail Kara, şerh kavramını daha kapsamlı bir çerçevede değerlendirerek, bir metni açıklamaya, derinleştirmeye, tamamlamaya, tahkik ve tenkit etmeye yönelik tüm çalışmaları (bu çalışmalar içerisinde tefsir, şerh, hâşiye, tafsîl, izah, beyân vb. bulunmaktadır.) ortak bir anlamlandırma gayreti olarak görür. Bu yaklaşıma göre, metni sadeleştirmeye, kısaltmaya veya öğretim amacıyla sistematik hale getirmeye yönelik ihtisar, muhtasar, telhis gibi türler de aynı şekilde metinle kurulan yorum ilişkisi çerçevesinde ele alınabilir. Kara, bu çeşitli metinsel müdahale biçimlerinin tamamının, geniş anlamda şerh faaliyetinin farklı tezahürleri olarak kabul edildiğini ifade eder.<sup>210</sup>

Mesnevî şârihi ile mesnevîhân arasındaki temel fark, metne yaklaşımdaki yöntem ve amaçla ilgilidir. Şârih, metni genel manada yazılı olarak açıklayan, onun dilsel, kavramsal

<sup>207</sup> Şemseddin Sami (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), "Kamus-ı Türki", 773.

<sup>208</sup> Sedat Şensoy, "Şerh", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/555.

<sup>209</sup> Sami, "Kamus-ı Türki", 763.

<sup>210</sup> Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 21.

ve kültürel katmanlarını çözümleyerek okuyucuya aktarılmasını sağlayan kişidir. Bu faaliyet çoğunlukla yazılı bir ürün (şerh metni) ortaya koyar ve muhatabı ise okuyucudur. Buna karşılık Mesnevîhân, Mesnevî’yi belli usullerle okuyan, ezberleyen, meclislerde sesli şekilde okuyan ve çoğu zaman dinleyiciye açıklamalarda bulunan kişidir. Mesnevîhânlık daha çok sözlü kültür ortamında ve dinleyiciye hitap eden bir icra faaliyeti şeklinde ortaya çıkar. Bu yönüyle Mesnevîhân, bir bakıma sözlü şârih işlevi görür; fakat onun amacı bir yazılı metin ortaya koymaktan ziyade, dinleyicinin anlamasına katkıda bulunacak şekilde metni sunmak ve bazen doğaçlama açıklamalarla zenginleştirmektir. Bu açıdan Mesnevîhân zuhûrata tâbi olur denilebilir. Örneğin Elif Efendi tarafından anlatılan bir anekdotta Hoca Hasan Hüsameddin Efendi, Mesnevî takriri esnasında “*Derviş Mehmed bilirim anlamazsın lakin böyle cemâd gibi durma! Nutkum tutuluyor, herif anlamıyorsan hiç olmazsa başını salla.*” dediği aktarılmaktadır.<sup>211</sup> Bu örnekte de görüleceği üzere Mesnevî takriri esnasında Mesnevîhân’ın hitap ettiği kimselerin o esnadaki durumu da çok önemlidir. Bu anlamın gidişatını değiştiren unsurlardan biridir. Ancak Şârih, bu şekilde dış etkenlerden daha rafine bir şekilde eserine odaklanmaktadır.

Tâhirü’l-Mevlevî’nin Mesnevî Şerhi, doğrudan Mesnevî takrirlerine hazırlanırken tuttuğu notlara dayanmaktadır. Bu yönüyle eser, yalnızca bir şerh metni değil, aynı zamanda Mesnevî takrirlerinin mahiyeti hakkında da önemli ipuçları sunar. Şerhte dikkat çeken unsurlardan biri, metnin zaman zaman konuşma diline yaklaşan üslubudur. Özellikle bazı beyitlerin açıklamasına “Evet” gibi hitap ifadeleriyle başlanması, metnin doğrudan bir meclis ortamında yapılan sözlü açıklamalara dayanarak kaleme alındığını göstermektedir. Ayrıca, bazı hikâyelerde olay örgüsünü sürdüren beyitlerin sadece Türkçe karşılıklarına yer verilmiş; olayın gelişimi tamamlandıktan sonra ise önceki beyitlerle birlikte toplu bir şekilde şerh edildiği görülmektedir. Bu yapı, eserin sözlü sunumdan yazıya geçirilmiş bir karakter taşıdığını göstermektedir.

Tâhirü’l-Mevlevî, “Matbuat Alemindeki Yıllarım” adlı eserinde Mesnevî takrirlerinin ciddiyetine vurgu yaparak, bu tür meclislerde asıl konudan sapmanın doğru olmadığını ifade etmiştir. Ancak Mesnevî Şerhi’nde zaman zaman devletin güncel meselelerine,

---

<sup>211</sup> Hür Mahmud Yücer, “Eyüp’te Hâtûniye Tekkesi ve ‘Tenşîtü’l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* IV/10 (2003), 236.

Müslümanların toplumsal durumlarına ve hatta güzellik yarışmalarına dair örnekler verdiği görülmektedir. Bu durum, ilk bakışta kendi ilkesel tutumuyla çelişiyor gibi görünse de, Mesnevî'nin evrensel ve çok yönlü muhtevası göz önünde bulundurulduğunda, bu tür göndermelerin bilinçli bir tercih olduğu düşünülebilir. Nitekim bu tür eklemeler, Mesnevî'nin sadece bireysel değil, toplumsal ve güncel konulara da temas eden bir eser olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla Mesnevî takrirlerinin çağın meseleleriyle ilişkilendirilebileceğini göstermek amacıyla yapılmış olabilir. Öyle ki her ne kadar Mesnevî takrirleri esnasında bu konulara girse de şerh metninde bunları ele alıp çıkartma imkanına sahiptir.

Bu iki figür arasında benzerlikler de vardır: Her ikisi de anlatılan metni derinlemesine anlamayı, kavratmayı ve aktarmayı amaçlar. Ancak yöntemleri farklıdır; şârih yazılı, sistemli ve kaynaklı bir yaklaşımı tercih ederken, mesnevîhân daha çok meclis ortamında, sözlü gelenek çerçevesinde, hitabet gücünü kullanarak etkili olur. Özellikle Mesnevîhânlık, hem dinî-tasavvufî bir hizmet olarak hem de edebî ve eğitici bir faaliyet olarak önem kazanmıştır. Bazı Mesnevîhânlar zamanla şârihliğe yönelmiş, sözlü birikimlerini yazıya geçirerek klasik şerh geleneğine katkıda bulunmuşlardır. Bu bağlamda Mesnevîhân ile Mesnevî şârihi, aynı geleneğin iki farklı yorumu ve aktarım biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu itibarla her Mesnevîhân, Mesnevî'yi anlamaya ve anlatmaya yönelik sözlü bir şekilde şerh faaliyeti yürüttüğünden dolayı bir tür şârihtir, ancak her şârih, Mesnevîhânlık geleneğine mensup olmayabilir.

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**  
**MESNEVÎHÂNLAR: ŞİİR ve ŞAİR**

## 1. MESNEVÎHÂNLARIN TESPİTİ

Bu tez çalışmasının en kapsamlı bölümü olup, temel araştırma malzemesinin büyük ölçüde elde edildiği kısımdır. Çalışmanın edebiyat disiplini çerçevesinde yürütülmesi sebebiyle, şair Mesnevîhânlar klasik tezkire literatüründen hareketle tespit edilmiştir. Daha önce belirtildiği üzere, yalnızca Hüsameddin Çelebi, Mehmed Emin Kerkükî, Hoca Hasan Hüsameddin Efendi, Şeyh Mehmed Âgâh Ağa ve Cemâleddin Afgânî'nin şairlik yönleri kaynaklarda açıkça yer almamasına rağmen, Mesnevîhânlık geleneğindeki temsil güçleri dolayısıyla çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Bu şahısların çalışmaya dâhil edilme gerekçeleri ilgili biyografi bölümlerinde ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Şairliği bilinmeyen Mesnevîhânlar için ayrı bir başlık açılmamış; bunun yerine kronolojik bütünlüğün korunması amacıyla tüm biyografiler tek bir dizi içinde sunulmuştur.

Klâsik tezkire geleneği içinde taraması yapılan eserler içinde en başta geleni Esrâr Dede'nin "Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye" adlı tezkiresidir. Bununla birlikte hemen hemen aynı dönemde kaleme alınan Sâkîb Dede'nin "Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân" adlı tezkiresi de incelenmiştir.

Bunun haricinde Sehî Bey'in "Heşt Bihişt", Şâhidî'nin "Gülşen-i Esrâr", Lâtîfî'nin "Tezkiretü'ş-şuarâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ", Bağdatlı Ahdî'nin "Gülşen-i Şuara", Âşık Çelebi'nin "Meşâirü'ş-şuarâ", Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin "Tezkiretü'ş-şuarâ", Gelibolulu Mustafa Âlî'nin "Kühü'l Ahbar Tezkire Kısım", Riyâzî Muhammed Efendi'nin "Riyâzü'ş-şuarâ", Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Rızâ'nın "Rızâ Tezkîresi", Güftî'nin "Teşrifâtü'ş-şuarâ", Seyrekzâde Mehmet Âsım'ın "Zeyl-i Zübdetü'l-eşâr", Ubeydî'nin "Netâyicü'l-ezhâr", Safâî Tezkîresi, Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi'nin "Tezkiretü'ş-şuarâ", Sâkîb Dede'nin "Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân", Esad Mehmed Efendi'nin "Bağçe-i Safâ-Endûz", Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in "Tezkiretü'ş-şuarâ", Esad Mehmed Efendi'nin "Şâhidü'l Müverrihîn", Şevkat-i Bağdâdî'nin "Şefkat Tezkîresi", Fatîn Davud'ın "Hâtimetü'l-Eşâr (Fatîn Tezkiresi)", Mehmet Tevfik'in "Kâfile-i Şuarâ", Muallim Naci'nin "Osmanlı Şairleri", Ali Enver'in "Semâhâne-i Edeb", Fâik Reşat'ın "Eslâf", Ali Emîrî'nin "İşkodra Vilayeti Osmanlı Şairleri", Mehmed Sireceddin'in "Mecma-i Şuara ve Tezkîre-i Üdebâ", Ali Emîrî Efendi'nin "Tezkîre-i

Şuarâ-yı Âmid”, İbnü’l-Emîn Mahmud Kemal İnal’ın “Son Asır Türk Şairleri” adlı eserleri taranmıştır. Bununla birlikte “Hadâiku’l-hakâyık” ve “Vekâyi’ul-fuzalâ” gibi Şakâik zeylleri de taranmıştır.

Hüseyin Vassaf’ın “Sefîne-i Evliyâ” adlı eseri ve Defter-i Dervişân’ın tam ve zeyli olarak ortaya çıkan “Tekke Kapısı” adlı eserler de taranmıştır. Mehmed Şemseddin Ulusoy’un Yâdigâr- Şemsî ve Bahâr-ı Şemsî gibi eserleri de taranmıştır. Ancak bu eserler tam bir tezkire hüviyetinde olmadığı için tespit edilen Mesnevîhânların şair olup olmadıkları yukarıda zikredilen tezkirelerde arandığı gibi “Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü” ve “Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü” gibi online kaynaklarda da aranmıştır. Aynı şekilde Diyanet İslam Ansiklopedisi de bu itibarla müracaat edilen kaynaklar arasında yer almıştır.

### 1.1. Hüsâmeddin Çelebi (ö.683/ 1284)

Hüsâmeddin Çelebi 622 (m. 1225) yılında Konya’da dünyaya gelmiştir. Ailesinin bugün Azerbaycan sınırları içerisinde yer alan Urmiye şehrinden Konya’ya geldiği tahmin edilmektedir. Babasının adı Hasan’dır. Çelebi lakabı ona Hz. Mevlânâ ile aynı soydan geldiği için değil, “halkın sevdiği hoş ve zarif adam” anlamında daha sonradan verilmiştir. Çelebi lakabından bakçaca “Ahi Türkoğlu” lakabı da bulunmaktadır.<sup>212</sup> Bu lakabının verilmesinin sebebi olarak ise babasının Konya’daki Ahilerin şeyhi olarak bilinmesinden kaynaklıdır.<sup>213</sup>

Hüsameddin Çelebi henüz ergenlik çağına yeni ulaştığında babasını kaybetmiştir. Ahîlerin tamamı onu babasının yerine şeyh olarak tayin etmek istemişlerdir. Ancak Hüsâmeddin Çelebi, adamlarıyla birlikte Mevlânâ’nın müridi olmayı tercih etmiştir. Üstelik marl varlığının tamamını da Mevlânâ ve müritlerine bağışlamıştır. Bunun üzerine lalaları onu uyarılmışlarsa da Hüsâmeddin Çelebi bu yaptığından geri dönmemiştir.<sup>214</sup>

<sup>212</sup> Şefik Can, *Mevlânâ: Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1995), 83.

<sup>213</sup> H. Ahmet Sevgi, “Hüsâmeddin Çelebi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/512.

<sup>214</sup> Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 2/166.

Hüsâmeddin Çelebi, Mevlânâ hazretlerine derin bir muhabbet beslediği gibi Mevlânâ hazretleri de kendisine derin bir muhabbet duymuştur. Öyle ki Hüsâmeddin Çelebi'nin ricasıyla kaleme alınmış ve tüm ciltlerin başında Mevlânâ tarafından Hüsâmeddin Çelebi'ye övgü dolu beyitler söylenmiştir. Bu yüzden Mesnevî'ye Hüsâmi-nâme de denilmektedir.<sup>215</sup>

Selahaddin Zerkûb'un vefatından sonra 9 yıl boyunca Mevlânâ'nın dostu ve halifesi olan Hüsâmeddin Çelebi, onun vefatının ardından oğlu Sultan Veled'in ısrarlarıyla şeyhlik vazifesini de üstlenmiştir.<sup>216</sup> İlk Mesnevîhân olarak kabul edilen ve Mesnevî gibi bir kitabın adeta sebab-i telifi olan Hüsâmeddin Çelebi 683 (m.1284) yılında vefat etmiştir. Kabri Konya Mevlânâ türbesinde bulunmaktadır.<sup>217</sup>

## 1.2. Burhâneddin İlyas Çelebi (ö.797/ 1394)

Mevlânâ soyundan gelen Burhâneddin İlyas Çelebi Germiyan'da doğmuştur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Asıl adı İlyas'tır. Babası Kütahya Mevlevîhânesi'nin şeyhi Celaleddin Ergun Çelebi'dir.<sup>218</sup>

İlk tahsilini Kütahya'da tamamladığı düşünülen İlyas Çelebi babasının vefatından sonra meşihat görevine başlamıştır. Mesnevî okumayı ve anlatmayı sevdiği mevlevî şairleri tezkirelerinde kayıtlıdır.<sup>219</sup>

Şiirlerinde “Burhân” mahlasını kullanan İlyas Çelebi'nin mürettep bir divanı olduğu söylene de maalesef günümüzde tespit edilememiştir. Sadece tezkirelerde geçen Farsça ve Türkçe gazelleri mevcuttur. Bunların yanı sıra Sâkîb Dede'nin aktardığına göre

---

<sup>215</sup> Sipehsâlar, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, 164-167.

<sup>216</sup> Sipehsâlar, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, 169-170.

<sup>217</sup> Sevgi, “Hüsâmeddin Çelebi”, 18/512.

<sup>218</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “BURHÂN, İlyâs Çelebi, Burhâneddin İlyâs Çelebi, Burhân Dede” (Erişim 09 Ekim 2024).

<sup>219</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 46.

yaşadığı dönemde Lîsânü'l-Gayb, Tercemânü's-Sır ve Şeyhü'l-Ledün gibi unvanlarla anılmıştır.<sup>220</sup>

Burhâneddin İlyas Çelebi 797 (m. 1394) tarihinde vefat etmiştir. Kabri Kütahya Mevlevîhanesi'nin haziresindedir. İlyas Çelebi vefatından önce postnişinliği Zeyneddin Çelebi'ye bırakmıştır. Zeyneddin Çelebi onun vefatına şu şekilde tarih düşürmüştür<sup>221</sup>:

*“Hân hînu'l-irtihâli bendeğe*

*Zâhirâ temhîd ü ihyâ eyledi”*

Şiirlerinden Örnek:

*“Âyine-i cânân olalı cân-ı hazînim*

*Pertevfigen-i şeş cihet-i rûy-i zemînim*

*Germiyet-i hâl olup pür dem ü devrân*

*Hem cilve-i çerh-i felek ü arş u berînim*

*Sad gûne mutalsam dahî olsa der-i matlab*

*Samsam-ı teveccühle ana feth-i mübînim*

*Mamûre-i tîni sanur ancak gören ammâ*

*Vîrâne-i genc-i güher-i millet-i dînim*

*Aynımda ayandır o ki âlemde nihândır*

*Ser-tâ be kadem dâire-i ayn-ı yakînim*

...”<sup>222</sup>

<sup>220</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 654.

<sup>221</sup> Saadettin Nüzhet Ergün, *Türk Şairleri* (İstanbul: Bozkurt Yayınevi, 1936), 2/871.

<sup>222</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 47 Saadettin Nüzhet Ergün Türk Şairleri tezkiresinde bu şiirlerin Burhaneddin İlyas Çelebiye ait olamayacağını şu şekilde ifade etmiştir: “Naklettiğimiz Türkçe

### 1.3. Bedreddin Çelebi (ö. 800/ 1397)

Mevlânâ soyundan gelen Bedreddin Çelebi, Sultan Veled'in oğlu Emir Vâcid'in oğlu Ahmed Selçuk'un oğludur. Konya'da Mevlânâ dergahında Emir Âlim Kûçek Çelebi'nin meşihati döneminde çilesini çıkartmış ve seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Bunun ardından da Şems-i Tebrizî dergâhında şeyh ve Mesnevîhân olarak göreve başlamıştır. Hakkında çok az bilgi sahibi olunan Bedreddin Çelebi 800 (m.1397) yılında vefat etmiştir. Tezkirelerde geçen bilgilere göre şiiirleri olsa da günümüze maalesef ulaşmamıştır. Sadece Sâkîb Dede tezkiresinde bir adet Farsça şiiiri bulunmaktadır.<sup>223</sup>

### 1.4. Kasım Dede (ö.? -15. yy)

Konya'da dünyaya gelmiştir. Eğitimi ve ailesi hakkında pek bir bilgi bulunmamaktadır. Küçük Arif Çelebi olarak da bilinen, Konya'da Mevlânâ âsitânesinin dokuzuncu postnişîni Çelebi Ârif-i Sâni'ye intisap ederek çilesini çıkarmış ve Dede unvanını almıştır. Bunun ardından Âsitâne'de mesnevîhânlık yapmaya başlamıştır. Esrar Dede onun mesnevîhânlığıyla ilgili şunları söylemektedir: “... *Hazret-i Mesnevî-i şerîfe intisâb-ı küllîsi olduğundan âstâne-i Cebrail-âşiyâne-i Hazret-i Pîr kuddise sırrihu'l-Kadîrde bir müddet mesnevîhânlık hizmet-i celîlesine lâyık görülmüştür.*”<sup>224</sup>

Esrar Dede'nin kendisini mahir ve arif bir şair olarak tanıtmaya karşın Kasım Dede'nin günümüze sadece tezkirelerde yazan şiiirleri ulaşmıştır. Bununla birlikte ölüm tarihi ile ilgili Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü adlı eserde 1050 (m.1640-41) denilse de bu tarihin hatalı olma ihtimali yüksektir.<sup>225</sup> Çünkü mürşidi olan Ârif-i Sâni'nin vefatı 824 (m.1421-

---

gazelin 14. yy. mahsûlü olmasına imkân yoktur. Lisandaki hususiyete göre bu manzumenin nihayet 17. yazıldığını iddia etmek mümkündür. Binaenaleyh bu şiiiri başka bir kişinin vücuda getirdiğini ve Burhân Çelebi'ye isnad edildiğini kabul edebiliriz.” Detaylı bilgi için ayrıca bkz: Ergün, *Türk Şairleri*, 1936, 2/871..

<sup>223</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 48; Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*, 1011.

<sup>224</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 255-256.

<sup>225</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “KÂSİM, Kâsım Dede” (Erişim 06 Kasım 2024).

22) yılıdır.<sup>226</sup> Arada bu kadar fark olması muhaldir. O yüzden Kasım Dede 15. yüzyılda yaşamış şair bir mesnevîhândır denilebilir.

### **Örnek Şiir**

*“Ârif Efendi râfi’-i kayd-ı vücûd olup*

*Çekdi livâ-i hicreti itlâk mülkine*

*Sâl-i ganemde münhasif oldu o mâh*

*Viridi şikest-i hüzn ile uşşâk silkine”<sup>227</sup>*

### **1.5. Hudâyî Dede (ö.885/ 1480)**

Asıl ismi Salih olan Hudâyî Dede bazı kaynaklara göre Mısır’da bazı kaynaklara göre ise Muğla’da dünyaya gelmiştir. Babası özellikle Rumeli’ye seferler düzenleyen gazi ve âlim bir zât olarak tanıtılmasına karşın biyografik kaynaklarda adı açıkça zikredilmemiştir.<sup>228</sup>

Babasının vefatından sonra Muğla’da Seyyid Kemal’e emanet edilen Hudâyî Dede, müspet ilimleri tahsil etmesinin ardından hocasının da isteği üzerine mevlevî tarikatına intisap etmiştir. Seyyid Kemal’in mürşitliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamış ardından hocası, Acem ve Arap diyarlarına gitmesini Hudâyî Dede’ye salık vermiştir.<sup>229</sup>

Bir müddet Acem ve Arap diyarlarında vakit geçirmesinin ardında Anadolu’ya dönen Hudâyî Dede İstanbul’a gelmiştir. Burada hocası Seyyid Kemal’in vefat ettiği haberini alınca dönemin sadrazamlarından Mahmut Paşa vesilesi ile Fatih Sultan Mehmed’in huzuruna çıkmıştır. Sultan’dan Muğla’da Seyyid Kemal için bir türbe ve bir mevlevî

---

<sup>226</sup> Yakup Şafak, “Mehmed Said Hemdem Çelebi’nin Hazırladığı Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinleri Listesi”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 16/43 (2016), 158.

<sup>227</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 325.

<sup>228</sup> Nuri Şimşekler, *Şâhidî İbrahim Dede’nin Gülşen-i Esrâr’ı (Tenkitli Metin-Tahlil)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1998), 5-6.

<sup>229</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 100.

dergâhı inşa edilmesini istemiş, İsteği kabul gören Hudâyî Dede Muğla'ya dönmüştür. Burada vefat edinceye kadar dergâhta mesnevî sohbetleri vermiştir.<sup>230</sup>

Divan edebiyatının meşhur şairlerinden Şâhidî İbrahim Dede'nin de babası olan Hudâyî Dede'nin sadece tezkirelerde yer alan şiirleri mevcuttur. 880 (m. 1480) yılında vefat etmiştir.<sup>231</sup>

### **Örnek Şiir**

...

*“Âsi olma istikâmetten asâ al destüne  
Üstine doğrulunca nefis-i ejderhâ gibi*

*Başını şeb hırkasına çekdigiyçün her seher  
Görinür ceyb-ı ufukdan gün yed-i beyzâ gibi*

*Mârifet ırmakları hikmet-i peygâri akmağa  
Çâk çâk itmek gerek sîneni sahrâ gibi*

*Semme-i aşk ile kılsan cismüni zâr u nizâr  
Olıcak penbeyle saklarlar seni ayvâ gibi*

*Hep ilâhî dimeye kasd it Hudâyî şirüni  
Hazret-i Attâr u Şemsü'd-dîn ü Mevlânâ gibi”<sup>232</sup>*

---

<sup>230</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “HUDÂYÎ/HÜDÂYÎ, Hudâyî Dede, Şeyh Sâlih Dede” (Erişim 14 Ekim 2024).

<sup>231</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 100.

<sup>232</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 101.

## 1.6. Alâyî (ö.? / 16. yüzyıl)

Konya’da dünyaya gelmiştir. Ailesi Acem-zâdeler olarak tanınmaktadır. Babası Mir Muhyî-i Şirâzî’dir. Kaynaklarda kendisi hakkında çok az bir bilgi bulunan Alâyî Konya’da Mevlâna âsitânesinde eğitim görmüş ardından seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Ahdî’nin tezkiresinde bildirdiğine göre bir dönem âsitâne mesnevîhân olarak görev almıştır. Ne zaman öldüğü ve kabrinin nerede olduğu tam olarak bilinmeyen Alâyî; Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde kıymetli şiirler yazmıştır.<sup>233</sup>

### Örnek Şiir

“Gerçi sihr-engîzdür zülfün gözün mestânedür

Hirmen-i hüsnünde ey meh rûyunun bir dânedür

Meh-cemâl-i yâre bir sûretlü simîn-âyîne

Zülf-i dil-dâre güneş ziynetlü zerrîn şânedür”<sup>234</sup>

## 1.7. Gedâyî Dede (ö.? - 16. yy)

Antakyalıdır. Kaynaklarda kendisi hakkında çok az malumat bulunmaktadır. Asıl adı ve ailesi hakkında bir bilgi yoktur. Eğitimi hakkında bilgi ise sadece Mevlâna âsitânesinde mesnevî okuduğu yazmaktadır. Dede olması hasebiyle mevlevî usul ve erkanınca çilesini çıkarmış bir zât olması mühtemeldir. Dervişâne tarzda şiirler yazdığı söylenen Gedâyî Dede’nin Edirneli Nazmî’nin Mecma’u’n-Nezâ’ir’inde 68, Pervâne Bey Mecmuası’nda 82 ise şiiri bulunmaktadır. 16. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Gedâyî Dede’nin ölüm tarihi ve kabrinin nerede olduğu tam olarak bilinmemektedir.<sup>235</sup>

<sup>233</sup> Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu’arâ*, thk. Süleyman Solmaz (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 216.

<sup>234</sup> Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu’arâ*.

<sup>235</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 267; Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu’arâ*, 257; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “GEDÂYÎ” (Erişim 06 Kasım 2024).

## Örnek Şiir:

“Çün cemâlün mihrine saldı saçun müşgîn-nikâb

Gün gibi girdi sebâha mâh- tâbum âftâb

Gurre-i garrâ cemalündür hilâl-ebrûlarun

Benlerün ‘ikd-i Süreyya arifündür mâh-tâb

Hasbeten li’llâh ana bir bûse ihsân eyle kim

Astânundan umar çün kim Gedâyî feth-i bâb”<sup>236</sup>

### 1.8. Fenâyî Dede (ö. 925/1519-20)

Fenâyî Dede, Denizli Lazkiye Mevlevîhânesi şeyhlerinden Fânî Ahmed Dede’nin küçük oğludur. İlk eğitimi hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Lazkiye’de Vakıf köyü camiinde imamlık yapmaktayken bundan vazgeçip Hz. Mevlâna’nın ahfadından olan Paşa Çelebi’ye intisap ederek mevlevî olduğu ve Dede unvanı aldığı bilinmektedir.<sup>237</sup>

Fenâyî Dede’nin hayatını aktaran eserlerde açık bir şekilde mesnevîhânlığına vurgu yapılmamasına karşın Esrar Dede tezkîresinde Derviş Şeydâ’nın hayatı kısmında şöyle bir Farsça beyit bulunmaktadır: *Fenâyî bud şeyhes mesnevîhân / Ki Şeydâyî bû destî Küçek-i ân.*<sup>238</sup> Bu beyitten hareketle Fenâyî’nin dervişlerine mesnevî sohbeti verdiği ve Mesnevîhân olduğu ve şair dervişler yetiştirdiği söylenebilmektedir.<sup>239</sup> Dönemin meşhur mevlevî şairlerinden Şahidî Dede ise önce Fenâyî Dede’yi tanımış daha sonra Sultan Dîvânî’ye intisap etmiştir.<sup>240</sup>

<sup>236</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 267.

<sup>237</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 145; Ali Enver, *Semahâne-i Edeb* (İstanbul: Alem Matbaası, 1309), 191.

<sup>238</sup> "Şeyhi mesnevî okuyan Fenâyî idi / Şeydâyî ise onun Küçeği" detaylı bilgi için bkz Esrar Dede. s.160.

<sup>239</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 160.

<sup>240</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 246.

Fenâyi Dede, 925 yılında (m.1519-1520) vefat etmiş ve Lazkiye'ye defnedilmiştir.<sup>241</sup> Günümüze ulaşan eserleri sadece tezkirelerde kayıtlı olan şiirlerinden ibarettir. Kaynaklarda da bir divana sahip olduğu açık bir şekilde belirtilmemiştir.

### Örnek Şiir:

*“Rızkundan artuğunu yetmezse olma tâmi’*

*Hakka tevekkül idüp ol virdigine kâni’*

*Kim gönli Ka’besinde bula Safâ-yı Merve*

*Nûr-ı hüviyyet anda gün gibi ola lâmi’*

*Fursat geçüp bulut-veş girmez eline artık*

*Ebr-i nedâmet ağdı ömri geçürme zâyi’*

*İlm-i huzûr kesb it kurtar özün cehilden*

*Çün kodı kâbiliyyet masnû’a sun’-ı sâni’*

*Efsâne dinlemekden hengâmede Fenâyî*

*Mescide yek-der olmak vâ’iz sözünü sâmi’”<sup>242</sup>*

### 1.9. Cünûnî Ahmed Dede (ö.930/ 1523-1524)

Bursa Mevlevîhanesi'nin kurucusu Mesnevîhân Ahmed Cünûnî Dede Karaman şehrinin Lârende kasabasında dünyaya gelmiştir. Tezkirelerden anlaşıldığı üzere mevlevî bir

<sup>241</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 246.

<sup>242</sup> Ali Enver, *Semahâne-i Edeb*, 191.

ailede dünyaya gelen Cünûnî Ahmed Dede'nin asıl adı Ahmed'dir. Cünûnî ise onun mahlasıdır. İlk eğitimini ise Lârende'de almıştır.<sup>243</sup>

Gençlik döneminde Konya'ya gitmiş, Buradaki medreselerde dönemin önde gelen hocalarından müsbet ilimler tahsil etmiştir. Bunun ardından kendisi de mevlevîliğe intisap etmiş ve Bostân-ı Evvel'in terbiyesinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Çilesini tamamlayan Cünûnî Ahmed Dede, Bağdat Mevlevîhânesi'ne Mesnevîhân olarak atanmıştır. Burada geçirdiği süre zarfında Arapların Mevlevîliği ve Mesnevî'yi tanınmasında büyük bir rol oynamıştır.<sup>244</sup>

Ömrünün son demlerini Konya'da Mevlâna dergahında geçirmek istese de Ebû Bekir Çelebi'nin isteği doğrultusunda Bursa'ya gelmiştir. Burada Bursa Mevlevîhanesi'ni 1024 yılında kurmuştur. Haylî mevlevîhanenin kuruluşu için "Mevlevîhâneyi Cünûnî Dede / Eyledi hû diye diye ihyâ" şeklinde tarih düşmüştür. Burada 6 yıl boyunca şeyhlik yapmış ve 1030 yılında vefat etmiştir. Kabri dergâhın haziresinde bulunmaktadır.<sup>245</sup>

Bursa Mevlevîhanesi'nin inşasından sonra burada vakıf kuran Ahmed Cünûnî Dede dergâhta haftada iki gün mesnevî okunmasını ve semâ edilmesini istemiştir.<sup>246</sup>

Baldırzâde'nin Ravza-i Evliyâ adlı eserin de geçtiğine göre "*Gül-şen-i sıdk- sefânun andelib-i hoş-nevâsı ve vâdî-i aşk-i ilâhînün Kays-ı şeydâsı ve tarîk-i letâid ü maârifün zû-fünûnı merhûm*"<sup>247</sup> Cünûnî Efendi'nin tezkirelerde dîvanı olduğu söylene de günümüze maalesef ulaşmamıştır. Eserleri sadece tezkirelerde yer alan birkaç şiirden ibarettir.

---

<sup>243</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 77; Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*, 1394.

<sup>244</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 77.

<sup>245</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "CÜNÜNÎ AHMED DEDE, Larendeli" (Erişim 10 Ekim 2024).

<sup>246</sup> Mustafa Kara, "İzbudak, Veled Çelebi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001).

<sup>247</sup> Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri* (Bursa: Asa Kitabevi, 1998), 168.

## Örnek Şiir:

*“Men tûtî-i kudsem ten-i fânî kafesimdir*

*İhyâ eden emvâtı Mesîhâ nefesimdir*

*Men bâr-ı emânet çekici bir şütürem ki*

*Nâlem reh-ı maksûduma bâng-i ceresimdir*

*Dil vermedi dünyâya olan ârif-i billâh*

*Bunda senen mekse hevâ vü hevesimdir*

*Ol lem'a-i ruhsâra-dürür asl-ı semâ'im*

*Musa-sıfatım nûr-ı şecer muktebesimdir*

*Gencîne-i esrâr olalı kalb-i Cünûnî*

*Nefs ejderi hakkâ ki kemîne asesimdir”<sup>248</sup>*

### 1.10. İbrahim Gülşenî (ö. 940/ 1534)

İbrahim Gülşenî, Halvetîliğin Gülşenî kolunun kurucusudur. 826 (m. 1423) yılında Azerbaycan'da doğmuştur. Babası Diyarbakırlı Şeyh Muhammed'dir. Annesi adı Hediyetullah'tır. Kaynaklarda baba tarafından Oğuz Ata'nın torunlarından olduğu anne tarafından ise Hz. Ali'nin torunlarından olduğu söylenmektedir. Babasını çok erken yaşta kaybeden İbrahim Gülşenî amcası Seyyid Ali'nin himayesinde büyümüştür. Kaynaklarda verilen bilgilere göre küçük yaşlarda oyun oynamak yerine tefsir, hadis ve fıkıh gibi zahirî ilimlerle meşgul olmuştur.<sup>249</sup>

Henüz yedi yaşındayken amcasından habersiz bir şekilde ilim öğrenmek üzere Tebriz'e doğru yola çıkmıştır. Yokluğunu fark eden amcası Seyyid Ali, İbrahim Gülşenî'yi aramak

<sup>248</sup> Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, thk. M.A. Yekta Saraç (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 1/52-53.

<sup>249</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, thk. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), 3/151; Mehmet Naîl Tuman, *Tuhfe-i Nâilî: Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, thk. Mustafa Taççı - Cemâl Kurnaz (Ankara: Bizim büro, 2001), 2/857.

üzere yola çıkmış ve nihayet bulduğunda ise onu gitmekten alıkoyamamıştır. Tebriz'e vardığında ise Kazasker Mevlâna Hasan'ın himayesine girmiş ve özellikle zahirî ilimler noktasında kendisini geliştirmeye devam etmiştir.<sup>250</sup>

Dede Ömer Rûşenî'nin Tebriz'e gelmesinin ardından onunla tanışan İbrahim Gülşenî, kendisinden çok etkilenmiş ve ona derin bir muhabbet duymuştur. Bunun neticesinde hizmetine girmiş ve ondan hilâfet almıştır. Şâh İsmail'in İran'da Şiiliği ilan etmesinden sonra buradan üzülerak ayrılmış ve önce Diyarbakır'a ardından Mısır'a gitmiştir.<sup>251</sup>

Kahire şehrinde Müeyyed Camii yanındaki küçük odalarda kalan İbrahim Gülşenî, etrafındakiler tarafından kısa sürede fark edilmiştir. Burada yapmış olduğu sohbetlere gelen talebelerin sayısı kısa süre içinde artmaya başlamış, hatta öyle ki Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethedince kendisine hürmet etmiş ve Müeyyed camii karşısında bulunan Babü'z-Züveyle adlı mahalli kendisine hibe etmiştir. Bunun neticesinde hemen bu mevkiye bir dergâh inşa edilmiştir. Dergâhta mesnevî sohbetleri de verdiğini Hüseyin Vassaf şu şekilde ifade etmiştir: *'Meclis-i va'z u zikrine gelenlerin hadd ü hesâbı yok idi. Hakâyık-ı Kurâniyye'ye ve dakâyık-ı Mesnevî'ye dair söyledikleri sözler, sâmiîn üzerinde tesîrât-ı mühimme husûle getiriyordu.'*<sup>252</sup>

Kanûnî Sultan Süleyman döneminde de Mısır'da şöhreti devam eden İbrahim Gülşenî, Padişah tarafından İstanbul'a da davet edilmiştir. 935 (m.1529) yılında İstanbul'a gitmiş ve orada bir müddet kalmıştır.<sup>253</sup> Ancak kendisine yapılan bütün iltifatlara rağmen İstanbul'da kalmak istememiş ve Mısır'a dönmüştür. 940 (m.1540) yılında Mısır'da vefat etmiştir.<sup>254</sup>

Arapça, Farsça ve Türkçe divanı bulunan İbrahim Gülşenî, Dede Ömer Rûşenî'ye intisap etmeden önce şiirlerinden Hey'etî veya Heybetî mahlaslarını kullanmıştır. Daha sonra ise

<sup>250</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 3/152.

<sup>251</sup> Muhyi-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, thk. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 69; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 3/152.

<sup>252</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 3/153.

<sup>253</sup> Nev'izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî tekmileti's-şakâ'ik: Nev'izade Atâyî'nin şakâ'ik zeyli*, thk. Suat Donuk, ed. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1/390.

<sup>254</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 3/164.

Gülşenî mahlasını kullanmıştır. Arapça şiirlerinde ise Halîlî mahlasını kullandığı bilinmektedir.<sup>255</sup>

Farklı dilde yazdığı şiirlerinin yanı sıra onun en meşhur eseri ise 40 günde Mesnevî'ye nazîre olarak 40 bin beyit uzunlukta olan *Ma'nevî-i Şerîf* adlı eseridir. Bunların da yanı sıra *Simurgnâme*, *Rubâiyyât*, *Çoban-nâme*, *Kıdem-nâme*, *Pend-nâme*, *Risâletü'l-Etvâr*, *Kenzü'l-Cevâhir*, *Kaside-i Tâiyye*, *Anka-nâme*, *Makâmât-ı Âliyyât*, *Râz-nâme* ve *Evrâd-ı Gülşenî* adında eserleri bulunmaktadır.<sup>256</sup>

### Örnek Şiir:

*“Bana aşkun tarîkını nedür diyüp soran gelsün*

*Ayah koyanda ol yola başı terkin uran gelsün*

*Diriyle ölmeyen bilmez nedür aşkun tarîkını*

*Ölüp aşkıla dirinün düşün görüp yoran gelsün*

*Bu cân kuşu kanat açar muhabbet mülkine uçar*

*İkiden birliğe kaçır o tayrâna giren gelsün*

*Şerî'atla ayah basan tarîkat yolına cândan*

*Hakîkat yolını sorup yol eriyle varan gelsün*

---

<sup>255</sup> Salih Yılmaz, *Türk Edebiyatında Gülşenî Geleneği: Şairler, Eserler, Kavramlar* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 38-39.

<sup>256</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 3/165.

*Yedi denizle altı sed geçenler irdi menzile*

*Geçüben bahr ile berden o menzile iren gelsün*

*Tarîkat mülkine şer'ün elifden toğrıdur yolu*

*Hakîkat iklîmi içre üçini bir gören gelsün*

*İşidüp Gülşenî sözün muhabbet sırrıdur anlan*

*Diyende bir kılı yüz kez bu ma'nîden yaran gelsün"<sup>257</sup>*

### **1.11. Derviş Senâyî (ö.950/ 1543-1544)**

Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Derviş Senâyî Konya'da yaşamıştır. Asıl ismi ise Halil'dir. Mevlâna dergahında yetişmiştir. Burada Farsça dersleri ve Mesnevî sohbetleri yapmıştır. Esrâr Dede tezkiresinde şu şekilde ifade etmiştir: “...Derviş-i Fârisî-hân ve bir ârif-i Mesnevî-dân olup...”<sup>258</sup>

Hakkında verilen bilgilerden iyi bir şekilde Farsça bildiği tahmin edilen Derviş Senâyî, Abdü'l-Vehhâb Hemedânî'nin “Sevâkıbü'l-menâkıb-ı Evliyâullah” adlı eserini Türkçeye çevirmiştir. Tercüme ettiği eseri dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman'a takdim etmiştir. Eser günümüze ulaşmıştır. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Halet Efendi koleksiyonunda bulunmaktadır.

Derviş Senâyî 950 (m. 1543-1544) yılında vefat etmiştir. Esrâr Dede Tezkiresinde bir adet Terci'-i Bend'i bulunmaktadır.

---

<sup>257</sup> İbrahim Gülşenî'nin Divanı: Metin-Dil Hususiyetleri (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1996), 202.

<sup>258</sup> Esrar Dede, Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye, 67-68.

### Örnek şiir:

*“Evliyâ zübdesidür Hazret-i Monlâ Hünkâr  
Leşker-i gayb-i ricâle odurur şâh-süvâr  
Dâimâ Hızr nebî oldı anun hem-râhı  
Yani yeksân idi indinde kamu berr ü bihâr  
Tair-i ulvi-i kudsî gibi seyri var idi  
Kâlib-ı nâzunı aslâ ana olmaz idi bâr  
Şîr-i gurrân gibi gözler anı gözler dâim  
Konya şehrine varıcak nazar it kabrine var  
Def ü ney tantana-i devr-i semâ-ı vecdi  
İster isen göresin nice fütûh u esrâr  
Zâir-i kabr-i Hudâvend ola gör ey âkil  
Tâcir-i sûd olasin sırr-ı kerâmet ola kâr  
Sûfiyâ aşk odı havf itme seni yandırmaz  
Ademi gerçi yajar cünbiş-i germiyyet-i nâr  
Aşk şâhına yapış zahmı da gülden olsun  
Fikr idersin ki olur mu gül-i gülşen bî-hâr*

*Matla-ı şems-i hüdü Hazret-i Monla Hünkâr*

*Kâşif-i sırr-ı Hudâ Hazret-i Monla Hünkâr”<sup>259</sup>*

### 1.12. Derviş Hâfız (ö.950/ 1543-1544)

Konya'da dünyaya gelmiştir. Tezkirelerde hakkında pek az bilgi bulunmaktadır. Esrâr Dede tezkiresinde mevlevî olduğunu ve mesnevîhân olduğunu belirtmektedir. Ancak

---

<sup>259</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 68.

nerelerde mesnevîhânlık yaptığına dair bir bilgi görülememiştir. 950 (m.1543-1544) yılında vefat etmiştir.<sup>260</sup>

İyi derecede Farsça ve Arapça bilen Derviş Hafız'ın şiirleri bulunmasına rağmen yaşadığı dönemde bu eserleri pek beğenilmemiştir. Hatta Sadrazam Mahmut Paşa, Fatih Sultan Mehmed'e dönemin meşhur şairlerinden Ahmet Paşa'ya galebe çalsın diye birkaç şiirini okumasına rağmen sultan şiirlerine pek rağbet göstermemiştir.<sup>261</sup>

### Örnek Beyit:

*“Zülf-i miskîn kim sabâdan çin seher kalkar kopar  
Her taraf cân illerinde fitneler kalkar kopar”*<sup>262</sup>

### 1.13. Yûsuf Sîneçâk (ö. 953/1546-1547)

Vardar Yenicesi'nde dünyaya gelmiştir. Ailesi ve ilk eğitimi hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Sîneçâk onun mahlasıdır. Adı ise Yusuf'tur. *“Erbâb-ı mahabbet bizi Yûsuf bilür ammâ / Ashâb-ı hased gözine ey dûst Sinân'uz”*<sup>263</sup> diyerek çok kullanılan bir adının da Sinan olduğu bilinmektedir.<sup>264</sup>

Esrâr Dede ve diğer tezkirelere göre Yusuf Sîneçâk Hicaz, Kudüs ve Mısır'a gitmiştir. Bu ziyaretini ilk eğitimini Vardar Yenicesi'nde tamamladıktan sonra yaptığı tahmin edilmektedir. Mısır'da İbrâhim Gülşenî hazretlerine intisap etmiştir. Gülşenî gelenek içinde önemli bir yere sahip olan Mesnevî ile iltisakının ilk kez burada olduğu düşünülmektedir. Daha sonra Mısır'dan ayrılmış ve Konya'da Hz. Mevlâna âsitânesine

<sup>260</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 85; Mehmed Tefik, *Kâfile-i Şu'arâ*, thk. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz vd. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 186; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's - Şu'arâ*, thk. Aysun Sungurhan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 284.

<sup>261</sup> Latîfi, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, thk. Rıdvan Canım (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 519.

<sup>262</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 85.

<sup>263</sup> Aşık Çelebi, *Meşâirü's-Şuarâ*, çev. Filiz Kılıç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 293.

<sup>264</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 301; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, thk. Mustafa İsen (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 129.

gelerek mevlevî olmuştur. Burada bir müddet hizmette bulunmuş ve mesnevîhânlık yapmıştır. Ardından Edirne Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak tayin olmuştur.<sup>265</sup>

Sultan Süleyman'ın Edirne'yi ziyareti esnasında hem şeyhlik hem de mesnevîhânlık yapan Yusuf Sîneçâk, mesnevî sohbetleri sırasında vakfetmiş olduğu hayrın, Sultan Süleyman'ın Veziri tarafından nesh edilmesini eleştirerek “Vakfi kaldıran şeytandır.” demesi üzerine bütün okları üzerine çekmiştir. Bunun üzerine Vezir, Yusuf Sîneçâk'ı ve müridlerini katletmeye kalkmışsa da İstanbul'a gelmeleriyle tesadüfen bundan kurtulmuşlardır. İstanbul'da Sütlüce taraflarında bir evde uzlete çekilmiştir. Daha sonra haklı olduğu da ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde durumdan çok müteessir olan Sultan Süleyman, Yusuf Sîneçâk'ın uzlete çekilmiş olduğu eve ziyarete gelmiştir. Ziyareten haberdar olunca “Sohbet ferdâya kaldı” demiş ve akabinde hayatını kaybetmiştir. 953 (m.1546-1547) yılında vefat eden Sîneçâk'ın cenazesine Sultan Süleyman bizzat katılmıştır. Kabri Mahmut Ağa Camii'nin ön kısmında bulunmaktadır.<sup>266</sup>

Dönemin meşhur şairlerinden Hayretî'nin de kardeşi olan Yusuf Sîneçâk pek çok önemli şairin yetişmesine de katkı sağlamıştır. Aşık Çelebi'nin tezkiresinde belirttiği üzere vefatından bir sene sonra kabri başında Dîvan şairlerinden Mevlâna Şûrî ve Günâhî'nin de aralarında olduğu pek çok âlim ve fazıl zatın katıldığı bir merasim tertip edilmiş ve kabri başında şiirler okunmuştur. Bu esnada Ârifî tarafından vefatına şu şekilde tarih düşürülmüştür: “*Garîben derdnâkem sîne-çâkem / Ser-â-ser ruh-i pâkem gerçi hâkem*”<sup>267</sup>

Yusuf Sîneçâk'ın Cezîre-i Mesnevî ve Rebabnâme adında iki eseri mevcuttur. Özellikle Cezîre-i Mesnevî mevlevî gelenekte çok önemli bir yeri haizdir ve Şeyh Gâlib, Bağdatlı İlmî Dede, Cevrî ve Bosnalı Abdullah Efendi tarafından şerhleri yapılmış bir eserdir.<sup>268</sup> Bunun yanında şiirleri de çeşitli mecmualarda bulunmaktadır.

---

<sup>265</sup> Ali Enver, *Semahâne-i Edeb*, 252; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 301; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's - Şu'arâ*, 938.

<sup>266</sup> Ali Enver, *Semahâne-i Edeb*, 253; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 302.

<sup>267</sup> Aşık Çelebi, *Meşâirü's-Şuarâ*, 293.

<sup>268</sup> Ali Çoban, *Cezîre-i Mesnevî ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûku* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014).

### Örnek Gazel:

*“Ehl-i hâl olmayan anlar mı safâsın elemün  
Bana sor ben bilürem lezzetini derd ü gamun*

*Vire mi mihr ü vefâya gönül ayruk ey dil  
Zerrece alabilen zevkini cevr ü sitemün*

*Künc-i mihnetde yiter genc bana mihnet ü renc  
Hâce var gözüne sok sen zer ü sîm ü diremün*

*Sakınan başını din girmesün ‘ışkun yolına  
Şartı cân terki durur bunda çün evvel kademün*

*Tug olupdur yine jûlide saçun başunda  
Şâh-ı ‘ışk olduğuna yiter ey Yûsuf ‘alemün”<sup>269</sup>*

#### 1.14. Sürûrî (ö.969/1562)

Asıl ismi Muslihiddin Mustafa’dır. Gelibolu’da dünyaya gelmiştir. Hâce Şaban adında bir ticaret erbabının oğludur. Döneminin önde gelen müderrislerinden iyi bir eğitim alan Sürûrî’nin hocaları arasında Taşkoprizâde Mustafa Efendi, Kara Dâvud İzmitî, Nihâlî, Tâcizâde Cafer Çelebi ve Abdülvâsî Efendiler bulunmaktadır.<sup>270</sup>

<sup>269</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “YÛSUF Sineçâk” (Erişim 21 Kasım 2024).

<sup>270</sup> Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş - Şu’arâ*, 425-426; Latîfî, *Latîfî Tezkiresi*, thk. Mustafa İsen (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 270; Aşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şuarâ*, 417.

Tahsil hayatını güzel bir şekilde tamamlamasının ardından İstanbul'da Kadı Nâibliği görevine başlamıştır. Bu esnada Nakşîbendi Mahmud Çelebi'den inâbe olarak tasavvufa yönelmiştir. Abdüllatif Efendi'nin hizmetinde de bulunmuştur.<sup>271</sup>

Hayatının belirli dönemlerinde Sarıca Paşa, Pîrî Mehmed Paşa ve Kasımpaşa Medreselerinde müderrislik görevinde bulunmuştur. Bununla birlikte Kasımpaşa Camii'nde mesnevî sohbetleri verdiğini de Hadâiku'l-Hakâyık adlı eserinde Nev'izâde şu şekilde ifade etmektedir: "... ol gül-berg-i melfûf-ı râz, yani gonçe-i teh-beste-i bâğ-ı ihlâs olan mektûb-ı niyâz nesîm-i ikballe güşâde oldukda mazmûnün kabûl karâr-dâde olup lâkin tagayyür-i ziy ü câme ve tahfîf-i imâme idüp ba'de'l-asr Câmî-i Kasımpaşa'da nakl-i Mesnevî-i Mevlevî ve tahkîk-i mezâyâ-yı mânevî itmek üzere tevzi '-i evkât-ı celîlü 'l-berekât itmişler idi."<sup>272</sup> Bu anekdot tez çalışması için iki açıdan önemlidir. Birincisi Nakşî mesnevîhânların ilki olarak Sürûrî sayılabilmektedir. İkincisi ise 16. yüzyılda bir camide mesnevî takrirlerinin yapıldığının bir nişânesi olarak kabul edilebilmektedir. Çalışmanın diğer bölümlerinde bu husus ayrıca incelenmiştir.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteği doğrultusunda Şehzâde Mustafa'nın hocalığını yapan Sürûrî, şehzadenin katledilmesinden sonra inzivaya çekilmiş ve hayatını bu şekilde devam ettirmiştir. 969 (m. 1562) yılında koleraya yakalanmış ve vefat etmiştir. Kabri Kasımpaşa'nın Beyoğlu tarafında bulunan mescidinin haziresindedir.<sup>273</sup>

Velûd bir şair olan Sürûrî Arapça, Farsça ve Türkçe olarak şiirler kaleme almış ve Dîvan tertip etmiştir. Gelibolulu Âli "*Künhü'l-Ahbâr*" adlı eserinde Sürûrî'nin şiirlerini şöhret bulamadığı yönünde eleştirmiştir. Şiirlerinden başka pek çok alanda eserler kaleme almıştır. Bunlardan en meşhuru Mesnevî-i Şerife yapmış olduğu şerhtir. Ömer Faruk Yiğiterol tarafından 2022 yılında hazırlanan "*Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Gelenek*" adlı

<sup>271</sup> Faik Reşâd, *Eslâf*, thk. Emrah Aydemir - Fatih Özer (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019), 205; Betül Sinan Nizam, "Kemal Ahmed Dede", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), Ek-2/170-172.

<sup>272</sup> Nev'izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî tekmileti's-şakâ'ik*, 1/297.

<sup>273</sup> Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's - Şu'arâ*, 425-428; Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, 154.

doktora çalışmasında nakşî şairler içinde ele alınmış ve hakkında yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir.<sup>274</sup>

### Örnek Beyitler:

*“Büsenê cân virmiş iken virdi büsen bana cân*

*Ma'nide ey gonçe-leb öpdüm lebüni râygân*

*Velehû*

*Dil anuñün dūd-ı âhından cihânı târ ider*

*Yârını agyâr ile gördüklerinden âr ider*

*Düşde dahı görmesün kimse benim mislüm diyü*

*Gussa-i hicrân ile halkı o meh bîdâr ider*

*Velehû*

*Didiler te'sîr ider ismi müsemâmâda velî*

*Ey Sürûrî görmedüm âlemde handân olduğum”<sup>275</sup>*

### 1.15. Penâhî (ö.971/ 1563)

Konya'da dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Mustafa Çelebi'dir. Kaynaklarda hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ahdî, Gülşen-i Şuara adlı tezkiresinde onun bir dönem İstanbul'da Fatih Camii kütüphanesinde hâfız-ı kütüb olarak çalıştığını daha sonra tasavvufa meyledip mevlevî olduğundan bahsetmektedir.<sup>276</sup>

Konya'da Mevlâna âsitânesinde mesnevîhânlık yapmıştır. Aynı zamanda iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği de belirtilmektedir. Şairliği hakkında detaylı bilgi bulunmamasına karşın, sadece Gülşen-i Şuarâ'da bulunan şiirlerinden hareketle ârifâne tarzda ustaca şiirler yazdığı söylenebilmektedir. 971 (m.1563) yılında vefat etmiştir.

<sup>274</sup> Yiğiterol, *Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Gelenek* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023), 45.

<sup>275</sup> Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's - Şu'arâ*, 428-429.

<sup>276</sup> Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, 121.

Konya’da vefat ettiği tahmin edilmesine karşın kabrinin nerede olduğuyla ilgili kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.<sup>277</sup>

Örnek Şiir:

*“Derdden cism-i zaifüm şöyle nâ-peydâ yatur*

*İremez dest-i ecel peyki ki bî-pervâ yatur*

*Katreden kemdür nemi yanında bahr-ı kainât*

*’Işk dîrler bu muhît-i dilde bir deryâ yatur”<sup>278</sup>*

#### **1.16. Hayâlî Efendi (ö. 977/1569)**

Asıl adı Ahmed’dir. İbrahim Gülşenî’nin oğludur. Hicrî 890 (m.1485-1486) yılında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. Doğduğunda babasının şeyhi Dede Ömer Rûşenî şu beyitleri söylemiştir:

*“Bu körpe ulaldukca katı hûb olacakdur*

*Günden güne bir sevgili mahbûb olacakdur*

*Hindû saçını ragbet idüb oynadum öpdüm*

*Didüm bu inen Rûm’da mergûb olacakdur*

*Bilgilüsi masûmlarun pâk u ‘azîzi*

*Mısr’ın şehi şeh-zâde-i Ya’kûb olacakdur”<sup>279</sup>*

---

<sup>277</sup> Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu’arâ*, 121; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “PENÂHÎ, Mustafa” (Erişim 20 Aralık 2024).

<sup>278</sup> Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu’arâ*, 122.

<sup>279</sup> Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid*, thk. İdris Kadioğlu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 353; Nev‘îzâde Atâyî, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fi tekmileti’ş-şakâ’ik*, 1/682; Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu’arâ*, 71.

İlk tahsilini Tebriz’de babasının halifelerinden Muslihiddin Şirâzî’den almıştır. Daha sonra Tebriz’i Şah İsmail’in ele geçirmesi sebebiyle Diyarbakır’a gelmiş, Burada bir müddet kaldıktan sonra Maraş’a, akabinde Mısır’a gitmiştir. Mısır Meliki Tomanbay’ın kızı Hont Fatıma binti Akbirdi Hatun ile Yavuz Sultan Selim’in isteği doğrultusunda evlenmiştir.<sup>280</sup>

Hayâlî Efendi 940 (m. 1533-1534) tarihinde babasının vefat etmesinin ardından Mısır’da Gülşenî Tekkesi’nde şeyhlik yapmaya başlamıştır. Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bununla birlikte tekkesinde mesnevî sohbetleri yapmıştır. Bu durumu Ahdî Gülşen-i Şuarâ adlı tezkiresinde şu şekilde söylemektedir: "*Dâimâ meclis-i şerîfnde ve mahfel-i münîfnde müfessir-i Mesnevî ve muteber-i Mânevî olup gâh gâh garîk-i bahr-i vicdân olup bir gevher-i rahşân-ı li misli hazâ peydâ iderler ki akl-i hurdedân fehminde mest ü hayrân olur...*"<sup>281</sup>

977 (m. 1569) senesinde vefat eden Hayâlî Efendi, Mısır’da Gülşenî Tekkesi’nin haziresine defnedilmiştir. Vefatına Gülşenî şairlerden Hâletî şu şekilde tarih düşürmüştür: "*Söyledi tarihi Pîr-i Hâletî / Gitdi Ey Ahmed Pîr-i Gülşenî*"<sup>282</sup>

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden mürekkep, ârifâne tarzda bir üsluba sahip divanı bulunmaktadır. Bu divan ile ilgili Türkan Alvan Çınar ve İnci Kiremitçi yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.<sup>283</sup> Ayrıca Salih Yılmaz tarafından hazırlanan "*Dîvân şiirinde Gülşenî Gelenek*" adlı doktora çalışmasında da Gülşenî şairler içinde incelenmiştir.<sup>284</sup>

### Örnek Şiir:

*"Gönül suzan olupdur aşk elinden*

<sup>280</sup> Muhyi-i Gülşeni, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, 282.

<sup>281</sup> Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, 72.

<sup>282</sup> Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 355.

<sup>283</sup> Türkan Alvan, *Hayâlî-i Gülşenî Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1998); İnci Kiremitçi, *Hayali-yi Gülşeni Divanı üzerine bir inceleme* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

<sup>284</sup> Yılmaz, *Türk Edebiyatında Gülşenî Gelenek: Şairler, Eserler, Kavramlar*, 33-36.

*Ciger püryân olupdur aşk elinden*

*Belâ vü derd ü mihnet gûşesinde*

*Besî hayrân olupdur aşk elinden*

*Niceler tâc u taht u mâl u mülkden*

*Geçüp üryân olupdur aşk elinden*

*Göre bülbülleri kim mest ü hayrân*

*İşi efgân olupdur aşk elinden*

*Cihânın müşkilâtı ey Hayâlî*

*Sana âsân olupdur aşk elinden*"<sup>285</sup>

### **1.17. Derviş Dede (ö.980/ 1572)**

Kendisine Derviş Çelebi de denilmektedir. Konyalıdır. Mevlâna Dergâhında Mesnevî dersleri ve sohbetleri yapmıştır. Mesnevî ile sıkı bir bağı olduğu hemen hemen adının geçtiği tüm tezkirelerde belirtilmiştir. Güzelce Kasım Paşa'nın katipliğini ve musahipliğini yapmıştır. Onun vefatından sonra ise Lala Mustafa Paşa'nın hizmetine girmiştir. Mustafa Paşa'nın Şam beylerbeyi olmasının ardından Derviş Dede de onunla Şam'a gitmiştir. Burada Gök meydanı denilen yerde bir mevlevî dergâhı inşa etmiştir. Bu dergâhta semâ yaparken 980 (m.1572) yılında vefat etmiştir. Kabri dergâhın haziresindedir.<sup>286</sup>

<sup>285</sup> Kiremitçi, *Hayali-yi Gülşeni Divanı üzerine bir inceleme*, 284.

<sup>286</sup> Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş - Şu'arâ*, 356-357; Mehmed Tefik, *Kâfile-i Şu'arâ*, 332; Aşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şuarâ*, 228.

Tezkirelerde şiir ve inşâda muktedir olduğu belirtilen Derviş Dede Şehzâde Sultan Selim ile Sultan Bayezid'in Konya cengini yazmıştır. Bunun haricinde günümüzde yine tezkirelerde yer alan şiirleri mevcuttur.<sup>287</sup>

### Örnek Şiir:

*“Gelmeyüp gam-hâneye gün yüzlü cânân her gice  
Zülf gibi gönlümi kılur perîşân her gice*

*Bir gice tutulmasun bilmez mi ey hûrşîd-rû  
Subha dek kûyun tolanur mâh-ı tâbân her gice*

*Germ olup göğüs gerse tan degül pîr-i felek  
Kem yatur mihr ile meh koynında 'uryân her gice*

*Hâba varsun diyü begler nergis-i bîmârını  
Subha dek yummaz gözin şem'-i şebistân her gice*

*Dimiş idün bu gice koynuna uryân gireyin  
İderüm ol şevk ile çâk-ı giribân her gice*

*Giceler dâ'im gamun bu sîne-i vîrânede  
Eksük olmaz hâme-i Dervîşe mihmân her gice”<sup>288</sup>*

---

<sup>287</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 123.

<sup>288</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 124.

### 1.18. Selânikli Dervîş Manevî (ö. 980 / 1572/1573)

Aslen Selaniklidir. Doğum tarihi ve ailesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mesnevî'nin inceliklerine vakıf olduğu için kendisine “manevî” dendiği bilinmektedir. Bununla birlikte hem Aşık Çelebi'nin tezkiresinde hem de Esrar Dede tezkiresinde mesnevî dersleri verdiği kaydedilmektedir. Hemen hemen aynı dönemde yaşayan “manevî” mahlaslı bir şair daha vardır. Ancak o Konyalıdır. Dervîş Manevî 980 (1572/1573) yılında Selânik'te vefat etmiştir.<sup>289</sup>

#### Örnek Beyit:

*“Devr ider Kâbe-i kûunda senün leyl ü nehâr*

*Raks idüp Şemss külâhıyla kamer Mevlevî-vâr”<sup>290</sup>*

### 1.19. Üftâde (ö.988/1580)

Bursa'nın manevî önderlerinden Üftâde Hazretlerinin asıl ismi Mehmet'tir. Lakabı ise Muhyiddin'dir. 895 (m. 1490) yılında Bursa'da Araplar mahallesindeki evlerinde dünyaya gelmiştir. Babası Şeyh Ali Efendi'nin, Balıkesir'e bağlı Manyas'tan olduğu bilinmektedir. Annesinin ise Bursa'nın Hamamlıkızık köyünden bir hanımefendi olduğu bilinmektedir.<sup>291</sup>

İlk eğitimi tamamlamasının ardında Bayramî şeyhlerinden Mukad Hızır Dede'ye intisap etti. Hızır Dede, onu ilim tahsiline de teşvik etti. Bursa'nın ileri gelen hocalarından dersler aldığı tahmin edilmektedir. Yaklaşık 8 yıl boyunca Hızır Dede'nin hizmetine devam eden Üftâde, Hızır Dede'den hilafet aldığı da söylenmektedir. Bunun yanında Hızır Dede'nin 918 (m.1512) yılında vefat etmesi bu esnada Üftâde'nin hilafet almak için yaşının çok

<sup>289</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 277; Aşık Çelebi, *Meşâirü 'ş-Şuarâ*, 351.

<sup>290</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 277.

<sup>291</sup> Şemseddin Mısırî Ulusoy, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, thk. Mustafa Kara - Kadir Atlansoy (Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2021), 64.

genç olması sebebiyle Üveysî meşrep olduğu da söylenmektedir. Kendi eserlerinden ve hayat hikayesinden bununla ilgili kanıtlar da sunulmaktadır.<sup>292</sup>

Kendisine Üftâde tahallus etmesinin sebebi ise şu şekildedir: “*Sesi gayet güzel olduğundan, Bursa’da Cami’-i Kebîr’de ve bazı mescidlerde, hasbeten li’llâh ezân okurlar imiş. Halk ise âsâr-ı tehâlûk gösterir, dinlerlermiş. Sonra kendilerine maaş bağlamıılar, fakat rüyasında ‘Mertebemizden üftâde oldun’ dediklerinden, bundan sonra müteessiren maaşı derhal terk edip, ke-mâ-kân riyâzetinde devâm ile kendini ‘Üftâde’ diye telkîp eylemişlerdir.*”<sup>293</sup> Üftâde kelimesi Farsça’da *Düşkün, Düşmüş* anlamlarına geldiği gibi *Aşık* manasına da gelmektedir.<sup>294</sup>

Üftâde hazretlerinin yaklaşık 35 yaşlarında vaaz ve irşâd faaliyetlerine başladığı bilinmektedir. Bursa Ulu Camii, Doğan Bey Camii ve Namazgâh camiilerinde vaazlar verdiği bilinmektedir. Bu itibarla daha sonraki dönemde Uludağ’ın eteklerinde Pınarbaşı semtinde kendi dergâhını Mescid, Semâhâne, Harem, Selamlık ve Çilehâne’den oluşan 5 bölüm olarak inşâ ettirmiştir.<sup>295</sup>

Üftâde hazretlerinin sohbetlerinde Mesnevî’den bahsetmeye başlaması diğer mesnevîhânlar gibi değil başka bir şekilde olmuştur. Bir gün Velî Dede adındaki bir derviş rüyasını anlatmak için destûr alarak Üftâde hazretlerinin yanına gelir. Kapıda içeriden gelen seslerden hareketle biri olduğunu anlar ve beklemeye başlar. Daha sonra sesler kesilir ve odadan kimse çıkmadan Üftâde, Velî Dede’yi içeri davet eder. Geleli çok oldu mu diye sorunca Velî Dede, evet cevabını verir. Üftâde hazretleri rüyasında Hz. Mevlânâ’nın geldiğini ve sohbetlerinde mesnevî’den bahsetmesi gerektiğini ancak kendisinin Farsça bilmediğini söylemesine karşın Mevlânâ’nın sen hemen anlatmaya başla dediğini anlatır. Bunun üzerine Üftâde hazretleri Veli Dede’ye kendisine mesnevî

<sup>292</sup> Nihat Azamat, “Üftâde”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/282-283.

<sup>293</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, thk. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), 2/577.

<sup>294</sup> Derda İlhan, *Üftâde Divanı (İnceleme-Metin)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 12.

<sup>295</sup> Mustafa Kara, *Aşk Bülbülü Hz. Üftâde ve Dergâhı* (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2014), 81-82.

kitabını almasını salık verir.<sup>296</sup> Buradan hareketle 16. Yüzyılda yaşayan Üftâde hazretlerinden yola çıkarak az evvel verilen bilgiler doğrultusunda bu yüzyılda camiilerde Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Mânevî* adlı eseri okunduğu söylenilebilir.

93 yaşında 988 (m.1580) yılında vefat eden Üftâde'nin kabri dergâhın bulunduğu yerdeki türbesindedir. Vefatına Müstakimzâde tarafından “*Düşdü dile kalemden Üftâde/ Tarih-i irtihâl-i Üftâde Üftâde*” şeklinde tarih düşürülmüştür. Eserleri içinde Arapça olarak yazılan “Vâkıât” ile şiirlerinin bulunduğu divanı bulunmaktadır.<sup>297</sup>

Üftâde'nin vefat etmesinin ardından posta küçük oğlu Şeyh Muhammed Efendi geçmiştir. Geriye tam 7 halife bırakmıştır. Bunlar; Şeyh Muhammed Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî, Mustafa Efendi, Velî Dede, İşkembeci Dede Can Alîm Efendi, Tirevî İbrahim Efendi, Hayrettin Efendi.<sup>298</sup>

### Örnek Şiir:

*“Derdimün dermânı sensin gayrıdan yokdur devâ*

*Âşık olan kimseler gayrıya bakmaklık hatâ*

*Ne bakarlar derdlerine ne umarlar bunlar devâ*

*Bunların maksûdı sensin iy Kerîm-i zü'l-atâ*

*İstemezler gayrı gelmek hâtırına bunların*

*Çün cemâlün görmek oldu yârelerine şifâ*

<sup>296</sup> Hüsâmeddin Bursevî, *Menâkıb-ı Üftâde*, thk. Abdurrahman Yünel (Bursa: Seçil ofset, 1996), 27.

<sup>297</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/579.

<sup>298</sup> İlhan, *Üftâde Divanı (İnceleme-Metin)*, 14.

*On sekiz bin âleme ger mâlik olsalar bular*

*Zerrece gelmez olurlarsa cemâlünden cüdâ*

*Gönlünü yu gayrıdan iy derd-mend Üftâde sen*

*Cân kulağına irişe âlem-ı gaybdan nidâ*<sup>299</sup>

### **1.20. Derviş Şûrî-i Meczûb (ö.990/ 1582-1583)**

Bursa Yenişehirlidir. Biyografik eserlerde ailesi hakkında bir malumat yoktur. İlk eğitimini Bursa'da aldığı tahmin edilmektedir. Daha sonra Konya'da Hz. Mevlâna Dergâhı'nda Yusuf Sîneçak'a intisap etmiştir. Kendisinden hem mesnevî dersleri almış hem de seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Hatta Yusuf Sîneçak'ın vefatından sonra dergâhta bir dönem şeyhlik de yapmıştır.<sup>300</sup>

Melamî meşrep bir neşveye sahip olan Şûrî, duyduğu her ritimde oynamaya/ semâ etmeye başlamasından dolayı kendisine meczup da denilmiştir. Ömrünün ilerleyen safhasında bu halinden tövbe ettiği de söylenmektedir.<sup>301</sup>

Bir dönem Mekke ve Medine'ye doğru yola çıkmıştır. Yol üzerinde Şam Mevlevîhanesi'nde bir vakit konaklamıştır. Burada pek çok kimseye mesnevî dersleri ve sohbetleri yapmıştır. Mesnevî dersi yaptıkları kimseler içinde Mezâkî, Derviş Süleyman, Samtî Dede, Bağdatlı Ruhî gibi şairler de bulunmaktadır.<sup>302</sup>

---

<sup>299</sup> İlhan, *Üftâde Divanı (İnceleme-Metin)*, 84-85.

<sup>300</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 161.

<sup>301</sup> Aşık Çelebi, *Meşâirü'ş-Şuarâ*, 609-610.

<sup>302</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 161; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş - Şu'arâ*, 487.

Şiirlerinde Şûrî mahlasını kullanmıştır. 990 (m.1582-1583) yılında vefat etmiştir. Geriye sadece tezkirelerde yer alan şiirleri kalmıştır.

### Örnek Şiir:

*“Cân virmeyecek derd ile dermân ele girmez*

*Cân sakınursan yüri cânân ele girmez*

*Bu kûy-ı harâbatta erbâb-ı vefâya*

*Hayl-i gam-ı cânân gibi yârân ele girmez*

*Şîrin lebün kandine ey çeşm-i hayvân*

*Şûrî gibi bir vâlih ü hayrân ele girmez”<sup>303</sup>*

### 1.21. Kemâlî (ö.991/1583)

Defterdâr-zâde lakabıyla bilinen İsmail Kemaleddin Efendi'nin nerede ve ne zaman doğduğu ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ailesi hakkında ise sadece kardeşi Defterdâr-zâde Cemâlî'nin şair olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte biyografik kaynaklarda Yeniçeri olduğu da belirtilmektedir.<sup>304</sup>

İyi derecede Farsça ve Arapça bilmektedir. Ünlü tarihçi Mîr Hând'in “*Ravzatü's-Safâ fî Sireti'l-Enbiyâ ve'l-mülûk ve'l-Hulefâ*” adlı Farsça eserini “*Tercümânü'd-Düstûr fî Havâdisi'l-Ezmanı ve'd-Dühûr*” ismiyle tercüme etmiştir. Kınalızâde Hasan Çelebi de onun mesnevîhânlık yaptığını şu şekilde ifade etmiştir: “*Mesnevîdânlık ile şöhr-i cihân olmagın gâhî nakl-i Mesnevî ile halk-ı cihânı sûdmend iderler idi.*”<sup>305</sup>

<sup>303</sup> Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, 192-193.

<sup>304</sup> Bekir Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997), 477; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş - Şu'arâ*, 717.

<sup>305</sup> Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş - Şu'arâ*, 718.

İsmail Kemaleddin Efendi 991 (m.1583) yılında vefat etmiştir. Mesnevîhânlık ile şöhret bulmuş ve şiir yazmada kabiliyetli bir kimsedir.<sup>306</sup>

### Örnek Şiir:

*“Yeniçeridir âb-rûy-ı dergâh  
İçinde bir içim sudur ‘Ömer Şâh*

*Visâl-i Ka’besine teşne çokdur  
Başında yüklüğü altun olukdur”<sup>307</sup>*

### 1.22. Derviş Bekâyî (ö.1000/ 1591)

Asıl ismi Abdü’l- Bâkî’dir. Aslen Kefelidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Genç yaşlarda Mısır’a gidip İbrahim Gülşenî’ye intisap etmiştir. Mısır’da Gülşenî dergahında seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Daha sonra bir seyahate çıkmış ve Şam’da Tezkîre-i Şuara yazarı Kınalızâde Hasan Çelebi ile tanışmış ve dost olmuşlardır. Derviş Bekâyî Şam’da Vezir Mustafa Paşa Mevlevîhanesi’nde mesnevîhânlık yapmıştır.

Derviş Bekâyî 1000 (m.1591) yılında vefat etmiştir. Tezkirelerde kayıtlı bir müseddesi ve bazı beyitleri bulunmaktadır.

### Örnek Şiir

*“Zülf-i yarün haberin kim getirür bana direm  
Gösterüp bâd-ı sabâyı didiler bu getirür*

*Yetürür sebze kaçan bağda bârân olsa*

---

<sup>306</sup> Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2001, 2/1256.

<sup>307</sup> Kayabaşı, *Kâf-zâde Fâizî’nin Zübdetü’l Eş’ârı*, 477.

*Beni ağlatma yaşum ârızuna mû getürür*

*Ey Bekâyî nice gûş eyleyemem sözlerini*

*Vaizün pendi benin çeşmüme uyhu getürür*<sup>308</sup>

### **1.23. Konyalı Derviş Manevî (ö. 1000/1591/1592)**

Aslen Konyalıdır. Ailesi ve eğitimi hakkında pek bir bilgi bulunmamaktadır. Mesnevî dersleri verdiği ve mensevînin inceliklerine hâkim olduğu için “manevî” mahlası almıştır. Esrar Dede kendisini “Manevî-i Diğer” olarak Aşık Çelebi ise “Manevî-i Sâni” olarak kaydetmiştir. 1000 (m.1591-92) yılında Konya’da vefat etmiştir.<sup>309</sup>

#### **Örnek Şiir:**

*“Mâh-ı bedrâsâ tolup câm-ı ferah fercâm-ı îd*

*Ehl-i ıysa oldı hengâm-ı neşâteyyâm-ı îd*

*İrdi âşıklar şeb-i kadr-i visâle fi'l-mesel*

*Reşk-i rûz oldı yine gün yüzlülerle şâm-ı îd*

*Nâm-ı îd ile duâ nâme temâm it Manevî*

*Sözde makbûl u mübarekdür anılsa nâm-ı îd*<sup>310</sup>

### **1.24. Şeyh Kârî-i Ahmed’ül-Vefâyî (ö.1005/ 1596-1597)**

Asıl ismi Ahmed’dir. Kaynaklarda doğum yeri ve doğum zamanı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Dîvânî Mehmed Efendi’den temeyyüz eden<sup>311</sup> Şeyh Ebû Bekir Vefâyî

<sup>308</sup> Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş - Şu’arâ*, 237; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 49.

<sup>309</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 278; Aşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şuarâ*, 352.

<sup>310</sup> Aşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şuarâ*, 352.

<sup>311</sup> Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmuatü’t Tevârihi’l Mevleviyye)*, thk. Cem Zorlu (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 275; Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1220-1224; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 255.

hazretlerine Halep Dergâhı'nda intisap ederek çilesini çıkarmıştır. Burada şeyhi Ebu Bekir Dede'nin mesnevîhânlığını yaptığı bilinmektedir. Onun 115 yaşında 991 (m. 1583/1584) yılında vefat etmesinin ardından şeyhlik görevine başlamıştır. 1005 yılında ise vefat etmiştir. Kabri dergahın hazîresindedir. Sadece Arapça olarak gayet güzel şiirler yazdığı bilinmektedir.

### 1.25. Kemal Ahmed Dede (ö. 1010/1602)

Akşehir'de dünyaya gelmiştir. Sahih Ahmed Dede'nin verdiği bilgiye göre 933 senesinde (m. 1527) doğmuştur. Şeyh Sinâneddin Dede'nin torunlarından Şeyh İzzeddin Dede'nin oğludur.<sup>312</sup> İlk eğitimini Akşehir'de tamamlamıştır. Hatta burada 961 (m.1554) senesinde dersiâm olmuştur.<sup>313</sup>

Kemal Ahmed Dede, Konya'da Hüsrev Çelebi'ye gelip intisap etmiştir. Onun vefat etmesinin ardından yerine geçen oğlu Ferruh Çelebi döneminde Dede unvanı alarak seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Konya'da kaldığı sürece boyunca yaptıkları arasında Abdülkerim ve Abdüllatif Dedelerden yaklaşık 10 yıl boyunca mesnevî okumak ve icâzet almak bulunmaktadır.<sup>314</sup>

Ferruh Çelebi'nin padişah tarafından 1000 (m. 1591) yılında Çelebilik makamından azledilmesi neticesinde Kemal Ahmed Dede Konya'dan ayrılmıştır. Yaklaşık 25 sene gezdikten sonra İstanbul'a gelmiştir. Burada 7 sene boyunca bir Çınar ağacının kavuğunda yaşamıştır. Bu dönemde tanıştığı Malkoç Mehmed Efendi vesilesiyle Yenikapı mevlevîhânesi inşa edilmiş ve Kemal Ahmed Dede buranın ilk şeyhi olarak görev almıştır.<sup>315</sup>

Hüseyin Vassaf'ın Sefine'de anlattığı anektoda göre Kemal Ahmed Dede bir gün Yenikapı mevlevîhanesinde Mesnevî takriri esnasında öleceği kendisine manen işaret

---

<sup>312</sup> Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmuatü't Tevârihi'l Mevleviyye)*, 261.

<sup>313</sup> Sinan Nizam, "Kemal Ahmed Dede", Ek-2/37.

<sup>314</sup> Bayram Ali Kaya, *Tekke Kapısı* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 33.

<sup>315</sup> Sinan Nizam, "Kemal Ahmed Dede", Ek-2/37.

olunmuş. Bunun üzerine Dede Efendi vecd içinde semâ ve ibadet ederek gecelemiş. Sabaha karşı da vefat etmiştir.<sup>316</sup> Esrar Dede'ye göre Yenikapı mevlevîhanesinin inşasında 4 yıl sonra 1010 yılında vefat etmiştir. Kabri dergâhın haziresindedir.<sup>317</sup>

Kemal Ahmed Dede, aşıkâne tarzda şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Kemâl mahlasını kullanmıştır. Aynı zamanda Eflâkî'nin Farsça mensur eseri olan “*Menâkıbü'l-Ârifîn*” adlı eserini nazmen “*Tercüme-i Menâkıb-ı Mevlânâ*” ismiyle çevirmiştir. Mîrhând tarihini çevirdiği belirtilse de günümüzde bu eser tespit edilememiştir.<sup>318</sup>

### Örnek Şiir:

“Ey gönül bâğında olan göz gözü

Ya'ni Mevlânâ buyurdu bu sözü

Dir idi başımda iken ol kamer

Gün gibi görsem namâz itsen seher

Sûre-i Kevser okurdum ağlayup

Sûziş cândan ciğerler dağlayup

Hah bana nâ-gâh tecellî eyledi

Ben kulun ol şâhâ teslim eyledi

Şöyle kim bî-hûd özünden mest-vâr

Kendini başdan çü oldum âşkâr”<sup>319</sup>

---

<sup>316</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, thk. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), 5/231.

<sup>317</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 257.

<sup>318</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 257.

<sup>319</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/231.

## 1.26. İsmail Rüsûhî Ankaravî (ö. 1041/1631)

Asıl adı İsmail'dir. Ankara'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 16. Yüzyılın ikinci yarısında doğduğu tahmin edilmektedir. Babasının Ahmed adında bir imam olduğu ve annesinin adının ise Saliha Hatun olduğu söylenmektedir. Kaynaklarda geçen bilgilere göre İsmail Ankaravî iyi bir eğitim görmüş akabinde tasavvufa yönelmiştir.<sup>320</sup>

Öncelikle Ankara'da Bayramiyye tarikatına intisap ettiği bilinen Ankaravî, gözünde oluşan rahatsızlık sonucu Konya'ya gelmiş ve burada Bostan Çelebi'yle tanışarak ona intisap etmiştir. Burada kaldığı süre boyunca şeyhine hizmet etmiş ve seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Bu esnada iyi bir şekilde mevlevî âdap ve erkânını öğrenmiştir. 1019 (m. 1619) yılında Galata Mevlevîhânesi şeyhi Kemâl Ahmed Dede'nin vefat etmesi sebebiyle burada boş kalan meşihat görevine tayin edilmiştir.<sup>321</sup>

21 yıl boyunca Galata Mevlevîhânesi meşihati görevini üstlenen Ankaravî, Mesnevî sohbetleri yaptığı esnada dostlarının yorumlarını beğenmesi ve kendisinden bunları kayda geçirmesini istirham etmişlerdir. Bunun üzerine Mesnevî şerhi Projesini başlatmış ve Mesnevî ile doğrudan ilgili 7 eser kaleme almıştır. Bu eserler: “*Simâtü'l-mûkinîn, Câmiu'l-âyât, Fâtihu'l-ebyât, Hall-i müşkilât-i Mesnevî, Nisâb-ı Mevlevî, Mebde ve Me'âd, Mecmû'atü'l-letâif ve Matmûratü'l-ma'ârif*.”<sup>322</sup> Mesnevî üzerine yaptığı çalışmalar her ne kadar tenkit edilse de otoriteler tarafından benimsenmiş ve kendisine “Hz. Şârih” denilmeye başlanmıştır. Sadece Mesnevî ile ilgili değil diğer husulsarla ilgili de eserler kaleme alan Ankaravî'nin eserleri şu şekildedir: “*Risâle fî Hakkı's-Semâ, Hucetu's-Semâ', Risâletu't-Tenzîhiyye fî Şe'ni'l-Mevleviyye, Risâle-yi Usûl-ı Tarîkat ve Bey'at, Sülûknâme-yi Şeyh İsmâil, Minhâcu'l-Fukârâ, Derecâtü's-Sâlikîn, Risâle-yi Uyûn-ı İsnâ Aşere, Makâsıdu'l-Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye, Şerh-i Kasîde-yi Mimiyye el-Hamriyye, Hikemu'l-Munderice fî Şerhi'l-Munferice, İzâhu'l-Hikem (Şerhu Heyâkili'n-Nûr), Zubdetu'l-Fuhûs fî Nakşi'l-Fusûs, Futûhât-ı Ayniyye, Misbâhu'l-Esrâr, Şerh-i*

<sup>320</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 132.

<sup>321</sup> Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmuatü't Tevârihi'l Mevleviyye)*, 289.

<sup>322</sup> Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 161-191.

*Ehâdis-i Erba'în, Keffu'l-Lisân an Şurbi'd-Duhân, Belâgat: Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha, Şiir Mecmûası, Cenâhu'l-Ervâh, Tuhfetu'l-Berere*''<sup>323</sup>

Velûd bir şahsiyet olarak kültür tarihimizde hepsi birer hazine olacak şekilde pek çok eser kaleme alan Ankaravî, yaşadığı dönemde ve sonrasında özellikle mevlevîler ve mesnevîhânlar arasında otorite olarak kabul görmüş bir kimsedir. Hatta Şeyh Gâlib, divanında kendisine bir medhiyye de yazmıştır. Hatta “*Meşrebindir çeşme-i irfân u feyzin maksemi / Kalb-i pâkin vâris-i mirâs-ı genc-i Mesnevî*” diyerek onun Mesnevî'ye ne kadar hâkim bir zât olduğunu en güzel şekilde vurgulamıştır.<sup>324</sup>

Ankaravî, yaşadığı dönemde gerek Kâdızâdeliler ile yaptığı tartışmalar gerekse Mesnevî'nin 7. cildi üzerine girdiği tartışmalar ile özelde Mevlevîleri genelde ise Sûfî çevreleri savunmaya gayret etmiştir. Zaman zaman müntesibi olduğu çevrelerle dahi özellikle 7. cilt konusunda anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu hususta çağdaşı olan Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Sabûhî Ahmed Dede ve onun muakkiplerinin başı çektiği söylenebilir.<sup>325</sup> Mesnevî'nin 7. cildi üzerine yapılan tartışmalar ise tezin ilgili bölümünde tafsilatlı bir şekilde incelenmiştir.

Şiirlerinde “Rusûhî” mahlasını kullanmasının yanı sıra Esrâr Dede ve Sâkîb Dede tezkirelerinde divanı olduğu belirtilmiştir.<sup>326</sup> Ancak maalesef bu divan günümüzde tespit edilememiştir. Bunun yanında Dervîş Ganem, Cevrî İbrâhîm Çelebi, Vecdî, Dervîş Osman Sîneçâk, Dervîş Şehlâ, Ahmet Çelebi, Dervîş Yûsuf Bâğbân ve halîfesi Âdem Dede, Ankaravî'nin bilinen en meşhur müridleridir.<sup>327</sup> Vefat tarihi hakkında ihtilaflar varsa da genel görüş 1041 (m.1631) yılında vefat ettiğiidir. Kabri Galata Mevlevîhânesi'nde bugün Şeyh Gâlib türbesi olarak bilinen yerde bulunmaktadır.<sup>328</sup>

<sup>323</sup> Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 2016, 1/21-22; Fayda, “Ömer”, 34/212-213.

<sup>324</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/170-171-172.

<sup>325</sup> Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 85.

<sup>326</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1323.

<sup>327</sup> Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 142-150.

<sup>328</sup> Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 149.

**Örnek Şiir:**

*“Bağ-bân-ı rûh-perver yani Mevlânâ-yı Rûm*

*Nev-bahâr itdi yine bâğ-ı dem ü devrânını*

*Tâzelendi zevk ü şevki kihne bezm-i âlemün*

*Reşk-i firdevs eyleyüp pirâmen-i bostânını*

*Dostân-ı bustân-ı hoş dimâğ-ı itr idiüp*

*Kuvvet-i cân âdem itdi nükhet-i irfânını*

*Nevbetinde İsi-i rûy-ı zemîn oldur k'ider*

*Feyz-i enfâsıyla ihyâ zümre-i ihvânını*

*Himmetiyle her biri bir nahle-i esrâr olup*

*Eymen âbâd eyledi innî ene meydânını*

*Hâk-pâyin tûtiyâ itmiş Rusûhî bendesi*

*Sebkat itse râh-ı seyrende n'ola akrânını”<sup>329</sup>*

---

<sup>329</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 132.

### 1.27. Doğânî Ahmed Dede (ö. 1048/ 1638-1639)

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin ikinci şeyhi olan Doğânî Ahmed Dede, bazı kaynaklara göre Konya'da bazılarının göre ise günümüzde Sofya sınırları içinde kalan Bergofça'da dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemesine karşın babasının kuşbâzlık/bâzdârlık yapan bir kimse olduğu söylenmektedir.<sup>330</sup>

Hakikat arayışı vesilesiyle Hz. Mevlânâ Dergâhı'na gelen Doğânî Ahmed Dede, burada Bostân-ı Evvel Ebûbekir Çelebi'nin sohbetlerine katılmıştır. Bu sohbetlerden etkilenerek onun müridi olmaya karar vermiştir.<sup>331</sup> Sekiz yıl boyunca Ebûbekir Çelebi'nin hizmetinde bulunmuş ve bâzdârlığını yapmıştır. Mehmed Ziyâ, Doğânî Dede'nin mal, mülk ve aile bağlarını terk ederek şeyhine tam bir bağlılık gösterdiğini ve bu sebeple "Doğânî" lakabıyla tanındığını belirtir. Çilesini Mevlânâ Dergâhı'nda tamamlayan Doğânî Dede, Kemâl Ahmed Dede'nin vefatının ardından, 1024/1615-1616 yılında Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak tayin edilmiştir.<sup>332</sup>

Doğânî Ahmed Dede'nin konuşma sırasındaki ifade ve fikirlerini tasvir gücü, kendisine has vakur tavrı ve insanlara yardım etme hususunda cömert olması hasebiyle yaşadığı dönemde sadece halk tarafından değil aynı zamanda Saray eşrafı tarafından da saygı duyulan bir kimse olmasını sağlamıştır. Doğânî Ahmed Dede'nin, Sultan IV. Murad tarafından sık sık saraya davet edildip Mesnevî okunduktan sonra semâ ayini icrâ ettiği belirtilir.<sup>333</sup> Esrâr Dede'nin tezkiresinde ve Sefîne-i Evliyâ gibi eserlerde Doğânî Ahmed Dede'nin Mesnevî ile ilişkisi belirtilmemesine karşın diğer eserlerde bu bilgi aktarıldığı için Mesnevîhân olarak çalışmanın içerisine dahil edilmiştir.

Yenikapı Mevlevîhânesi'nde yaklaşık 24 yıl boyunca şeyhlik yapan Doğânî Ahmed Dede, 1048 (m. 1638-1639) senesinde vefat etmiştir. Kabri Dergâhın haziresinde Kemâl Ahmed Dede'nin sağ tarafında bulunmaktadır. Esrâr Dede, şiirlerinin latif bir söyleyiş

---

<sup>330</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 37.

<sup>331</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 190; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/232.

<sup>332</sup> Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, thk. Yavuz Senemoğlu (İstanbul: Tercüman, 1913), 113-114.

<sup>333</sup> Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, 115.

tarzına sahip olduğunu ve Tevhid akidesinin hakikatlerinden bahsettiğini söylemesinin yanı sıra sadece Farsça iki beytini eserine dahil etmiştir.<sup>334</sup>

### Örnek Şiir:

“Doğânî kayırmaz tolunup olanı

Yeter ana her dem gönülden doğanı”<sup>335</sup>

### 1.28. Nasîrâ Dede (1050/ 1639)

İran coğrafyasında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Ailesi hakkında kaynaklarda pek fazla malumat bulunmamaktadır. Ancak “*Sevâkıb-ı Menâkıb*” adlı eserin yazarı olan *Abdu'l-Vehhâb es-Sâbûnî-i Hemedânî*” Nasîrâ Dede'nin dayısı olduğu bilinmektedir.

Nasîrâ Dede, kaynaklarda ismi zikredilmeyen amcasının Şam'da mevlevî olduğunu duymuş ve yanına gitmiştir. Vardığında amcasının vefat ettiğini öğrenmiş, buradaki mevlevîhânedede Derviş Dede ve Hicâzî Dede'den mesnevî dersleri almıştır. Bir müddet sonra Sâib-i Tebrizî'nin davetiyle Tebriz'e gitmiştir.<sup>336</sup>

Hayatı genellikle Şam, Bağdat ve Tebriz gibi şehirlerde geçen Nasîrâ Dede, Derviş Samtî, Bağdatlı Rûhî ve Sâib-i Tebrizî gibi şairlerle dostluk edinmiş ve edebî olarak onlardan etkilenmiştir. Esrar Dede'ye göre gayet muktedir bir şair olan Nasîrâ Dede, özellikle gazel ve rubâî vadisinde çok iyidir. Arapça, Farsça ve Türkçe divanlarının olduğu bilinmesine karşın bu eserlerin herhangi bir nüshasına günümüzde ulaşılamamıştır. 1050 yılında vefat etmiş ve Bağdat Mevlevîhânesi'nin haziresine defnedilmiştir.<sup>337</sup>

---

<sup>334</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 191.

<sup>335</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*, 316.

<sup>336</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “NASÎRÂ, Şeyh Nasîrâ Dede” (Erişim 11 Kasım 2024).

<sup>337</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 283-284.

### 1.29. Habîbî (ö. 1053/ 1643-1644)

Asıl adı Habib'dir. Bosna'da dünyaya gelmiştir. Ailesi ve eğitimi hakkında kaynaklarda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Esrâr Dede'nin aktardığına göre gençlik yıllarında İstanbul'a gelmiş ve burada Mevlevîlik yolunu benimsemiştir.<sup>338</sup>

Rıza tezkiresine göre bir dönem Belgrad Mevlevîhânesi'nde "mesnevîhânlık" yapmıştır.<sup>339</sup> Ancak diğer kaynaklarda bu bilgiye rastlanılmamıştır. Bunun yanı sıra kendi döneminde anlamsız beyitler yazdığı için arkadaşları ve diğer şairler tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilere karşı "Anlam dünyasında bize lafız verildi, manaya takılıp kalmayın." Diyerek nüktedan bir şekilde cevap vermiştir.<sup>340</sup>

Ölüm tarihi hususunda ihtilaflar bulunan Habîbî, Şeyhî'nin Şakâ'ik zeylinde aktardığına göre 1053 (m.1644) yılında İstanbul'da vefat etmiştir.<sup>341</sup>

Örnek Beyit:

*"Binâ-yı cism-i gerdûn dest-i hikmetle örülmüştür  
Sipihrûn haymesi cûy-ı fenâ üzre kurulmuştur"*<sup>342</sup>

### 1.30. Sabûhî Ahmed Dede (ö. 1057/ 1648)

Aslen Tokatlı olmasına karşın İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl Ahmed mahlası ise Sabûhî'dir. Ulemâ bir aileden geldiği bilinen Ahmed Dede'nin babası Eyüp Sultan Camii imamlığı yapmıştır.

Ömrünün ilk dönemlerinde Bektâşî Kasım Dede'ye intisap eden Sabûhî daha sonra İstanbul'da ayrılıp Konya'da Bostan Çelebi'ye intisap eder. Burada çilesini çıkarır ve Dede

<sup>338</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 88.

<sup>339</sup> Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, *Rızâ Tezkiresi*, thk. Gencay Zavotçu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 99.

<sup>340</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 89.

<sup>341</sup> Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, thk. Ramazan Ekinci (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 1/590.

<sup>342</sup> Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2018, 1/591.

unvanını alır. Daha sonra Şam Mevlevîhanesi'ne gider ve orada Hamza Dede'den mesnevî dersleri alır.<sup>343</sup>

Şam'da bir müddet kalmasının ardından İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhanesi meşihatine tayini çıkar ve böylelikle İstanbul'a gelir. Âlim ve ârif bir kimse olarak bilinen Sabûhî Ahmed Dede'nin buradaki mesnevî sohbetlerine pek çok kimse katılmıştır. Klâsik edebiyatımızın önemli isimlerinden Nefî, Fehîm ve Nailî-i Kadîm gibi şairler kendisinden feyz almışlardır.<sup>344</sup>

Mürettep bir Türkçe dîvanı olan Sabûhî Ahmed Dede'nin bu eseri 1992 yılında Mehmet Sarı tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bunun yanında yarım kalan bir Farsça Divanı da bulunmaktadır. İhtiyârât-ı Mesnevî, Bülbülüye ve Sâkinâme adında eserleri de vardır.<sup>345</sup>

Yenikapı Mevlevîhanesi'nde 18 sene şeyhlik görevinde bulunan Sabûhî Ahmed Dede 1057 (m.1648) yılının sonlarında vefat etmiştir. Kabri dergâhın hazîresindedir.<sup>346</sup>

### Örnek Gazel:

*“Şimdi bir Leylî hırâmın cân u dil meftûnudur*

*Kim kamu âlem saçı zencîrinin Mecnûnudur*

*Gönlümü fâriğ kılan seyr-i gül ü şimşâddan*

*Ol gül-i bağ-ı cemâlin kâmet-i mevzûnudur*

---

<sup>343</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 166-167; Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1469-1460.

<sup>344</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/232.

<sup>345</sup> Mehmet Sarı, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvanı'nın Tenkitli Metni* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 1992), 163-188.

<sup>346</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 170.

*Gelmesin cânın sevenler yanıma hicrân günü*

*Dûd-ı âhım âteşi seylâb eşkim hûnudur*

*Leblerin ser-çeşme-i Hızır-ı bekânın aynudur*

*Hatt-ı la'lin âyet-i Fihi'ş-şifâ mezmûnudur*

*Gonca-veş gönlün açan cânâ Sabûhî hastanın*

*Elde la'lin yâdına câm-ı mey-i gül-gûnudur*<sup>347</sup>

### **1.31. Derviş Hasan Hüsâmî (ö.1058/ 1648)**

Aslen Edirnelidir. İlk eğitimini Edirne’de tamamladığı tahmin edilmektedir. İyi bir tahsil hayatı geçirmesinin ardından İstanbul’da Güzelce Mahmud Paşa’nın divan katipliğini yapmıştır. Bununla birlikte Cigalazâde Sinan Paşa ile İran seferine katılmıştır. Bu sefer esnasında bir müddet Diyarbakır’da kaldığı da bilinmektedir.<sup>348</sup>

Gülşenîliğe mensup olduğu bilinen Derviş Hasan Hüsâmî’nin bazı kaynaklarda takke dikerek geçimini kazandığı belirtilmektedir. İyi bir şekilde Farsça bildiği ve mesnevîhânlık yaptığı da bilinmektedir. Güftî “Teşrifâtü’ş-Şuarâ” adlı tezkiresinde bu durumla ilgili “*Mesnevîdân u Fârisî-gûdur / Tab’ına çarh dağ-ı pehlûdur*” demektedir.<sup>349</sup>

Gülşenîlikten sonra bir müddet Lâ mekânî Hüseyin Efendi vesilesiyle Bayramî-melâmiliğine meylettiği iddia edilen Derviş Hasan Hüsami, nüktedân ve Latif bir şair

<sup>347</sup> Sarı, *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı’nın Tenkitli Metni*, 257.

<sup>348</sup> Güftî, *Teşrifâtü’ş-Şu’arâ*, thk. Kâşif Yılmaz (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019), 49; Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid*, 261.

<sup>349</sup> Güftî, *Teşrifâtü’ş-Şu’arâ*, 49.

olarak nitelendirilmiştir. Günümüze ulaşmış bir divanı bulunmamaktadır. Şair 1058 (m.1648) yılında vefat etmiştir. Kabri Edirne’de Mesudiye Camii bahçesindedir.<sup>350</sup>

Örnek Şiir:

*“Kim yanardı âteş-i aşk ile cânân olmasa  
Nâle eyler miydi bülbül verd-i handân olmasa*

*Çektiğim âlâm-ı hicri der idim cânâ sana  
Kâkülün gibi eger aklın perîşân olmasa*

*Küfr-i zülfün gibi ikrâr eylemezdik aşkına  
Ey perî-peyker eger sînende îmân olmasa*

*Lâle-veş dağ-ı derûnun eylemezdi âşikâr  
Meskeni aşıkların sahrâ-yı hicrân olmasa*

*Ey Hüsâmî kim bilirdi la’line dil verdiği  
Giryeden hicrinde yârin gözlerin kan olmasa”<sup>351</sup>*

### **1.32. Derviş Derûni (ö.1060/1650)**

Vardar Yenicesindendir. Biyografik kaynaklarda asıl ismi ve ailesi hakkında bilgi verilmemiştir. Yûsuf Sîneçâk’ın talebelerindendir. İyi derecede Farsça bildiği

---

<sup>350</sup> Yılmaz, *Türk Edebiyatında Gülşenî Gelenek: Şairler, Eserler, Kavramlar*, 25-26.

<sup>351</sup> Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Âmid*, 262.

söylenmektedir. Hatta Kemalpaşazâde'nin Dekâiku'l-Hakâyık<sup>352</sup> adlı eserine reddiye yazmıştır. Derviş Derûnî 1060 (m.1650) yılında vefat etmiştir.<sup>353</sup>

*Örnek Beyit:*

*Sâkîyâ içme rakîbün ayağın eyle şikest*

*Âdem oldur ki kıra kasd ile şeytan ayağın*<sup>354</sup>

### **1.33. Ağazâde Mehmed Dede (ö.1063/1652)**

Kaynaklarda belirtildiğine göre Gelibolulu olan Mehmed Dede, yeniçeri ağalarından Hasan Ağa'nın oğludur. Bundan dolayı kendisine Ağazâde denildiği düşünülmektedir.<sup>355</sup>

Genç yaşlarda Konya âsitânesine gidip Bostan Çelebi'ye intisap etmiştir. Belli bir müddet burada hizmet etmesinin ardından Mekke ve Medine'ye gitmiştir. Akabinde Kudüs'te Mescid-i Aksa'ya uğramıştır. Burada itikafa girmiştir. Sâkîb Dede'nin aktardığına göre bu esnada manevi olarak kendini geliştirmiştir. Sâkîb Dede bu durumu şu cümlelerle aktarmıştır: "... ve mutekif-i Harem-i Mescid-i Aksa olup ol makâmât-ı pür-inâyette feyz ü sohbet-i ricâlullah faiz-i envâ-ı terakkî vü hâiz-i esnâf-ı telâkkî olmuşlardır."<sup>356</sup>

Bir hayli maceralı seyahatlerden sonra Ağazâde Mehmed Dede Gelibolu'ya dönmüş buradaki evinde mesnevî sohbetleri ve semâ mukabeleleri yapmıştır. Bir müddet sonra

<sup>352</sup> Farsça eş anlamlı kelimeler arasındaki anlam nüanslarına dair bir eser.

<sup>353</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 127; Mehmed Tefvik, *Kâfile-i Şu'arâ*, 329; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's - Şu'arâ*, 353; Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü's-Şuara (Tezkiretü's-Şuara)*, thk. Namık Açıkgöz (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 147.

<sup>354</sup> Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü's-Şuara (Tezkiretü's-Şuara)*, 147.

<sup>355</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*, 1290; Gülgün Erişen Yazıcı, *Gelibolu Mevlevîhanesi ve Gelibolu'da Mevlevîlik* (İstanbul: Çanakkale Kitaplığı, 2009); Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 27.

<sup>356</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*, 1291.

gelen misafirler eve sığmamaya başlamış ve dostlarının yardımıyla Gelibolu Mevlevihanesi'ni yaptırmıştır.<sup>357</sup>

Dönemin Sadrazamı Ohrili Hüseyin Paşa Mehmed Dede'ye teveccüh göstermiştir. Hüseyin Paşa İstanbul'da Beşiktaş Mevlevihanesi'ni yaptırdıktan sonra meşihat görevini 1030 (m.1621) yılında Mehmed Dede'ye vermiştir. Yaklaşık bir sene boyunca hem Gelibolu'da hem de İstanbul'da şeyhlik yapmıştır. Hüseyin Paşa'nın vefat etmesinin ardından 1031 (m. 1622) yılında Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhliği görevinden istifa edip Gelibolu'ya dönmüştür.<sup>358</sup>

Ağazâde Mehmed Dede Efendi; Neşâtî, Sabir Parsa, Subhî, Şeyhülislam Bahayî ve Derviş Sîneçak gibi şairlerin hocası olduğu için Türk edebiyatı açısından oldukça önemlidir. Bunların yanında kendisinin de sadece birkaç şiiri günümüze ulaşabilmiştir. Şiirlerinde mahlas kullanmamıştır. Günümüze ulaşabilen şiirlerinin yanında mesnevînin ilk 18 beytine yaptığı şerh ve Padişah ile Cariye kıssası talikatı bilinen diğer eserleridir.<sup>359</sup>

Ağazâde Mehmed Dede 1063 (m. 1652) yılında vefat etmiştir. Kabri Gelibolu Mevlevîhanesi'nin haziresindedir.<sup>360</sup>

Örnek Şiir

*“Vâris-i ilm-i ledünnî Âdem-i manâ bizüz*

*Vâkıf-ı sırr-ı rumûz-ı alleme'l esmâ bizüz*

*Bizdedür sırr-ı Muhammed nutk-ı pâk Mevlevî*

*Mahzen-i genc-i ilâhî sâhib-i esmâ bizüz*

---

<sup>357</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 27; Erişen Yazıcı, *Gelibolu Mevlevihanesi ve Gelibolu'da Mevlevilik*, 20.

<sup>358</sup> Erişen Yazıcı, *Gelibolu Mevlevihanesi ve Gelibolu'da Mevlevilik*, 21.

<sup>359</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1295.

<sup>360</sup> Saadettin Nüzhet Ergün, *Türk Şairleri* (İstanbul: Bozkurt Yayınevi, 1936), 1/260.

*Fakr ile fahr eyledük mülk-i kanaat şâhiyuz*

*Lâübâliyüz egerçi ârif-i dâna bizüz*

*Bende-i evlâd-ı Hayder hâk-i râh-ı Mustafâ*

*Murtazânun âşıkıyuz çâker-i Zehrâ bizüz*

*Mazhar-ı Molla-yı Rûm'uz Mesnevî burhanumuz*

*Sâlik-i râh-ı hakikat vâsıl-ı Mevlâ bizüz”*

### **1.34. Âdem Dede Efendi (ö.1063/1653)**

Antalyalı olan Âdem Dede Efendi, şehrin önde gelen, varlıklı ailelerinden Çavuşzâde ailesindedir.<sup>361</sup> 1000 (m.1591-1592) yılında doğmuştur. Genç yaşlarında Hotin seferine katılan Âdem Dede, orada Zencirkıran Mehmed Dede'ye intisap etmiştir. Sefer dönüşünde Konya'ya gitmiş, burada da Bostân-ı Evvel'in terbiyesinden geçmiştir.<sup>362</sup>

1040 (m.1630-1631) senesinde İstanbul'a gitmiştir. Orada Hz. Şârih olarak bilinen İsmail Rüsûhî Ankaravî ile tanışmıştır. Ankaravî ile mesnevî dersleri yapmış ve dönemin önde gelen mesnevîhânlarından olmuştur. Hatta Sultan IV. Murad'ın davetiyle sarayda mesnevî sohbeti ve sema mukabelesinde bulunmuştur. Bunun karşılığında Padişah'tan 100 dinar atiyeye almıştır.<sup>363</sup>

1041 (1631-1632) yılında Galata Mevlevihanesi şeyhi İsmail Dede vefat edince şeyhlik görevi kendisine verilmiştir. Şeyhlik yaptığı süre zarfında insanlar tarafından cömert ve ehl-i keramet sahibi biri olarak tanınmıştır. Kendisinin Kârî-i Mesnevî'si ise Arzî Mehmed Dede'dir.<sup>364</sup>

---

<sup>361</sup> Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ, *Rızâ Tezkiresi*, 62-63; Adem Ceyhan, “17. Asır Mevlevî Edebiyatından Bir Portre: Adem Dede”, *Türkiyat Mecmuası* 21/1 (2011), 147.

<sup>362</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 24-25.

<sup>363</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 24.

<sup>364</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 24-25.

11 yıl Galata Mevlevihanesi meşihatında bulunan Âdem Dede Efendi hacetmek için İstanbul'dan ayrılmıştır. Mısıra uğramış ve Kahire'de Şeyh Safî dergahında 1063 (m.1653) yılında vefat etmiştir. Kabri dergâhın haziresindedir.<sup>365</sup>

"*Millî Edebiyata ilk rağbet eden mevlevî şair*" olarak görülen Âdem Dede hakkında Köprülüzâde Mehmed Fuad "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*" adlı eserinde şöyle söylemektedir:

"*Mevlevî tarikati bir Türk muhitinde ve bir Türk tarafından te'sis edildiği hâlde, 'Mevlânâ'nın te'siri altında sarîh bir Irânî reng almıştır. Mevlevilerin virdleri, nutukları, tarikate âid ümmehât-ı âsâr ekseriyetle Fârisidir. Muahharan 'Celâl Ergun'dan başlayarak Türkçe yazan şâirler de yetişmişse de onlar da kâmilen Acem veznini ve Acem şekillerini tatbika uğraşmışlardır. Mevlevî ricâl ve şuarâsından bâhis olan 'Sâkıb Dede Sefinesi' ile 'Esrar Dede Tezkiresi' bu hususda sarîh bir fikir verebilir. Mevlevî eâzımı arasında milli tarza rağbet eden yegâne şahıs, meşhur 'Âdem Dede'dir. Tezkire sâhibi 'Safâyi' bu zâtın 'Derd ehli libâsını aşk ile giyen gelsün \* Zehrini şeker gibi zevk ile yiyen gelsün' matla'lı ilâhisini zikr ile 'Aziz-i mûmâ ileyhin terennümât-ı ney-pâre-i kalemi mutâbık-ı usûl-i sûfiyâne ve eş'âr-ı hâlet-şi'ârı bi-tekellüf ü âşıkane' olduğunu kaydediyor."*<sup>366</sup>

### Örnek Şiir:

*"Kurtar bizi nefis elinden*

*Kemâl-i nusretin hakkı*

*Kurtar bizi nefis elinden*

*II*

*Mukırrim zâtına cândan*

<sup>365</sup> Hüseyin Vassaf ayrıca; "Hüseyin" Adem Dede Efendi olarak ismini kaydetmiştir. Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/173.

<sup>366</sup> Mehmed Fuad Köprülüzade, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1919), 380.

*Ayırma cânı cânândan  
Hıfz eyle nefis ü şeytandan  
Kurtar bizi nefis elinden*

*III*

*Varayım ben benden sana  
Göster seni bensiz bana  
Mest oluban kalam tana  
Kurtar bizi nefis elinden*

*IV*

*Âdemim ağlatma beni  
Tevbem kabûl it yâ Ganî  
Al beni ver bana seni  
Kurtar bizi nefis elinden”<sup>367</sup>*

### **1.35. Zihnî Salih Dede (ö. 1073/ 1663)**

Bursalı olan Zihnî Dede'nin asıl adı Salih'tir. Kendisine Zihnî veya Pervâne denmektedir. Cünûnî Ahmed Dede'nin yeğenidir. Çile çıkarmaya Ahmed Cünûnî Dede'ye intisap ederek başlamışsa da Ebû Bekir Çelebi'de muvaffak olmuştur. Cünûnî Dede'nin vefatından sonra yaklaşık 40 yıl Bursa Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yapmıştır. Kendisiyle hemen hemen aynı dönemde yaşayan Güftî: “*Mesnevîdânlığı yeter îrâd / O gürûha delil-i istidâd*” diyerek onun mesnevîhânlık yaptığına vurgu yapmıştır. Zihnî Salih Dede 1073 (m.1663) yılında vefat etmiş ve Bursa Mevlevîhânesi'nin haziresine defnedilmiştir.<sup>368</sup>

<sup>367</sup> Fatih Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* (İnceleme-Metin) (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 253-254.

<sup>368</sup> Güftî, *Teşrifâtü'ş-Şu'arâ*, 61-62-63; Ulusoy, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, 463-464; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “ZİHNÎ, Pervâne Salih Dede” (Erişim 13 Aralık 2024).

### 1.36. Arzî Mehmed Dede (ö. 1074/ 1664)

Asıl ismi Mehmed'dir. Mevlevî tezkirelerinde<sup>369</sup> İstanbul'da doğduğu söylene de Gaziantep'te dünyaya geldiği bilinmektedir. Ailesi Şabanzâdeler olarak tanınmaktadır. Babası mevlevî şeyhlerinden İbrahim Efendi'dir.<sup>370</sup>

Arzî Mehmed Dede'nin küçük yaşlarda İstanbul'a geldiği tahmin edilmektedir. Babasının isteği doğrultusunda kendisini müspet ve manevî ilimlerde geliştirmek için Kara Mustafa Efendi'nin hizmetine girmiştir. Bunun neticesinde Başkâtiplik ve kadılık gibi çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. Aynı zamanda Kara Mustafa Efendi'den Farsça ve Arapça öğrenmiştir.<sup>371</sup>

Âdem Dede Galata Mevlevîhanesi şeyhi iken kendisine intisap etmiş ve Galata Mevlevîhanesi'nde Âdem Dede'nin kârî-i Mesnevîsi olmuştur. Arzî Mehmed Dede şeyhi Âdem Dede'ye pek hürmet göstermiş ve onun beğendiği şiirleri kaydetmesine karşın beğenmediklerini ise yok etmiştir.<sup>372</sup> Yine kendisine Arzî mahlasını veren de Âdem Dede'dir.<sup>373</sup>

Âdem Dede'nin vefatından sonra Galata Mevlevîhanesi şeyhliğine Arzî Mehmed Dede geçmiştir. Güftî onun meşihat dönemini şu sözlerle aktarmaktadır:

*Biri dahi harîf-i nükte-nihâd*

*Mevlevî şeyhi 'Arzî-i üstâd*

*Galatada o mevlevîhâne*

<sup>369</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 203; Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*, 1477.

<sup>370</sup> Ergün, *Türk Şairleri*, 1936, 2/501.

<sup>371</sup> Gönül Ayan, "Antepli Arzî Mehmet Efendi", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu* (Gaziantep: Ayrbasım, 1999), 113.

<sup>372</sup> Bilge İlhan Toker, "17. Asır İstanbul'unda Bir Tekke Mahfili: Arzî Mehmet Dede'nin Şeyhliği Döneminde Galata Mevlevîhanesi", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 18 (2023), 68.

<sup>373</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*, 1483.

*Olmüş anunla reşk-i kâşâne*<sup>374</sup>(*Güftü* 29-30)

Arzî Dede'nin meşihati yıllarında hatta Âdem Dede döneminden itibaren Galata Mevlevîhanesi tam bir edebî mahfil hüviyeti kazanmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla sadece Arzî Mehmed Dede döneminde; Derviş Lisânî (ö.1129/1716-17), Derviş Tâib (ö.1126/1714-15), Derviş Uzletî (ö.1079/1668-69), Derviş Üveys (ö.1080/1669), Müneccimbaşı Ahmet Dede (ö.1113/1702), Gavsî Ahmet Dede, Nâcî Ahmet Dede ve Yahya Nazîm (ö.1139/1727) gibi şairler Galata mevlevîhanesine gelmeye devam etmişlerdir.<sup>375</sup>

Şiir vadisinde muktedir bir şair olduğu bilinen Arzî Mehmed Dede Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazabilmektedir. Mürettep bir dîvanı olmasına karşın günümüzde bu eser tespit edilememiştir. Ancak bazı şiir mecmualarında şiirleri olduğu bilinmektedir.<sup>376</sup>

Âdem Dede'nin vefatından sonra 12 yıl boyunca Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapan Arzî Mehmed Dede 1074 (m.1664) yılında vefat etmiştir. Kendisine Galata mevlevîhanesinin bahçesinde bir türbe de yapılmıştır.

### **Örnek Gazel:**

*"Sînemde olan dâğlarum yâre dimezler*

*Her yâreyi bildüm ki gönül yare dimezler*

*Tığ-i gam ile hançer-i elmâs sitem ile*

*Bin pâre de olsam yine bir pâre dimezler*

*Çeşmi ne tegâfüller ider gamzesi bilmez*

<sup>374</sup> Güftü, *Teşrifâtü 'ş-Şu 'arâ*, 29-30.

<sup>375</sup> Toker, "17. Asır İstanbul'unda Bir Tekke Mahfili: Arzî Mehmet Dede'nin Şeyhliği Döneminde Galata Mevlevîhanesi", 69.

<sup>376</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "ARZÎ, Mehmed Dede" (Erişim 25 Ekim 2024).

*Mestânelerün sırrını hüşyâre dimezler*

*Ol la'l-i nemek-sâre olan merhem-i râzı*

*Gûş-ı hevesi zahm-ı dil-i zâre dimezler*

*Ham yâze-i zahm-ı ciger âlûdunu Ârzî*

*Merhem-kede-i gamze-i dil-dâre dimezler*<sup>377</sup>

### **1.37. Vecdî Dede (ö. 1080/1669/1670)**

Rumeli'nin Debre Kasabası'nda dünyaya gelmiştir. Ailesi ve ilk eğitimi hakkında kaynaklarda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Saraybosna'da mevlevî olmuş ve Tevekkülî Dede'nin himayesinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Yenişehir'de Fenâr Mevlevîhânesi'ni kurmuş ve burada mesnevî sohbetleri yapmıştır. Girit Adası'nın 1080 (m. 1669/1670) tarihindeki fethinde hayatını kaybetmiş ve buraya defnedilmiştir. Esrâr Dede tezkiresinde mürettep bir dîvanı olduğunu belirtse de günümüzde bu dîvan tespit edilememiştir.<sup>378</sup>

Örnek Şiir:

*“Bâğ-ı cenneteden nişân virür disem lâyıık olur*

*Âb-ı Kevser-veş bütün çıkar suları Konyanun*

*Nev-bahâr irdükçe olur ziynet-i bâğ-ı İrem*

*Her nihâl üstinde gûyâ berg-bârı Konyanun*

---

<sup>377</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 204.

<sup>378</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 297; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “VECDÎ, Şeyh Vecdî Dede Efendi” (Erişim 18 Kasım 2024).

*Vakt-i azhâ pîr ü dil-berler olup serv-i revân*  
*Salınurlar Vecdî ile gül-izârı Konyanın*<sup>379</sup>

### **1.38. Tâlib Dede (ö.1100/1688-1689)**

Tokat'ta dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Mehmed'dir. Tokat'tan Konya'ya gelmiş ve Hz. Mevlâna Dergâhı'nda Dânişi Ali Dede'ye intisap etmiştir. Onun vefat etmesinin ardından Siyâhî Mustafa Dede mürşitliğinde çilesini çıkarmış ve Dede unvanını almıştır. Ardından Tokat Mevlevîhânesi'ne şeyh ve mesnevîhân olarak atanmıştır. 1100 (m.1689) yılında vefat etmiştir.<sup>380</sup>

#### **Örnek Beyit:**

*“Gönül mirâtı kim sad-pâre-i dest-i hayâlündür*  
*Yine her pâresinde cilve-ger baksan cemâlündür”*

### **1.39. Dervîş Mustafa Safâyî (ö. 1100/ 1688-1689)**

Asıl ismi Mustafa'dır. İstanbul'da Kasımpaşa'da dünyaya gelmiştir. Şeyh Halil Fazıl Efendi'ye intisap etmişlerdir. Esrâr Dede onun mesnevîyle ilişkisi hakkında “... ârif-i hakâyık-endîş-i mesnevî-i maarif- muhtevî...” demektedir. 1100 yılında vefat eden Dervîş Safâyî Kasımpaşa Mevlevîhanesi haziresinde medfundur.<sup>381</sup>

#### **Örnek Kıta:**

“N'olur dil-ber bana itse cefâyı  
Budur âdâb-ı tarz-ı âşinâyı

O da bir iltifât-ı manevîdür

<sup>379</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 297.

<sup>380</sup> İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdetü'l Eş'âr*, thk. Abdülkerim Abdulkadiroğlu (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1985), 272; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 193.

<sup>381</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 187.

Ne bilsün ehl-i sûret bu edâyı

Safâyî hâtırum var derd-i dilden  
Safâyî gamda buldum ben safâyî”

#### 1.40. Gavsî Ahmed Dede (ö. 1109/ 1697)

Doğum tarihi tam olarak bilinmemesine karşın, Sâkıb Dede tezkiresi ve Şeyhî'nin Vekâyi'ul-Fudalâ adlı eserine göre İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Yuhâ'dır. Ahi-zâde ailesi olarak bilinen bir ailenin ferdidir.<sup>382</sup> Kaynaklarda verilen bilgilere göre Yazıcı-zâde Ahmed Bîcan'ın ahfâdındandır.<sup>383</sup>

Medrese eğitimi hakkında bilgi bulunmayan Gavsî Ahmed Dede, Selânik'te kadı naibliği yaptığı bilinmektedir. Bir müddet sonra bu görevinden istifa ederek Bursa'da Zihnî Salih Dede'nin müridânı olmuş ve mevlevîliğe intisap etmiştir. Zihnî Salih Dede'nin vefat etmesinin ardından Bursa'dan ayrılarak Konya'ya gelmiş ve burada Hz. Mevlâna Âsitânesi'nde bir müddet hizmette bulunmuştur.<sup>384</sup>

Konya'dan ayrıldıktan sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da bir müddet Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Seyyid Fâzıl Halil Paşa'nın yanında hizmette bulunmuştur. Bunun ardından Galata Mevlevîhanesi'nde Arzî Mehmed Dede'nin Kârî-i mesnevî'si olmuştur.<sup>385</sup> Bu durum Esrâr Dede'nin tezkiresinde şu şekilde anlatılmaktadır: “... *Galata hangâhında Arzî Muhammed Dede hazretlerinin kârî-i Mesnevîleri ve gûş-dâr-ı hakâyık-ı manevîleri olup sâye-i terbiyelerinde tahsil-i maarif-i şî'r ü inşâ ve bâliğ-i derece-i kusvâ olup...*”<sup>386</sup>

<sup>382</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1701; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 234-235.

<sup>383</sup> Mehmet Altunmeral, “Gavsî Ahmed Dede ve Şiirleri”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 6/12 (2019), 126.

<sup>384</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 235.

<sup>385</sup> Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, thk. Ramazan Ekinci (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 3/2212.

<sup>386</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 235; Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1705.

Gavsî Ahmed Dede 1079 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhlik görevine başlamıştır. Yaklaşık 25 sene kadar bu görevde bulunmuş ve 1109 yılında vefat etmiştir. Kabri Galata Mevlevîhanesi'nin haziresindedir. Onun vefatına “*Devrân kodu Ahmed Dede'siz tekyemizi hayf*” şeklinde tarih düşürülmüştür.<sup>387</sup>

Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yaptığı dönemde Şeyhu'ş-Şüyûh olarak adlandırılmış ve Fâsîh Dede, Sâkîb Dede, Sâmî Dede, Tâ'ib Dede ve Hemdemî Dede gibi Mevlevî şâirler Gavsî Ahmed Dede'nin sohbetlerine katılmışlar ve kendisinden feyz almışlardır.<sup>388</sup>

İlim ve irfân sahibi bir zât olan Ahmed Dede şiirlerinde Gavsî mahlasını kullanmıştır.<sup>389</sup> Mürettep bir divanı olduğu tezkirelerde söylenmesine karşın günümüzde bu eser tespit edilememiştir. Ancak mevlevî şarîhlerin şiirlerini ihtivâ eden bazı mecmualarda ve tezkirelerde şiirleri mevcuttur.

### Örnek Beyitler:

*“Râh-ı aşkda biz gedâya pîr olan dânâyâ bak  
Mesnevîyle bendesine ders viren manâyâ bak*

*Kim odur şâh-ı kerâmet manevî ilm-i ledün  
Vâris oldur enbiyâyâ sırr-ı a'taynâyâ bak*

...

*Nâmıdur Monlâ-yı Hünkâr kapusunda kulları  
Sikkesiyle şân bulur dede ile dümnâyâ bak*

*Öyle bir sâhib-atâ ki bendesi mest-i elest*

<sup>387</sup> Açıık, *Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler*, 232-233.

<sup>388</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1701-1716.

<sup>389</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1705.

*Feyz-i nûruyla leb-â-leb sâgar-ı mânâya bak*”<sup>390</sup>

#### **1.41. Sadrî Dede (ö.?!/ 18.yüzyıl )**

Asıl ismi Mehmet'tir. İstanbul'da dünyaya geldiği bilinmektedir. Ailesi hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte, Esrâr Dede tezkiresinde ulemâ bir aileden geldiğini belirtmektedir. İlk tahsilini İstanbul'da yapan Sadrî Dede, kassâm-ı askerî küttâbına reis olur. Daha sonra Konya'ya tayini çıkar. Bu esnada mevlevîliğe intisap ederek devlet görevinden ayrılır. Hz. Mevlâna dergâhında çilesini çıkarır ve Dede unvanı alır. Çilesini çıkarmasının ardından Mısır dergâhı meşîhatinde bulunan Sadrî Dede daha sonra Kıbrıs Mevlevîhanesi'ne tayin olur. Burada Esrâr Dede'ye göre mesnevîhânlık yapar. Ancak Esrar Dede bu bilgiyi Safâî tezkiresinden aldığını belirtmektedir. Ancak Safâî tezkiresi de incelendiğinde Kıbrıs dergâhında şeyh olduğu yazmaktadır. Nüsha farklılıklarından kaynaklı olabileceğinden dolayı çalışmaya konu edilmiştir.<sup>391</sup>

Sadrî Dede'nin vefat tarihi bilinmemektedir. Esrâr Dede ve Safâî tezkirelerinde adına rastlanıldığından dolayı 18. yüzyıl şairlerinden olduğu tahmin edilmektedir. Günümüze sadece tezkirelerde yer alan şiirleri ulaşmıştır.

#### **Örnek Şiir:**

*“Çâkler kim sîneme ol hançer-i pür-tâb açar*

*Abdur gülzâr-ı gamda şân gül-i sîr-âb açar*

*Bin muammâ hall ider gül nâmına her subh- dem*

*Bülbüle mecmûasın kim gonçe-i sîr-âb açar*

*Husrev-i mülk-i suhansın Sadriyâ eş'ârda*

<sup>390</sup> Altunmeral, “Gavsî Ahmed Dede ve Şiirleri”, 138.

<sup>391</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 173-174; Nuran Altuner, *Safâî ve Tezkiresi İnceleme Tenkitli Metin ve İndeks* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989), 468.

*Hüsn-i ta'bir-i kelimun Sadriyâ ahabâb açar*"<sup>392</sup>

#### 1.42. Tevekkülî Dede (ö.? / 18. yüzyıl)

Saraybosnalıdır. Genç yaşlarında Atik Dede'ye intisap ederek Saraybosna Mevlevîhanesi'nde maddî ve mânevî ilimler tahsil etmiştir. Buradaki mevlevîhanede mesnevî sohbetleri yapmıştır. Esrâr Dede tezkiresinde "... irvâ-yı müteattışân-ı Mesnevî buyurup..." şeklinde aktarmaktadır. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında bir bilgi bulunmamasına karşın 18. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Tezkirede sadece bir adet Farsça kıtası bulunmaktadır.<sup>393</sup>

#### 1.43. Âşık / Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/ 1702)

Asıl adı Ahmed'dir. Selanik'te 1041 (m.1631) yılında dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda babasının adı Lutfullah olarak geçmektedir. Aslen Konya Ereğli ahalisinden olup Çuhacılıkla işğal etmelerine rağmen Konya'da çıkan huzursuzluklar sebebiyle Selanik'e göç etmişlerdir.<sup>394</sup>

Ahmed Dede önceleri babasının dükkanında çalışmış daha sonra ise ilme yönelmiştir. Selanik müftüsü Abdullah Efendi'den dersler almıştır. Aynı zamanda Selanik Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Efendi'den inabet alarak mevlevîlik yolunun esaslarını öğrenmiştir. Yaklaşık 24 yaşlarında ise İstanbul'a gelmiş ve burada Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi Halil Dede Efendi'den, İbrahim Kürdî, Ahmed Nahlî, Mehmed Efendi ve Minkârîzâde Yahya Efendilerden çeşitli dersler almıştır. Bununla birlikte Salih Efendi'nin Mesnevî derslerine ise 15 sene kadar devam etmiştir.<sup>395</sup>

<sup>392</sup> Altuner, *Safâî ve Tezkiresi İnceleme Tenkitli Metin ve İndeks*, 468.

<sup>393</sup> Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 56; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "TEVEKKÜLÎ DEDE" (Erişim 10 Ekim 2024).

<sup>394</sup> Mehmed Sirâceddîn, *Mecma'-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, thk. Mehmet Arslan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 50; Mustafa Tahralı, "Kenan Rifâî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/4-6; Ali Enver, *Semahâne-i Edeb*, 9.

<sup>395</sup> Mehmed Sirâceddîn, *Mecma'-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, 51.

Ahmed Dede, çeşitli devlet görevlerinde bulunmasının yanı sıra Sultan IV. Mehmed'in teveccühünü kazanmış ve onun döneminde sarayda Müneccimbaşı görevine getirilmiştir. Ancak daha sonra Sultan'ın tahtan indirilip yerine II. Süleyman'ın tahta geçmesiyle İstanbul'dan ayrılmıştır. Hac vazifesinin yerine getirmek üzere Mekke'ye gitmiş ve burada Mekke Mevlevîhânesi'nin şeyhliğini yapmıştır. 1113 (m.1702) yılında burada vefat etmiş ve cennetü'l- muallâ'ya defnedilmiştir.<sup>396</sup>

Arapça, Farsça ve Türkçe olarak şiirler yazdığı bilinen Ahmed Dede “Âşık” mahlasını kullanmıştır. Türkçe olarak mürettep bir divanı mevcuttur. Bununla birlikte “Müneccimbaşı Tarihi” olarak bilinen “Câmiü'd-Düvel” adlı eseri onun en meşhur kitabıdır. “Âdâb-ı Mütalaa, Hâşiye-i Tefsîr-i Beyzâvî, Şerh-i Kitabu'l-Ahlâk, Gâyetü'l-Beyân, Tuhfetü'l-Müminîn, Kitâbu'l-Vesîletü'l-Vusûl İlâ Mârifeti'l- Haml ve'l-Mahmûl , Talikât alâ İklidîs, Letâifnâme” bilinen diğer eserleridir.<sup>397</sup>

### Örnek Şiir:

*“Bezm ehline sâkî bugün âmâde mi geldin*

*Yâ bî-kadeh ü bâde hemân sâde mi geldin*

*Her hûba esîr olmada sad kayda düşersin*

*‘Âşık nicesin ‘âleme âzâde mi geldin*

*Nev-kîse-i zamânedan ihsân uman kişi*

*Hayfâ dirîg sûret-i gülden gül-âb umar”<sup>398</sup>*

<sup>396</sup> Mehmed Sirâceddîn, *Mecma‘-i Şu‘arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, 52; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 31.

<sup>397</sup> Tahralı, “Kenan Rifâi”, 25/6.

<sup>398</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 31.

#### 1.44. Selim Giray Han (ö. / 1704)

Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlarından biridir. Remzî Bahadır Giray Han'ın oğludur. Kırım'ın meşhur ailesi Giraylardan olduğu için iyi bir eğitim almıştır. 1671 yılında Adil Giray Han'ın yerine Kırım'a Han olarak tayin edilmiştir. Bu görevinden çeşitli sebeplerle toplam dört defa ayrılıp yeniden başlamıştır.<sup>399</sup>

Osmanlı Sultanlarından IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed dönemlerinde yaşamış ve bu sultanlar tarafından takdir görmüştür. Bununla birlikte Kamanıçe ve Nemçe seferlerine katılmış ve Balkanlardaki pek çok ayaklanmanın bastırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.<sup>400</sup>

Sanatçı bir kişiliğe sahip olan Selim Giray Han musiki ve şiir sanatında çok yetkin bir sanatçı olduğu bilinmektedir. Şiirlerinde Selîm mahlasını kullanmıştır. İyi derecede Farsça ve Arapça bilmektedir. Mevlevî olmasının yanında Mesnevî'yi ezberlemiş ve mesnevîhânlık da yapmıştır. Tüm bunların yanında sanatçılara hâmilik yaptığı da bilinmektedir. Hâmilik yaptığı kimseler arasında Evliya Çelebi, Hafız Post, İtrî, Sepetçizâde Mehmed Efendi gibi isimler bulunmaktadır.<sup>401</sup>

1704 yılında vefat eden Selim Giray Han, Bahçesaray'da Han Camii'nin haziresine defnedilmiştir.

Örnek Şiir:

*“Dirîğ o taze nihâlüm hevâ nedür bilmez*

*Belâ-yı aşk nedür mübtelâ nedür bilmez*

*Derûn-ı sîneye zahm urmayı bilür ammâ*

<sup>399</sup> Giray Halîm, *Gülbün-i Hânân*, thk. İbrahim Gültekin (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019), 22-23.

<sup>400</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “SELİM GİRAY” (Erişim 15 Aralık 2024).

<sup>401</sup> Halîm, *Gülbün-i Hânân*, 23.

*Tabîb-i tâze hevesdür devâ nedür bilmez*”<sup>402</sup>

#### **1.45. Siyâhî Mustafa Dede (ö. 1122/1710-1711)**

Kıbrıs'ta doğmuştur. Annesi Habeş asıllı olduğu için siyâhî bir çehreye sahip olan Mustafa Dede bu yüzden Siyâhî mahlasını kullanmıştır. Lefkoşe Mevlevîhanesi şeyhlerinden Dânişî Ali Dede'ye intisap etmiştir. Onunla hem müspet ilimler tahsil etmiş hem de seyr ü sülukunu mesnevî okuyarak tamamlamıştır. Ali Dede'nin Lefkoşe'den ayrılmasının ardından Kemâl-zâde Şeyh Ebûbekir Efendi'nin hizmetinde bulunmuştur. Bir müddet sonra Gelibolu Mevlevîhanesi'nin meşîhati görevi verilmiştir. Ancak Mısır Mevlevîhanesi'nde çıkan karışıklığı düzeltmek için Mısır'a görevlendirilmiştir. Bu dönemde “Şeyh'ul Meşâyih” olarak tanınmaya başlamıştır. Mısır'daki görevinden sonra Lefkoşe Mevlevîhanesi'ne görevlendirilmiştir. Burada 1122 (m.1710-11) tarihinde vefat etmiştir. Kabri dergâhın hazîresindedir.<sup>403</sup>

Mürettep bir divana sahip olan Siyahî Mustafa Dede bununla birlikte kurmuş olduğu şiir meclisleri sayesinde pek çok şairin yetişmesine vesile olmuştur. Bu şairler arasında; Tâlib Dede (ö. 1100/1688), Vehbî Dede (ö. 1112/1700), Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/1701), Seyyid Nesîb Yusuf Dede (ö. 1126/1714), Arab Halil Dede (ö. ?), Derviş Ahmed Lebîb (ö. 1126/1714), Derviş Hasîb (ö. 1132/1719), Ârif Mehmed Dede, Handî Hızır Dede, Sâkıb Dede (ö. 1148/1735) ve Muhammed Mukîm Dede (ö. 1180/1766)'nin isimleri sayılabilir.<sup>404</sup>

#### **Örnek Şiir:**

*“Hidâyet rehberiyle râh-ı ‘aşka rû-be-râh oldum*

*Su ‘ûd itmek için çarh-ı visâle dûd-ı âh oldum*

<sup>402</sup> Halîm, *Gülbün-i Hânân*, 23.

<sup>403</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 140; Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*, 1020; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “SİYÂHÎ, Mustafa Siyâhî Dede” (Erişim 16 Ekim 2024).

<sup>404</sup> Bayram Ali Kaya, “Lefkoşa Mevlevîhânesi'nin Şair Şeyhlerinden Siyâhî Mustafa Dede”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi* 1/15 (2017), 21.

*Heme fersûde-rûy-i dergeh-i re'fet-penâh oldum*

*Siyâhî gibi hakkâ mazhar-ı nûr-ı siyâh oldum*

*Hüveydâ olalı hatt-ı istivâ fark-ı külâhumda*

*'Ale'l-'arş istivâ sırrın bulalı kible-gâhumda''<sup>405</sup>*

#### **1.46. Nâcî Ahmed Dede (ö.1124/ 1712)**

Asıl ismi Ahmed'tir. Bursa'da dünya'ya gelmiştir. Vekâyi'ul- Fuzalâ gibi bazı biyografik eserlerde Konyalı olduğu söylene de Esrâr Dede bunun mevlevî olmasından kaynaklı olduğunu beyan etmektedir. Ahmed Dede'nin Bursa'da ilk eğitimini aldığı düşünülmektedir. Burada Bursa Mevlevîhânesi'nin ikinci şeyhi Zihnî Salih Dede'ye intisap etmiştir. Zihnî Salih Dede'ye yaklaşık 18 yıl boyunca hizmet etmiştir. Bu süre zarfından kendisinden Farsça öğrenip Mesnevî taallüm etmiştir. Ardından kendisinden müsaade alarak İstanbul'a gitmiştir.<sup>406</sup>

Nâcî Ahmed Dede, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında Arzî Mehmed Dede, Seyyid Fâzıl Halil Dede ve Kârî Ahmed Dede gibi dönemin önde gelen mevlevîleriyle sohbet etme ve dotluk kurma imkanı olmuştur. Ayrıca kendisi Fatih camiinde vaaz vermiş ve Mesnevî okutmuştur. Nâcî Ahmed Dede'nin Fatih Camii'nde mesnevîhânlık yaptığı Esrâr Dede'de geçmemektedir. Hüseyin Vassaf'ın Sefîne'sinde ve diğer kaynaklarda bu bilgi yer almaktadır. Ancak Esrâr Dede tezkiresinde Ahmedü'l Vefâyî anlatılırken Nâcî Ahmed Dede'nin Kârî-i Mesnevîsi olduğundan bahsedilmektedir.<sup>407</sup>

Galata mevlevîhânesi, Beşiktaş'ta bulunan Bahariye mevlevîhânesi ve Yenikapı mevlevîhânesinde şeyhlik görevinde bulunmuştur. Yenikapı mevlevîhânesindeki

<sup>405</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 141.

<sup>406</sup> Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2018, 3/2738-2739; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/180; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb (Mevlevî Şairler)*, thk. Sadık Erdem (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2013), 201.

<sup>407</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 255.

meşihati 33 sene sürmüştür. 1024 yılında (m.1712) vefat eden Nâcî Ahmed Dede'nin yerine vekâleten Pendârî Ahmed Dede ardından ise Nesîb Yusuf Dede geçmiştir.<sup>408</sup>

Şiirlerinde Nâcî'yi tahallüs eden Nâcî Ahmed Dede, Esrâr Dede'ye göre tarikât-ı mevleviyye'ye dahil olduğu için bu mahlası tercih ettiğini söylemektedir. Mürettep bir divanı bulunmaktadır.<sup>409</sup>

### Örnek Şiir:

*“Derd-i aşkun bana cânâ oldı dermândan lezîz*

*Bâde-i câm-ı lebün keyfiyyeti cândan lezîz*

*Mâh-veşlik serv-kadlık hoş-revişlik cümleden*

*Sükkerîn güftarun ammâ âb-ı hayvândan lezîz*

*Gîceler tâ subha dek kûyunda feryâd eylemek*

*Cennet ü hûrî vü gılmân ile Rıdvândan lezîz*

*Bir midür hicrânile vuslat müsâvî olmada*

*Vuslatı terk it dilâ hicrânı al andan lezîz*

*Nâciyâ bîmâr-i ‘aşkî istemez hergiz ilâc*

---

<sup>408</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 72-73.

<sup>409</sup> Yılmaz Kırıktaş, *Nâci Ahmed Dede Dîvânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

*Ol perîniin zehr-i kahrı oldı dermândan lezîz*”<sup>410</sup>

#### **1.47. Handî Hızır Dede (ö.1140/ 1712)**

Lefkoşalıdır. Kaynaklarda ailesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Siyahî Mustafa Dede’ye intisap ederek mevlevî olmuştur. Siyahî Mustafa Dede ile birlikte Mısır’a gitmiştir. Bir dönem onun yönlendirmesiyle İstanbul’a gelmiş ve burada Müneccimbaşı Ahmed Dede ile tanışmıştır. Sâkıb Dede ve Vehbî Dede ile birlikte devamlı surette Siyahî Mustafa Dede’nin hizmetinde kalmıştır.<sup>411</sup>

Mirzâ-zâde Mehmed Salim Efendi’nin Tezkiretü’ş-Şuarâ adlı tezkiresinde anlattığına göre bir dönem Konya Âsitânesinde “Kârî-i Mesnevî” görevini üstlenmiştir.<sup>412</sup> Akabinde Lefkoşa Mevlevîhânesi’nin 5. Şeyhi olarak atandığı düşünülmektedir.<sup>413</sup>

Lefkoşa Mevlevîhânesi’nin şair şeyhlerinden biri olan Handî Hızır Dede 1140 (m.1712) yılında vefat etmiştir. Kabri dergâhın hazîresindedir. Siyâhî Mustafa Efendi’nin oluşturduğu şiir meclislerinde kendini geliştirmiş ve Esrar Dede ise şiirlerini zarif, güzel ve nükteli olarak tavsif etmiştir.<sup>414</sup>

#### **Örnek Şiir:**

“Koyma ayağı dir dem elinden ki iş budur

Nûş-ı şarâb-ı nâb edegör Cem-meniş budur

Arz eyle gâh bedrini gâhî hilâlini

<sup>410</sup> Kırıktaş, *Nâci Ahmed Dede Dîvânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*, 149.

<sup>411</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 103.

<sup>412</sup> Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-şuarâ*, thk. Adnan İnce (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 181.

<sup>413</sup> Kaya, “Lefkoşa Mevlevîhânesi’nin Şair Şeyhlerinden Siyâhî Mustafa Dede”, 18.

<sup>414</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 103.

Mâhim felekde vâdi-i tarz-ı revîş budur

Ağyâra mûnis oldu o vahşî gazâlimiz

Âhir sana ola göresin gösteriş budur

Cevre tahammül eylemede vasl-ı yâr ile

Handî rakîbe âfet-ı cân serzeniş budur”<sup>415</sup>

#### 1.48. Nazmî Dede (ö.1125/ 1713-1714)

Asıl adı Hasan’dır. Nazmî ise onun mahlasıdır. Kaynaklarda Saraybosna’da dünyaya geldiği belirtilmesine karşın ailesi hakkında bir malumat yoktur. İlk eğitimini nerede aldığı bilinmeyen Nazmî Dede, Tevekkülî Dede’ye intisap ederek ondan çilesini tamamlamıştır. Bir müddet Konya âsitânesinde hücrenişîn dede olarak hizmet etmiş ardından Mısır mevlevîhanesi meşihatinde bulunmuştur. Burada mesnevîhânlık yaptığı da bilinmektedir. 1125 (m.1713/1714) senesinde İstanbul’a ziyaret için gelmiş ve burada hayatını kaybetmiştir. Esrar Dede, tezkiresinde Dîvanı olduğunu belirtmiştir. Ancak bu eser günümüzde tespit edilememiştir.<sup>416</sup>

#### Örnek Beyit:

“Olur âgeşte-i hûn-ı sitem tîg-ı melâmetle

Şehîdân-ı muhabbet eylemez şemşîrden feryâd”<sup>417</sup>

#### 1.49. Rahmetullah Dede (ö.1125/1713-1714)

Bugün Yunanistan sınırları içinde kalan Siroz kasabasında dünyaya gelmiştir. Şiirlerinde kullandığı mahlas isminden müllhem olarak Rahmetî’dir. Önceleri bulunduğu yerde

---

<sup>415</sup> Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-şuarâ*, 182.

<sup>416</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 286.

<sup>417</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 286.

imam-hatiplik yapan Rahmetullah Dede, Adnî Dede'ye intisap etmiş ve onda seyr ü sülukunu tamamlamıştır.<sup>418</sup>

Adnî Dede'nin Belgrad Dergâhına tayininin çıkmasının ardından Rahmetullah Dede Konya'ya gelmiş ve burada Şems-i Tebrizi Dergahında ve Mevlâna türbesinde mesnevîhânlık yapmıştır. Bir müddet burada kalmasının ardında Üsküp dergâhına şeyh olarak tayin olmuştur. Burada görev yaptığı esnada Engürüs eşkıyası dönemine denk gelmiş ve dervişleriyle birlikte Gelibolu Mevlevîhânesi'ne gitmiştir. Bir müddet sonra burada kendisine şeyhlik görevi verilmiştir. Burada kaldığı dönem boyunca mesnevî sohbetleri yapmıştır.<sup>419</sup>

Muktedir bir şair olduğu belirtilen Rahmetullah Dede'nin sadece tezkirelerde yer alan şiirleri günümüze ulaşmıştır. Rahmetî 1125 (m. 1713-1714) yılında vefat etmiştir. Kabri Gelibolu Mevlevîhanesi'nin haziresindedir.<sup>420</sup>

### Örnek Şiir:

*“Pey-rev-i nây u kudûm ü sîne-çâk ü zahm-ı hâr*

*Olmak isterdi vird-i Mevlânâ ile meydân-ı hû*

*Mesnevî vü Mevlevî şîr ü şekerdür bezmine*

*Hasretü'l-Firdevsdür 'ayş-i hoş-ı rindân-ı hû*

*Evvel ü âhir ile çün zâhir ü bâtın odur*

***Rahmetî olsa n'ola dil gevher-i 'ummân-ı hû***<sup>421</sup>

<sup>418</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1950.

<sup>419</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 133-134.

<sup>420</sup> Erişen Yazıcı, *Gelibolu Mevlevîhanesi ve Gelibolu'da Mevlevîlik*, 52.

<sup>421</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*, 1952.

### 1.50. Nesîb Yusuf Dede (ö. 1126/ 1714)

Asıl ismi Yusuf'tur. Konya'da dünyaya gelmiştir. Sahih Ahmed Dede'ye göre Seyyid Mahmud Efendi adında bir zâtın oğludur. Ancak Esrâr Dede ve diğer tezkirelerde babasının Şeyh Ömer Efendi olduğu kayıtlıdır.<sup>422</sup>

Yusuf Dede, tahminen gençlik yıllarında kendini geliştirmek amacıyla Konya'dan İstanbul'a gelmiştir. Bu dönemde bazı Vezirlerin himâyesinde müspet ilimler tahsil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin himâye usulüyle ilk eğitimini tamamlayan Yusuf Dede daha sonra Münecim Ahmed Dede ile Mısır'a gitmiştir. O dönemde Mısır Mevlevîhânesi şeyhi olan Siyâhî Mustafa Dede'ye intisap etmiştir. Onun mürşitliğinde çilesini çıkarmış ve Dede unvanı almıştır. Dede unvanı almasının ardında Mekke dergâhı meşihatine başlamıştır.<sup>423</sup>

Hac farîzasını yerine getirmek için Mekke'de bulunan Bostan Çelebi ile tanışmış ve onunla birlikte memleketi olan Konya'ya geri dönmüştür. Konya'da Hz. Mevlâna âsitânesinde bir dönem "Mesnevîhân" olarak hizmet etmiştir.<sup>424</sup>

Bostan Çelebi'den meşihatnâme alan Yusuf Nesîb Dede ilk önce Ankara Mevlevîhanesi'nde görev yapmış daha sonra buradan ayrılarak 1106 (m. 1690-1691) yılında Şam dergâhında şeyhlik yapmaya başlamıştır. Aynı yıl buradaki görevinden ayrılmış ve Mısır Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapmaya başlamıştır. 1122 (m. 1710-1711) yılında ise buradaki görevinden de ayrılarak Konya'ya gelmiş ve Hz. Mevlâna dergâhında "Tarikatçı Dede" olarak görev yapmıştır.<sup>425</sup>

---

<sup>422</sup> Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmuatü't Tevârihi'l Mevlevîyye)*, 318; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 285; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/234; İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l Eş'âr*, 455-456.

<sup>423</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 78.

<sup>424</sup> Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2018, 3/2746.

<sup>425</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 78; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "NESİB, Yusuf" (Erişim 13 Kasım 2024).

İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhanesi'nin şeyhi Pendârî Ahmed Dede'nin 1124 (m.1712) yılında vefat etmesinin ardından buraya, Şeyh Mehmet Sadrettin Çelebi Efendi tarafından şeyh olarak tayin edilmiştir.<sup>426</sup>

Yenikapı Mevlevîhanesi'nde sadece üç yıl görev yapan Yusuf Dede 16 Muharrem 1126 (m.1714) yılında vefât etmiş ve dergâhın hazîresine defnedilmiştir. Vefâtına Dîvân şiiirinin meşhur şarilerinden Seyyid Vehbî şu şekilde tarih düşürmüştür;

*“Geldi bir mısra derûna feyz-i Mevlânâ ile*

*Arş ola rûh-ı Nesîb-i Mevlevî'ye cilvegâh*

*Gûş edip fevtin bu mısra birle târîhin dedim*

*Oldu lâhûta vezân Yusuf Nesîb-i Mevlevî”*<sup>427</sup>

Ârif ve âlim bir zât olan Yusuf Dede, Nesîb mahlasını kullanmıştır. Tezkire sahipleri tarafından muktedir bir şair olarak tanıtılmıştır. Kendisinden geriye mürettep bir Dîvân<sup>428</sup> ile Rişte-i Cevâhir<sup>429</sup> adında bir eser bırakmıştır.

### **Örnek Gazel:**

*“Arz eder cânâna geh ruh gâh kâkül gösterir*

*Gülşen-i hüsnüne gel gül gâh sünbül gösterir*

*Dûd-ı âh u dâğ-ı dil izhâr eder âşık sana*

*Bir sıfâl-i köhnede sünbül karanfil gösterir*

---

<sup>426</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 79.

<sup>427</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/234.

<sup>428</sup> Selahattin Hidayetoğlu, *Nesib Dede Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1996).

<sup>429</sup> Gürdal Semen, *Nesib Dede Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Rişte-i Cevâhir* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

*Bezmi eyler gıpta fermâ-yı gülistân-ı İrem*

*Tâb-ı mül-i ruhsâr-ı dil-sûzun ki gül gül gösterir*

*Ol perî peyker demiş bin nâz ile insâf edip*

*Cevrime yoktur Nesîbâsâ tahammül gösterir*<sup>430</sup>

### **1.51. Hasan Ünsî Efendi (ö.1136 / 1723)**

Asıl ismi A'rec Hasan Efendi'dir. Kastamonu Taşköprü'de 1055 senesinde (m.1645) dünyaya gelmiştir. Babası Receb Efendi adında Bayramiyye tarikatına mensup mutasavvıf bir kimsedir.<sup>431</sup>

Hasan Ünsî Efendi'nin ilk eğitimini Kastamonu'da aldığı bilinmektedir. Bununla birlikte yirmili yaşlarında İstanbul'a gelmiş ve burada Ayasofya Camii'nde dönemin ulemasına Kadı Beydâvî Tefsiri ve Mesnevî dersleri vermiştir. Mesnevî derslerinin Salı günü yapıldığı bilinmektedir. Buradan hareketle 17. Yüzyılda Ayasofya Camii'nde Mesnevî sohbetleri yapıldığı görülmektedir.<sup>432</sup>

Babası Şeyh Receb Efendi vesilesiyle tasavvufa aşına olan Hasan Ünsî Efendi, müderrislik yaptığı dönemde de ehl-i tarîk kimselerle muhabbet etmeyi sevdiği bilinmektedir. Bununla birlikte Karabaş Velî hazretlerini tanıyınca kendisine intisap etmiştir. İstanbul'da Alayköşkü civarında bulunan Aydınoğlu adındaki Halvetî tekkesinin şeyhinin vefat etmesinden sonra buraya şeyh olarak tayin olmuştur. 1136 yılında (m.1723) burada vefat eder. Kabri dergâhın haziresindedir.<sup>433</sup>

---

<sup>430</sup> Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, 2018, 3/2747.

<sup>431</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, thk. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), 4/39.

<sup>432</sup> Savaş Uzun, *Ünsî Hasan Efendi'nin Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni* (Niğde: Niğde Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 53; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 4/40.

<sup>433</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "ÜNSÎ, Şeyh A'rec Hasan Ünsî Efendi" (Erişim 03 Mart 2025).

Arapça ve Farsça dillerini çok iyi bilen Hasan Ünsî Efendi'nin mürettep bir Dîvân'ı bulunmaktadır. Şiirlerinde Ünsî mahlasını kullanmıştır. Bundan başka bilinen diğer eserleri ise “Kelâm-ı Azîz” ve “Sırr-ı Ehâdiyet” adlı kitaplardır.<sup>434</sup>

### Örnek Şiir:

*“Hû hüviyet noktasıdır hem ma'den-i esrâr Hû*

*Nokta Hû'dan görüldi bunca varlık var Hû*

*Hu hüviyet 'âlemdir cümle âlem anda nihân*

*A'lâsu Hû süflâsı Hû her ne var dildâr-ı Hû*

*Hûdur lâhût Hûdur nâsût hem melekût hem ceberût*

*Her ne kim var cümle mevcûd ene'l Hak'dır dâr-ı Hû*

*Hû evveldir Hû âhirdir Hû zâhirdir Hû bâtındır*

*On seki bin âlemi gör cümle bil envâr-ı Hû*

*“Kâbe kavseyn ile ev ednâ sır remzi Hû'dur*

*Bir haberdir bu hüvviyetden bize ahbâr-ı Hû*

*Hû bir dildârdır ey dildâr ister âşıklar anı*

*Çağrışurlar Hû Hû deyü devr ider havvâr-ı Hû*

*Hûdan bir duyam dirszen Mansûr gibi ene'l- Hak de*

*Ünsî didâr görem dirszen ber-dâr ol göre didâr-ı Hû”<sup>435</sup>*

<sup>434</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 4/41-42.

<sup>435</sup> Uzun, *Ünsî Hasan Efendi'nin Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, 129.

### 1.52. Şekîb Dede (ö. 1135/1722-1723)

İstanbul'da Dülger-zâde Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ömer mahlası ise Şekîb'tir. Kadı Nikâtî Ali Efendi'nin büyük kardeşidir. Kaynaklarda babası ve tahsil hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Şekîb Ömer Efendi Konya âsitânesinde mesnevîhânlık yapmış ardından bir müddet Karahisar Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapmıştır. Daha sonra Halep Mevlevîhanesi meşihatinde bulunmuş ve burada 1135 (m.1772) yılında hayatını kaybetmiştir.<sup>436</sup>

Konya âsitânesi ve Halep Dergâhı'nda mesnevîhânlık yaptığı belirtilen Şekîb Ömer Dede Efendi'nin günümüze ulaşan eseri sadece tezkirelerde mevcut şiiirleridir.

#### Örnek Beyit:

*“Bu gülşende aceb mi cûy-veş dil bî-karâr olsa*

*Yanumca salınur bir serv-i kâmet dil-berüm yoktur”<sup>437</sup>*

### 1.53. Saidâ Dede (ö. 1140/1727-1728)

Belgradlıdır. Kaynaklarda ailesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Belgrad Mevlevîhanesi şeyhi Adnî Dede vesilesiyle mevlevîliğe intisap etmiştir. Onun himayesinde seyr ü sülûkunu tamamlamış ve onun mesnevî sohbetlerine katılmıştır. Adnî Dede vefat edince Belgrad Mevlevîhanesi şeyhliğine geçmiştir. Engürüs eşkiyalarının Belgrad'ı istilasını sonucu 1140 (m. 1727-1728) yılında vefat etmiştir. Tezkirelerde şair olarak yer almasına karşın herhangi bir şiiri bulunmamaktadır.<sup>438</sup>

---

<sup>436</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 158; Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, thk. Ömer Çiftçi (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 1/274.

<sup>437</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 158.

<sup>438</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 143; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “SAİDÂ / SA'İD DEDE” (Erişim 16 Ekim 2024).

#### 1.54. Sâkîb Dede (ö.1148/1735)

Asıl adı Mustafa'dır. İzmir'de 1062 (m.1652) yılında dünyaya gelmiştir. Babası İsmail Efendi için Endülüs'ten İzmir'e göç eden İbnü'l Arabî'nin müridlerinden olan bir mutasavvıfın soyundan geldiği söylenmektedir. Annesinin ismi ise Halime'dir.<sup>439</sup>

Mustafa Sâkîb Dede, ilk öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın himayesinde İstanbul medreselerinde ders almaya başlamıştır. Burada özellikle Meânî, Sarf, Nahiv ve Mantık gibi ilim dallarında iyi bir şekilde kendini yetiştirmiştir. 1678 yılında himayesinde olduğu Mustafa Fazıl Paşa'yla Çehrin seferine katılmıştır. Burada tanıştığı Derviş Muhammed adlı kişiden çok etkilenmiş ve böylelikle mevlevîlik yolunu araştırmaya ve ona ilgi duymaya başlamıştır. Akabinde Farsça dersleri almaya karar vermiş ve Bursa'ya gidip Acem Ahmed Efendi'den dersler almaya başlamıştır. Buradaki dersleri tamamlamasının ardından Konya'ya gidip Kösec Ahmed Dede'den Füsûsü'l-Hikem dersleri almıştır.<sup>440</sup>

Mustafa Sâkîb Dede, Konya'daki derslerinin bitmesinin ardından İstanbul'a geri dönmüştür. Burada 6 ay kadar Fatih medreselerinde dersiâmlık yapmıştır. Hemen ardından Edirne'ye giderek Seyyid Muhammed Dede'nin rehberliğinde çile çıkararak Dede unvanını almıştır.<sup>441</sup> Daha sonra buradan ayrılmış ve İstanbul'a geri dönmüştür. Burada Gavsî Ahmed Dede'nin hizmetine girmiştir. 1 yıl kadar kendisinden Mesnevî dersleri almıştır. Burada dönemin tanınmış mevlevî şahsiyetleri ile yakın dostluklar kurduğu bilinmektedir. Buradaki dostlarından Hasîb Dede, Lebîb Dede, Vehbî Dede ve Müneccimbaşı Ahmed Dede ile Mısır'a Siyâhî Mustafa Dede'nin hizmetine gitmiştir. Burada takribî 3 ay kadar kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür.<sup>442</sup>

---

<sup>439</sup> Ahmet Arı, *Mevlevilikte bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 21; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 61.

<sup>440</sup> Arı, *Mevlevilikte bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı*, 22.

<sup>441</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 64.

<sup>442</sup> Arı, *Mevlevilikte bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı*, 23; Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)*, 1/61; Esad Mehmed Efendi, *Bağçe-i Safâ Endûz*, thk. Rıza Oğraş (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018), 97.

İstanbul'a dönüşünde Galata Mevlevîhânesi'nde kalmaya devam etmiştir. Bu esnada Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde de semâ mukabelelerine katılmaya gayret göstermiştir. Padişah IV. Mehmet ile bu esnada yakın ilişki kuran Mustafa Sâkîb Dede, diğer mevlevîler tarafından bu yakınlığın kıskanılması neticesinde İstanbul'dan ayrılıp Edirne'ye gitmiştir. Sadece Edirne'de kalmayıp burada neredeyse Osmanlı Balkan-Rumeli coğrafyasının tamamına seyahat etmiştir. Bu seyahatler sırasında “Sefîne-i Nefîse” isimli eserini yazmaya başlamıştır.<sup>443</sup>

Seyahatlerin dönüşünde Sucu Mehmet Dede ile Konya'ya dönen Mustafa Sâkîb Dede, burada o dönemde Çelebilik makamında bulunan II. Bostan Çelebi tarafından 1102 (m.1690) tarihinde Kütahya Erguniye Mevlevîhânesi meşihatine tayin olmuştur.<sup>444</sup> Burada yaklaşık 46 yıl şeyhlik vazifesini yürüten Mustafa Sâkîb Dede, 1148 (m.1735) yılında vefat etmiştir.<sup>445</sup> “*Mâtemin güç eyleyip Gâlib gürûh-ı âşıkân / Dediler târîh-i fevtin hay hatm-i Mevlevî*” şeklinde vefatına Şeyh Gâlib tarafından tarih düşürülmüştür. Kabri mevlevîhânenin içinde türbe kısmında yer almaktadır.<sup>446</sup>

Şiirlerinde “Sâkîb” mahlasını kurtarmıştır. İçerisinde Nâbî gibi Hikemî tarzda şiirlerin bulunduğu mürettep bir divanı bulunmaktadır.<sup>447</sup> Bununla birlikte diğer eseri ise Kültür tarihimiz için çok önemli olan “Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân” adlı kitaptır. Bu kitap Fatih Odunkıran tarafından 2020 yılında Doktora tezi olarak çalışılmıştır.<sup>448</sup>

### Örnek Şiir:

*“Âyâ bu dilde cilve iden müddeâ nedür*

*Geh nâ-murâd u geh yine dest-i duâ nedür*

...

<sup>443</sup> Arı, *Mevlevilikte bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı*, 23.

<sup>444</sup> Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmuatü't Tevârihi'l Mevlevîyye)*, 118.

<sup>445</sup> Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmuatü't Tevârihi'l Mevlevîyye)*, 330.

<sup>446</sup> Arı, *Mevlevilikte bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı*, 27.

<sup>447</sup> Arı, *Mevlevilikte bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı*.

<sup>448</sup> Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (İnceleme-Metin)*.

*Pergâr-ı pâke dâireden olmaya berûn*

*İlhâm olur derûna ki sermed safâ nedür*

*Âyîn-i mevlevîden o kim behre-yâb ola*

*İzan ider ki halka-i mihr ü vefâ nedür*

*Zîr-i külehde nâil-i rifat olur bilür*

*Nefsü'l-emirde gâyet-i 'izz u 'ulâ nedür*

*Allâme bildüğün ki ferâmuş itmeye*

*Bilmez gider netîce-i fakr u fenâ nedür*

*Âh itmeden murâdı var ancak dimiş o şâh*

*Sâkıb kuluna böyle garib iftirâ nedür”<sup>449</sup>*

### **1.55. Şeyhî Mehmed Dede (ö.1151/ 1738)**

Bursa'da dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Mehmed mahlası ise Şeyhî'dir. Babası Bursa Mevlevîhanesi şeyhlerinden Mehmed Dede Efendi'dir. Şeyhî Mehmed Dede Konya'da Mevlâna âsitanesi şeyhlerinden Bostan Çelebi Efendi'nin yanında çilesini çıkarmıştır.<sup>450</sup>

---

<sup>449</sup> Ahmet Arı, *Mevlevilikte bir Hanedanlık Kurucusu Sâkıb Dede ve Dîvânı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), 290-291.

<sup>450</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*; Ulusoy, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, 466.

Ayrıca Süleyman Halis'ın Vefeyât'ında geçen bilgiye göre Nakşibendi şeyhlerinden Mehmed Murad Bursa'ya geldiğinde de kendisiyle görüşmüş ve ondan da bir icazet almıştır.<sup>451</sup>

Şeyhî Mehmed Dede, kardeşi Şeyh Salih Dede Efendi'nin 1129 (m.1716) yılında vefat etmesinin ardından Bursa Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapmaya başlamıştır. 1151 (m.1738) yılında vefat edinceye kadar bu görevine devam etmiştir. Kabri ise dergâhın haziresindedir.<sup>452</sup>

Şeyhî Mehmed Dede'nin mesnevîhânlığı hakkında Yâdigâr-ı Şemsî'de “Azîz-i mûmâ ileyh her cuma günü namazdan sonra mukabeleden evvel kürsinişîn-i va'z u nasîhat ve kemâl-i fesâhat u belâgatla Mesnevî-i Şerîf'i takrîr ve meânî-i bedîasını halka tefhîm ü tâbir buyururlar imiş.”<sup>453</sup> denilmektedir.

Câmiu'-Kelîm, Sülûknâme-i Tarîkat-ı Mevleviyye, Şerhî Evrâd-ı Bahâiyye, Burhâniyye ve Coğrafya ile ilgili bir risâlesi bulunmaktadır. Şiirlerinden sadece tezkirelerde kayıtlı olanlar günümüze ulaşabilmiştir.<sup>454</sup>

### Örnek Kıt'a:

*“Ayaklar oldu dâim hâtır-ı uşşâk-ı gam şimdi  
Hazef-veş pâ-y-mâl ü münkesirdür câm-ı Cem şimdi  
Gani hem-yânını çözmez fakîre feth-i bâb olmaz  
Dirigâ bağlanupdur Şeyhiyâ bâb-ı kerem şimdi”*<sup>455</sup>

<sup>451</sup> Abdurrezzak Tek, “Mevlevîliğin Bursa'daki İzleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 7.

<sup>452</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 147.

<sup>453</sup> Ulusoy, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, 467.

<sup>454</sup> Ulusoy, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, 468.

<sup>455</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 147.

### 1.56. Safiyyullah Musa Dede (ö. 1157/1744)

1092 tarihinde Tablusşam'da doğmuştur. Asıl adı Safiyyullah Musa'dır. Bazı kaynaklarda Safi Musa Dede olarak da geçmektedir. Babası Celal Ali Dede Efendi aslen Atinalı olup Tablusşam Mevlevîhânesi şeyhlerindedir. Arapça, Farsça ve İslami ilimleri babasından öğrendiği bilinmektedir. Babasının vefatından sonra buradan ayrılıp Mısır'a göçmüşlerdir.<sup>456</sup>

Musa Dede Mısır Mevlevîhânesi'nde pek çok mevlevî üstadından dersler aldığı gibi Abdülganî Nablûsî'den de tefsir dersleri almıştır. Seyr ü sülûkunu tamamlamasının ardından 1120 (m. 1708-1709) tarihinde Halep Dergâhı'na şeyh olarak atanmıştır. Musa Dede'nin bu dergâhta 16 yıl boyunca çeşitli dersler verdiği ve mesnevî sohbetleri yaptığı bilinmektedir.<sup>457</sup>

Burada geçen yılların ardından İstanbul'da Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne ikinci postnişîn olarak gelmiş ve ardından Koca Mesnevîhân Mehmed Dede'nin ricasıyla Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhliği görevine geçmiştir. Burada çeşitli dersler ve mesnevî sohbetleri vermeye devam etmiştir. Sohbetlerine katılan büyük çoğunluğun içinde Şeyh Galib'in babası Mustafa Reşit Efendi'nin olduğu da bilinmektedir.<sup>458</sup>

Biyografik eselerde “fâzıl, âlim, güzel ahlâk ve irfan sahibi, çağının âlim ve şeyhlerinin takdirine mazhar olmuş bir şahsiyet” olarak tanıtılan Safiyyullah Musa Dede Vankulu lügatinin basımında musahhihlik yapmıştır. Bunun yanında Tuhfe-i Şâhidî adlı eseri Arapçaya çevirmiş ve Urcûze-i Cedîde adında bir eser de kaleme almıştır. Sadece tezkirelerde yer alan şiirleri günümüze ulaşabilmiştir. Safi Musa Dede 1157 (m.1744) yılında vefat etmiştir. Kabri Yenikapı Mevlevîhanesi'nin hazîresindedir.<sup>459</sup>

---

<sup>456</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 175; Kaya, *Tekke Kapısı*, 94.

<sup>457</sup> Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 2016, 1/110; Kaya, *Tekke Kapısı*, 94.

<sup>458</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 95.

<sup>459</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/236-237; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 177; Kaya, *Tekke Kapısı*, 95.

### 1.57. Mehmed Emin Tokâdî (ö. 1158/1745)

Asıl ismi Mehmet'tir. 1075 (m. 1664) yılında Tokat'ta dünyaya gelmiştir. Babası Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Aziz Mahmud Urmevî'nin dervişlerinden terzi Hasan Efendi'dir. Annesinin adı ise Emine'dir. Babası Derviş Hasan, şeyhi Mahmud Urmevî'nin IV. Murad'ın emriyle öldürülmesinin ardından Diyarbakır'dan Tokat'a göç etmiştir.<sup>460</sup>

Gençlik yıllarını Tokat'ta geçiren Mehmed Emin Tokâdî'nin ilk eğitimini de burada aldığı tahmin edilmektedir. 1100 (m. 1688) yılında yaklaşık 24-25 yaşlarındaiken İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a gelir gelmez tahsilini ikmal etmek gayretiyle Pîrî Paşa Medresesi'nde dersler almaya başlamıştır. Burada Şeyhü'l-İslam Mirzâ-zâde Muhammed Efendi'den çeşitli disiplinlerde dersler almıştır. Yine burada kaldığı dönemde Yedikuleli Abdullah Efendi'den hüsn-i hat talim etmiş ve icazet almıştır. Aldığı derslerle birlikte Kesedâr Ali Efendi'nin oğluna dersler vermeye başlamıştır. Böylelikle devlet ricalinin dikkatini çekmiş ve bu sayede Şehzâde Camii'nde Hafız Dîvânı dersleri vermeye başlamış ve Reîsü'l-Küttâp kalemî katipliğine tayin olmuştur.<sup>461</sup>

Kesedâr Ali Efendi'nin 1114 (m.1702) Edirne'ye tayin olmasıyla oğlunun ders almaya devam etmesi için yanında Tokadî'yi de götürmüştür. Burada büyük mûsikîşinâslardan Hafız Post ve İtrî Çelebi gibi üstadlarla görüşerek onlardan ders almıştır. Ali Efendi'nin çocuğunun vefat etmesiyle duymuş olduğu derin üzüntü neticesinde Hacca gitmeye karar vermiştir. Burada Yekdest Ahmed-i Cüryânî Efendiyle tanışıp ona intisap ederek tasavvufî yolculuğuna başlamıştır. Yaklaşık 3 yıl da seyr u sülûkunu tamamlamasının ardından tekrar İstanbul'a dönmüştür.<sup>462</sup>

<sup>460</sup> Halil İbrahim Şimşek, *Mehmed Emîn-i Tokâdî Hayatı ve Risaleleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 16.

<sup>461</sup> Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)*, 1/61.

<sup>462</sup> Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 138.

İstanbul’da yaşadığı süre zarfında Nakşibendiyye, Kadiriyye, Şâzeliyye ve Şuttâriyye gibi tarikatlardan icazatler almıştır. Bunun yanı sıra Şehzâde ve Sultan Mahmud Camiilerinde bir kısım talebeye İslamî ilimler dersleri verdiği bilinmektedir.

Mehmed Emin Tokâdî, eserlerinde sık sık Mesnevî’deki beyitlere iktibaslar yapmıştır.<sup>463</sup> Bu itibarla Mesnevî’deki bir beyit için ayrıca bir risale kaleme aldığı da bilinmektedir. Mehmet Tevfik Efendi’nin “*Mecmuatü’t-Terâcîm*” adlı tezkiresinde bildirdiğine göre Tokâdî, Zeyrek’teki hanesinde haftada iki gün gelen talebelere Mesnevî dersleri yapmıştır.<sup>464</sup>

Mehmed Emin Tokâdî, 1156 (m.1743) yılında Emir Buhârî Tekkesi şeyhi Tatar Ahmed Efendi’nin vefat etmesiyle Şeyhulislam Mustafa Efendi tarafından buraya şeyh olarak tayin olur. Burada yaklaşık 2 sene boyunca şeyhlik vazifesini yürüten Tokâdî, 1158 (m.1745) yılında şirpenceden dolayı hayatı kaybeder. Kabri Zeyrek’te bulunan Pîrî Paşa Camii’nin haziresindedir.<sup>465</sup>

Mehmed Emin Tokâdî, “Emîn” ve “Ârifî” mahlaslarıyla Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler kaleme almıştır. Çok velûd bir kimse olmasının karşılığı olarak pek çok konu hakkında eserler bırakmıştır. Bilinen eserleri şu şekildedir: “*Hulâsa-i Tarikat Risalesi, İrşâd-ı Sâlikîn, Risâle-i Ruhîyye, Risale-i Siyânet-i Dervîşân, Risâle-i Sülûk-i Arabî, Risâletü’l-Etvâr, Saytnâme, Silsilenâme-i Manzum, Süâl u Cevâb, Şerh-i Beyt-i Mesnevî, Şerh-i Kaside-i Askalânî, Şerh-i Kaside-i Bürde Türkî, Terceme-i Metâliu’l-Meserrât, Terceme-i Risâle-i Emânetüllâh, Terceme-i Risâle-i İsm-i Celâl, Terceme-i Risâle-i Şeyh Abdülhak Secadil, Terceme-i Risâle-i Vâlidîyye-i Ahrâriyye, Terceme-i Savâiku’l-Muhrika ve Tuhfetü’t-Tüllâb*”<sup>466</sup>

---

<sup>463</sup> Abdurrezzak Tek, *19. Yüzyılda Bursa’da Bir Nakşî Mesnevihân Mehmed Emin Kerkükî* (Bursa: Bursa Kitabevi, 2019), 18.

<sup>464</sup> Ruhsar Zübeyiroğlu, *Mecmuatü’t-terâcîm* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989), 290.

<sup>465</sup> Şimşek, *Mehmed Emîn-i Tokâdî Hayatı ve Risaleleri*, 29-31.

<sup>466</sup> Şimşek, *Mehmed Emîn-i Tokâdî Hayatı ve Risaleleri*, 34-36.

### Örnek Şiir:

*“Yarattı Hakk seninçün cism ü cânı yâ Rasûlallâh*

*Sen oldun âlemin rûh urevânı yâ Rasûlallâh*

*Firâk u iştiyâk ile hamîde kad olur mu hiç*

*İdenler ser-fû-yi tâk-ı ebrû yâ Rasûlallâh*

*Ayak basıp şefâatle kebâir kârını agar*

*Büyükdür sûç velî agar tırâzu yâ Rasûlallâh*

*Emînâ yok yüz insanım diyen vech-i niyâzem lîk*

*Bilâmucîb şefâatdür hemân hû yâ Rasûlallâh*

*Sana dünyâda ru’yet hâs itdi mirac itdikde*

*Kelîm aldı cevâb-ı “len terânî” yâ Rasûlallâh”<sup>467</sup>*

### 1.58. Neccâr-zâde Mustafa Rıza Efendi (ö. 1159/1746)

Neccâr-zâde Mustafa Rızâ Efendi, 1090 (m.1679-1680) yılında Giresun’un Şebinkarahisar ilçesinde doğmuştur. Babasının adı İbrahim’dir. Küçük yaşta babasını kaybeden Mustafa Rıza Efendi, İstanbul’a göç etmiştir. İlk eğitimini Üsküdar’da tamamlamış ardından Beşiktaş’a yerleşerek Sinan Paşa Medresesi’nde ilim tahsiline devam etmiş ve aynı dönemde çevresindeki öğrencilere hocalık yapmıştır. Hat ve

<sup>467</sup> Şimşek, *Mehmed Emîn-i Tokâdî Hayatı ve Risaleleri*, 206.

tasavvuf alanında da eğitim almıştır.<sup>468</sup> Celvetî tarikatının şeyhi Mustafa Fenâyî Efendi'den seyr ü sülûkünü tamamlayarak hilâfet almış, ayrıca Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Mehmed Memiş Efendi'den de Mesnevî okumuştur.<sup>469</sup>

Beşiktaş semtinde Kanunî Sultan Süleyman dönemi ulemasından Velî Birâder tarafından yaptırılan zaviye seneler geçmesiyle yıkılmaya yüz tutmuştur. 1114 (m. 1702) yılında Mustafa Rıza Efendi, burayı tekrar ihya etmeye başlamıştır. Zaman zaman yapılan restorasyon ve yenileme çalışmaları bir hayli zaman sürmüştür ve buradaki dergâhın tamamlanması 1151 (m. 1738) yılını bulmuştur. Neccâr-zâde Dergâhı olarak bilinen bu tekkede cehrî zikir ve hatm-i hâcegân yapılmıştır.<sup>470</sup> Bunun yanı sıra aynı zamanda mesnevîhânlık icazeti alan Mustafa Rıza Efendi, burada da Mesnevî sohbetleri yapmıştır.<sup>471</sup> (makale s. 160) Onun Mevlânâ, Mevlevîlik ve Mesnevî'ye ilgisi şiirlerine de yansımıştır. Buna örnek olarak şu beyitler gösterilebilir:

*“Mevlevîhâne fülk-i encümen-i dervîşândır*

*Ser-tarîki kamer ü şemsi anun Mevlânâ*

*Zühre hânende-i âyîn-i kudüm ü neydir*

*Müşteri eyledi Sultan Veled devrin edâ”<sup>472</sup>*

Rızâ Efendi, 1710'daki Osmanlı-Rus savaşına katılmak üzere Edirne'ye gitmiş, burada Nakşibendî-Müceddidî tarikatının şeyhi Arapzâde Mehmed İlmî Efendi'nin müridi olmuş

---

<sup>468</sup> Altuner, *Safâî ve Tezkiresi İnceleme Tenkitli Metin ve İndeks*, 331; Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, thk. Cemal Kurnaz (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1986), 154.

<sup>469</sup> Fatîm Davud, *Fatîm Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)*, 1/179; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/163-164.

<sup>470</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/164.

<sup>471</sup> Halil İbrahim Şimşek, “Mesnevîhân Bir Müceddidiyye Şeyhi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri”, *Tasavvuf İlim ve Araştırma Dergisi* 6/14 (2005), 160.

<sup>472</sup> Şimşek, “Mesnevîhân Bir Müceddidiyye Şeyhi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri”, 160.

ve 1711’de hilâfet almıştır. 1712’de İstanbul’a dönerek Beşiktaş’ta Sinan Paşa Camii’nde imamlık yapmış ve burada kurduğu tekkede irşad faaliyetlerine devam etmiştir.<sup>473</sup>

Rızâ Efendi, 1740 yılında hac için İstanbul’dan ayrılarak Mısır, Cidde, Hicaz ve Şam’ı ziyaret etmiş, Hz. Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin türbesini ziyaret ettikten sonra İstanbul’a dönmüştür.<sup>474</sup> 1159 (m.1746) yılında, iki yıl süren bir hastalıktan sonra Beşiktaş’taki tekkesinde vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.<sup>475</sup> Vefatına Nüzhet Efendi tarafından şu şekilde tarih düşürülmüştür:

*“Gelüp bir âh ile Derviş Nüzhet dedi târihi*

*Sipeh-sâlâr-ı ashâb nihayet göçtü ukbâya”*<sup>476</sup>

Rızâ Efendi, özellikle na’lılarıyla tanınan bir şairdir. Şiirlerinde tasavvufî öğretileri ve aşkı işlerken, klasik divan şiirinin mazmunlarından faydalanmıştır. En bilinen eseri “Divan”ı, tasavvufî şiirler, na’lılar, tevhid ve münâcât içerir ve dört bölümden oluşur. Ayrıca “Terceme-i Muhtasarü’l-velâye” adlı eseriyle de Nakşibendî tarikatının öğretisini yaymıştır. “*Tuhfetü’l-İrşâd*”, “*Vâridât-ı Gaybiyye*”, “*Hâcnâme*”, “*Risâle fî Beyânî’l-itikadive’l-amel ve’l-ahlâk*”, “*Hilye-i Hâce Bahâüddîn Şâh-ı Nakşibend*” ve “*Risâle-i Tarîkat-ı Nakşibendiyye*” bilinen diğer eserleridir.<sup>477</sup> Neccâr-zâde, derin dini bilgisi ve manevi önderliğiyle dönemin önemli bir tasavvufî şahsiyetidir. Aynı zamanda “Türk Tasavvuf Edebiyatında Nakşî Gelenek” adlı doktora çalışmasında nakşî şairler içinde ele alınmıştır.<sup>478</sup>

Vefatından sonra, oğlu Mehmed Sıddık Efendi, Neccâr-zâde’nin tekkesinde postnişin olarak hizmet etmeye devam etmiştir. Neccâr-zâde’nin hayatı, ilmî, tasavvufî ve şairlik

---

<sup>473</sup> Emine Aydın, *Ömer Nüzhet Efendi’ye Göre 18.Yy. ’Da Bir Sufî Biyografisi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza Efendi (Menkıbe-İ Evliyâiyye Fî Ahvâli Rızâiyye)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 18-19.

<sup>474</sup> Aydın, *Ömer Nüzhet Efendi’ye Göre 18.Yy. ’Da Bir Sufî Biyografisi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza Efendi (Menkıbe-İ Evliyâiyye Fî Ahvâli Rızâiyye)*, 21-22.

<sup>475</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/166.

<sup>476</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/166.

<sup>477</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “RIZÂ, Neccâr-zâde Şeyh Rızâ” (Erişim 05 Şubat 2025).

<sup>478</sup> Yiğiterol, *Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Gelenek*, 72.

yönüyle derin izler bırakmış ve onun öğretileri, takipçileri tarafından uzun süre yaşatılmıştır.

### Örnek Şiir:

“Şikâyet eyler iken hicr elünden ol yâre

Devâ-yı vuslat ile kıldı derdüme çâre

Hezâr hamd ki geldüm getürdim ez-ser şevk

Niyâz-ı nâmemi dîvân-ı Molla Hünkâra”<sup>479</sup>

### 1.59. Derviş Hilmi (ö.1180/1766-1767)

Kasımpaşalıdır. Asıl ismi ise Abdullah'tır. Tezkirelerde hakkındaki en detaylı bilgileri Esrar Dede vermektedir. Hanefî Mustafa Efendi vesilesi ile mevlevîlik tarikatı ile bir ülfet kurmuştur. Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde Arabzâde Ali Dede'ye hizmet etmiş ve manevi yolculuğa onun rehberliğinde çıkmıştır. Aynı zamanda onun kârî-i mesnevîliğini de Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde yapmıştır.<sup>480</sup> Tezkirelerde yer alan birkaç şiiri ve Fennî'ye nazîre olarak yazdığı bir Sâhil-nâmesi mevcuttur.<sup>481</sup>

Derviş Hilmi Efendi 1180 (m. 1766/1767) yılında Arabistan'a çıkmış olduğu seyahatin dönüşünde hayatını kaybetmiştir.<sup>482</sup>

### Örnek Beyit:

“Biz Hicâz eylesek uşşâka o şeh-nâz eyler

---

<sup>479</sup> Mehmet Özdemir, *Neccâr-zâde Rıza Divânı'nın Edisyon Kritiği* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 207.

<sup>480</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 88.

<sup>481</sup> Yunus Kaplan, “Klasik Türk Edebiyatında Sahil-nâmeler ve Derviş Hilmi Dede'nin Sahil-nâmesi”, *Route Educational and Social Science Journal* 2/2 (2015), 151.

<sup>482</sup> Fatîm Davud, *Fatîm Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 1/103.

*Uymaz âhengine erbâb-ı Tarabya neyler*”<sup>483</sup>

### 1.60. Mehmed Âgâh Efendi (ö.1184/1770)

Ailesi ve doğum yeri hakkında kaynaklarda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte dedeleri Fatih döneminde tazıcıbaşılığı görevinde bulunduğu için “Tazıcıbaşızâde<sup>484</sup>” nisbesiyle tanınmaktadır.<sup>485</sup>

Mehmed Âgâh Efendi, Enderûn’da yetiştiği bilinmektedir. Burada ağalığa kadar yükselmiştir. Mabeyn-i Hümâyûn’da görev almıştır. Daha sonra buradan ayrılarak Galata Mevlevîhânesi yakınlarındaki evinde müstağni bir hayat yaşamaya başlamıştır. Burada Nâyî Osman Dede’nin sohbetlerine katılarak kendisiyle arkadaşlık kurmuştur. Yine aynı dönemde Nakşibendiyye tarikatı meşâyihından Neccârzâde Şeyh Rıza Efendi’ye intisap etmiştir. 1176 (m.1762) yılında seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. İcâzet almasının ardından evinde halkı irşad etmeye ve Mesnevî sohbetleri vermeye başlamıştır.<sup>486</sup>

Onun Mesnevî sohbetleri ile ilgili Sefîne’de şöyle önemli bir anekdot aktarılmaktadır: “... Galata Mevlevîhânesi’nin az ilerisinde toprak sokağın karşısında evi varmış. Burada izn-i Mevlânâ ile Mesnevî okuturmuş. Hatta Galata Mevlevîhânesi’nde Mesnevî-hân Muhammed Dede’ye Hz. Mevlânâ alem-i manâda görünüp Âgâh Ağa’nın dersine devâm etmesi emr olunmuş. O da ber-mucîb-i emr, devamla başlamış. Muhammed Dede bir müddet sonra Mevlevîhâne’ye şeyh olmuş idi...”<sup>487</sup>

1184 (m.1770) yılında vefat eden Mehmed Âgâh Efendi, geriye eser olarak sadece halifesi Mehmed Emin Kerkükî’yi bırakmıştır denilebilir. Herhangi bir şekilde şairliği de

<sup>483</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 89.

<sup>484</sup> Hüseyin Vassaf’ın Sefîne-i Evliya adlı eserinde “Tarihçibaşızâde” olarak geçmektedir.

<sup>485</sup> Tek, 19. *Yüzyılda Bursa’da Bir Nakşî Mesnevihân Mehmed Emin Kerkükî*, 24.

<sup>486</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/185-186; Tek, 19. *Yüzyılda Bursa’da Bir Nakşî Mesnevihân Mehmed Emin Kerkükî*, 24-25.

<sup>487</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/186.

bilinmemesinin yanı sıra bu tez çalışmasının içine dahil edilmesinin sebeplerinden ilki Nakşî-Mesnevîhân geleneği içinde Neccârzâde Şeyh Rıza'dan Mehmed Emin Kerkükî ve onun yetiştirdiği halifeler Ali Behcet Efendi, Hoca Neşet ve Hasan Hüsameddin Efendi gibi kimselere önemli bir taşıyıcı ve silsileyi bağlayıcı kimse konumunda olduğu içindir. Diğer taraftan yukarıda anlatılan anekdot muvacehesinde kendi hanesinde mesnevî sohbetleri yaptığı dönemde, Galata Mevlevîhânesi Mesnevîhânı Muhammed Dede'ye Hz. Mevlânâ'nın alem-i manâda Mehmed Âgâ Efendi'nin Mesnevî sohbetlerine katılmasını emretmesidir. Bu hadise Mesnevîhânlık geleneğinin mahiyetinin tebellür etmesi için önemli görüldüğünden dolayı çalışma konusunun içine dahil edilmiştir.

### 1.61. Seyyid Ali Mesnevîhân (ö. 1209/1794-1795)

Konya'da dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda babası hakkında bilgi verilmemesine karşın Hz. Mevlâna'nın soyunda geldiği belirtilmiştir. Asıl ismi Ali mahlası ise Seyyid'dir. Mevlâna âsitanesinde Çelebi es-Seyyid Ebû Bekir Efendi meşîhatında ve Çelebi el-Hac Muhammed Emin Efendi meşîhatında mesnevîhânlık yapmıştır. Ârifane tarzda şiirler yazdığı belirtilen Seyyid Ali Mesnevîhân 1209 (m. 1794-1795) yılında vefat etmiştir. Günümüze sadece tezkirelerde yer alan bir kıtası ulaşabilmiştir.<sup>488</sup>

#### Örnek Kıt'a:

*“Sultan-ı aşk menzildir dil medînesi*

*Halvet-serây-ı sînedür anın hazînesi*

*Hâhiş-kerân-ı sikke-i irfâna müjde kim*

*Pürdür nukûd-ı şevk ile kalbüm defînesi”<sup>489</sup>*

<sup>488</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 147; Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 1/367; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “SEYYİD ALİ” (Erişim 17 Ekim 2024).

<sup>489</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 147.

## 1.62. Şeyh Gâlib (ö. 1213/ 1799)

Galata Mevlevîhanesi'nin 18. yüzyıldaki son şeyhi Şeyh Gâlib 1171 (m. 1757-1758) yılında İstanbul'da Yenikapı mevlvîhanesinin yakınlarındaki bir evde dünyaya geldi. "Cezbetullah" ve "Eser-i Aşk" tamlamaları doğumuna düşürülen tarihlerdir.<sup>490</sup>

Şeyh Gâlib' in babası Mustafa Reşit Efendi, annesi Emine Hanım ve kız kardeşi Mesude Hanım'dır. Mevlvî bir ailede dünyaya gelen Gâlib' in babası daha evvel zikredildiği gibi Safî Mûsa Dede'nin müritlerindedir. Onun vefat etmesinin ardından Seyyid Ebûbekir, Kûçek Mehmed, Seyyid Sahih Ahmed Dede ve döneminde tanınan diğer Mevlvî tarikatına müntesip kimselerin çevresinde bulunmuştur. Vak'anüvis Halil Nuri'nin Nuri Tarihi adlı eserinde Şeyh Gâlib'in doğacağı, babası Mustafa Reşit Efendi'ye yıllar öncesinde bildirilmiş ve isminin Mehmed Esad olacağı kendisine telkin edilmiştir. Bu hadise Nûrî Tarihi'nde şu şekilde geçmektedir: "*Pederleri fi'l-asl muhibb-i tarikat bir zât olmağla, bir gün Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Kûçek Mehmed Efendi merhumun meclisinde iken, şeyh-i müşârün-ileyh, mûmâ-ileyhe hitâb edüb "Senin bir veledin dünyaya gelse gerekdir. İsmi Mehmed Esad vaz'eyle. Ve hâtırına riâyet eyle" deyü tavsiyede buyurdıkları ve şeyh-i müşârün ileyhden sonra câ-nişîni olan Seyyid Ebûbekir Efendi merhum dahi bi-aynihi ta'bîr-i mezkûr ile tebşir ve tavsiye buyurdıkları pederleri lisanından menkûldür.*"<sup>491</sup>

Şeyh Gâlib ilk tahsilini babasından yapmıştır. Mustafa Reşit Efendi'nin hem maddî hem de manevî ilimlerde kendisine rehberlik ettiği bilinmektedir. Arapça ve Farsçayı babasından öğrendiği tahmin edilmektedir.<sup>492</sup> Şeyh Galib'in 21 yaşında iken Hoca Neşet'ten mesnevî dersleri aldığı da bilinmektedir. Daha evvel de belirtildiği üzere Şeyh Galib'e Esad mahlasını veren de Hoca Neşet'tir.

*"Neşet didi pîrân zebânında idip gûş*

<sup>490</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 218-219; Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 1/371.

<sup>491</sup> Vak'anüvis Halil Nurî Bey, *Nûrî tarihi*, thk. Seydi Vakkas Toprak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), 841.

<sup>492</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 220.

*Mahlas ana Es'ad ne saadet bu ne şândır*”<sup>493</sup>

Hocası tarafından kendisine Esad mahlası verilmesine karşın Şeyh Gâlib şiirlerinde daha çok Gâlib mahlasını kullanmıştır. İlk dönemlerinde “Esad” mahlasını kullansa da devrindeki diğer Esad mahlaslı şairlerle karıştırılmamak için “Gâlib” mahlasını kullandığı bilinmektedir. Hatta bundan dolayı bazı şairlerce eleştirilere de maruz kalmıştır.<sup>494</sup>

Bir dönem devlet görevi yaptığı da bilinen Şeyh Gâlib, Dîvan-ı Hümâyûn kaleminde memurluk yaptığı bilinmektedir. Bu görevinde kısa bir müddet kalmasının ardından istifa etmiş ve seyr ü sülûkunu tamamlamak ve çilesini çıkarmak üzere 1198 (m.1783) yılında Konya'da Hz. Mevlâna âsitanesine gitmiştir. Burada döneminde Çelebilik makamında bulunan Seyyid Ebû Bekir Çelebi Efendi'ye intisap etmiştir. Ancak babası Mustafa Reşit Efendi ve annesi Emine Hanım çok fazla süre geçmemesine rağmen oğullarına duymuş oldukları özlemden dolayı Çelebi Efendi'ye Şeyh Galib'in dönmesi ve İstanbul'da çile çıkarması için niyazda bulunmuşlardır. Bunu üzerine Seyyid Ebû Bekir Çelebi hoş bir lisan ile Şeyh Galib'in İstanbul'a dönmesini salık vermiştir. Bu hadise Halil Nuri'nin tarihinde şu şekilde geçmektedir: “... maksudunuz terk-i masiva ve tahsil-i kurbîyyet-i Hudâ'dır. Böyle diyâr-ı gurbette libâs-ı fakrî ihtiyâr ve metâib-i çilleye ıstıbâr hüner değildir. Lâkin muktezâ-yı merdî ve hüner maskat-ı reisiniz olan Âsitâne-i saadete varıb kurb u civârınızda vâki Yenikapı Dergahı'nda me'lûf-ı üns ü ihtilatı olduğunuz emâsil u akrân ve ahibba vü hullân arasında ihtiyar-ı meslek-i dervişi ile tekâmîl-i çille eylemekdur.”<sup>495</sup> Çelebi Efendi'nin bu isteği doğrultusunda Şeyh Gâlib de “Âşık odur ki Gâlib kendi şehrinde ola rüsvây / Sahrâ vü deşte gitme Mecnûn yabana söyler”<sup>496</sup> diyerek İstanbul'a gelmiştir. Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Ali Nutkî Dede'nin mürşitliğinde 1001 günlük çilesini tamamlamıştır. Esrâr Dede tezkiresinde Şeyh Galib'n çilesinin çıkarmasının ardından “Ger zi sırr-ı aşk güftârest ba'de ez-hâmuşî / Ez-suhan bâla çi

<sup>493</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/157.

<sup>494</sup> Şeyh Galib, *Şeyh Galib Divanı*, thk. Muhsin Kalkışım (Ankara: Akçağ Yayınları, 2013), 5; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/159.

<sup>495</sup> Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî tarihi*, 839.

<sup>496</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 221.

*esrâr est ba'de ez-hâmuşî*"<sup>497</sup> matla beytiyle başlayan bir Farsça gazel söylediğini belirtmektedir.<sup>498</sup>

Şeyh Gâlib çilesini çıkarmasının ardından kısa bir dönem Yenikapı Mevlevîhanesi'nde bir hücrede Dede sıfatıyla kalmıştır. Daha sonra Sütlüce'de Yusuf Sîneçâk'ın türbesinin yakınlarında bir ev satın almıştır. Münzevî bir hayat yaşamak için burada anne ve babasıyla kalmaya başlamıştır.<sup>499</sup> Bu evde kalmaya başlamasının hemen ardından Yusuf Sîneçâk'tan aldığı manevi işaretle "Şerh-i Cezîre-i Mesnevî" adlı eserini yazmaya başlamıştır.

Yaklaşık dört sene boyunca bu evde kalan Şeyh Gâlib, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Halil Numan Dede'nin azledilmesi yerine tayin edilen Şems-i Tebrizî türbedârı Abdullah Dede'nin Kütahya dolaylarında hayatını kaybetmesinin ardından Çelebilik makamında bulunan Hacı Mehmed Emin Çelebi Efendi gönderdiği emir-nâme ile Şeyh Gâlib'e meşihat tevcihinde bulunmuştur. Böylelikle 1205 (m. 1791) yılında Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapmaya başlamıştır.<sup>500</sup>

Şeyh Gâlib' in Galata Mevlevîhanesi'nde henüz meşihat görevine başlamadan önce sarayla iyi ilişkiler kurduğu bilinmektedir. Hz. Mevlânâ'nın sandukasına yazdığı "*Müceddid oldu Sultan Selîmün dîn ü dünyâyâ / Nümâyandır bu nev pûşîdesinden kabri Monlaya*"<sup>501</sup> beytiyle ile Sultan III. Selim'in dikkatini çekmiş ve takdirini kazanmıştır. Bu sayede Galata Mevlevîhanesi'nin bakım ve onarım işleri saray tarafından yapılmıştır.<sup>502</sup>

---

<sup>497</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 222.

<sup>498</sup> Farsça beytin Türkçesi: "Aşk sırrından söz edilirse, suskunluktan sonra Sözden daha yüksek hangi sır vardır, suskunluktan sonra" bknz. Esrar Dede, *Tezkire*, s.223

<sup>499</sup> Saadettin Nüzhet Ergün, *Şeyh Galib Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1935), 9.

<sup>500</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, çev. İlhan Genç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 222.

<sup>501</sup> Haluk İpekten, *Şeyh Gâlib Hayatı- Sanatı- Eserleri- Bazı Şiirlerinin Açıklamaları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 11.

<sup>502</sup> Ahmet Hikmet Müftüoğlu, "Edebiyat Tedkikleri- Şeyh Gâlib", *Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 376; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 225.

Mihrişâh Valide Sultan 1209 (m. 1794) yılında düzenli olarak Galata Mevlevîhanesi'nde salı ve cuma günleri olmak üzere hafta iki gün Şeyh Gâlib tarafından mesnevî okunmasını vakfetmiştir.<sup>503</sup> Buradaki mesnevî takririne pek çok kimsenin katıldığı Sefîne'de anlatılmaktadır.<sup>504</sup> Aynı zamanda Sultan III. Selim tarafından yaptırılan Humbarahâne-i Cedîd Camii'nde Padişah'ın isteği doğrultusunda mesnevîhânlık yapmıştır.<sup>505</sup>

1209 yılında çıkarılan bir ferman ile Şeyh Gâlib'e mesnevîhânları atama yetkisi de Sultan III. Selim tarafından kendisine verilmiştir. Verilen bu yetki kendi döneminde Şeyh Gâlib'in mevlevîlik tarikatı içinde ne kadar etkin bir yere sahip olduğunu da göstermektedir.<sup>506</sup>

Annesi Emine Hanım'ı 1209 (m.1794-95) yılında yakın arkadaşı Esrâr Dede'yi ise 1211 (m.1796) yılında kaybetmesi Şeyh Gâlib'i derinden sarsmıştır. Esrâr Dede'nin vefatı için "*Kan ağlasın bu dîde-i dîrbârım ağlasın / Ansın benim o yâr-i vefâdârım ağlasın* matlaı tanınmış mersiyesini dile getirdi.<sup>507</sup>

1213 (m. 1799) yılında yakalanmış olduğu verem hastalığından dolayı henüz 42 yaşındayken hayatını kaybetmiştir. Kabri Galata Mevlevîhanesi türbesinde İsmail Rusûhî Ankaravî'nin ayak ucundadır. (Nuri 842) Onun vefatına Nebîl "*Dedi tarihine ol bu demde ney-i ilk-i Nebîl / Göcdi Gâlib Dede yâ hû deyip ehl-i hale*" şeklinde Surûrî ise "*Medh idüp âhı dedüm tarihini / Odi nâpeydâ meded Gâlib Dede*" şeklinde ve Halîm ise "*Dedi tarihini bu demde Hâlim / Göcdi Gâlib Dede yâ bû sad hayf*" şeklinde tarih düşürmüşlerdir.<sup>508</sup>

Şeyh Gâlib'in şüphesiz en meşhur eseri Hüsn ü Aşk adlı mesnevîsidir. Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî-i Mânevî adlı eserinden öykündüğünü "*Esrârını mesnevîden aldım / Çaldımsa da mîrî malı çaldım*" diyerek eserin içinde de belirtmiştir. Bu eserin kendi dönemine

---

<sup>503</sup> Mete, *XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği*, 426.

<sup>504</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/160.

<sup>505</sup> Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, 226.

<sup>506</sup> Mete, *XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği*, 44.

<sup>507</sup> İpekten, *Şeyh Gâlib Hayatı- Sanatı- Eserleri- Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, 13.

<sup>508</sup> İpekten, *Şeyh Gâlib Hayatı- Sanatı- Eserleri- Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, 16.

kadar yazılan mesnevîlerden farklı bir muhtevaya sahip olduğunu da “*Tarz-ı selefe tekaddüm ettim / Bir başka lügat tekellüm ettim / Gencînede resm-i nev gözettim / Ben açtım o genci ben tükettim*” diyerek belirtmiştir. Bunun yanı sıra mürettep bir Dîvan’a sahip olan Şeyh Gâlib bu eseriyle klasik Türk edebiyatının en muktedir şairlerinden biri olduğunu bir kez daha göstermektedir. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî ise bilinen eserlerinden bir diğeridir. Bu eserde Yusuf Sîneçâk’ın Cezîre-i Mesnevî adlı eserini şerh etmiştir. Mevlevî tarikatına ait önemli bilgileri ihtiva eden *es- Sohbetü ’s- Sâfiyye* adlı bir risalesi de bulunmaktadır. Şeyh Gâlib’in eserleri birçok akademik çalışmaya da konu olmuştur. Bu vesileyle Şeyh Gâlib bibliyografyası da hazırlanmıştır.<sup>509</sup>

### Örnek Şiir

“*Ey dil ey dil niye bu rütbede pür-gamsın sen*

*Gerçi vîrâne isen genc-i mutalsamsın sen*

*Secde-fermâ-yı felek zât-ı mükerrermsin sen*

*Bildiğin gibi değil cümleden akvemsin sen*

*Rûhsun nefha-i cibrîl ile tev’emsin sen*

*Sırr-ı Hakksın mesel-i îsi-i Meryemsin sen*

*Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen*

*Merdüm-i dîde-i ekvân olan Âdemsin sen*

... ”<sup>510</sup>

### 1.63. Mehmed Said Hemdem Çelebi Efendi (h.1222/ m. 1807)

Mevlânâ Celâleddin Rumî hazretlerinin soyundan geldiği için kendisine Çelebi de denilen Mehmed Said Hemdem Efendi, Konya’da 1222 (m. 1807) yılında dünyaya

<sup>509</sup> Hanife Koncu vd. (ed.), *Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 457.

<sup>510</sup> Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, thk. Naci Okcu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 249.

gelmiştir. Babası Konya âsitanesi şeyhlerinden El-Hac Mehmed Emin Çelebi Efendi'dir. Henüz sekiz yaşlarındayken babasını kaybetmiştir. Babası Mehmed Emin Çelebi ölmeden üç gün önce meşihati oğlu Hemdem Çelebi'ye bırakmıştır. Kendisine mürebbî ve vekil tayin edilen amcası Ebûbekir Çelebi Efendi'nin halifesi ser-tarîk Hasan Emir Dede Efendi'den âdâb-ı tarîk öğrenmiştir. Hasan Emir Dede'nin vefatının ardından onun halifesi es-Seyyid Süleyman Tûrâbî Efendi'den seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.<sup>511</sup>

45 yıl Mevlâna Dergâhı meşihatinde bulunan Hemdem Çelebi bu esnada dergâhta mesnevî sohbetlerinde ve derslerinde bulunmuştur. Onun bu durumu Fatîm Davut'un Hâtîmetü'l Eş'ar adlı eserinde şu şekilde geçmektedir. "... ve ile'l-an dergâh-ı şerîf-i mezkûrda sübbe-cünbân-ı irşâd oldukları hâlde muhibbân-ı Mevleviyyeye taallüm-i ders-i Mesnevî ve tefhîm-i sırr-ı ma'nevî eylemekte bulunmuştur. ..."<sup>512</sup>

Yine Fatîm tezkiresinde: "Kâmil ve ârif, tarikat sırlarına gerçek anlamıyla aşına, gerekli bütün bilgilere sahip bir mürşid olup ilim ve irfanı mükemmel, fesahat ve belagat dolu şiirleri herkes tarafından kabul edilen ve beğenilen, özellikle Farsçada son derece bilgili bir şeyh." olarak tanıtılan Hemdem Çelebi'nin eserleri sadece tezkirelerde geçen şiirlerden ibarettir. Bununla birlikte Konya Mevlâna Dergâhı Postnişinleri listesi de hazırlamış ve bu eser Yakup Şafak tarafından bulunup çalışılmıştır.<sup>513</sup> 1275 (m.1859) yılında vefat eden Hemdem Çelebi'nin vefatına Bosnalı Fâzıl Paşa şu şekilde tarih söylemiştir:

*"Erîke- zîb- i Mevlâna Muhammed Hemdem-i efhâm  
Gidib ukbaya oldu sakinani cennete mülhak  
Muhîbb-i Mevlevî Fâzıl dua gûne dedi târih  
Saîd-i bezm-i cennette kıla pîrâne Hem-dem Hak"*<sup>514</sup>

Kendisi hakkında Son Asır Türk Şairleri adlı eserde geçtiği şekilde:

<sup>511</sup> Fatîm Davud, *Fatîm Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)*, 1/483; İbnü'l - Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî's- Şuarâ*, thk. Özgül (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999), 2/921.

<sup>512</sup> Fatîm Davud, *Fatîm Tezkiresi (Hâtîmetü'l-Eşâr)*, 1/482.

<sup>513</sup> Şafak, "Mehmed Said Hemdem Çelebi'nin Hazırladığı Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinleri Listesi".

<sup>514</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî's- Şuarâ*, 1999, 2/922.

*“Niçe aktab niçe ârif-i billah gelir  
Dergeh- i Pîre velî ben gibi hem-dem gelmez”*

diyen Hemdem Çelebi'nin yine aynı eserden alınan bir gazeli şu şekildedir:

*“Rûy-i hâke sâye-veş düşsem yine âzâdeyim  
Ehl-i dünya zillate daldıkça ben âlâdayım*

*Tîğ-ı âhım sîneni mecrûh eder birgün senin  
Sûrete etmem nazar ey müddeî mânâdayım*

*Münkesir kalblerdeyim dedi cenâb-ı Girdgâr  
Ben belây-ı aşk-ı yâri çekmeğe âmâdeyim*

*Mey verir uşşâkına dâim cenâb-ı şems-i aşk  
Ol sebedendir müdâm pây-i hume üftâdeyim*

*Gill ü gıştan pâktir levh-i zamîrim n'eyleyim  
Hemdemâ şî'rim gibi âyîne-âsâ sadeyim”<sup>515</sup>*

#### **1.64. Hoca Neşet (ö.1222/1807)**

18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında İstanbul'da yaşayan Hoca Neşet'in, babası Ahmed Refi Efendi'dir. Ahmed Refi Efendi Enderûn'da yetişmiş ve III. Ahmed ile I. Mahmud döneminde sarayda musahiplik yapmıştır. Bilinmeyen bir sebepten dolayı Edirne'ye sürgüne gönderilmiştir. Hoca Neşet Efendi de Edirne'de 1735 yılında dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Süleyman'dır. Ahmed Refi Efendi'nin sürgün yılları ise 1737'de bitmiş ve tekrar İstanbul'a dönmüşlerdir.<sup>516</sup>

<sup>515</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 2/923.

<sup>516</sup> Faik Reşâd, *Eslâf*, thk. Emrah Aydemir - Fatih Özer (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019), 238-239.

1750 yılında Hac yolculuğuna çıkan Ahmed Refi Efendi yanına oğlu Hoca Neşet'i de almıştır. Dönüş yolunda uğradıkları Konya'da Mevlâna türbesini ziyaret ettikleri esnada 14-15 yaşlarında olan Hoca Neşet'e dönemin çelebisi tarafından Mevlevî külâhı giydirilmiştir. Böylelikle Mevlevî tarikatına intisap etmiştir.<sup>517</sup>

Hoca Neşet Efendi dönemin meşhur hocalarından Dâribî Ali Efendi ve Yâsinizâde'den çeşitli dersler almıştır. Bununla birlikte Dâye-zâde Cûdî'den hem Farsça öğrenmiş hem şiir bilgisini geliştirmiş hem de Mesnevî taallüm etmiştir. Kendisine Neşet mahlasını yine Dâye-zâde Cûdî vermiştir. Sonraki süreçte de Hoca Neşet Efendi aralarında Şeyh Galip ve Pertev'inde bulunduğu pek çok şaire mahlaslar vermiştir.<sup>518</sup>

Hoca Neşet Efendi, Bursalı nakşî bir mesnevîhân olan Mehmed Emin Kerkükî ile tanışmış ondan çokça etkilenmiş ve kendisinden hilafet almıştır. Mevlevî bir neşveye sahip olan Hoca Neşet böylelikle nakşî hüviyeti de kazanmıştır.

İstanbul'da Molla Gürâni mahallesindeki konağında çeşitli dersler vermiş ve şiir meclisleri düzenlemiştir. Sefine-yi Evliyâ adlı eserde geçtiği üzere buradaki konağında haftada iki gün mesnevî sohbetleri yapmıştır. Bu sohbetlere dönemin ileri gelen devlet adamları da katılmıştır.<sup>519</sup>

Hoca Neşet Efendi 1807 (h.1222) yılında 74 yaşında iken III. Selim'in tahttan indirilmesinden duyduğu üzüntü sebebiyle yaşamını yitirmiştir. Dîvan sahibi bir şair olan Hoca Neşet'in diğer eserleri ise: *Dâsitân-ı Bîve-zen*, *Meslekü'l-Envâr* ve *Menba'u'l-Esrâr*, *Muharrerât-ı Husûsiyye-i Neş'et*, *Risâle-i Hüseyniyye*, *Şerh-i Yek-Beyt-i Süleyman*

---

<sup>517</sup> Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, thk. Ömer Çiftçi (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 1/481-482.

<sup>518</sup> Mustafa İsen, "Hoca Neşet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/191.

<sup>519</sup> Mustafa İsen, "Hoca Neşet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/191-192.

*Neş'et, Terceme-i Şerh-i Dü-Beyt-i Mollâ Câmî, Tercemetü'l-Işk ve Tûfân-ı Ma'rifet'dir*<sup>520</sup>.

**Örnek Şiir:**

*“Gamuñla defter ü dîvânam ey dost*

*Kitâb-ı ‘aşkuña cunvânam ey dost*

...

*Men ol pervâneyem şem-i cemâle*

*Ki rûz-ı haşre dek sûzânânam ey dost*

*'Acebdür hâlümüz gayrîye pürsiş*

*Heme-esrârımı gûyânânam ey dost*

*Niçün âzâr idersin ben garîbi*

*Bir iki gün saña mihmânânam ey dost*

*Nihâduñda ‘aceb yok mı terahhum*

*Revâ mı rûz ü şeb nâlânânam ey dost*

*Gülistân-ı visâlüñ bülbüliyem*

---

<sup>520</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, thk. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), 2/189-193.

*Yine Neş'et gibi nâlânam ey dost*<sup>521</sup>

### **1.65. Mehmed Emin Kerkükî (ö.1228/ 1813)**

1131 yılında Kerkük'te dünyaya gelmiştir. Babası Seyyid İsmail Efendi'nin soyu Hz. Hüseyin dayanmaktadır. Annesi Fâtıma Ulviye Hanım'ın soyu ise Kâdiriyye tarikatının kurucusu Abdülkâdir Geylânî'ye dayanmaktadır. Yani Mehmed Emin Kerkükî, hem anne hem de baba tarafından seyyiddir.<sup>522</sup>

İlk eğitimini Kerkük'te babasının gözetiminde almıştır. Babasının vefat etmesinin ardından 1746 yılında akrabası olan Rakka Valisi Abdullah Paşa'nın yanına gitmiştir. Burada ilme olan yetkinliği fark edilmiş ve Dîvân kâtipliği görevine getirilmiştir. Mehmed Emin Efendi, burada kaldığı süre boyunca şehrin önde gelen ilim adamlarıyla tanışmış ve onlardan ders almıştır. Aynı zamanda tasavvufa da meyyal olan tavrı sayesinde Hamavizâde medresesinde sohbetler veren Nakşibendi şeyhi Nebih Efendi'ye intisap etmiştir. Burada hem devlet görevini devam ettirip hem de tasavvufî terbiyesini sürdürmüştür. Daha sonra şeyhi Nebih Efendi ile Urfa'ya gelmiş ve buradaki dergâhta irşâd faaliyetlerine devam eden şeyhinin hizmetinde bulunmayı sürdürmüştür.<sup>523</sup>

1758 yılında Abdullah Paşa'nın Halep'e vali olarak tayin edilmesiyle amcasının yanına dönen Mehmed Emin Efendi, daha sonra buradaki dostlarının da tavsiyeleriyle İstanbul'a gitmeye karar vermiştir. Halep'te yaklaşık 1 sene geçirdikten sonra İstanbul'a gitmiştir. Gittiği ilk dönemde biraz yabancılık çeken Mehmed Emin Efendi, daha sonra şehir eşrâfi tarafından tanınmaya başlamıştır. Ardından Sadrazam Ragıp Paşa'ya tavsiye edilmesi

---

<sup>521</sup> İlhan Genç, *Hoca Neş'et, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni* (İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 1998), 280.

<sup>522</sup> Ulusoy, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, 206; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/179; Tek, *19. Yüzyılda Bursa'da Bir Nakşî Mesnevihân Mehmed Emin Kerkükî*, 21.

<sup>523</sup> Ulusoy, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, 207; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/179.

üzerine Paşa'nın dîvân kâtipliği vazifesine getirilmiştir. Burada kendini ilmî anlamda da yetiştirmeye gayret etmiş ve özellikle Farsça'sını ilerletmeye çalışmıştır.<sup>524</sup>

Mehmed Emin Efendi, İstanbul'a alıştığı dönemde, bir gün kendisi de nakşî bir Mesnevîhân olan Tazıcıbaşı-zâde Mehmed Ağâh Efendi tarafından iftara davet edildi. İftarın ardından kendisinden çok etkilendi ve ona intisap etti. Böylelikle tasavvufî yolculuğu İstanbul'da da tekrar başlamış oldu. Aynı zamanda şeyhinin torunu olan Ümmü Gülsüm Hanım ile bir izdivaç da yaşadı.<sup>525</sup>

Mehmed Âgâh Efendi, 1184 (m.1770) yılında vefat etmiş ve Galata mevlevîhanesi hazîresine defnedilmiştir. Mehmed Emin Kerkükî ise vefat etmeden evvel seyr ü sülûkunu tamamlamasının ardından icâzet almıştır. İstanbul'da Galata civarındaki konağında bir müddet halkı irşâd faaliyetlerine devam eden Mehmed Emin Kerkükî, almış olduğu manevî işaret neticesinde 1193 (m.1779) yılında Bursa'ya gelmiştir. Bursa'ya gelir gelmez şehrin ileri gelenlerinden pek çok kimse kendisine intisap etmiştir. 1216 (m.1801) yılında günümüzde "Emîniyye Tekkesi" olarak bilinen Nakşibendiyye dergâhını kurmuştur. Vefat edinceye kadar burada irşad faaliyetlerine devam eden Mehmet Emin Kerkükî, Mesnevî'yi de irşad yöntemi olarak kullanmıştır. Bu konuyu Abdürrezak Tek şu şekilde açıklamıştır: "*İrşad yöntemlerinden biri de tasavvufî eserleri belli vakitlerde mütalaa etmek şeklinde gerçekleşmiştir. Tekkesinde özellikle Hazreti Mevlânâ'nın Mesnevî-i Şerîf, İbnü'l Arabî'nin el- Fütûhâtü'l-Mekkiyye ve Füsûsu'l-Hikem, İmam Şârânî'nin Uhûdü'l-Muhammediyye, Necmüddin Kübrâ'nın Usûl-i Aşere ve Atâullah İskenderî'nin Hikem-i Atâiyye isimli eserleri bizzat okuttuğu kitapların başında gelmektedir. Bununla birlikte özellikle tasavvufî terbiyesine yeni başlamış olan dervişlerine Arapça yazılan eserlerden İmam Şa'rânî'nin kitaplarını, Farsça'da Molla Câmî'nin, Türkçe'de Eşrefoğlu Rûmî'nin kitaplarını okumalarını tavsiye etmiştir. Zina*

---

<sup>524</sup> Ulusoy, *Bursa Dergahları Yâdigâr-ı Şemsî*, 208; Tek, 19. *Yüzyılda Bursa'da Bir Nakşî Mesnevîhân Mehmed Emin Kerkükî*, 23.

<sup>525</sup> Tek, 19. *Yüzyılda Bursa'da Bir Nakşî Mesnevîhân Mehmed Emin Kerkükî*, 24-25.

ona göre bu müelliflerin eserleri şeriatla tarikatı bir araya getirdiğinden dolayı mübtedî dervişler için daha uygundur.”<sup>526</sup>

Mehmed Emin Kerkükî 1228 (m.1813) yılında vefat etmiştir. Vefatına “Söyledi tarih-i mucem şimdi neslinden Seni / Göçtü Allah’a Emîn-i Hâcegân-ı Nakşbend” şeklinde tarih düşürülmüştür. Pek çok halife yetiştiren Mehmed Emin Kerkükî’nin halifeleri arasında Hoca Neşet, Ali Behcet Efendi, Mesnevîhân-ı Şehîr Hoca Hüsameddin Efendi, Mustafa Vahyî Efendi, Uşşâkî tarikatından Abdullah Salâhaddin Efendi, Gazzîzâde Abdüllâtif Efendi, Necmeddin Efendi, Hafız Emin Efendi ve Ahmed Efendi gibi isimler bulunmaktadır.<sup>527</sup>

Nakşibendiyye tarikatında Mesnevî kıraatini sistematik hale getiren Mehmed Emin Kerkükî, her ne kadar yaşadığı dönemde dinî-edebî eserlere müracaat etse de kendisinin herhangi bir şekilde şiir yazdığı bilinmemektedir. Bu çalışmaya şair mesnevîhân olarak değil, mesnevî okunmasını Nakşibendîyye tarikatında sistemleştiren mesnevîhân olarak dahil edilmiştir.

### **1.66. Mustafa Vahyî Efendi (ö.1233/1817)**

Asıl adı Mustafa’dır. Kaynaklarda ailesi hakkında bir malumat tespit edilememiştir. Tuna nehrinin kenarında bulunan İbrail kasabasında dünyaya geldiği bilinmektedir. Alim ve Arif bir zat olan Mustafa Vahyî Efendi eğitim görmek için İstanbul’a gelmiştir. Eğitimini tamamlamasının ardından Mehmed Emin Kerkükî’ye intisap etmiştir. Aynı zamanda Hoca Neş’et ile bir dostlukları olduğu bilinmektedir.<sup>528</sup>

Şiirlerinde “Vahyî” mahlasını kullanan Mustafa Efendi, Çatladıkapı mahallesinde bulunan konağında Farsça ve Mesnevî dersleri verdiği bilinmektedir. 1233 yılında (m.1817) hayatını kaybeden Mustafa Vahyî Efendi’nin kabri Topkapı’da Hoca Neş’et’in

<sup>526</sup> Tek, 19. Yüzyılda Bursa’da Bir Nakşî Mesnevîhân Mehmed Emin Kerkükî, 29.

<sup>527</sup> Tek, 19. Yüzyılda Bursa’da Bir Nakşî Mesnevîhân Mehmed Emin Kerkükî, 39-46; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, thk. M.A. Yekta Saraç (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 2/185.

<sup>528</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/203.

kabrinin yanında bulunmaktadır.<sup>529</sup> Biyografik kaynaklarda şair olduğu belirtilmesine rağmen sadece tezkirelerde kayıtlı şiirlerine ulaşılabilmektedir.<sup>530</sup>

### Örnek Şiir:

*“Bahâne-cû-yı fırsat olduğum yâre duyurmuşlar*

*Nifâk itmişler ammâ ma'nevî himmet buyurmuşlar*

*Bu rütbe bî vefâlık eylemezdi ol kerem-pîşem*

*Seni sevmez diyu tağlit ider bazı kudurmuşlar*

*Çekilmez gerçi hamyâze-i aşkı ol kaşı yaylar*

*Ne hâldir sehmedân-ı kader bu güner kurmuşlar*

*Dayanmaz ol kadar mızrâb-ı nâz u cevre sultânım*

*Derûnum sâz-ı nâ sâzın kulağın pekçe burmuşlar*

*Nevâl-i vuslat-ı bâr-âver olur bâd-ı hevâ her dem*

*Bu dîvân-ı Süleymânî'de bilmezler duyurmuşlar*

*Ser-i a'dâya meydân-ı ser-i kûyun iderdim teng*

---

<sup>529</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/203-204.

<sup>530</sup> Yiğiterol, *Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Gelenek*, 100-101.

*Semend-i bâd-pâ-yı himmet-i Vahyî'yi yormuşlar*”<sup>531</sup>

### **1.67. Zühdi Yusuf Dede (ö.1232/ 1817)**

Kaynaklarda doğum yeri açıkça belirtilmemesine karşın İstanbul’da doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Trablusî Ahmed Efendi’dir. Babası 1185 (m. 1771) yılında vefat etmiş ve onun yerine şeyhlik yapmaya başlamıştır. Esrâr Dede tezkiresinde kendisinin bir mesnevî şerhi yazdığını belirtmektedir. Bununla birlikte Arapça ve Türkçe Na’t ve Münacaat yazdığı belirtilmiştir. Ancak herhangi bir örnek gösterilmemiştir. <sup>532</sup> Zühdi Yusuf Dede, Beşiktaş Mevlevîhânesinde 48 yıl meşihatte bulunmasının ardından 1232 (m.1817) yılında vefat etmiştir. Zühdi Yusuf Dede Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhlerinden olması ve Esrar Dede tarafından mesnevî şerhi yazdığı aktarılması sebebiyle “Mesnevîhân” olarak kabul edilmiştir.

### **1.68. Ali Behcet Efendi (ö. 1238/1823)**

Ali Behcet Efendi Konya ulemasından Ebû Bekir Efendi’nin oğlu olarak 1140 senesinde (m. 1727) dünyaya gelmiştir. Henüz küçük yaşlardayken ilim öğrenimine babasıyla başlamıştır. Büyük babası Hoca Hasan Efendi’nin hem alim hem de ârif ve bir zât olduğu bilinmektedir. Babasından ilk öğrenimini tamamlamasının ardından Karamanlı Abdullah ve Abdussamed Efendiler’den çeşitli derslerde icazetler almıştır. <sup>533</sup>

Ali Behcet Efendi, Konya’daki tahsilini tamamlamasının ardından Karahisar’a giderek Sultan Dîvânî dergâhı postnişini Alâeddin Çelebi’den “*Mesnevî-i Şerîf*”, “*Mektûbât-ı Rabbânî*” ve Sühreverdi’nin “*Avârifü’l-Maârif*” ve “*Hikem-i Atâiyye*” gibi eserlerden icazetler almıştır. Akabinde burada çileye girmiştir. Çilesini çıkarmasının ardından şeyhi Alâeddin Çelebi’ye Hazret-i Mevlana tarafından gelen manevî işaretle Bursa’ya Mehmed Emin Kerkükî’ye emanet edilmiştir. Burada Mehmed Emin Efendi’den Nakşibendiyye,

<sup>531</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/205.

<sup>532</sup> Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, 139.

<sup>533</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/194.

Kadiriyye, Sühreverdiyye, Çiştîyye ve Şettâriyye gibi tarikatlardan teberrüken icâzetler almıştır.<sup>534</sup>

İstanbul'da Üsküdar'da Selimiye Camii yakınlarında bulunan Nakşî zâviyesi şeyhi olan Nimetullah Buhârî Efendi'nin vefat etmesi sebebiyle Sultan Mahmud Döneminde, Derviş Paşa ve Mustafa Paşaların teklifleriyle burada şeyhlik görevine başlamıştır. Şeyhlik yaptığı dönemde burada “Mesnevî” ve “Mektûbât-ı İmam Rabbanî” dersleri yapmıştır. Aynı zamanda burasını Edebî bir muhite dönüştürdüğü de bilinmektedir.<sup>535</sup>

Yaşadığı dönemde Hoca Neş'et Efendi, Vahyî Efendi ve Selim Efendi gibi zâtlarla dostluklar kuran Ali Behcet Efendi'nin bir Divançesi bulunmaktadır. Bununla birlikte şiirlerinde Behcet'i tahallus etmiştir. Bilinen diğer eserleri tasavvufla ilgilidir. Bu eserler ise “*Risâle-i Ubeydiyye-i Nakşibendiyye*”, “*Behcetü's-Sülûk*”, “*Hadîkatü'l-Abdâl*”, “*Tercüme-i Hâl-i Ricâl-i Çiştî*”, “*Risâle-i Hâliyye vü Ruhâniyye*” ve “*Vâridât-ı Kalbiyye*”<sup>536</sup>dir.

Ali Behcet Efendi 1328 yılında (m. 1823) vefat etmiştir. Kabri şeylik yaptığı Selimiye Dergâhı'nın hazîresindedir.<sup>537</sup> Ömer Faruk Yiğiterol tarafından hazırlanan “Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Gelenek” adlı doktora çalışmasında Nakşî şairler içinde değerlendirilmiştir.<sup>538</sup>

### 1.69. Müştâk (ö. 1247/1832)

Bitlis'te 1172 (m. 1758-1759) senesinde dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Muhammed Mustafa'dır. Babası İbrahim Efendi'dir.<sup>539</sup> Annesi tarafından soyu Abdü'l-Kâdir Geylânî

<sup>534</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/194.

<sup>535</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/195.

<sup>536</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/196.

<sup>537</sup> Mehmet Naîl Tuman, *Tuhfe-i Nâilî: Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, thk. Mustafa Tatçı - Cemâl Kurnaz (Ankara: Bizim büro, 2001), 1/109.

<sup>538</sup> Yiğiterol, *Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Gelenek*, 103.

<sup>539</sup> Hüseyin Vassaf hem Sefîne'de hem Müştâk-ı Bitlisî adlı eserinde babasının Seyyid Süleyman Efendi olduğunu söylese de bu bilgi daha sonra düzeltilmiş ve babasının İbrahim Efendi olduğu ortaya konulmuştur. Seyyid Süleyman Efendi ise dedesidir. Bknz;Edibali Karabıyık, *Türk Şiirinde Kâdirî Gelenek* (İstanbul: Erkam Akademi, 2024), 84.

hazretlerine dayanmaktadır. İlk eğitimini dedesi Seyyid Süleyman Efendi'den alan Mustafa Efendi daha sonra amcası Hacı Mahmud Hoca'dan da dersler almıştır.

Seyr u sülûkuna amcası Hacı Hasan Şirvânî'den başlamış ve onunla tamamlamıştır. Bunun ardında almış olduğu hilafet ve Abdü'l-Kâdir Geylanî hazretlerinin manevi işaretleriyle Bağdat'a gitmiştir. Bağdat'ta geçirdiği süre zarfında nakîbü'l eşrâf'tan icazetler almış kendisine 40 kadar derviş verilerek onlarla ilgilenmesi istenmiştir.<sup>540</sup>

Hayatı boyunca pek çok şehir görmüş olan Mustafa Efendi, Bağdat'tan ayrılarak Hindistan'da bulunan Serendip'e gitmiş ardından Hac vazifesini yapmak için Hicaz'a gitmiş, haccettikten sonra İstanbul'a gelmiş burada çok uzun kalmayıp Trabzon'a geçmiş ve Sadrazam Yusuf Paşa'nın ordusuna katılarak Mısır'a gitmiştir. Mısır seferine çıktığı esnada Şam ve Kudüs şehirlerine de uğradığı bilinmektedir.<sup>541</sup>

1203 (m.1789) yılında İstanbul'a gelmiş ve burada kendisine Eyüp'te bulunan Şeyh Selâmî Efendi dergâhı meşihati tevcih kılınmıştır.<sup>542</sup> Bu görevi ifa ederken Hoca Neşet Efendi ile tanışmış ve ondan Hadis ve Mesnevî dersleri almıştır. Bu birlikteliği ve derslerden aldığı neşeyi şu sözlerle ifade etmiştir: “*Hz. Neşet gibi üstada hemdem olmuşum*” Mustafa Efendi'ye “Müştâk” mahlası ise yine Hoca Neşet tarafından verilmiştir. Bundan sonra kendisine “Müştâk Baba” denilmiştir.<sup>543</sup>

Konya'ya ziyaretleri sırasında Hz. Mevlâna âsitânesinde Mesnevî sohbeti vermiştir. Bu husustaki yetkinliğinden ve maharetinden çok etkilenen Çelebi Efendi tarafından kendisine Mesnevîhânlık destarı sarılmıştır.<sup>544</sup>

---

<sup>540</sup> Karabıyık, *Türk Şiirinde Kâdirî Gelenek*, 84-85.

<sup>541</sup> Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 2016, 1/232; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, thk. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), 1/157-160; Karabıyık, *Türk Şiirinde Kâdirî Gelenek*, 85.

<sup>542</sup> Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 1/444.

<sup>543</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/159.

<sup>544</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/159.

1247 (m. 1832) yılından İstanbul'dan Muş'a gelmiştir. Burada Hüseyin Vassaf'ın aktardığına göre Yezîdîler tarafından boğularak şehit edilmiştir. Kabri de Muş'ta bulunmaktadır. Vefatına Hüseyin Vassaf tarafından “*Zevk-i tâm tarih-i rihlet-dârıdır Müştâkımın / Ahkârı Vassâf-ı nisbet-dârıdır Müştâkımın*” şeklinde tarih düşürülmüştür.<sup>545</sup>

Hattat ve Mûsikîşinâs bir kimse olan Müştâk Baba'nın mürettep bir divanı bulunmaktadır. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri mahir bir şekilde kullanmasının yanı sıra sadece aruz veznini kullanmıştır. “*Âsâr-ı Müştâk Esrâr-ı Uşşâk*”, “*Bahar-nâme*” ve “*Mektûbât-ı Müştâk*” bilinen diğer eserleridir.<sup>546</sup>

Bağlı olduğu Kâdirî tarikatı içinde Müştâkiyye kolunun da kurucusu olan Müştâk Baba, halife olarak tayin ettiği kimseler; İbrahim Edhem Efendi, Sadullah Efendi, Erzurumlu İbrahim Edhem Efendi, Musullu Baba Efendi, Muhammed Celal Paşa, Ahmed Cemal Paşa'dır.<sup>547</sup>

### Örnek Şiir:

*“Cihânda sa'y u hevesle olur hüner âsan*

*Velî bulunmaz o sâhilde gevher-i irfân*

*Eğer hazîne-i irfânı bulmak istersen*

*Tılsımı ejder-i nefis-i helâkdır ey cân*

*Eğer sorarsan o ejder nice olur makhûr*

*Budur ilâcı ulaş bir mürebbî şeyhe hemân*

<sup>545</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/163.

<sup>546</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/162.

<sup>547</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/162.

*Füsûn ile içire sana şerbet-i esmâ*

*Umâr olur kafes-i tende mürğ-i hoş elhân*

*Nefesle vâsıl olursun o genc-i mânâya*

*Eder cemâline Müştâk Hazret-i cânân*”<sup>548</sup>

### **1.70. Sıdkî (ö.1253/ 1837)**

Asıl ismi Süleyman’dır. 1211 (m.1796) yılında Sütlüce’de dünyaya gelmiştir. Babası Sadiyye tarikatı şeyhlerinden Hasîri-zâde dergâhı şeyhi Mustafa İzzî Efendi’dir. Annesi Saliha Hatun’dur. Süleyman Sıdkî Efendi, yaşadığı çevrede “Şeyh Sülün” namıyla bilinmektedir.<sup>549</sup>

Henüz ilim hayatını bitirmeden babasının kaybetmesinin ardından dergâhta şeyhliğe tayin olmuştur. Mehmed Murad Efendi’den mesnevî okuyarak mesnevî icâzeti almış ve aynı zamanda ondan Nakşibendiyye tarikatında hilafet almıştır. Mevlevî tarikatına da intisabı bulunmaktadır.<sup>550</sup>

Süleyman Sıdkî Efendi, şiirlerinde “Sıdkî” mahlasını kullanmıştır. Dîvançesi de bulunmaktadır. 1253 (m.1837) yılında vefat etmiştir. Dergâhın haziresinde babasının yanına defnedilmiştir.<sup>551</sup>

### **Örnek Şiir:**

*“Harîm-i vasluna ağyâre yol buldurmadan geç git*

*Sunup uşşâka zehr-i âb- sitem öldürmeden geç git*

<sup>548</sup> Mehmed Kemal Gündoğdu, *Müşâk Baba: Dîvân* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997), 229.

<sup>549</sup> İbnü’l - Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî’ş- Şuarâ*, thk. Özgül (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999), 4/2163.

<sup>550</sup> Yiğiterol, “Anadolu’daki Nakşî Şairlerin Meşnevî’ye İlgisi”, 236.

<sup>551</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî’ş- Şuarâ*, 1999, 4/2163.

*Sakın bâd-ı hazâni âh-ı serdim itmesün tesîr*

*Efendim verdi zibâ-yı rûhun soldurmadan geç git*

*Düşüp dâm-ı sivâyeye kalma bâl aç seyr-i lâhûte*

*Gözetle murg-ı rûhun şehperin yoldurmadan geç git*

*Şerâb-ı bezm-i bâkîden gönül sermest ü şeydâ ol*

*Bu sabâhâne-i gamdan sebû doldurmadan geç git*

*Hezâr-ı nağme senc-i gülsitân-ı aşkı ey Sıdkî*

*Nevâ-yı sûznâki âhuna güldürmeden geç git”<sup>552</sup>*

### **1.71. Mehmed Murad Efendi (ö.1264/1847)**

Asıl ismi Mehmed Murad'tır. İstanbul'da 1203 tarihinde (m.1788) dünyaya gelmiştir. Babası Murad Molla dergâhı şeyhi Hacı Abdülhalim Efendi'dir. İlk eğitimini tamamlamasının ardından babasına intisap etmiştir. Babasının vefat etmesinin ardından buradaki dergâhta şeyhlik vazifesini yürütmeye başlamıştır.<sup>553</sup>

Güzel ve etkili konuşma becerisi olduğundan dolayı yaşadığı dönemde Sultan Ahmed Camii kürsüsünde vaiz olarak görev yapmıştır. Farsça'da yed-i Tûlâ sahibi olmasından kaynaklı olarak Pend-i Attar ve Mesnevî-i Şerif dersleri vermiştir. Kendisi de mesnevî derslerini Süleyman Vahyî Efendi'den almıştır. Bununla birlikte dergahının yanına

<sup>552</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 4/2164.

<sup>553</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/257.

sadece mesnevî okunması için Dâru'l-Mesnevî'yi inşâ ettirmiştir.<sup>554</sup> Bu Dâru'l-Mesnevî Sultan Abdülmecid'in katıldığı bir törenle 1845 yılında açılmıştır.<sup>555</sup> Bu törende içlerinde Ahmet Cevdet Paşa'nın da bulunduğu pek çok kimseye “*Mesnevîhânlık*” icazeti verilmiştir. Mehmed Murad *Vekâyi-nâme* adlı eserinde buranın açılışını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.<sup>556</sup>

Şiirlerinde Murad mahlasını kullanan Mehmed Murad Efendi, Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerin bulunduğu bir dîvana sahiptir. *Vekâyi-nâme* ve divanından başka diğer eserleri şunlardır: “*Hulâsatu’ş-Şürûh, Kavâid-i Fârisiyye, Mâ-Hazar, Mektûbât, Mesmûât, Muînü’l-Vâizîn, Risâletü’s-Sekaleyn, Şerh-i Kasîde-i Şevket Buhârî, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî, El-Müsemmâ Bi-Müzîlü’l-Hafâ ve Tercüme-i Mefâtîhu’d-Dürriyye*” 1264 tarihinde (m.1847) vefat etmiştir. Kabri Dâru'l-Mesnevî'nin hazîresindedir.<sup>557</sup>

### Örnek Şiir:

*“Nâil-i feyz-i Hudâdır Hazret-i Mollâ-yı Rûm*

*Vâsıl-ı firkatdır Hazret-i Mollâ-yı Rûm*

*‘Ârif-i hâl-i bekâdır Hazret-i Mollâ-yı Rûm*

*Nur-ı çeşm-i evliyâdır Hazret-i Mollâ-yı Rûm*

*Matla’-i nûr-ı Hüdüdür Hazret-i Mollâ-yı Rûm*

*Nutfe dinmek sezâdır me’ciz u sihr-i helâl*

*Çiğnenür sükker gibi gelmez dimağa hiç melâl*

<sup>554</sup> Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü’l-Eşâr)*, 1/442.

<sup>555</sup> Sinan Nizam, “Kemal Ahmed Dede”, Ek-2/188-189.

<sup>556</sup> M. Hüdei Şentürk, “Şeyh Murad-ı Nakşibendî ve Vekâyi-nâmesi”, *İstanbul Araştırmaları* 1/1 (1997), 17-62.

<sup>557</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/257.

*İşte dîvân-ı şerîfi bak değil mi böyle hâl*

*Mesmevîsi kâle sığmaz râhın o başka makal*

*Mazharu Vahy-ı Hüdâdır Hazret-i Mollâ-yı Rûm*

*Gerçi mücrimdir efendim bu Murâd-ı nâ- murâd*

*Âşık-ı efkenden olmuşdur seni eyler murâd*

*Hidmet eyler hem kitâbına bu abd-i nâ- reşâd*

*Okudur hem şerh ider haddince ey sâhib-sedâd*

*Çünkü dindi bir 'atâdır Hazret-i Mollâ-yı Rûm''<sup>558</sup>*

#### **1.72. Hasiri-zâde Şeyh Mehmed Elif Efendi (1266/ 1850)**

Elif Efendi, Sütlüce Sâdiyye Dergâhı şeyhi Ahmet Muhtar Efendi'nin oğlu olarak 1266 (m.1850) yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Tasavvufi bir muhitte yetişen Elif Efendi dönemin meşhur hocalarından çeşitli dersler ve icazetler almıştır. Hocaları içerisinde Mesnevîhân Hoca Hüsameddin Efendi, Bayezid ders-i âmmlarından Ahmed Nüzhet Efendi, Hâdimizâde Ahmed Hulûsi Efendi ve Osman Salâhaddin Dede Efendi gibi kimseler bulunmaktadır.<sup>559</sup>

Hasirizâde ailesi Sa'diyye tarikatına mensup bir aile olarak tanınmaktadır. Bununla birlikte Elif Efendi Mevleviyye, Şâzeliyye ve Sa'diyye gibi tarikatlardan icazetler ve halifelikler almıştır.<sup>560</sup>

---

<sup>558</sup> Erol Çamyar, *Nakşibendî Mehmed Murad Dîvânı* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 237-240.

<sup>559</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî's- Şuarâ*, 1999, 2/440; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/446; Kaya, *Tekke Kapısı*, 251-252.

<sup>560</sup> Hüseyin Kurt, *Hasirizâde Mehmed Elif Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2003), 86.

Elif Efendi'nin babası Ahmed Muhtar Efendi 1297 (m. 1880) yılında hacca gitmeye karar vermiş, Hacca giderken oğlu Elif Efendi'yi dergâhın şeyhliğine vekil tayin etmiştir. Hac vazifesinden döndükten sonra da inzivaya çekilmiş ve Elif Efendi asaleten dergâhta şeyhlik görevine devam etmiştir.<sup>561</sup>

Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Salahaddin Dede'den mesnevî dersleri alan Elif Efendi, Mevlevî tarikatından ve Mesnevî'den 1303 (m.1885-1886) yılında icâzet almıştır. Mesnevî icâzeti almasının ardından dergâhta Mesnevî, Şemâil-i Şerîf, Meşârik ve Kütüb-i Sâire gibi dersler vermiştir. Bu derslerin neticesinde oğullarına ve bazı talebelerine icâzet de vermiştir. Son Asır Türk Şairleri adlı eserde verilen bilgiye göre 1325 (1907-1908) yılında Meclis-i Meşâyih riyasetine atanmasının ardından hemen hemen bütün derslerine ara vermesine karşın Mesnevî sohbetlerine devam etmiştir.<sup>562</sup>

Elif Efendi 28 Cemâziyelâhir 1345 (m. 3 Ocak 1927) yılında vefat etmiştir. Sütlücedeki Sâdiyye dergâhının haziresine defnedilmiştir.<sup>563</sup> Velûd bir şahsiyet olan Mehmed Elif Efendi şu ana kadar tespit edilebildiği kadarıyla 14 eser bırakmıştır. Bu eserler “1. Tenşitü'l-muhibbîn bi-menâkıbi Hâce Hüsâmeddîn<sup>564</sup>, 2. el-Kelimâtü'l-mücmele fi şerhi't-Tuhfeti'l-mürsele, 3. Muhtârü'l-enbâ fi'l-hurûf ve 'z-zurûf ve ba'zi'l-esmâ<sup>565</sup>, 4. el-Mebde' 5. ed-Dürrü'l-menşûr fi (min) hizâneti esrâri'n-nûr, 6. Def'u'l-vecel bi-cünneti'l-ecel, 7. el-Bârikât 8. et-Tenbîh 9. en-Nehcü'l-ķavîm li-men erâde en yesteķîm, 10. Şemeratü'l-ħads fi ma'rifeti'n-nefs, 11. Tasrîhu'l-ümme bi-tavzîhi hükmi's-salât bi't-terceme, 12. İrşâdü'l-gâvîn bi-reddi nazariyeti Darwin, 13. Divan, 14. en-Nûrü'l-furķân fi şerhi lugati'l-Kur'ân<sup>566</sup>” şeklindedir.<sup>567</sup>

<sup>561</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş-Şuarâ*, 1999, 1/441.

<sup>562</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş-Şuarâ*, 1999, 1/441.

<sup>563</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş-Şuarâ*, 1999, 1/441.

<sup>564</sup> Yücer, “Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve ‘Tenşitü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin”.

<sup>565</sup> Elif Efendi Hasirizâde, *Muhtârü'l-Enbâ' Fi'l-Hurûf ve 'z-Zurûf ve Ba'zi'l-Esmâ Edatlar Kitabı*, thk. Ali Benli vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019).

<sup>566</sup> Elif Efendi Hasirizâde, *en-Nûrü'l-Furķân fi Şerhi Lugati'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015).

<sup>567</sup> Hür Mahmud Yücer, “Hoca Hüsâmeddin”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), EK-1/38.

Şiirlerinden örnek olması maksadıyla divanında Mevlânâ Celaleddin Rûmî ile ilgili yazmış olduğu kasidenin bir kısmı şu şekildedir:

...

Muhammed Şeyh Celâleddin-i Rûmî yani Mevlânâ

Azim tuğrası arzın her yerinde Monla Hünkârın

Kitâbı devlet-i tevhîd ü aşkın elde destûru

Bugün kânûn-ı adli milketinde Monla Hünkârın

Hakikat mesnevîdir hükümrân-ı sûret ü mana

Acib bir saltanat var sözlerinde Monla Hünkârın <sup>568</sup>

### **1.73. Hasan Hüsâmeddin Efendi (ö. 1280 /1864)**

Asıl ismi Hasan'dır. İstanbul'da 1184 (m.1770) senesinde dünyaya gelmiştir. Babası Dîvan-ı Hümâyun Dahiliyye Kalemi serhalifelerinden Seyyid Muhammed Fehim Efendi'dir. Hasan Hüsameddin Efendi, hafızlığını tamamlamasının ardından Kastamonulu Ömer Efendi'den Arapça, Konyalı Ali Efendi'den hadis usûlü, Ahıskalı Hoca Selim ve Esad Efendilerden tefsir dersleri almıştır. Ayrıca Eyüp Hatuniye Tekkesi şeyhi Hoca Selim Efendi'den bazı aklî ilimler tahsil etmiştir. Hadis alanındaki ilmî yeterliliğini, Sahîh-i Buhârî icâzeti alarak belgelemiştir. Ardından Bursa'ya giderek Nakşibendiyye tarikatına mensup olan ve Emîniyye Dergâhı'nın postnişini Mehmed Emin Kerkükî'ye intisap etmiştir. Burada seyr ü sülûkunu tamamlamış ve dergâhta

---

<sup>568</sup> Elif Eraslan, *Hasirizâde Mehmed Elif Efendi, Edebî Kişiliği ve Divan'ı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 103-104.

imamlık görevini üstlenmiştir. Aynı zamanda Hüsâmeddin lakabı şeyhi Mehmed Emin Kerkükî tarafından kendisine verilmiştir.<sup>569</sup>

1228 (m.1813) yılında şeyhinin vefatının ardından İstanbul'a dönmüş; burada Hoca Selim Efendi'den Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî dersleri almaya devam etmiştir. Selim Efendi'nin vefatını müteakip, Merkez Efendi Tekkesi'nde Mesnevî'nin ilk iki cildini okutmuş; 1824'te Şeyh Mesud Efendi'nin vefatı üzerine Sünbülî Âsitânesi'nde bu geleneği sürdürmüştür. 1831 yılında ilk Mesnevî hatmini tamamlamış ve bunun duası Murad Molla Dergâhı'nın şeyhi Murad Nakşibendî tarafından icra edilmiştir. Aynı yıl hac farızasını yerine getirmiş, dönüşünde Hacı Evhad Tekkesi'nde uzlete çekilmiştir.<sup>570</sup>

Üftâde Hazretleri gibi Hasan Hüsameddin Efendi de Mesnevî takrîri yapmaya Hz. Mevlânâ'dan aldığı manevî bir işaretle başlamıştır. Bu durum Elif Efendi'nin Hoca Hasan Hüsâmeddin Efendi'nin menâkıbını yazdığı "*Tenşîtü'l Muhibbîn be-menâkıbı Hâce Hüsâmeddîn*" adlı risalesinde şu şekilde aktarılmaktadır: "... sâhib-i kitâb-ı Mesnevî ve serîr-ârâyı cihân-ı mânevî Hazret-i Hüdâvendigâr (k.s.) taraf-ı âlilerinden Mesnevî Şerif okutmaları emir ve o bâbda izin ve icâzet buyurulması..."<sup>571</sup>

Bu dönemde haftalık ders halkaları düzenlemiş; cuma namazlarından önce Mesnevî, pazartesi ikindi vakitlerinde Beyzâvî tefsiri, salı geceleri Sahîh-i Buhârî, haftanın diğer günlerinde ise Mesâbîh, Şir'atü'l-İslâm ve Delâ'ilü'l-hayrât gibi eserleri tedris etmiştir. Sahîh-i Buhârî'yi iki defa hatmetmesinin ardından, Süyûtî'nin el-Câmi'u's-sagîr adlı eserini ders halkalarına dahil etmiştir. 1849 yılında ikinci Mesnevî hatmini, aynı yıl içerisinde Beyzâvî tefsiri ve Mesâbîh hatimlerini de tamamlamıştır.<sup>572</sup>

1850 yılında, Sultan Abdülmecid'in dergâhta yapılan ders halkalarına katılma isteği üzerine, padişahın bilgisi dışında Hacı Evhad Tekkesi'ne özel bir mahfel yaptırılmış; bu durumu uygun görmeyen Hüsâmeddin Efendi, derslerine Eyüp'teki Hatuniye

<sup>569</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/205-206.

<sup>570</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/206.

<sup>571</sup> Yücer, "Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve 'Tenşîtü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin'", 229.

<sup>572</sup> Yücer, "Hoca Hüsâmeddin", EK-1/560.

Tekkesi'nde devam etmiştir. Mehmed Âkif Ersoy, “Hoca Hüsâm” başlıklı şiirinde, onun sultana mesafeli duruşunu, dünyevî iktidara yaklaşmayı mânevî açıdan tehlikeli bulmasıyla açıklamıştır.<sup>573</sup>

Hüsâm Efendi'nin Mesnevî takrîrine çok ehemmiyet gösteren bir kimse olduğunu bilinmektedir. Elif Efendi menâkıbında bir hafta bile sohbetlere ara vermediğinin altını çizmiştir. Mesnevî takriri esnasında yakında müridlerinden olan Derviş Mehmed'e birden: “*Derviş Mehmed bilirim anlamazsın lakin böyle cemâd gibi durma! Nutkum tutuluyor, herif anlamıyorsan hiç olmazsa başını salla.*” dediği aktarılmaktadır.<sup>574</sup> Bu anekdot Mesnevîhân'ın sohbet esnasında dinleyenlerin nabzını tuttuğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte şerhin mahiyetini, gidişatını, anlamın katmanlarını sadece Mesnevîhân'ın değil aynı zamanda sohbet içinde bulunanların da belirlediğini göstermektedir. Öyle ki Mesnevî takriri yapmak sadece anlama odaklanarak konuşmak değil aynı zamanda dinleyicinin durumuna dikkat ederek açıklama yapmayı gerektirir. Bu gibi durumlar tezin diğer bölümlerinde de tartışılmıştır.

1854 yılında görme yetisini yitirmesine rağmen eğitim faaliyetlerini sürdüren Hüsâmeddin Efendi, üçüncü Mesnevî hatmini tamamladıktan kısa bir süre sonra vefat etmiştir. 1280 yılında (m. 10 Mart 1864), Ramazan Bayramı'nın birinci günü Eyüp Sultan Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Hatuniye Tekkesi hazîresine defnedilmiştir. Sultan Abdülaziz tarafından kabri mermerle kaplatılmış ve demir şebekeyle çevrelenmiştir.<sup>575</sup>

Mesnevîhân-ı Şehîr olarak bilinen Hoca Hasan Hüsâmeddin Efendi'nin Mesnevî sohbetlerine pek çok kimse katılmıştır. Sultan Abdülaziz'in yanı sıra Sütlüce Dergâhı şeyhi Hasirizâde Elif Efendi, Mustafa Vahyî Efendi ve Aşçı Dede gibi kimseler Mesnevî takrîrine katılanlar arasındadır. Bunların yanı sıra Hasan Hüsâmeddin Efendi, Mesnevî'nin ilk cildine Molla Câmi tarzında bir şerh ve Buhârî'nin 15 cüzü üzerine bir Arapça bir şerh kaleme almıştır. Bu şerhlerin haricinde Tirmizî'nin “*eş-Şemâ'ilü'n-*

---

<sup>573</sup> Yücer, “Hoca Hüsâmeddin”, EK-1/560.

<sup>574</sup> Yücer, “Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve ‘Tenşîtü'l-Muhîbbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin’”, 236.

<sup>575</sup> Yücer, “Hoca Hüsâmeddin”, EK-1/560.

*nebeviyye'sinin*" Türkçe tercümesi mahiyetinde "*Kitâb-ı Şerh-i Şemâil*" başlıklı eseri kaleme almıştır.<sup>576</sup>

Telifâta çok önem vermediği bilinmesine karşın ikisi şerh biri tercüme mahiyetinde toplam üç eser bırakan Hoca Hasan Hüsameddin Efendi'nin bilindiği kadarıyla şairliği bulunmamaktadır. Teze konu edilmesinin sebebi ise dönemin önemli ilim ve devlet adamları tarafından en meşhur Mesnevîhân'ı olarak kabul edilmesi sebebiyledir.

#### 1.74. Ahmet Reşit Efendi (ö.1282/1866)

İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası, Mehmed Paşa Medresesi müderrislerinden Nevşehirli Süleyman Efendi'dir. Âlim ve müderris bir babanın oğlu olarak iyi bir eğitim almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra Müderrislik ve Kadılık yapmıştır. Beytü'l Mâl Kassamlığı görevinde bulunmuş, daha sonra İstanbul payesine tevcih olmuş ve Evkâf-ı Hümâyun müfettişliği yapmıştır.<sup>577</sup>

Nakşibendiyye tarikatına müntesiptir. Hoca Hüsam Efendi'nin mesnevî sohbetlerinin tamamına katılmış ve kendisinden Mesnevîhânlık icazeti de almıştır.<sup>578</sup>

Şiirlerinde Reşîd mahlasını kullanmış bir şairdir. Bununla birlikte "*Keşkül-i Sâfiyye Ale'l-Vâridatü'l- Vâfiyye*" adlı bir eseri bulunmaktadır. Bu eser Şeyh Sadüddin Cîbâvî hazretlerinin Arapça bir kasidesinin Türkçe şerhidir. Aynı zamanda "*Füyûzâtü'l-Hubbiye Ale's-Salâvâtu'l- Müşeyşiyye*" adında tasavvufa dair bir risalesi bulunmaktadır. Ahmet Reşit Efendi 1282 yılında (m.1865-66) vefat etmiştir.<sup>579</sup>

Örnek Şiir:

*"Tarîk-i cezbedir bunda irer tiz menzile sâlik*

<sup>576</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/207.

<sup>577</sup> Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 1/186.

<sup>578</sup> Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 1/187.

<sup>579</sup> Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 2016, 2/333; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "REŞİD, Ahmed Reşid Efendi, Akşehirli" (Erişim 25 Kasım 2024).

*Ki bunda sâlikin seyri tarîk-i ihtifâdandır*

*Devâm zikr ile saht oldu Nakşibendiler kârı*

*Anunçün bunların feyzi hemân kalbe cilâdandır*

*Tarîk-i Nakşbendinin cilası âsândurur sanma*

*Bu yolda cân fedâ itmek şurût-ı ibtidâdandır*

*Reşidâ gel hazer kıl dil uzatma Nakşbend'e sen*

*Yakin bil kim onlara ta'n idenler eşkiyâdandır”<sup>580</sup>*

### **1.75. Mehmed Vehbî Efendi (ö. 1302/1885)**

1253 yılında (m.1837) Yenişehir Fener'de dünyaya gelmiştir. Babası Sa'diyye tarîkatı meşâyihinden Hafız Muhyiddin Şevki Efendi'dir. Henüz bir yaşındayken annesini dokuz yaşındayken de babasını kaybetmiştir. Babasının vefat etmesinin ardında Dergâhın meşîhati kendisine kalmış ve ona Şeyh Halim Efendi vekalet etmiştir.<sup>581</sup>

İlk derslerini tamamlamasının ardından Hoca Mahmud Efendi'nin derslerine devam ederek icâzet almıştır. Bu süreçte çeşitli hocaların dersine devam etmiş ve Mesnevî okumuştur.<sup>582</sup>

Hac vazîfesini yerine getirmek için Hicâz'a gitmiş dönüşte ise Halep, Şam, Bağdat, Kudüs ve Kerbelâ gibi şehirlere uğramıştır. Akabinde İstanbul'a gelmiş ve burada

<sup>580</sup> Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 1/186.

<sup>581</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/466-467; İbnü'l - Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî'ş- Şuarâ*, thk. Özgül (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999), 5/2442.

<sup>582</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî'ş- Şuarâ*, 1999, 5/2442.

Abdü's-Selâm Dergâhı Şeyhi Koğacı-zâde Gâlib Efendi'den Sa'diyye tarikatı icazeti almıştır.<sup>583</sup>

İstanbul'da Gâlib Efendi'den Sa'diyye tarikatı icazeti almasının ardından Yenişehir Fener'e geri dönmüş ve babasından kalan dergâha dört oda ekleyerek bir medrese ihdas etmiştir. Burada talebelerine Arapça, Farsça, Tarih ve Coğrafya gibi dersler vermiştir.

1288 (m. 1871) yılında Şeyhülislam Sahib Molla Bey ile İstanbul'a gelmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in dikkatini celb etmiş ve iltifatlarına mazhar olmuştur. Bu dönemde Şehzâde Reşâd'a Farsça öğretmenliği yapmıştır. Ancak Şehzâde Reşâd ile yakınlığı Sultan II. Abdülhamid'e doğru gelmediği için kendisine İzmir pâyesi verilmiş ve tekrar Yenişehir'e gönderilmiştir.<sup>584</sup>

Çeşitli sebeplerle Yenişehir'den de ayrılan Mehmed Vehbî Efendi, İzmir'e gelmiş ve burada çeşitli camilerde Mesnevî sohbetleri yapmıştır. Daha sonra ikamet ettiği Bursa ve Manisa gibi şehirlerde de Mesnevî sohbetleri yapmıştır. Hüseyin Vassaf'ın, Sefîne'de bildirdiğine göre sadece mesnevî sohbetleri sayesinde bu üç ilde iki binden fazla mürid yetiştirmiştir.<sup>585</sup>

1302 (m. 1885) tarihinde İzmir'de vefat etmiştir. Kabri Seyyid Mükerrerüddin Dergâhı hazîresinde bulunmaktadır.<sup>586</sup>

Edebiyat tarihçisi olan Sadeddin Nüzhet Ergun'un anne tarafından dedesi olan Mehmed Vehbî Efendi, çok velûd bir şahsiyet olmasına karşın maalesef eserleri günümüze ulaşamamıştır. Bununla ilgili Nüzhet Ergun'un Mahmud Kemal İnal'a vermiş olduğu bilgiler şu şekildedir: “*Tasavvuf ve tarihe çok merakı vardı. Mesnevî-i şerif adeta hafızasında idi. Tarih ve Tasavvufa ait eserle kaleme aldıysa da hepsi zâyi olmuştur.*”<sup>587</sup>

<sup>583</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 5/2442.

<sup>584</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/467.

<sup>585</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/467.

<sup>586</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/467.

<sup>587</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 5/2442.

95 sayfadan mürekkep, matbu bir dîvânı olan Mehmed Vehbî Efendi, şiirlerinde de Vehbî'yi tahallus etmiştir.<sup>588</sup>

### Örnek Şiir:

*“Aşka ettim iktidâ aşk oldu nûr-eşşân bana  
Aşktır her dürlü derde eyliyen dermân bana*

*Dest-gâh-i aşktır şimdi mekarr u meskenim  
Ger cefâ ger lutf edersen ey felek yeksân bana*

*Mest-i câm-ı vuslatım idrâk ü aklım târümâr  
Dün gece ol şâh-ı hubân oldu çün mihmân bana*

*Câm aşkından o yârin cur'ayı nûş edeli  
Vehbiyâ tanzîm-i eş'âr oldu pek âsân bana”<sup>589</sup>*

### 1.76. Osman Salâhaddin Dede (ö.1304/ 1887)

Yenikapı Mevlevîhanesi'nin 18. Şeyhidir. 1235 yılında (m.1820) dünyaya gelmiştir. Babası Abdülbâkî Nâsır Dede Yenikapı Mevlevîhanesi'nin şeyhlerindedir. Annesi ise Şerife Fatma Hanımdır. Babasını erken yaşlarda kaybeden Osman Salâhaddin Dede, annesiyle birlikte Beşiktaş'a taşınmış ve burada Bahariye Mevlevîhanesi şeyhi Abdülkadir Dede'nin himayesine girmiştir. Aynı zamanda Sıbyan mektebine de burada devam etmiştir.<sup>590</sup>

<sup>588</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “VEHBÎ, Hacı Şeyh Mehmed” (Erişim 04 Şubat 2025); İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 5/2442.

<sup>589</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 5/2443.

<sup>590</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/240.

Babasının yerine Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi olan Abdürrahim Künhî Dede'nin vefat etmesi üzerine, Mehmed Said Hemdem Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhanesi meşihatine atanmıştır. Ancak yaşı küçük olması hasebiyle yerine Mehmed Sadık Dede vekil olarak tayin edilmiştir. Hem Mehmed Sadık Dede hem de Abdülkadir Dede'nin himayelerinde kendini yetiştirmeye devam eden Osman Salâhaddin Dede başka hocalardan dersler ve icazetler de almıştır. Bu hocalar arasında Kürt Hâfız Abdurrahman Efendi, Hoca Mahmud Efendi, Kaldırımîzâde Şehrî Ahmed Efendi, Tunuslu Mustafa Efendi, Hoca Hüsâmeddin Efendi ve Abdürrahim Efendiler bulunmaktadır.<sup>591</sup>

Osman Salâhaddin Dede, Nakşî şeyhi olan Hoca Hüsameddin Efendi'nin Eyüp'teki Hatuniye Dergâhında yaptığı mesnevî derslerine de katılmıştır. Hüsameddin Hoca'nın kendisine özel olarak bir alaka gösterdiği bilinmektedir. Bununla birlikte burada düzenlenen bir tören neticesinde Mesnevîhânlık icazeti almıştır. Osman Salahaddin Dede'nin Mesnevî icâzeti Bâkî Baykara arşivinde bulunmaktadır.<sup>592</sup>

Hasirizâde Elif Efendi'nin "*Tenşîtü'l-Muhibbîn*" adlı eserinin zeyl kısmında aktardığına göre "*Perşembe günleri dergâhta Mesnevî-i Şerîf'i gayet latîf ve muhakkikâne takrir buyurdıkları gibi...*" Osman Salahaddin Dede, dergâhta Mesnevî derslerinin yanı sıra "*Füsûsu'l-Hikem*", "*ez-Zevrâ*" ve "*Lemeât*" gibi eserler okuttuğu da bilinmektedir.<sup>593</sup>

Osman Salâhaddin Dede, yaşadığı dönemde Osmanlı sarayı tarafından da itibar ve saygı görmüş bir kimsedir. Öyle ki Sultan II. Mahmud, soğuk kış günlerinde dahi şehzâdeleriyle kendisini ziyarete gelmiştir. Öte yandan Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmak için Mithat Paşa ile görüşmesine de ön ayak olduğu bilinmektedir. Devam eden süreçte II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle Osman Salâhaddin Dede'den sarayda Mesnevî dersleri yapmasını istemiştir. Bunun karşılığı olarak ayda 1000 kuruş kendisine maaş olarak bağlanmıştır. Ancak Osman Salâhaddin Dede'nin Tanzimatçı Paşalarla yakın ilişkisinden rahatsız olan II. Abdülhamid bu derslere son vermiştir. Bu durumdan

---

<sup>591</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 194; Azamat, "Üftâde", 42/378; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/241.

<sup>592</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 193-194.

<sup>593</sup> Yücer, "Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve 'Tenşîtü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin'", 241.

çok müteessir olan Osman Salâhaddin Dede, Yenikapı Mevlevîhanesinde uzlete çekilmiştir. Burada vefatına kadar yaklaşık 4 sene boyunca dergâhın haremlık bölümünden çıkmamıştır.<sup>594</sup>

“Risâle-i Vahdet-i Vücûd”, “el-Lisânü'l-Muhammediyye fimâ dâlle bihi'l-Îseviyye”, “Ahlâk-ı Mülûk” ve “Hâşiye-i Mesnevî” adında eserler kaleme almış olmasına rağmen Yenikapı Mevlevîhanesi'nde çıkan yangında maalesef hepsinin yandığı bilinmektedir.<sup>595</sup> Bununla birlikte Biyografik kaynaklarda Osman Salâhaddin Dede'nin şairliği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamasına karşın Nail Tuman'ın “Tuhfe-i Naili” adlı tezkiresinde ismi bulunmaktadır.<sup>596</sup> Aynı zamanda son zamanlarda yapılan çalışmalardan “Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü” adlı biyografik eserde de Osman Salâhaddin Dede'ye yer ayrılmıştır.<sup>597</sup>

Yaşadığı dönemde “Ebu'l-Kemâleyn” olarak bilinen Osman Salâhaddin Dede Efendi, 1304 yılında (m.1887) damadı Bahâriye Mevlevîhanesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede Efendi'nin yanındayken vefat etmiştir. Vefatına “*Geldi bir gülbang ile târih-i ârif gûşuma / Hû diyüp Osman Efendi vardı Mevlânâ'sına*” şeklinde tarih düşürülmüştür. Kabri Yenikapı Mevlevîhanesi'nin hazîresinde bulunmaktadır.<sup>598</sup>

### 1.77. Azmî Hüseyin Dede Efendi (ö. 1311/1892)

Asıl ismi Hüseyin'dir. Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. Babası Gelibolu Mevlevîhanesi şeyhlerinden Ali İzzet Dede Efendi'dir. Seyr ü sülûkunu da babasına intisap ederek tamamladığı düşünülmektedir. Babasının vefatının ardından kendisi henüz dokuz yaşındayken burada şeyhlik görevine başlamıştır. Sultan Mahmud ve Sultan Abdülmecîd padişahlık yaptıkları dönemde buraya ikişer defa uğramışlar ve kendisini ziyaret

---

<sup>594</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 195-196.

<sup>595</sup> Azamat, “Üftâde”, 42/379.

<sup>596</sup> Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî: Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, thk. Mustafa Tatçı-Cemâl Kurnaz (Ankara: Bizim büro, 2001), 2/185.

<sup>597</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “OSMAN SELÂHADDİN DEDE” (Erişim 10 Mart 2025).

<sup>598</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/240-241.

etmişlerdir. Ayrıca Mevlevîhane, Sultan Abdülmecid döneminde ciddi bir tadilatın geçmiştir.<sup>599</sup>

Kardeşiyle yaşadıkları bazı tatsız hadiselerden sonra buradan ayrılan Azmî Hüseyin Dede, hac farîzasını yerine getirmek için Mısır'a gitmiş burada Hidiv İsmail Paşa tarafından güzel bir şekilde ağırlanmıştır. Hac görevini yerine getirdikten sonra tekrar Mısır'a dönmüş ve Kahire Mevlevîhanesi'nin şeyhi İbrahim Efendi'nin vefat etmesi üzerine Hidiv'in ricasıyla burada şeyhlik görevi yapmaya başlamıştır.<sup>600</sup>

Kahire Mevlevîhanesi'nde 24 yıl kadar şeyhlik vazifesini yürütmüştür. Vefat edeceği yıl bir rahatsızlık yaşamış ve hava değişimi için Rodos'a gitmiştir. Burada da kısa bir süre kalmış, hemen ardından kızının ve damadının yanına Beyrut'a gitmiştir. 1311 (m.1892) yılında burada vefat etmiştir.<sup>601</sup>

Şair ve musikişinas bir kimse olduğu bilinen Azmî Dede Efendi geriye tespit edilebildiği kadarıyla 16 eser bırakmıştır. Bu eserlerden Divan'ı da başta olmak üzere bir kısmı hala tespit edilememiştir. Bilinen eserleri; *Temyüzü'l Emreyn*, *Temdidü'l-Hayat*, *Risâle-i Tatbik*, *İşrâbü'l-Merâm*, *Mir'atü'l-Hakâyık*, *Lâzim'ül Beyân*, *Miftâhü'l-Kulüb*, *Nuhbetü'l-Adâb*, *Beyânü'l-Mekâsıd*, *Mizânü'l-Edyân*, *Tatbîk*, *Mühimmü'l Beyân*, *Te'vilât-ı Mühimme*, *Dâfiu'n-Nifâk*, *Râfiu'n-Şikâk* ve *Dîvân'dır*. Elde kalan şiirlerinden ve tezkire müelliflerinin yorumlarından anlaşıldığı üzere başarılı bir şair olduğu bilinmektedir. Şiirlerinde Azmî mahlasını kullanmıştır.<sup>602</sup>

Şeyh Hüseyin Azmî Dede Efendi'nin mesnevîhânlık yaptığı sadece Fatîm tezkiresinde şu şekilde geçmektedir: “*Fünûn-ı Fârisiyede bir mikdâr behresi olmak hasebiyle bazı dervîşâna ta'lim u tefhîm-i müşkilât-ı Mesnevî eylemekte bulunmuştur.*”<sup>603</sup> Azmî

<sup>599</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/271; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 2016, 1/134; Erişen Yazıcı, *Gelibolu Mevlevîhanesi ve Gelibolu'da Mevlevîlik*, 55.

<sup>600</sup> Ergün, *Türk Şairleri*, 1936, 1/640-644; Erişen Yazıcı, *Gelibolu Mevlevîhanesi ve Gelibolu'da Mevlevîlik*, 55-56.

<sup>601</sup> Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 2016, 1/142-143.

<sup>602</sup> Sâfi Arpağuş, “Hüseyin Azmî Dede ve Beyânü'l-Makâsıd Adlı Risâlesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/31 (2006), 71-72.

<sup>603</sup> Fatîm Davud, *Fatîm Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 1/354.

Dede'nin oğlu da Galata Mevlevîhanesi meşâyihından Ahmed Celaleddin Efendi'dir. Babası tarafından yetiştirildiği bilinen Ahmed Celaleddin Efendi'nin bir müddet Üsküdar Mevlevîhanesi'nde mesnevîhânlık yaptığı da bilinmektedir. Dolayısıyla sadece Fatin tezkiresinde verilen bilgi kısmen de olsa teyit edilebilmiştir. Diğer biyografik eserlerde Azmî Dede'nin mesnevîhânlığından bahsedilmemesinin sebebi ise çok yönlü bir kimse olmasından kaynaklı olabileceği düşünülebilir.

### Örnek Şiir:

*“Merâyâ-yı ayâma mün'akis ol mâh-rû amma*

*Uyûn-ı geç-nigâha bir şeb-i deycûr göstermiş*

*İdüp dest-i güdârı kâkül ü zülf-i siyeh rû-pûş*

*Misâl-i leşker-i kâfir acep tabur göstermiş*

*Nice âyîne-i âsârda manzûr-ı vecih üzre*

*Hudâ Abdülmecîd Hân'ı şeh-i mansûr göstermiş*

*O şeh kim hat keşîde eylemiştir safha-i hüsne*

*Yeniden hükm-i aşka Azmiyâ menşûr göstermiş”<sup>604</sup>*

### 1.78. Ahmet Cevdet Paşa (ö. 1313 / 1895)

Bulgaristan'ın Lofça kasabasında 1823 yılının 23-24 Mart tarihinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ahmed'dir. Cevdet mahlası şair Süleyman Fehîm Efendi tarafından verilmiştir. Eğitimine küçük yaşlarda dedesinin teşvikiyle Arapça öğrenerek başlamıştır. Kısa sürede ilmî kitapları okuyacak seviyeye ulaşmasıyla yine dedesi tarafından daha iyi bir eğitim görmesi için İstanbul'a gönderilmiş dönemin meşhur âlimlerinden olan Hâfız Seyyid Efendi, Doyranlı Mehmed Efendi, Vidinli Mustafa Efendi, Kara Halil Efendi ve Birgivi

<sup>604</sup> Fatîn Davud, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 1/353-354.

Hoca Şakir Efendi gibi şahsiyetlerden dersler almıştır. Derslerini devam ettirmesinin yanında ders vermek üzere icazetler de almıştır. İlmî ve edebî çevrelerden de uzak kalmayarak Çarşamba'da Murad Molla Tekkesinin Şeyhi Mehmed Murad Efendi'den Mesnevî okuyarak Farsçasını ilerletmiş ve Mesnevîhânlık icazeti almıştır. Süleyman Fehîm Efendi'nin Karagümrük'teki konağında Şevket-i Divanî ve Örf-i Şirazî divanlarını okumuş diğer taraftan dönemin yine tanınmış mutasavvıflarından Kuşadalı İbrahim Efendi'nin sohbetlerine katılmıştır.<sup>605</sup>

Eğitimini tamamladıktan sonra ilk devlet vazifesi 1844 senesinde Rumeli kazaskerliğine bağlı Premedi kazasında kadılık olmuştur. 1845 tarihinde Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın bir talimatını iletmek üzere Bükreş'te bulunan Keçecizâde Fuad Efendi'nin yanına gönderilmiştir. 10 Nisan 1849'da "Hareket-i Hâriç" rütbesi almıştır.<sup>606</sup>

1850' de Meclis-i Maarif-i Umumiye üyeliğine ve Darülmualimin Müdürlüğü'ne, 1851'de Encümeni Daniş (Bilim Meclisi) âzalığına atanmıştır. Encümen-i Daniş'te Tarih yazım işi kısımlara ayrılarak burada bulunan meclis üyelerine paylaştırılmış, 1188'den 1241 senesine kadar olan olayların/savaşların tahriri de Cevdet Paşa'ya tevdi edilmiş ve "Tarih-i Cevdet" yazılmıştır. Ahmed Cevdet Paşa birçok devlet görevinde bulunmuş, çeşitli vilayetlerde valilikler yapmış, ilmî birçok meseleyle bizatihi başında bulunduğu meclislerle uğraşmış ve Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan yeni bir anayasa arayışı çerçevesinde oluşturulan komisyona liderlik etmiş, 'Mecelle' nin yazımına önyak olmuştur. Tarih, Tezakir, Hukuk, Edebiyat gibi alanlarda oldukça önemli eserler telif etmiştir. Cevdet Paşa'nın eserlerinden bazıları şunlardır: Mecelle, Târîh-i Cevdet, Tezâkir, Ma'rûzât, Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ, Kırım ve Kafkas Tarihçesi, Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldûn, Belâgat-ı Osmâniyye, Kavâid-i Osmâniyye.<sup>607</sup>

## Örnek Gazel

<sup>605</sup> Yusuf Halaçoğlu - Mehmet Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/443.

<sup>606</sup> Halaçoğlu - Aydın, "Cevdet Paşa", 7/444.

<sup>607</sup> İbnülemin Mahmud Kemal İnal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1969), 1/236-237.

*“Eden vuslat deminde fikr-i hicrân ağlasın gülsün*

*Dökenler eşk-i şâdî böyle her ân ağlasın gülsün*

*Gelüp bezme yine bin naz ile ağuşa gelmezsün*

*Bu hâle sâkıyâ şem 'i şebistan ağlasın gülsün*

*Gül-i ömrün hazânı kesret üzre hande etmektir*

*Gülüp güller açıldıkca hezarân ağlasın gülsün*

*Hadenği gamzen ile cân vermek cânâ minnettir*

*Bu şirin merk ile ruhi şehâdân ağlasın gülsün*

*Peyâm-ı yâr elbet tazeler derd ü gâm-ı hicrî*

*Sabanın müjdesiyle pîri kiri Ken 'an ağlasın gülsün*

*Lehî cân tazeler bîmâr çeşmî cân alır Cevdet,*

*O şuha dil veren dilhestâ her an ağlasın gülsün.”<sup>608</sup>*

---

<sup>608</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 1, s. 240.

### 1.79. Cemâleddin Afgânî (ö. 1315/ 1897)

Yaşadığı dönemde İslam düşünce dünyasını etkileyen büyük bir âlim olarak tanınan Cemâleddin Afgânî 1254 (m.1838) yılında Afganistan'da doğmuştur.<sup>609</sup> Kendisine “Cemâleddin Han” da denilmektedir. Bunun sebebi ise Belh hükümdarı Sultan Burhâneddin Kılıç Han'ın soyundan gelmesidir.<sup>610</sup>

Çocukluk ve gençlik dönemlerini Kabil'de geçiren Afgânî'nin iyi bir eğitim aldığı bilinmektedir. Daha sonra İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde bulunmuştur. 1870 yılında Sultan Abdülaziz'in davetiyle İstanbul'a gelmiştir. Burada Murad Buhârî dergâhında Seyyid Süleyman Efendi ile muhabbetler gerçekleştirmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da Meclis-i Maarif azalığı görevinde bulunmuştur. Bu görevinin yanı sıra İstanbul'da pek çok ilmî meclise katılıp sohbetler yaptığı bilinmektedir. Aynı zamanda yine bu dönemde Fatih Camii'nde Mesnevî dersleri verdiği de bilinmektedir. Sultan II. Abdülhamid zamanında ilan edilen istibdat yönetiminden sıkılmasının ardından Jön Türkler ile yakın ilişkilerde bulunmuştur.<sup>611</sup>

Fatih Camiinde Mesnevî sohbetlerinden birine Hoca Yunus Vehbî Efendi de katılmış ve Mesnevî'nin bazı beyitlerinin yanlış şerh ettiğini tespit etmiştir. Bu durumu Şeyhülislam Akşehirli Hasan Fehmi Efendi vasıtasıyla Sultan'a arz etmiştir. Bu durum neticesinde Cemâleddin Afgânî İstanbul'dan Mısır'a sürgün edilmiştir.<sup>612</sup> Cemâleddin Afgânî'nin şair olmadığı halde bu çalışmaya konu edilmesinin sebebi ise Kültür tarihimizde Mesnevî'ye yanlış şerh yaptığı gerekçesiyle görevlerinden azledilerek sürgüne gönderilen tek kimse olması hasebiyledir.

19. yy. İslam düşünce dünyasında tesirler bırakan önemli şahsiyetlerden biri olan Cemâleddin Afgânî'nin “et-Talikat ala Serhi'd-Devvani li'l-Akaidi'l-Adudiyye, Risaletü'l-varidat fi sırrı't-tecelliyat, Tetimmetü'l-beyan, Hakikat-i Mezheb-i Neyceri

<sup>609</sup> Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, 29/456.

<sup>610</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/413.

<sup>611</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/411-412.

<sup>612</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/412.

ve Beyan-i Hal-i Neyceriyyan, el-Urvetü'l-vuska, Hatıratü Cemaliddin el-Efgani el-Huseyni” adlarında eserleri bulunmaktadır. Afgânî, 1892 yılında Sultan II. Abdülhamid’in davetiyle tekrar İstanbul’a dönmüş ve 1897 yılında yakalanmış olduğu rahatsızlıktan dolayı vefat etmiştir.<sup>613</sup>

### **1.80. Hatice Nakiyye Hanım (ö. 1316/1899)**

1262 (m. 1845-1846) yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Babası Osman Saib Efendi, annesi ise Şerife Sâmiye Hanım olduğu bilinmektedir. Kardeşleri Abdurrahim Besim bey ile şair Nebil Mehmed Bey’dir. Teyzesi de klasik Türk edebiyatının bayan şairlerinden Şeref Hanım olduğu bilinmektedir.<sup>614</sup>

İlk öğrenimini tamamlasın ardından Dârü’l-muallimâta (Kız öğretmen okulu) kaydoldu. Burayı tamamladıktan sonra Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede’ye intisap etti. Ondan Mesnevî icâzetnâmesi adlı. Böylelikle Hatice Nakiyye Hanım ilk şair bayan Mesnevîhân unvanına da sahip olduğu söylenebilir. Aynı zamanda dönemin meşhur alimlerinden Ali Paşa-zâde Ali Fuad Bey’den Farsça dersleri almıştır.<sup>615</sup>

1297 (m.1880) yılında Dârü’l-muallimâta Farsça öğretmeni olarak tayin olmuştur. Bununla birlikte kendisine müracaat edenlere de Farsça dersleri verdiği bilinmektedir. Dönemin Şehzâde ve Sultanlarının da yine kendisinden dersler aldığı bilinmektedir.<sup>616</sup>

Şiirlerinde Nakiyye mahlasını kullanmıştır. İbnü’l-Emin’in bildirdiğine göre bir divançesi bulunmaktadır. Aynı zamanda “*Lugat-ı Fârisiyye*” adında bir sözlüğü de bulunmaktadır. 1316 (m. 1899) yılında vefat eden Nakiyye Hanım Yenikapı

---

<sup>613</sup> Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, 29/464-465.

<sup>614</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 211.

<sup>615</sup> İbnü’l - Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî’ş- Şuarâ*, thk. Özgül (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999), 3/1503.

<sup>616</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî’ş- Şuarâ*, 1999, 3/1503.

Mevlevîhânesi'nde Çınaraltı mezarlığına teyzesi Şeref Hanım'ın yanına defnedilmiştir.<sup>617</sup>

### Örnek Şiir:

*“Mevlevîyiz şeref-i aşk iledir şöhretimiz*

*Dâim uşşâk-ı cefâkeşledir ünsiyyetimiz*

*Gerçi bir zerre-i nâcîz-i fenâyız ammâ*

*Pertev-i şemse takarrübledir ulviyyetimiz*

*Nice bir derd-i muhabbetle helâk olmıyalım*

*Yoğurulmuş yedi aşk ile bizim tıynetimiz*

*Gülü gördükçe güler gonçeye nâlân oluruz*

*Gülşen-i aşkda çün bülbüle ünsiyyetimiz*

*Nakiye hâk-i der-i pîri edindin me'vâ*

*O mahaldir çü bizim cennet-i bî-minnetimiz”<sup>618</sup>*

---

<sup>617</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 3/1504.

<sup>618</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 213.

### 1.81. Re'fet (ö.1321/1903)

Diyarbakır'da 1250 (m.1835) yılında dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah Tayyar Efendi'dir. Asıl adı ise İbrahim Re'fet'tir. İlim tahsili için Gaziantep, Urfa ve Halep gibi şehirlere gitmiş ve buralarda Hâfız-zâde Abdurrahman Efendi, Hafız Şaban Kâmî Efendi, Hafız Arab-zâde Muhammed Hasib Efendi, Hasırcı-zâde Hafız Muhammed Ağa ve Hisârî Saçlı Salih Efendi gibi hocalardan çeşitli dersler almıştır.<sup>619</sup>

Halep'te bulunduğu zaman, Hamdi Paşa'nın himayesine girmiş ve onunla birlikte İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da ilim tahsiline devam eden İbrahim Re'fet, Ankaravî Kara Hüseyin Efendi'den dersler almıştır. Buradan aldığı dersleri tamamlamasının ardından Bâb-ı Âlî'de Buhârî hocalığına tayin edilmiştir. Bununla birlikte Hamdi Paşa'nın İstanbul'daki konağında sohbetler yapmış ve üstelik Üsküdar Atik Ali Paşa Camiinde de Mesnevî, Hâfız Divanı ve Gülistan dersleri vermiştir.<sup>620</sup>

Mürettep bir divana sahip olup olmadığı hakkında kaynaklarda açıkça bilgi bulunmayan Re'fet Efendi'nin en meşhur eseri "*Tarz-ı Cedîd*" adıyla Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışında yazdığı mevlid türündeki eserdir. Bu manzumenin karşılığında Sultandan 20 bin kuruş atıyye almıştır. Onun bu mevlid manzumesiyle ilgili İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnal'ın şu cümleleri önemlidir: "*Mükerreren basılan mevlid manzumesi, kıymetli bir eser değildir. Zaten Süleyman Efendi merhumun asırlardan beri umumun makbulü olan eseri mübareki varken bu vadide manzume yazmak beyhûde bir gayrettir.*"<sup>621</sup>

Türkçe, Arapça, Farsça ve Kürtçe bilen İbrahim Re'fet Efendi 1321 (m. 1903) yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri, Karaca Ahmet mezarlığında bulunmaktadır.<sup>622</sup>

Örnek Şiir:

*"Cihât- rûy-ı yâri zülf-i fitne-perver almıştır*

<sup>619</sup> Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 444; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2001, 1/297.

<sup>620</sup> Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 444-445.

<sup>621</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 4/1382.

<sup>622</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 4/1383.

*Habeş sultânı gûyâ şark ilinden kişver almıştır*

*Sivâ hatt değil yüz gösteren izhâr-ı şevketle*

*Şehen-şâh-ı ruhu Sûdâniyân'dan asker almıştır*

*Bu benderden birer şey aldı herkes nice keyfince*

*Gözüm merdûmleri bak kâselerle gevher almıştır*

*Skender destine âyîne aldı Cem de câm aldı*

*Utaridveş benim tab'-ı bülendim defter almıştır*

*Ne aldı der ise ehl-i riyâ mey-hâneden Re'fet*

*De kim câm-ı mey elde yanına bir dilber almıştır*<sup>623</sup>

### **1.82. Hâlid Efendi (ö. 1322/1906)**

Hasan Hâlid Efendi, 1261 (m. 1845) yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Rufâî şeyhlerinden zabtiye yüzbaşısı Salih Ağa'dır. Asker bir aileden gelen Hasan Hâlid Efendi'nin eğitim hayatı hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, iyi bir eğitim aldığı düşünülmektedir.

1279 (m.1862-1863) yılında Ordu'da görev almıştır. 1320 (m.1906) yılında emekli oluncaya kadar bu görevinde devam etmiştir. Oğlu Ahmet Remzi Bey'in bildirmesine göre Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilen Hâlid Efendi, bir dönem Edirne Mevlevîhanesi Mesnevî-hanlığına atanmıştır. Kendisinin de mevlevî olduğu bilinen Hâlid Efendi 1324 yılında vefat etmiştir.<sup>624</sup>

<sup>623</sup> Ali Emîrî Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, 445.

<sup>624</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî's-Şuarâ*, 1999, 2/791.

Şiirlerinde “Halid” mahlasını kullanmıştır. Birkaç adet risalesi bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir: “*Bir Şehidin Ahvâli Hakkında Risâle, İmâm Kuşeyrî'nin Istilâhât-ı Sûfiyye'sinin Tercümesi, Mevlânâ Celâleddin ve Sadreddîn-i Konevî'nin Yüceliğine Dair Risale, Muallim Nâci'nin Bir Gazelinin İki Beytine Şerh, Sultan Veled'in Aşk'nâme'sinden Diğer Bazı Beyitlerin Şerhi ve Sultan Veled'in Aşk'nâmesi'nden 23 Beyit*”.<sup>625</sup>

### Örnek Şiir:

“Meydeki keyfiyeti teşviş-i idrâk eyleriz

Nâle-i neyle gönül mülkün tarab-nâk eyleriz

Neşve-yâb-ı câm-ı feyz-i Mevlevîyiz tâ-ebed

Nûş-ı meyle gûş-ı neyle raks-ı bî-bâk eyleriz”<sup>626</sup>

### 1.83. Abdurrezzâk İlmî Efendi (ö.1325/ 1906)

Erzurum'da 1258 tarihinde (m.1842) dünyaya gelmiştir. Babası Erzurum nakîbü'l-eşrâfi Şeyh Gedâyî-zâde Mehmed Efendi'dir. Seyyid'tir. İlmî Efendi, ilk eğitimini ağabeyi Muhammed Efendi'den ve babasından almıştır. Nakşîbendiyye meşâyihinden Trabzonlu Hakkı Efendi'ye intisap etmiş ve 23 sene boyunca kendisine hizmet etmiştir.<sup>627</sup>

Babasının vefat etmesinin ardından İbrahim Paşa medresesine devam ederek Solak-zâde Ahmed Tevfik Efendi'den icâzetler almıştır. Mesnevî'yi de kendisinden taallüm ettiğini düşünülmektedir. Daha sonra bu medresede muallimlik yapmaya da başlamıştır. Ramazan aylarında genellikle İstanbul'a giden İlmî Efendi bir defasında burada 6 yıl boyunca inzivaya çekilmiştir. Bu süre zarfında hem dergâhta hem Beyazıd Camii'nde Mesnevî sohbetleri yapmıştır.<sup>628</sup>

<sup>625</sup> Yiğiterol, *Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Gelenek*, 138.

<sup>626</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş-Şuarâ*, 1999, 2/792.

<sup>627</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş-Şuarâ*, 1999, 2/1023.

<sup>628</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/295.

1325 yılında (m.1906) Erzurum’da vefat eden Abdurrezzak İlmî Efendi’ye Hüseyin Vassaf, “Hz. İlmî Mesnevîhân ve andelîb-i Gülistân idi” diyerek kendisine duymuş olduğu hürmeti göstermiştir. Kabri Erzurum’da Ulu Camii’nin haziresinde bulunmaktadır.<sup>629</sup>

Şiirlerinde genellikle Aşk’tan bahsetmiş ve İlmî mahlasını kullanmıştır. Dîvânından başka ise “Manzûme-i Nufûs-ı Seb’a- Müsavât-ı Aded-i Hurûfat ve Risâle-i Harâm u Helâl”<sup>630</sup> adlı eserleri bulunmaktadır. Nakşî şairler zümresinde değerlendirilmiştir.<sup>631</sup>

### Örnek Şiir:

*“Cemâlu’llâh’a ol âşık hevâ ile sivâdan geç*

*Karışma fi’l-i Hakk’a ey gönül çün ü çerâdan geç*

*Bekâdan neş’e-dâr ol bâde-i tevhîd ile ey dil*

*Gönülден hâzır ol Hakk’a hemân mülk-i fenâdan geç*

*Libâs-ı fahri neyler câme-i aşk âşıkâ kâfi*

*Abâ-yı aşkı giy İlmî bütün dâr u devâdan geç”<sup>632</sup>*

### 1.84. Hüseyin Fahreddin Dede (ö. 1329 / 1911)

Beşiktaş Mevlevîhânesi’nin şeyhi Hasan Nazif Dede’nin oğlu olarak 1271 yılında (m.1854) dünyaya gelmiştir. Doğduğu esnada dergâhta Hüseyinî ayin icra edildiğinden dolayı kendisine Hüseyin adı verilmiştir. Beşiktaş Rüşdiye mektebinde ilk öğrenimin

<sup>629</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/297.

<sup>630</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü’ş- Şuarâ*, 1999, 2/1023.

<sup>631</sup> Yiğiterol, *Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Gelenek*, 139.

<sup>632</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 2/296.

tamamlayan Hüseyin Fahreddin Dede, Hindli İskender Efendi'den Farsça ve Fransızca öğrenmiştir. Ayrıca Osman Selahaddin Dede'den ise Arapça öğrenmiştir. Mesnevî'de ise Sami Paşa'dan icâzet almıştır.<sup>633</sup>

Tasavvuf yolculuğunda ilk icazetini babasından almıştır. Babası henüz 7-8 yaşlarındayken vefat edince dergâhın meşihatine tayin olmuştur. Ardından Kemaleddin Çelebi ve Azmî Dede Efendi'den tekrar icâzet almıştır. Dergâhta çarşamba günleri semâ mukabelesinden evvel mesnevî okuttuğu bilinmektedir.<sup>634</sup>

Fahrî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Mürettep bir dîvânı olmamasına rağmen Sipehsâlâr'ın "*Menâkıb-ı Mevlânâ*" adlı eserini nazmen tercüme etmiştir. Aynı zamanda iyi bir neyzen olan Hüseyin Fahreddin Dede Efendi'nin musikiye yönelik çalışmaları da bulunmaktadır. Bestelediği eserlerden en önemlisi olarak Acem-aşîrân peşrev söylenmektedir.<sup>635</sup> 1329 yılında (m.1911) hayatını kaybetmiştir. Onun vefatına dergâhın dervişlerinden Zuhûrî Dede şu şekilde tarih düşürmüştür: "*Ser-be-kef geldi Zuhûrî söyledi tarihini / Dâr-i cennetde Hüseyin olsun Ali'nin hemdemi*". Kabri dergâhın hazîresinde babasının yanında bulunmaktadır.<sup>636</sup>

### **Örnek Şiir:**

*"Gel dergeh-i Molla'ya bak gör ne safâ var*

*Her bir elem-i mühlike bin dürlü devâ var*

*Efsâne-i zühhâd gibi zerk u riyâ yok*

*Âvâz-ı kudüm ü ney ü tanbûr u nevâ var*

*Düş hâkine ey tâlib-i didâr o pîrîn*

---

<sup>633</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/193.

<sup>634</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/193-194.

<sup>635</sup> Sinan Nizam, "Kemal Ahmed Dede", Ek-2/547.

<sup>636</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 1/527-528.

*Gör meşreb-i pâkinde ne cevdet ne sehâ var*

*Bir cürha verirler sana kim râyihâsında*

*Bûy-i dem-i Cibril gibi sırr-ı Hüdâ var*

*Bir câm sunarlar sana kim reng-i meyinde*

*Ruhsâr-ı gül-i Tûr gibi al ziyâ var*

*Çek sâgarı bir demde sen ifnâ-yı vücûd et*

*Kim anda beşâret-i tecellâ-yı bekâ var*

*Baş koymuş o bâb-ı kereme sen gibi Fahrî*

*Bin 'âşık-ı şûride vü bin mâhlikâ var''<sup>637</sup>*

### **1.85. Mehmed Esad Dede (ö. 1329/1911)**

1257 (m.1841-42) yılında Selanik'te dünyaya gelmiştir. Babası bir tüccar olan Receb Efendi'dir. Annesi ise Hanûş Hanım olarak kaynaklarda geçmektedir. Köklü ve varlıklı bir aileden gelen Mehmed Esad Dede'nin ikisi erkek biri kız olmak üzere üç kardeşi bulunmaktadır.<sup>638</sup>

İlk derslerini Selanik'te özel hocalardan alan Mehmed Esad Dede, kendisini daha fazla geliştirmek amacıyla Selanik'ten İstanbul'a gelir. Burada Yenihamam civarındaki Çayırılı Medresesi'ne yerleşir. Hâce Şevket Efendi ve Hâce Adil Efendilerden iyi bir şekilde Arapça ve Farsça öğrenir. Çeşitli hocalara müracaat ederek icazetler alan Esad Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salahaddin Dede Efendi'nin ders ve irfan halkasına katılır. Salahaddin Dede ile birlikte Füsûsu'l-Hikem, Zevra, Havrâ ve Mesnevî gibi kitapları okur. Ancak Dede Efendi'nin vefat etmesiyle Mesnevî'nin 5. cildinde

<sup>637</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 1/529-530.

<sup>638</sup> Başkan, *Hüseyin Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, 25-26.

kalmıştır. Mesnevî'nin tamamını ise Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede ile bitirir.<sup>639</sup>

Mehmed Esad Dede Efendi'nin tasavvufî hayatı ise henüz Selânik'te bulunduğu dönemde başlar. Burada Bedevî şeyhlerinden Şeyh Osman Efendi'ye intisap eder. Mevlevîliğe intisabı ise İstanbul'a gelip Osman Salahaddin Dede Efendi'nin ilim ve irfan halkasına dahil olmasıyla başlar. Mesnevî icâzetini ve mevlevî hilafetini ise Eskişehir Mevlevîhânesi şeyhi Hasan Dede Efendi'den alır. Yaşadığı dönemde özellikle Osmanlı toplumunda yaygın olan diğer tarîkatlardan icâzet alma durumu Mehmed Esad Dede tarafından da benimsenir. Öyle ki kendisi Şâzeliyye, Kâdiriyye, Nakşibendiyye, İdrisiyye, Sühreverdiyye, Çiştîyye ve Cezûliyye gibi tarîkatlardan icazetler alır. Ancak Hüseyin Vassaf'ın ifadesine göre tasavvuf yolunda kemale, Mekke'de tanıştığı Hindistanlı ve aynı zamanda Mesnevî şârihi de olan Şeyh İmdâdullah mürşidliğinde erişir. Kendisi ile tanışıklığının ardından Mekke'de uzun bir süre kalır ve erbaîn çıkarır.<sup>640</sup>

Mehmed Esad Dede henüz Mesnevîhânlık makamına tayin edilmeden önce Adülvâhid Çelebi tarafından kendisine Mesnevîhânlık destarı sarılmıştır. İstanbul'da Davudpaşa ve Aksaray'da çeşitli mekteplerde muallimlik yapmıştır. Bununla birlikte Fatih Camii'nde yaklaşık 40 sene boyunca Mesnevî sohbetleri yapmıştır.<sup>641</sup> Bu durumu Hüseyin Vassaf Esadnâme adlı eserinde şu beyitle ifade etmektedir:

*“Cami-i nûr-u lâmi Fatih'te neşr u feyz iden*

*Mesnevîhân-ı belâgat Mevlevî Es'ad Dede”<sup>642</sup>*

Vefat etmeden üç sene evvel 1326 yılında Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ne Mesnevîhân olarak tayin edilmiştir.<sup>643</sup>

<sup>639</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/402-403; İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî'ş-Şuarâ*, 1999, 1/328-330.

<sup>640</sup> Başkan, *Hüseyin Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, 29-35.

<sup>641</sup> Başkan, *Hüseyin Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, 48.

<sup>642</sup> Başkan, *Hüseyin Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, 56.

<sup>643</sup> Başkan, *Hüseyin Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, 54.

Mehmed Esad Dede Efendi, Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde mesnevîhânlık görevine devam ederken 1329 yılının Şaban ayında yıllardan beri devam eden basur ve göğüs hastalıkları artmıştır. Bu sebeple hüccesinde istirahatete çekilir. Ancak ne yazık ki vücudu daha fazla dayanamaz ve ayın 13. gecesinde vefat eder. Kasımpaşa Camii'nde cenaze namazının kılınmasının ardından mevlevîhânenin haziresine defnedilir. Vefatına düşürülen tarih şu şekildedir:

“Mesnevîhân kenz-i esrâr-ı hikem Es'ad Dede

Âlem-i devrânda dervîş-i hümâ-pervâz idi

Feyz-i nutkun ahz idenler söyledi târihini

Gitdi sûy-ı lâ-mekâna nâsih-i mümtâz idi”<sup>644</sup>

Özellikle mevlevî âdâb ve erkanına son derece riayet eden Mehmed Esad Dede, Türkçe olarak şiirler yazmışsa da maalesef Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çıkan yangın neticesinde bu şiirlerden sadece Hüseyin Vassaf'ın Esad-nâme adlı eserine kaydettikleri kadarı günümüze ulaşabilmiştir. Oldukça velûd bir kimse olan Mehmed Esad Dede'nin eserleri şu şekildedir: “Numûne-i Kavâid-i Fârisî”, “Ziyâü'l-kulûb Tercümesi”, “Mesnevî-i Şerîf Şerhi”, “Tevhid-nâme”, “Ebu Said Ebu'l-Hayr Hazretlerinin Rubâiyye-i Hûrâiyyesi Şerhi'nin tercümesi”, “Mevlânâ Câmî Hazretlerinin Tarîk-i Teveccüh-i Hâcegân isimli eserinin tercümesi”, “İstulâhat-ı Sûfiyye”, ve “Dîvançe”.<sup>645</sup>

Mehmed Esad Dede'nin gerek Farsça derslerine gerekse Fatih Camii'ndeki Mesnevî sohbetlerine dönemin meşhur isimleri de katılıp ders almışlardır. Bunlar içinde Tahirü'l-Mevlevî, Hüseyin Vassaf, Mehmed Akif Ersoy, Ali Behcet Efendi, Cemal Bey, Hüseyin Bey, Nazmi Efendi, Abdülbâkî Baykara Dede, Abdülhayy Öztoprak ve Ahmed Avni Konuk Beyler bulunmaktadır.<sup>646</sup>

<sup>644</sup> Başkan, *Hüseyin Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, 55.

<sup>645</sup> Çelebi, “Çelebi Efendi”, 8/470; Başkan, *Hüseyin Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, 37-39.

<sup>646</sup> Başkan, *Hüseyin Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, 34.

### Örnek Şiir:

*“Nükte-i zühhâdı ettim cüst u cû  
Bulmadım esrâr-ı aşktan zerre bu*

*Rinlerin meyhâne-i vîranede  
Tutı feryâdı cihânı sû-be-sû*

*Çıkmadı âvazı hiç pervânenin  
Nâr-ı aşka yandı cismi mû-be-mû*

*Bir takım âyine farz et âlemi  
Lem'a salmış anlara envâr-ı hû*

*Cân fedâ et ger dilersen Esad'a  
Cân ile cânân olsun rû-be-rû”<sup>647</sup>*

### 1.86. Mecbûr (ö.1335/ 1919)

Asıl ismi Ahmet'tir. 1269 (m. 1853) yılında Çankırı'da dünyaya gelmiştir. Babası Mehmed Said Efendi olarak bilinmektedir. Zaim-zâde ailesine müntesiptir. Sıbyân ve Rüşdiyye mekteplerini bitirmesinin ardında bir müddet Medrese'ye devam etmiş ardında Devlet memuriyetine başlamıştır.<sup>648</sup>

Bir müddet sonra Devlet memuriyetinden istifa edip Müftü Mustafa Hazım Efendi'den ders almaya başlamıştır. Buradan icâzet-nâme almasının ardında Medrese'de

<sup>647</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 1/330.

<sup>648</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 3/1276.

müdürlüğe başlamıştır. Aynı zamanda Çankırı’da İmaret Camii’nin hatipliğini de yapmıştır.<sup>649</sup>

1316 (m.1898) yılında Medrese’deki görevinden istifa edip Nakşibendiyye tarikatına girmiştir. Bundan sonra da uzlet hayatı yaşadığı bilinmektedir. Ahmet Talat Onay’ın Çankırı Şairleri adlı tezkiresinde bildirdiğine göre Arapça ve Farça’yı iyi derecede bilen Ahmet Mecbûr Efendi, Veled Çelebi İzbudak’ın Çelebilik makamında olduğu dönemde kendisine Çankırı Mevlevîhanesi’nde Mesnevîhânlık görevi verilmiştir. Ancak Ahmet Mecbûr Efendi’nin Farsça’yı kimden öğrendiği ve Mesnevî icazetini kimden aldığı net olarak bilinmemektedir. 1335 (m.1919) yılında Çankırı’da vefat etmiştir. Kabri Sarı Baba mezarlığında bulunmaktadır.<sup>650</sup>

İbnü’l-Emîn Mahmud Kemal İnal, “Son Asır Türk Şairleri” adlı tezkiresinde Ahmet Mecbûr Efendi’nin şairliğini eleştirmektedir. Aruz ve Hece vezniyle şiirler yazmıştır. Tokatlı Aşık Sûzî tarafında kendisine “Vefdî” mahlasına verilse de sonraları bu mahlası kullanmayıp kendisine “Mecbûr”u tahallüs etmiştir. Şairin divanı dışında da eserleri bulunmaktadır. Bu eserler “*Arabî ve Farisî Lûgat, Ferâiz, Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî, Hutbe ve Mevlîd-i Nebî*” ismindedir. Ahmet Mecbûr Efendi Nakşî Mesnevîhânlar arasında kabul edilmiştir.<sup>651</sup>

### Örnek Şiir:

*“Bu gece beytü’l-hazanda firkati cânân ile*

*Âlem-i bîdârı bî-zâr eyledim efgân ile*

*Nâlişi dil-sûzîma hayrân kıldım bu seher*

*Gülşen içre andelîb-i gonçe-i handân ile*

<sup>649</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü’ş- Şuarâ*, 1999, 3/1276.

<sup>650</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü’ş- Şuarâ*, 1999, 3/1276-1277.

<sup>651</sup> Yiğiterol, *Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Gelenek*, 144.

*Heft deryâ eylemez teskîn dil-sûzânımı*

*Ol kadar yandı derûnum âteş-i hicrân ile*

*Çünkü Yâ Râb olmadı yâr ile ikbâl yâr bana*

*Yektir ölmeklil sürünmekten bu hâl ü şân ile*

*Arz-ı hâl et rahmeder Mecbûr bî-şüphe o dost*

*Yanarak yakılarak bu dîde-i giryân ile”<sup>652</sup>*

### **1.87.Ahmed Sâfi Bey (ö. 1344/ 1926)**

İstanbul Bahçekapı’da 1267 yılında (m. 1851) dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Efendi’dir. Hamidiye Sıbyân Mektebi ve Valide Rüşdî Mekteplerinde eğitim görmüştür. Eğitimi tamammasının ardından memuriyete başlamıştır.<sup>653</sup>

Memuriyet görevindeyken ilim tahsiline devam eden Ahmed Sâfi Bey, dönemin meşhur hocalarından Tokatlı-zâde Ahmed Efendi’den Arapça ve İran müçtehidlerinden ve o dönem İstanbul’da bulunan Mirzâ İsmail’den Farsça dersleri almıştır.<sup>654</sup>

48 yıl süren Devlet memurluğu görevinden 1913 yılında emekli olmasının ardından biriktirdiği 2 bin civarı kitabı satılığa çıkartmıştır. Kitaplarını satmasının ardından evinde inziaya çekildiği bilinmektedir. Vefatından bir yıl önce Sultanahmet’te Özbekler

---

<sup>652</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü’ş- Şuarâ*, 1999, 3/1279.

<sup>653</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 4/216.

<sup>654</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü’ş- Şuarâ*, 1999, 3/1562.

tekkesinde Cuma günleri Mesnevî okuttuğu bilinmektedir. Ahmed Sâfi Bey 1344 (m.1926) yılında vefat etmiştir. Kabri ise Anadolukavağında bulunan mezarlıktadır.<sup>655</sup>

Şiirlerinde Sâfi mahlasını kullanan Ahmed Sâfi Bey'in mürettep bir Dîvân'ı bulunmaktadır. Bunun haricinde ise “*Sefînetü's-Safî*” ve “*Mecmuam*” adında da eserleri bulunmaktadır.<sup>656</sup>

### Örnek Şiir:

*“Olmaz insânın bekâsı ayn-ı rü'ya vü hayâl*

*Ol hayâli hüsn-i ta'bir eylemek mümkün değil*

*Şâd olur nâşâd diller mevt-i şâdıyla hemân*

*Âşıkı âlemde tesrîr eylemek mümkün değil*

*Yâre karşı âşıkın feryâdı olmuş bî-eser*

*Âh-ı âteş-bârı te'sir eylemek mümkün değil*

*Sayd ider şîrân-ı aşkı âhuvân-ı çeşm-i yâr*

*Sâfiyâ ol şûhu teshîr eylemek mümkün değil”<sup>657</sup>*

<sup>655</sup> Necdet Tosun, “Ahmed Sâfi Bey”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), Ek-1/50-51.

<sup>656</sup> Tosun, “Ahmed Sâfi Bey”, Ek-1/51.

<sup>657</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 4/235.

### 1.88. Mehmed Abdülbâkî Dede (ö. 1353/1935)

Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhlerinden Celâleddin Efendi'nin oğlu olarak 1300 (m.1883) senesinde dünyaya gelmiştir. Evinin yakınlarındaki sıbyan mektebini bitirmesinin ardından Davut Paşa Rüşdiyyesi'ne giderek buradan mezun olmuştur.<sup>658</sup>

Babası Celâleddin Efendi'den “Mesnevî” okumuştur. Aynı zamanda Selanikli Mehmed Esad Dede'den de “Kavâid-i Fârisiyye” dersleri almıştır. Bunun yanı sıra Şeyh Elif Efendi'den de Mesnevî okumuş ve ondan Mesnevîhânlık icazeti almıştır. Hüseyin Vassaf'a göre Mehmed Abdülbâkî Dede, babasının şeyliği döneminde dergâhta Celâleddin Efendi'nin “kârî-i Mesnevîsi” de olmuştur.<sup>659</sup> Molla Câmî'ye kadar Demircili Ahmed Fuad Efendi'den okumuştur. Ardından İsmail Saib Efendi'den dersler almış ve 1326 senesinde (m.1909) icâzetnâme-i ilmî almıştır.<sup>660</sup>

Babası Mehmed Celâleddin Efendi'nin 1328 yılında vefat etmesinin ardından Yenikapı Mevlevîhanesi'nde şeyhlik görevine başlamıştır. Bu esnada dergâhta Mesnevî sohbetleri yaptığı da bilinmektedir.<sup>661</sup> Dergâh kapatılana kadar buradaki görevine devam eden Abdülbâkî Dede, kapatıldıktan sonra bir müddet kütüphanelerde tasnif işlerinden sorumlu memur olarak görev yapmıştır. Ardından Dâru'l- Fünûn İlahiyat Fakültesi'nde Farsça muallimliği görevine tayin olunmuştur.<sup>662</sup> Abdülbâkî Dede, 1. Dünya savaşında Veled Çelebi'nin kumanda ettiği Mevlevî alayında binbaşı olarak da görev yapmıştır.<sup>663</sup>

İbnü'l Emin ve Hüseyin Vassaf'a göre edebli, nazik ve nüktedân bir şahiyet olarak tanınan Abdülbâkî Dede şiirlerinde “Bâkî” mahlasını kullanmıştır. Arkadaşlarından Bay Suud şiirlerini toplayarak millet kütüphanesine bağışlamıştır.<sup>664</sup>

<sup>658</sup> Ergün, *Türk Şairleri*, 1936, 2/738.

<sup>659</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/248-249.

<sup>660</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 1/235.

<sup>661</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/249.

<sup>662</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 1/236.

<sup>663</sup> Ergün, *Türk Şairleri*, 1936, 2/729.

<sup>664</sup> Ergün, *Türk Şairleri*, 1936, 2/729.

1353 yılında (m.1935) Süleymaniye Kütüphanesi'nde çalışırken aniden rahatsızlanarak vefat eden Abdülbâkî Dede, vasiyeti üzerine Yenikapı Mevlevîhanesi haziresine Kemal Ahmed Dede'nin yanına defnedilmiştir. Vefatına Tahirü'l Mevlevî tarafından şu şekilde tarih düşürülmüştür: “Yazdım ey Tâhir mücevher harf ile târihini”<sup>665</sup>

**Örnek Şiir:**

*“Gördüm ol meh âşikâr olmuş nikâb-ı işveden*

*Didesi mahmûrdur nûş-i şarâb-ı işveden*

*Mûsikî âheng-i refâtârından olmuş âşikâr*

*Bir ilâhî nağmedir çıkmış bir rübâb-ı işveden*

*Zannım ol mâh-ı safâ ondördü ikmâl eylemiş*

*Feyz-yâb olmuş vücûd-ı âfitâb-ı işveden*

*Pek yakışmış zülf-i zerrîni ruh-i dîlcûsuna*

*Bir müzehheb safhadır sanki kitâb-ı işveden*

*Nâz u işve toplanıp gûyâ ki olmuş yâl ü bâl*

*Bir yere gelmiş mehâsin incizâb-ı işveden*

---

<sup>665</sup> Ergün, *Türk Şairleri*, 1936, 2/729.

*Sevdiğim Bâkî gibi çeşminde mest-i mey midir*

*Şimdi mi bîdâr oldun yoksa hâb-ı işveden*<sup>666</sup>

### **1.89. Ahmet Remzi Akyürek (ö. 1363/ 1944)**

Üsküdar Mevlevîhânesi son şeyhi Ahmet Remzi Akyürek, Kayseri’de 1289 (m. 1872) yılında dünyaya geldi. Babası Kayseri Mevlevîhanesi şeyhlerinden Süleyman Atâullah Efendi’dir. Kesin olarak bilinmemesine karşın Seyyidlerden olduğu da söylenmektedir. Sıbyan ve Rüşdiye mekteplerini Kayseri’de tamamlamıştır. Akabinde Gönci-zâde Nuh Necâti Efendi’den ve Müftü-zâde Hoca Rıza Efendi’den eğitim ve icazetler almıştır.<sup>667</sup>

Eğitimi tamamlamasının ardından Kayseri’de dinî ilimler müderrisliğine tayin olmuştur. Bu esnada Mevlevîha’ye gelen bazı öğrencilere de Mesnevî dersleri vermeye başlamıştır. Mesnevî’nin yanı sıra Kavâid-i Fârisiyye, Pend-i Attar, Bostan, Gülistan gibi eserler de okuttuğu bilinmektedir.<sup>668</sup>

Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından Konya’ya bir ziyaret gerçekleştiren Ahmet Remzi Dede, Çelebi Efendi’nin ricasıyla burada bir sene kadar kalmıştır. Yine bu süre zarfında Âsitâne’de mesnevî takriri yaptığı bilinmektedir. Ardından Kütahya Ergüniye Mevlevîhanesi meşihatine atanmıştır. 1908 yılında Kastamonu ve 1913 yılında ise Halep Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin olmuştur. Birinci Dünya savaşı esnasında gönüllü olarak Filistin Cephesine giden Mevlevî alayında dahil olmuştur. Buradaki görevini tamamlamasının ardından dönüşte Şam’da 3 sene boyunca kalmıştır. Bu 3 senelik süre zarfında Emeviye Camii’nin minâre-i beyzâ kapısı yakınlarında ikinci namazını müteakip Mesnevî-i Şerif takrir etmişlerdir. Burada Mesnevî takririni Arapça olarak yapmasından dolayı Şam ahalisi tarafından gayet sevilen ve itibar edilen bir kimse olmuştur. Ancak Halep’in düşmesinden sonra oradan ayrılmış ve tekrar İstanbul’a dönmüştür.<sup>669</sup>

<sup>666</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü’ş- Şuarâ*, 1999, 1/238.

<sup>667</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/275; İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü’ş- Şuarâ*, 1999, 3/1408.

<sup>668</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü’ş- Şuarâ*, 1999, 3/1408.

<sup>669</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/275-279.

İstanbul'a geri dönen Ahmet Remzî Dede, burada 1919 yılında Üsküdar Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin olmuştur. Bu esnada dergâh'ta mesnevî takrirlerine devam etmiştir. Bununla birlikte Ramazan ayında Üsküdar ve Bayezid Camiiler 'inde ikindi namazından sonra Mesnevî mübâşeret etmiştir.<sup>670</sup>

Osmanlı Coğrafyasının çeşitli bölgelerinde görev yapan ve halkı irşâd faaliyetlerinde bulunan Ahmet Remzi Dede, pek çok kimsenin yetişmesinde katkıda bulunmuştur. Bu kimseler arasında Feridun Nafiz Uzluk, Saadettin Nüzhet Ergun, Hüseyin Vassaf, Tahirü'l- Mevlevî, Hakkı Sühâ Gezgin, Arif Nihat Asya ve Hasibe Mazioğlu gibi isimler bulunmaktadır.<sup>671</sup>

Şiirlerinde Aruz ve Hece veznini kullanan Ahmet Remzi Dede, Remzi mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinin yanında çeşitli konularda manzum ve mensur bir çok eser kaleme almıştır. Bu eserler şunlardır: “Manzum Kavâid-i Fârisî, Tuhfetü's- Sâimîn, Âyîne-i Seyyid-ı Sırdân, Mir'ât-ı Zeynelâbidîn, Bir günlük Karaman Seyahatnâmesi, Bergüzâr, Tarihçe-i Aktâb, Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ, Gülzâr-ı Aşk, Rehnümâ-yı Maarifet, Tuhfe-i Remzî, Fihrist-i Hûb, Üslûb-ı Mergûb, Miftâhü'l-Kütüb, Zâviye-i Fukarâ, en-Nushatüs's-şâfiye fî tercemeti's Sohbnbeti's-sâfiye, Mahbûbü'l-ahibbe.”<sup>672</sup>

Soyadı kanunu gelmesiyle Akyürek soyadını alan Ahmet Remzi Dede, 6 Kasım 1944 yılında Kayseri'de vefat etmiştir. Kabri Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin türbesinde bulunmaktadır.<sup>673</sup>

### Örnek Şiir:

*“Dîde ruh-i dildare nigâh etmek içinmiş*

---

<sup>670</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/280-281.

<sup>671</sup> Ahmet Cahit Haksever, *Son Dönem Osmanlı Mevlevîlerinden Ahmet Remzi Akyürek* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 101-125.

<sup>672</sup> Hasibe Mazioğlu, “Akyürek, Ahmet Remzi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/305.

<sup>673</sup> Mazioğlu, “Akyürek, Ahmet Remzi”, 2/304.

*Dil derde giriftâr olup âh etmek içinmiş*

*Pâbend-i ser-i zülfi edişi gönlümü yârin*

*Mahkûm-ı yed-i bahtı siyâh etmek içinmiş*

*Pîr itdi beni aşkı cevânânı serefrâz*

*Hep tûl-i emel ömrü tebâh etmek içinmiş*

*Ehl-i dile baş eğdiği gâhî süfehânın*

*Aldanma serencâmı külâh etmek içinmiş*

*Kılmış beni Hak afvını izhara vesîle*

*Remzî gelişim dehre günâh etmek içinmiş’’<sup>674</sup>*

### **1.90. Ahmed Celâleddin Dede (ö. 1365/ 1946)**

Galata Mevlevîhanesi'nin son şeyhi Ahmed Celâleddin Dede, Gelibolu ve Mısır Mevlevîhanelerinde şeyhlik yapan ve aynı zamanda bir Mesnevîhân olan Hüseyin Azmî Dede'nin oğlu olarak 1270 (m.1853-1854) senesinde Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından almıştır. Babasıyla birlikte Mısır'a gitmiş burada Ezher medresesine devam etmiş ve çeşitli icazetler almıştır. Farsçayı ise Manastırlı şair Nailî'den öğrenmiştir.<sup>675</sup>

<sup>674</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 3/1411.

<sup>675</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/271; İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 1/217.

Ahmed Celâleddin Dede 1290 senesinde (m.1873-1874) çile çıkarmak için dergâhta hizmete başlamış ve bir müddet sonra çilesini çıkarmıştır. Babasının vefatından sonra yerine ağabeyi Mehmed Bahâüddin Efendi geçmesiyle İstanbul'a gelmiştir. Burada 1326 senesinde (m.1908-1909) Üsküdar Mevlevîhanesi'nde şeylik yapmaya başlamıştır. Daha sonra da Galata Mevlevîhanesine şeyh olarak atanmıştır.<sup>676</sup>

Ahmed Celâleddin Dede, İbnü'l- Emîn'e Mesnevîhânlık ve şeyhlik vazîfeleri ile ilgili şunları aktarmaktadır: “... 1327'de asaleten Üsküdar mevlevîhanesi meşihatı ile mesnevîhânlığına tayin olundum. Bu vazife uhdemde iken 1328 Recebi şerîf-i gurresinde ilave-i hıdmet olarak Galata mevlevîhanesine şeyh vekâletile mesnevîhânlığına memur oldum. Selefim Ataullah Efendi merhumun sene-i mezkûre Ramazan-ı şerîfinde irtihali üzerine asaletim icrâ olundu. Dergâhların seddi tarhine kadar dergâh-ı şerîf-i mezkûrun hıdmet-i meşihatında bulundum. İki sene Üsküdar ve on altı sene Galata Mevlevîhanelerinde nezr-i Mevlânâ vechile on sekiz sene bilâ inkitâ Mesnevî-i şerîf dersi takrîr eyledim.”<sup>677</sup>

Soyadı kanununun gelmesinin ardından Baykara soyadını tercih eden Ahmed Celâleddin Dede, şair ve mûsikişinâs bir kimsedir. Şiirlerinde ise Celâl mahlasını kullanmıştır. Mesnevîhânlık yapmasının yanı sıra Na't-hânlık yaptığı da bilinmektedir.<sup>678</sup>

### Örnek Şiir:

*“Şâh-ı iklîm-i bekâdır Hazret-i Monlâ-yı Rûm*

*Mazhar-ı feyz-i âlâdır Hazret-i Monlâ-yı Rûm*

*Nüşa-i kübrâ-yı Zâtı hem şurûh-ı Mesnevî*

*Kâşif-i sırr u hafâdır Hazret-i Monlâ-yı Rûm*

<sup>676</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 1/217.

<sup>677</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 1/217-218.

<sup>678</sup> Mazıoğlu, “Akyürek, Ahmet Remzi”, 2/53.

*Âsumân-ı ma'rifetde şems-i tâbân şübhesiz*

*Nâşir-i feyz-i Hudâ'dır Hazret-i Monlâ-yı Rûm*

*Öyle bir imdâd-res pîr-i şefik-ı rahm-kâr*

*Dest-gîr-i bî-nevâdır Hazret-i Monlâ-yı Rûm*

*Âsitânımdan ayırma gönlünü dir dem Celâl*

*Gerçi zâhirde cüdâdır Hazret-i Monlâ-yı Rûm*<sup>679</sup>

#### **1.91. Ken'an Rifâî (ö. 1369/ 1950)**

Kenan Rifâî (Büyükaksoy), 1867 yılında Selânik'te doğmuş, Osmanlı döneminin önemli tasavvufî şahsiyetlerinden biridir. Babası, Filibe hânedânından Abdülhalim Bey, annesi ise Hatîce Cenân Hanım'dır. Babası, Osmanlı'daki çeşitli görevlerinin ardından İstanbul'a yerleşmiş, Posta Telgraf Nezâretinde yüksek görevlerde bulunmuştur. Ailesi, Kenan Rifâî'ye müreffeh bir yaşam sunmuş, ancak manevi terbiyeyi annesi tarafından almıştır. Annesi, onu genç yaşta, Üveysî-Kâdirî tarikatından Edhem Efendi'ye teslim etmiştir.<sup>680</sup>

Kenan Rifâî, öğrenim hayatına Galatasaray Sultânîsi'nde başlamış, burada zekâsı, terbiyesi ve Fransızcadaki başarısıyla dikkat çekmiştir. Galatasaray'dan sonra Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuş ancak kısa sürede devlet görevlerine atanmıştır. İlk olarak Balıkesir İdâdîsi Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir ve burada müzikle ilgilenmeye başlamıştır. Ardından Adana, Manastır, Kosova, Üsküp ve Trabzon'da Maarif Müdürü olarak görev yapmıştır. Manastır'da bulunduğu sırada, manevi bir işaret üzerine

<sup>679</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/273-274.

<sup>680</sup> Tahralı, "Kenan Rifâî", 25/254.

Medine'ye gitmek istemiş ve birkaç yıl sonra Medine'de İdâdî-i Hamîdî Müdürlüğü'ne atanmıştır.<sup>681</sup>

Medine'de geçirdiği yıllar, onun tasavvufî yönünü derinleştirmiştir. Burada, Şeyhü'l-Meşâyih Seyyid Hamza er-Rifâî'ye hizmet etmiş, onun elinden icazet almıştır. İstanbul'a döndükten sonra, annesinin Hırka-i Şerif Camii civarında inşa ettirdiği Ümmü Ken'an Dergâhı'nda postnişin olarak talebelerini irşat etmeye başlamıştır. Burada cuma günleri ikinci namazından önce gelen talebelerine Mesnevî sohbetleri yaptığı bilinmektedir. Bu dönemde, aynı zamanda Erkek Muallim Mektebi'nde Fransızca hocalığı, Dârüşşafaka Müdürlüğü, Meclis-i Maârif üyeliği gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur.<sup>682</sup>

Kenan Rifâî'nin Ümmü Ken'an Dergâhı'ndaki mesnevî sohbetlerine katılan biri, duyduğu zevk ve heyecanını dile getirmek için sohbetin hemen akabinde bir şiir yazar ve bu şiiri Dr. Server Hilmi Bey'e verir. Aşağıda bu şiirden alınan kesit aynı zamanda derslerin mahiyeti hakkında bilgiler vermektedir.

*“Benziyorsun mağz-ı Kur'an'ın bütün tefsîrine*

*Benziyorsun pîrine, üstâdına Allâhına*

*Vâzını gûş eyledim, gönlüm neşât içre revân*

*Cenneti dünyâyâ naklettin ne mutlu nâmına*

*Ravzanın enhârı veş cârî olurdu sözlerin*

*Bur-i vechin nûr salardı, şol semânın mâhına”<sup>683</sup>*

1925 yılında tekkelerin kapatılmasıyla, Ümmü Ken'an Dergâhı aile efrâdı tarafından mesken olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kenan Rifâî, Maârif Vekâleti'nden emekliye

<sup>681</sup> Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “KENAN, Kenan Büyükaksoy” (Erişim 04 Şubat 2025).

<sup>682</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/264.

<sup>683</sup> Samiha Ayverdi vd., *Kenan Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* (Ankara: Hülbe Basım, 1983), 294-295.

ayrıldıktan sonra, Fener Rum Lisesi'nde 13 yıl boyunca Türkçe öğretmenliği yapmıştır. 1950'de İstanbul'da vefat eden Kenan Rifâî, Merkez Efendi Câmii'nin hazîresine defnedilmiştir.<sup>684</sup>

Kenan Rifâî, tasavvufî görüşlerini “tevhit”, “güzel ahlâk”, “aşk” ve “irfân” etrafında şekillendirmiştir. Birçok önemli talebe yetiştirmiş ve ilmî, tasavvufî düşünceleriyle dönemin entelektüel dünyasına katkı sağlamıştır. Eserleri arasında, “Muktezâ-yı Hayat” (Fen ve Tabiat bilgisi), “Rehber-i Sâlikîn” (Tarikat usul ve âdabı), “Tuhfe-i Ken‘ân” (Hadis ve kasîde tercümeleri), “Ahmed er-Rifâî” (Rifâî tarikatı hakkında detaylı bir inceleme), ve “Şerhli Mesnevî-i Şerif” (Mesnevî şerhi) yer alır. Özellikle "Sohbetler" adlı eseri, onun tasavvufî sohbetlerini içeren önemli bir kaynaktır.<sup>685</sup>

“İlâhiyyât-ı Ken‘ân” adlı eserinde ise ilahiler ile birlikte şiirlerini ihtiva etmektedir. Şiirlerinde tasavvufî neşve açıkça tebellür etmektedir. Genellikle aruz veznini kullanmasıyla birlikte Kenan mahlasını tahallüs etmiştir.<sup>686</sup>

Kenan Rifâî, sadece tasavvufî görüşleriyle değil, aynı zamanda yetiştirdiği önemli isimlerle de Türk kültür ve düşünce hayatına katkı sağlamıştır. Talebeleri arasında, felsefeci Semiha Cemâl, hattat Aziz Efendi, yazar Safiye Erol, mimar Ekrem Hakkı Ayverdi gibi isimler yer almaktadır. Onun sohbetleri, sadece tasavvufî alanla sınırlı kalmamış, Türk düşünce ve sanat dünyasında geniş bir katkı sağlamıştır.<sup>687</sup>

### Örnek Şiir:

*“Âdemin âdemliği irfân iledir cân iledir*

*Sanma ki şöhret iledir, servet ü samân iledir*

*Hulk-i hasen hüsn-i amel nûrudur Allah yolunun*

---

<sup>684</sup> Tahralı, “Kenan Rifâî”, 25/255.

<sup>685</sup> Tahralı, “Kenan Rifâî”, 25/255.

<sup>686</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/264.

<sup>687</sup> Tahralı, “Kenan Rifâî”, 25/255.

*Mazhar-ı âdâb olan elbet ulu Subhân iledir*

*Kıymeti insân olanın görgüsüdür, himmetidir*

*Mârifet-i nefis-i anın vâcibe-i zimmetidir*

*Göz gibi gör âlemi âdem ana bir göz bebeği*

*Her ne ki mevcûd ise âlemde ânın nîmetidir*<sup>688</sup>

### **1.92. Tahirü'l-Mevlevî (ö.1370 / 1951)**

Asıl adı Mehmet Tahir'dir. 5 Ramazan 1294 (m. 13 Eylül 1877) tarihinde İstanbul Taşkasap'ta dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Saffet Bey, Sultan Abdülmecit'in yazı öğretmenidir. Annesi ise Sultan Abdülaziz'in cariyelerinden Âmine Emsal Hanım'dır. İlk öğrenimini Gülhane Askerî Rüşdiyesi ve Menşe-i Küttâb-ı Askerî'de tamamlayan Tahirü'l-Mevlevî, 1892'de Bâb-ı Seraskerî'de mülâzım olarak göreve başlamıştır.<sup>689</sup>

Tasavvufa olan ilgisi sebebiyle Filibeli Râsim Efendi ve Mesnevîhân Selanikli Mehmed Esad Dede'den Farsça ve mesnevî dersleri almıştır. Mesnevîhânlık icâzetnâmesini Mehmed Esad Dede'den almış ve onun aracılığıyla 1312 senesinde (1894) Mehmed Celâleddin Dede'ye intisap etmiştir.<sup>690</sup> Esad Dede ile yaptığı hac yolculuğunda, Kahire, Mekke ve Medine'deki ilim ve tasavvuf çevrelerine katılmıştır. Bu seyahatlerde, Mekke Şeyhülmeşâyihî Ahmed er-Rifâî'den Kâdirî ve Rifâî tarikatlarından icâzetnâme almıştır.<sup>691</sup>

Tahirü'l-Mevlevî, hac dönüşü memuriyetten istifa ederek Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çile doldurmuş ve dönemin en önemli semazenlerinden biri olmuştur. Bu süreçte, edebiyat ve tasavvuf kültürünün derin etkisiyle birçok eser kaleme almış, özellikle

<sup>688</sup> İsmet Binark, *Dost Kapısı: Ezel ve Ebed Arasında: Ken'an (Rifâî) Büyükkaksoy* (İstanbul: Cenân Eğitim, 2005), 173.

<sup>689</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî's-Şuarâ*, 1999, 5/2321; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/407.

<sup>690</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/407.

<sup>691</sup> Atilla Şentürk, *Tahirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Nehir Yayınları, 1991), 12.

tasavvufî öğretileriyle ilgili çalışmaları öne çıkmıştır. Aynı zamanda Bayezid’de bir kitapçı açan Tahirü’l-Mevlevî, burada eserlerini yayımlamaya başlamış ve "Resimli Gazete" adlı mecmuasını çıkarmak için girişimlerde bulunmuştur. Ancak, gazetesi hakkında yapılan bir jurnal sonucu yayın hayatı sona ermiş, bu sebeple kitap yayımına devam etmiştir. Bunun dışında, Orman ve Ziraat Nezâreti’nde çeşitli görevlerde bulunmuş, bu dönemde de öğretmenlik yapmıştır. Darüşşafaka’da edebiyat dersleri veren Tahir Bey, öğretmenlik hayatına büyük katkılarda bulunmuş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.<sup>692</sup>

1328 yılında (m. 1911) Mehmed Esad Dede’nin vefatından sonra, Kasımpaşa Mevlevîhânesi Mesnevîhânlığı teklif edilse de, hocasına duyduğu saygı nedeniyle bu teklifi reddetmiştir. 1332 yılında (m. 1914) Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye medreselerinde müderris olarak görev almış ve İslâm tarihi ile İslâm medeniyeti dersleri vermiştir. Aynı dönemde, istibdat yönetimine karşı kalemini kullanmış, yazdığı hicivli yazılarla İttihat ve Terakkî Cemiyeti’ne karşı eleştirilerde bulunmuştur.<sup>693</sup>

Esad Dede’den Mesnevîhânlık icâzeti alan Tâhirü’l-Mevlevî, Esad-nâme adlı eserinde Hüseyin Vassaf’a yazdığı mektupta yazdığına göre bu icazeti büyük Fatih yangınında Yenikapı mevlevîhânesindeki diğer kıymetli eserlerle birlikte yanmıştır.<sup>694</sup> Ancak 1341 (m.1923) yılında dönemin Çelebi Efendisi olan Abdülhalim Çelebi tarafından kendisine Mesnevîhân destarı sarma icâzeti verilmiştir. Kendisine Üsküdar mevlevîhânesi şeyhi Ahmet Remzi Akyürek tarafından tebliğ edilen bu icazet şu şekildedir:

*“Dâhil-i Tarikü’z-zevk ve’l-viddân sâlik-i meslekü’ş-şevk ve’l-irfân, ruh-u pür fütûhum izzetlü Muhammed Tâhir el-Mevlevî Dede Efendi dâme feyzuhû tahiyyât-ı vâfiye ve teslimât-ı sâfiye iblâğıyle inhâ olunur ki: Fıtrat-ı zâtiyenize mevhibe-i Rabbânî ve tevfikâtı Samedânî olan fazl u irfân u hakîkiyeniz icâbınca cedd-i emcedim kutb-ı arşü’l-hilâfe ve şems-i semâü’r-re’fe kibletü’l-ârifîn ve kâbetü’t-tâifîn sultanu’l-kâmilîn vâris-i*

<sup>692</sup> Sinan Nizam, “Kemal Ahmed Dede”, Ek-2/408; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “Tahir Olgun” (Erişim 28 Şubat 2025).

<sup>693</sup> Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, 9.

<sup>694</sup> Başkan, *Hüseyin Vassaf’ın Es’adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, 327.

*ekmeli'l mürselîn Cenâb-ı Mevlânâ Celâleddîn azzamallahu zikruhu ve radiyallahu anh Efendimiz Hazretlerine ezeli ve ebedi intisâb ile tarikat-i aliyemize derkâr olan rabita ve teslimiyet ve kıdeminize binâen nisbeten ve tarikaten daî-i fakîre mevrûs ve mevhûb icâze üzerine Mesnevîhânlara mahsûs olan destâr-ı şerîf misillü kenarı açık destârı şerîf sarmaya bu kere tarafımızdan destûr ve icâzet verilmiş olmagla eyyâm ve leyâlî-i mübâreke ve resmiyyede hâme-i fezâil- 'alâmenizi tâc-ı imâmedâr-ı evliyaullah ile tezyîn ve tenvîr eylesiniz. Bakî veffekanallu ve iyyâküm ve'l-hamdülillâhi ve selâmün 'alâ ibâdillahillezînestefâ.*

*Fî Cemâziyelevvel sene ihdâ ve erbaîn ve selâsetemiete ve elf (1341)*

*Câ-nişîn-i Hazret-i Mevlânâ*

*Mesnevîhân eş-Şeyh el-Fakîr*

*Abdülhalim bin Hazret-i Mevlânâ*''<sup>695</sup>

Bu sarık sarma icazetinin verilmesinden yaklaşık 7 ay sonra Fatih Camii'nde Mesnevî sohbetleri yapmaya başlamıştır. Bu dersler 1923-1925 yılları arasında devam etmiştir. Kendisinin aktardığı bilgilere göre Selanikli Mehmed Esad Dede Efendi 30 yılı aşkın bir süre Fatih Camiinde mesnevî sohbetleri yapmıştır. Onun vefatının akabinde sohbetlere Karahisarlı Ahmed Efendi devam etmiştir. Onun da vefat etmesinin ardından Tahirü'l Mevlevî, başkalarının teşvik ve ısrarına dayanamayarak derslere devam etme kararı almıştır.<sup>696</sup>

1925 yılında haksız yere tevkif edilmesi neticesinde Fatih Camiindeki mesnevî dersleri sona eren Tahirü'l-Mevlevî daha sonra ancak 1948 yılında Süleymaniye Camii'nde Mesnevî sohbetleri yapmaya başlamıştır. Orhan Okay burada mesnevî sohbetlerinin yıllar sonra tekrar başlamasını, dönemin siyasi konjonktürü gereği Cumhuriyet Halk Partisinin muhalefet partilerine bir takım seçim kozlarını kaptırmak istememesi ve tavizlerde bulunmaya başlaması şeklinde yorumlamaktadır. Tahirü'l Mevlevî ise bu derslerin asıl

<sup>695</sup> Tahirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*, 184.

<sup>696</sup> Tahirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*, 185.

sebebinin Kubat Çavuş adında birinin bırakmış olduğu vakıf sebebiyle olduğunu söylemektedir.<sup>697</sup>

1951 yılında vefat eden Tahirü'l-Mevlevî, cenazesi vasiyeti üzerine annesinin yanına Yenikapı Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir. Hem bir tasavvuf insanı hem de edebiyatçı olarak kültür hayatına önemli katkılarda bulunmuş, yüksek ahlaki değerlerle şekillendirdiği hayatı boyunca pek çok talebe yetiştirmiştir. Çelebi kişiliği ve hürriyetçi tavırlarıyla tanınan Tahirü'l-Mevlevî, Türk kültürünün önemli şahsiyetlerinden biri olarak uzun yıllar hafızalarda kalmıştır.

Son dönem Osmanlı ve ilk dönem Cumhuriyet aydınlarından sayılabilecek olan Tahirü'l-Mevlevî geriye pek çok eser bırakmıştır. Bu eserler şu şekildedir: “*Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*”, “*Dîvançe-i Tâhir*”, “*Farsça Divançe ve Tercümesi*”, “*Dest-âvîz-i Fârsî-hânân*”, “*Âmûzgâr-ı Fârsî*”, “*Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazım ve Eşkâl-i Nazım*”, “*Edebiyat Lügatı*”, “*Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti*”, “*Başlangıcından Tanzimat Devrine Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra*”, “*Fuzûlî'ye Dair*”, “*Şâir Nev'î ve Sûriye Kasîdesi*”, “*Bâkî'ye Dâir*”, “*Mesnevî'nin Eski ve Yeni Muterizleri*”, “*Germiyanlı Şeyhî ve Harnamesi*”, “*Mesnevî Dersleri*”, “*Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*”, “*Şair Anıtları*”, “*Hâtıra, Mektup ve İzlenimler*”, “*Âşık Çelebi Tezkiresi ve Şair Zatî*”, “*Bursalı Gazâlî*”, “*Kudemâ-yı Mevleviyye*”, “*Şükûfe-i Bahâristan*”, “*Şair Refî-i Kâlâyî*”, “*Şair Ali İffet*”, “*Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Celâleddin Efendi Merhum*”, “*Matbuat Âlemindeki Hayatım*”, “*Çilehâne Mektupları*”, “*Edebî Mektuplar*”, “*Târîh-i İslâm Sahâifinden*”, “*Medâris-i İslâmiyye Talebesine Târih Hulâsaları*”, “*Cengiz ve Hülâgû Mezalimi*”, “*Hazret-i Peygamber ve Zamanı*”, “*Müslümanlıkta İbadet Tarihi*”, “*Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*”, “*İslâm Askerine*”, “*Kâili Bilinen Fıkralar*”, “*Kamerî Aylara Dair Mâlûmat*”, “*Siyer-i Enbiyâ (Târîh-i Enbiyâ)*”, “*Büyüklerimizden Bazı Zevat*”, “*Hallâc-ı Mansûr'a Dair*”, “*Efgan Emiri Abdurrahman Han*”, “*Kafkas Mücahidi Şeyh Şâmil'in Gazavâtı*”, “*Hind Masalları*” ve “*Mir'âtü'l-Akâid*”<sup>698</sup>

<sup>697</sup> Okay, “Osmanlı'da Mesnevîhânlık Geleneği ve Son Mesnevîhânlardan Tahirü'l-Mevlevî”, 1/311.

<sup>698</sup> Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, 9-10-11.

**Örnek Şiir:**

*“Murg-i Sidre su’le-i dil-hânemin pervânesi*

*Çünkü sînem nûr-ı aşk-ı Ahmedî’nin lânesi*

*Tâ samîm-i rûhumun mihmânı bir dürr-i yetîm*

*Kim onun gîsûsunun dest-i Hudâ’dır şânesi*

*Zât-ı kudsiyyet sıfâtı Hakk’a bir dil-dâr-ı ferd*

*Zât-ı Hak’da zâtının dil-dâde-i ferdânesi*

*Ben kimim mahbûb-ı Hak kim lâkin ey ehl-i nazar*

*Kaldırır zerrâtı mihrin lutf-ı cezzâbânesi*

*Şüphesiz mahbûlüdür Allah u peygamberinin*

*Eşk-i İhlâsın takâtur eyeleyen her dânesi*

*Şevk-i rûhsâr-ı Muhammed kalbi tenvîr eyledi*

*Oldu dil âyîn-i aşkın Tâhir âteş-hânesi’’<sup>699</sup>*

---

<sup>699</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 1/413.

### 1.93. Veled Çelebi İzbudak (ö. 1372/ 1953)

Konya’da 1867 yılında dünyaya gelmiştir. Adı tam olarak Muhammed Bahâüddin Veled’tir. Babası Necib Çelebi, annesi ise Rabia Hanım’dır. Kendisine Çelebi denilmesinin sebebi ise baba tarafından Hz. Mevlânâ soyundan geldiği içindir. Soyadı kanunu gelmesinin ardından ise “İzbudak” soyadını almıştır.<sup>700</sup>

İlk eğitimini çeşitli hocalardan almasının ardından Rüştiye’ye başlayan Veled Çelebi, burada iki sene kadar tahsil gördükten sonra Sultan Veled Medresesi’ne başladı. Rüştiye’de başlayan şiir merakı Medresede de devam etti. Bu esnada Buharalı Hacı Kasım Efendi’den Farsça öğrendi ve Molla Camii, Şeyh Sâdi ve Feridüddin Attar gibi fars edebiyatının ileri gelen kalemlerini açık bir şekilde anlamaya başladı. Müftü Hacı Hüseyin Efendi’den ise Arapça’yi ileri bir derecede öğrendi. Veled Çelebi yine medresede kaldığı dönemde Hacı Eyüp Efendi’nin Mesnevî derslerini takip etti. Bunun ardından Sıdkı Dede’nin Mesnevî derslerinin müdavimi oldu.<sup>701</sup>

Medrese tahsilinin bitmesinden sonra 1883 yılında Devlet memurluğu görevine başlayan Veled Çelebi, emekli oluncaya kadar çeşitli devlet görevlerinde çalışmaya devam eder.<sup>702</sup> 1889 yılında İstanbul’a gelir ve burada Bahariye Mevlevîhanesi’nde kalmaya başlar. Tarikaten nispetleri Hüseyin Fahreddin Dede Efendi’yedir. Burada yaklaşık 2 yıl kalmasının ardından Galata Mevlevîhanesi meşihatine önce vekaleten daha sonra asaleten tayin olur.<sup>703</sup> 1909 yılında ise Abdülhalim Çelebi yerine Çelebilik makamına tayin olur. 9 sene boyunca buradaki görevine devam eden Veled Çelebi, bu süre zarfında özellikle mevlevîlik tarihi ve edebiyatı ile ilgili çok önemli işlere imza atar.<sup>704</sup>

Veled Çelebi, çeşitli yerlerde ve mekanlarda Mesnevîhânlık yapmıştır. Kaynaklardan hareketle öncelikle Galata Mevlevîhanesi şeyliği süresince burada Mesnevî sohbetleri

<sup>700</sup> Metin Akar, *Veled Çelebi İzbudak* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999), 17-18; Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 503; Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/254.

<sup>701</sup> Kara, “İzbudak, Veled Çelebi”, 23/503.

<sup>702</sup> Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 23.

<sup>703</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/255.

<sup>704</sup> Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 35-40.

yaptığı bilinmektedir. Hatta buradaki sohbetlere Hüseyin Vassaf da katılmıştır. Daha sonra Çelebilik makamında kaldığı 9 yıllık süre zarfında Konya’da Hz. Mevlânâ Âsitânesi’nde de Mesnevî sohbetleri yapmıştır. Bunların yanı sıra 1. Dünya Savaşı esnasında Filistin Cephesine gönderilmek üzere gönüllü olan mevlevî alayına miralay olarak atanan Veled Çelebi, Şam’da kaldığı süre zarfında Emeviye Camii’nde de Mesnevî sohbetleri yapmıştır.<sup>705</sup>

Veled ve Bahâî gibi mahlasları kullanan Veled Çelebi, şiirlerini “Mecmua-i Eş’arım” adlı bir kitapta toplamasına karşın bu eser yayımlanmamıştır.<sup>706</sup> Gazete ve Dergilerde pek çok köşe yazısı bulunan Veled Çelebi’nin kitapları ise şu şekildedir: “*Arapça Gramer, Atalar Sözü, Aynü’l Hayat, Bedâyi’ül Efkâr, Birbirimizi Kırmayalım, Çocuklara Mahsus Letâif-i Hoca Nasreddin, Dârü’l-Fünûn Dersleri, Dîvân-ı Kebir’den Seçme Gazeller, Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled, Ekler Lügati, el-İdrâk Hâşiyesi, Ferhengnâme-i Sâdî Tercümesi, Fethiyyât-ı Dîvân-ı Kebîr Tercümesi, Hayru’l-Kelâm, İmlâ Risâlesi, Kuran-ı Kerim Elifbâsı ve Kuran-ı Kerim Tilâvetine Medhal, Letâif-i Hoca Nasreddin, Leylâ ile Mecnûn, Lisân-ı Fârisî, Livâü’l-Vifâk, Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ, Mesnevî Tercümesi, Mevlânâ ile Sultan Veled’in Rumca Şiirleri, Mir Ali Şir Nevâî Muhâkemetü’l-Lügateyn, Muvâzene, Mecmualar, Oğuz Ata Orhun Abideleri, Rubâiyyât-ı Hazret-i Mevlânâ, Seçme Hadis-i Şerifler, Şerh-i Aşk-nâme-i Hazret-i Bahâeddin Sultan Veled, Tarih-i Sâdât-ı Mevleviyye, Türk Alfabeti, Türk Dil, Türk Diline Medhal ve Türkçe İtikâd*”<sup>707</sup>

4 Mayıs 1953’te Ankara’da hayatını kaybeden Veled Çelebi İzbudak’ın cenaze namazı Hacı Bayram Velî Camii’nde kıldırılır. Namaza dönemin siyaset, kültür ve sanat alanın önde gelen şahsiyetleri katılır. Cebeci mezarlığına defnedilir. Mezar taşına kendisinin şu şiiri yazılmıştır: “*Geçtim hevesat-ı dünyevîden / Zevk aldım umûr-ı uhrevîden / Yâ Rab beni bir nefes ayırma / Kuran u Hadis u Mesnevîden.*”<sup>708</sup>

<sup>705</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 5/255-258.

<sup>706</sup> Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 121.

<sup>707</sup> Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 107-119.

<sup>708</sup> Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, 62-63.

### Örnek Şiir:

“Derûnım keşf edersin nakş-ı dîdâr-ı hazînimden

Okursun nüsha-i takdirimi levh-i cebînimden

Teşekkür eyle hayrû'n-Nâs isem artık sorup durma

Ne anlarsın Efendi, Meşreb ü âyin ü dînimden

N'ola teshîr ederse sözlerim sükkâni lâhutî

Gelen hep hikmet-i arşiyedir rûhu'l-emînimden

Felek encümle işler sanihatım tâkı gerdûne

Seherler berk urur her hikmeti halvet güzînimden

Ne zevkim ben de bilmem sohbetimdir meşreb-i îkân

Gelen küfrü siyeh, imân gider bezm-i yakînimden

Benim halvet-gehimde ilm ü hikmet hem-nişînimdir

Beni işgâl edenler dur ederler hem-nişînimden

Kelâmımda dilerse ey Veled bulsun beni ahlâf

Garîk-i zevk olup tertîl-i âyât mübîninden”<sup>709</sup>

#### 1.94.Şevket Gavsî Özdönmez (ö. 1373/1954)

1290 (m.1873) yılında dünyaya gelen ve asıl adı Mahmud olan Şevket Gavsî, Silistre müdâfii ve şehit Müşîr Mûsâ Hulûsî Paşa'nın torunu, şair ve edib Hasan Dâniş Bey'in oğludur. İlk öğrenimini Edirne Askerî Rüşdiyesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiş, bir süre Mülkiye Mektebi'nde öğrenim görmüştür. Ardından Harbiye Nezâreti'ne bağlı Bâb-ı Seraskerî Levâzım Dairesi'nde görev alarak bu kurumda yirmi sekiz yıl boyunca çeşitli vazifelerde bulunmuştur. Memuriyet tasfiyesi kapsamında emekliye sevk edildikten sonra öğretmenliğe yönelmiş ve bu alanda kırk iki yıl hizmet vermiştir.<sup>710</sup>

Tasavvufi kimliğiyle de öne çıkan Şevket Gavsî, ney öğrenimini Yenikapı Mevlevîhânesi Neyzenbaşısı Hilmi Dede'den almış; bazı kaynaklara göre orta seviyede, bazılarında göre ise üstâdâne bir icra yetkinliğine sahip olmuştur. Bestelediği bazı peşrev ve semâilerin yanı sıra, Mevlevî dergâhlarında düzenli olarak âyinlere katıldığı ve özellikle cömertliğiyle tanındığı aktarılmaktadır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde on sekiz yıl boyunca Mesnevî dersleri vermesi, onun tasavvufi ilimlerdeki yetkinliğini göstermektedir.<sup>711</sup> Yaşadığı dönem dikkate alındığında Şevket Gavsî'nin Yenikapı Mevlevîhanesi'nde yaptığı derslerin 1925 yılından önce olduğu tahmin edilmektedir. Bu itibarla çalışmaya şair Mesnevîhân olarak dahil edilmiştir.

Şair kimliği bulunan Şevket Gavsî'nin “*Gülzâr-ı Şebâb*” ve “*Bahâr-ı Hevesim*” adlı iki şiir mecmuası; “*Müntehabât-ı Ârîsiyye, Kavâid-i Ârîsiyye*” ve “*Nesirlerim*” adlı üç risâlesi ile babası üzerine kaleme aldığı “*Şair Dâniş Bey*” adlı küçük bir eseri bulunmaktadır. Şiirlerinde Gavsî mahlasını kullanmıştır. Sonraki dönemde “Özdönmez” soyadını almıştır. Mehmed Emin Yazıcı'ya nota öğretmesiyle de müzikal katkılar

<sup>709</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü's-Şuarâ*, 1999, 5/2450.

<sup>710</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü's-Şuarâ*, 1999, 2/704-705.

<sup>711</sup> Kaya, *Tekke Kapısı*, 311-312.

sunmuştur. Hayatının son yıllarını maddî sıkıntılar içerisinde geçiren Şevket Gavsî, 1954 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilmiştir.<sup>712</sup>

### Örnek Şiir:

“ ...

*Kâinâtı etmiş esrâr-ı tevellâ mevlevî*

*Nâle-senc olmakla bezm-i evliyâda nây-ı aşk*

*Mesnevî-hân oldu Tübâ üzre murg-ı bâğ-ı Huld*

*Vâlih-i esrâr-ı aşk oldukça Mevlânâ-yı aşk*

*Aşk tahsîl eylemek müşkildir ey sûret-perest*

*Âh kim bir bahr-i mevc-â-mevc imiş deryâ-yı aşk*

*Âşık-ı nâligirim firkatte Gavsıyyü'l-giyâs*

*Vakf-ı sahrâ-yı cünûn etti beni Leylâ-yı aşk*<sup>713</sup>

### 1.95.Mehmed Hazmî Tura (ö.1380/ 1960)

Mehmed Hazmî Efendi, Malatya'nın Arapgir ilçesinde 1298 yılında (m. 1881) doğmuştur. Babası bir imam-hatip olan Hoca-zâde Abdullah Hamdi Efendi'dir. İlk eğitimini Malatya'da tamamlamasının ardından 1318 (m.1918) senesinde Erzurum'a

<sup>712</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 2/704-705.

<sup>713</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü'ş- Şuarâ*, 1999, 2/705.

yüksek tahsil için gelmiştir. Burada Narmanlı-zâde Hüseyin Hâkî Efendi'den bir sene kadar ders görmüştür.<sup>714</sup>

Erzurum'da kaldığı süre zarfında ilk defa tasavvufla tanışmış ve burada Kâdirî tarikatından Ali Rıza Efendi'ye intisap ederek bir sene kadar hizmetine devam etmiştir. Erzurum'da ilim tahsilini bitirdikten sonra İstanbul'a gelen Mehmed Hazmî Efendi, burada Arapgirli Hüseyin Efendi'nin derslerine devam etmiştir. 1323 (m. 1905) senesinde burada hocasından icazet almış ve müderrisliğe başlamıştır. Çeşitli yerlerde Farsça ve Fıkıh hocalığı yapan Mehmed Hazmî Efendi, Hüseyin Vassaf'ın bildirdiğine göre Bursa, Edirne ve Selânik'te bulunduğu dönemlerde Mesnevî dersleri vermiştir.<sup>715</sup>

1336 yılında (m.1918) Kasımpaşa Hüsâmeddin Uşşâkî Âsitânesi şeyhi Mustafa Hilmî-i Safî Efendi'ye seyr ü sülukünde ikmâl için intisap etmiştir. Aynı zamanda şeyh efendinin kızı ile de evlenmiş ve kendisine damat olmuştur. Daha sonra Keçeciler'de bulunan Uşşakî dergâhı olan Bedreddin Dergâhı şeyhliğine tayin olmuştur.<sup>716</sup> Mustafa Sâfi Efendi de Mehmed Hazmî Tura gibi bir mesnevîhân'dır.

Hüseyin Vassâf, Mehmed Hazmî Efendi'nin 1343 yılında (m.1924) Kasımpaşa'da birkaç senedir özellikle Ramazan aylarında Mesnevî dersleri yaptığını belirtmektedir. Bununla birlikte hakkında hazırlanan Yüksek Lisans tezinde tespit edildiğine göre, Bursa'da bulunduğu süre zarfında Ulu Camii'de Mesnevî sohbetleri yapmıştır. 1958 yılında ise Süleymaniye Camii'nde devam eden Mesnevî dersleri Fatih Camii'ne alınmıştır. Mehmed Hazmî Efendi vefat edinceye kadar buradaki Mesnevî derslerine devam etmiştir. Süleymaniye'de yapılan derslere yaklaşık 10 kadar kişinin geldiği, Fatih Camii'nde yapılan derslere yaklaşık 30-40 kişinin geldiği bilinmektedir. Derslere gelenler arasında Prof. Dr. Yusuf Ziya Kabakçı, Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu, Prof. Dr. Ahmet Suphi

---

<sup>714</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 4/363; Yönlüer Fatma Sena, *Mehmet Hazmi Tura* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 5.

<sup>715</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 4/363.

<sup>716</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 4/363.

Fırat, Mehmed Esad Coşan'ın babası Hafız Halil Necati Coşan, Kani Karaca, Emin Saraç ve Mahir İz'in bulunduğu bilinmektedir.<sup>717</sup>

Şiirlerin Hazmî mahlasını kullanan Mehmed Hazmî Efendi'nin bir Dîvânçe'si bulunmaktadır. Şiirlerinde aruz veznini kullanmaktadır. Bunun yanı sıra tercüme ve telif eserleri şu şekildedir: “*Miftahu'l Vücûd Tercüme ve Zeyli, Zübdetü'l-Dakâik, Risâle-i İrfâniyye, Tarîkat-nâme, Keşfü'l-Hicâb, ve Tuhfetü'l-Mürsele*”<sup>718</sup>

Mehmed Hazmî Efendi 1380 (m.1960) yılında hayatını kaybetmiştir. Mezarı Kasımpaşa'da bulunan Feriköy Helvacı Bacı kabristanlığındadır. Kayınpeder ve şeyhi olan Mustafa Hilmi Safî Efendi'nin yanına defnedilmiştir.<sup>719</sup>

### Örnek Şiir:

*“Her göz ile bu âlemi idrâk edemezsin*

*Her söz ile mir'ât-ı dili pâk edemezsin*

*Sahrâ-yı dile vakf-ı nazar eylemedikçe*

*Sayd-ı emel-i besteyi fişrâk edemezsin*

*Kendin çekip alamazsın enâniyet elinden*

*İrfân evinin perdesini çâk edemezsin*

*Bul vahdet-i aşka sana bir rehber-i irşâd*

---

<sup>717</sup> Fatma Sena, *Mehmet Hazmî Tura*, 13-14-15-16.

<sup>718</sup> Osmân-zâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2006, 4/364.

<sup>719</sup> Fatma Sena, *Mehmet Hazmî Tura*, 48.

*Yoksa dil damınken işrâk edemezsin*

*Zann şâibesin silmez ise safha-yıl dilden*

*Hazmî bu şebb-i nireden imsâk edemezsin*”<sup>720</sup>

### **1.96. Midhat Bahârî (ö.1391 /1971)**

Asıl adı Ahmet Midhat olan Midhat Bahârî, İstanbul’un Eyüp semtindeki Taşlıburun Sâdî Dergâhı’nda dünyaya geldi. Bahâriye Mevlevîhânesi’ne mensup oluşu ve şiirlerinde “Bahârî” mahlasını kullanması sebebiyle bu isimle tanındı. Soyadı kanunundan sonra ise “Beytur” soyadını aldı. Babası Kütahyalı Mehmed Nûri Efendi, annesi ise Sâdî Dergâhı şeyhi Süleyman Efendi’nin kızı Fatma Âliye Hanım’dır. Babasını küçük yaşta kaybeden Midhat Bahârî, dedesi Şeyh Süleyman Efendi’nin yanında yetişti.<sup>721</sup>

İlk öğrenimini Eyüp Dârülfeyz-i Hamîdî Mektebi ve Eyüp Askerî Rüşdiyesi’nde tamamladı. Daha sonra idadî tahsilini ise ağabeyi İsmail Zihni Bey’in yanında Bitlis’te sürdürdü. Mezuniyetinin ardından İstanbul’da Maliye Nezâreti’nde memuriyete başladı. Buradaki görevinden bir müddet sonra ayrılıp Orman Maâdin ve Ziraat Nezâreti’nde ve öğretmenlikte bulundu. Arapça ve Farsça öğrenimini aile çevresi ve devrin önemli âlimlerinden aldığı derslerle ilerletti. Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede’ye intisap ederek çilesini tamamladı. Hoca Hasan Hüsameddin Efendi’nin Mesnevî derslerine katılarak kendisinden mesnevîhanlık icazeti aldı. Ankara Mevlevîhânesi’ndeki bir sohbet sırasında Konya makam çelebisi Abdülhalim Çelebi tarafından şeyhliğe tayin edildi. Tekke ve zaviyelerin kapatıldığı sırada ise Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhanıydı.<sup>722</sup>

<sup>720</sup> Fatma Sena, *Mehmet Hazmi Tura*, 124-125.

<sup>721</sup> İbnü’l - Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlû’ş- Şuarâ*, thk. Özgül (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1999), 1/167.

<sup>722</sup> Emin Işık, “Midhat Bahârî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/6-7.

11 Temmuz 1971 yılında vefat eden Midhat Bahârî, pek çok eser tercüme etmesinin yanında “*Ravza, Güşvâr, Mihrab-ı Aşk, Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*” adlarında kitaplar kaleme aldı.<sup>723</sup>

Örnek Şiir

*“Lâl-i lebin ey yâr benim mül senin olsun  
Âşık gülü neyler bana gül gül senin olsun*

*Gel sîneme yaslan öpeyimn gerdeni safın  
Cânâ bu vakurâne tecâhül senin olsun*

*Bir göz bebeği oldu cemâlindeki hâlin  
Lutf et o benim gonce karanfil senin olsun*

*Bir şöyle bakar aşıkı mestâne geçersin  
Ey gamze-i cânân bu tegâfül senin olsun*

*Dil-beste-i hüsnüm yetişir tâb-ı cemâlin  
Gülbûse benim gülle tecemmül senin olsun*

*Bir deste çiçektir sana al şî’ri Bahârî  
Koy göğsüne ey kakhülü sünbül senin olsun”*<sup>724</sup>

---

<sup>723</sup> Işık, “Midhat Bahârî”, 30/6-7.

<sup>724</sup> İnal, *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlü’ş- Şuarâ*, 1/168.

## SONUÇ

Bu tez kapsamında, toplam 91 şair Mesnevîhân tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Mesnevîhânlık geleneğinin mahiyetinin daha sağlıklı biçimde ortaya konabilmesi amacıyla, şair olmamakla birlikte geleneğin önemli temsilcileri arasında yer alan ve çeşitli yönleriyle temayüz etmiş beş Mesnevîhân da çalışmaya dâhil edilmiştir. Tespit edilen bu şahsiyetlerin biyografileri sunulmuş, mevcutsa kimden Mesnevî eğitimi aldıkları, Mesnevîhânlık faaliyetlerini hangi coğrafyalarda yürüttükleri ve hangi talebeleri yetiştirdikleri ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Ayrıca, şair olan Mesnevîhânların edebî kimliklerini örneklendirmek amacıyla şiirlerinden seçmelere yer verilmiştir.

Tezin birinci bölümünde, Hz. Mevlânâ'nın hayatı kısaca özetlenmiş; Mesnevî'nin yazım süreci kaynaklar ışığında derlenerek betimleyici bir yaklaşımla sunulmuştur. Akabinde, Mevlânâ ve Mesnevî'nin klasik Türk edebiyatına katkıları hem poetik hem de estetik boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda özellikle Mevlevî şairler zümresinin edebî gelenek içerisindeki rolü vurgulanmış, Mesnevî'nin edebî bir damar olarak Türk İslam edebiyatına sunduğu katkıların altı çizilmiştir.

Bununla birlikte, günümüzde Mesnevî'nin hâlen en çok okunan eserlerden biri olduğu göz önünde bulundurularak, modern bireyin yaşadığı kimlik bunalımı ve anlam arayışı bağlamında esere yönelimin artmakta olduğu tespit edilmiştir. Ancak Mesnevîhânlık müessesesinin ortadan kalkmış olması, günümüzde bu esere yaklaşım biçimlerinde metodolojik sorunlar doğurmuştur. Bu çerçevede Mesnevî'ye yönelik çağdaş akademik yaklaşımlar değerlendirilmiş ve Mesnevî'nin geleneksel bağlamda anlaşılması ile modern okuma biçimleri arasındaki farklara dikkat çekilmiştir.

Mesnevîhânlık geleneği, yalnızca Türk ve İslam kültürüne özgü bir yapı olmayıp, aynı zamanda dünya kültürlerinde yer etmiş okutuculuk geleneklerinin önemli bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, sözlü anlatım ve kıraat temelli geleneklerin taşıyıcısı olan Mesnevîhânlar, tarih boyunca sadece birer edebî figür değil, aynı zamanda kültürel ve bilimsel aktarımın temel temsilcileri olarak ön plana çıkmışlardır. Çalışmada

ulaşılan bulgular, Mesnevîhânlık kurumunun bu yönüyle geleneksel bilgi üretimi ve aktarım süreçleri açısından ne denli mühim olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan arşiv ve literatür taramaları sonucunda, Mesnevîhânların sosyal kimlikleri ve tarihsel rolleri ayrıntılı biçimde tespit edilmiştir. Özellikle tekke yapısı içinde Mesnevîhânların mürşid ve rehber konumunda oldukları belirlenmiştir. Bu doğrultuda, tespit edilen şair Mesnevîhânların 39'unun aynı zamanda tekke şeyhliği görevini de yürüttükleri görülmektedir. Bu durum, Mesnevîhânlığın yalnızca edebî bir görev değil, aynı zamanda tasavvufî ve sosyal bir otorite taşıdığını göstermektedir.

Mevlevîhânelere ait vakıf kayıtlarının incelenmesi sonucunda, Mesnevîhânların almış oldukları ücretler de belirlenmiş ve bu veriler, tekke hiyerarşisi içindeki diğer görev sahipleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu mukayeseler, Mesnevîhânların hem ekonomik hem de toplumsal konumları açısından tekke yapısı içerisindeki önemli yerini gözler önüne sermektedir. Böylece Mesnevîhân kimliğinin yalnızca bir anlatıcı ya da şair değil, aynı zamanda sosyal bir aktör olduğu gerçeği pekiştirilmiştir.

Öte yandan, modern Batı düşüncesinde metin anlamı üzerine geliştirilen yöntemler tahlil edilmiş, özellikle anlamın birey merkezli olarak inşası yönündeki yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Bu noktada, Mesnevîhânlık geleneğinin kaybolmasının, Protestan düşünce yapısının ve bireycilik anlayışının yaygınlaşması ile yakından ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Geleneksel toplumlarda anlatıcının varlığı anlamı inşa etmede merkezi bir rol oynarken, modern çağda bireyin metin karşısında yalnız bırakılması, Mesnevî gibi çok katmanlı eserlerin anlaşılmasını da güçleştirmiştir. Bu durum, Mesnevîhânlık gibi rehberlik temelli yorumlama geleneklerinin ihmal edilmesiyle daha da derinleşmiştir.

Klasik dönemde bir metni anlamada anlatıcının rolü üzerinde özellikle durulmuş ve bu rolün zaruri bir unsur olduğu, kelâm ve felsefe gibi temel İslâmî ilim disiplinleri çerçevesinde temellendirilmiştir. Anlatıcı, sadece bilgiyi aktaran değil, aynı zamanda anlamı inşa eden, dinleyici ya da okuyucuyu metinle buluşturan bir köprü vazifesi görmektedir. Bu çerçevede Mesnevî'nin bizzat metninde ve ona yazılan şerhlerde anlatıcının varlığının gerekli olduğu birçok örnekle ortaya konmuştur. Metnin bağlamı,

dili ve sembolizmi gibi yönlerden okuyucunun doğru bir anlam inşası gerçekleştirebilmesi için anlatıcıya duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır.

Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) kavramı tanıtılarak, Mesnevîhânlık geleneğinin bu kapsamda değerlendirilebilecek çok yönlü bir kültürel unsur olduğu gösterilmiştir. Anlatım biçimi, sözlü kültürle ilişkisi, ritüel ve mekâna bağlı olarak gelişen anlatım geleneği, bu yapının SOKÜM'ün temel kriterleriyle örtüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Mesnevîhânlığın sadece tarihî bir unsur değil, aynı zamanda yaşatılabilir bir kültürel değer olduğu ve kültürel miras çeşitliliği bakımından taşıdığı önemin altı çizilmiştir. Söz konusu çalışma, bu geleneğin SOKÜM envanterine alınmasının gerekçelerini bilimsel olarak temellendirmeye yönelik bir katkı sunmaktadır.

Ayrıca Mevlevîlik tarikatı ile Mesnevîhânlık kurumu arasındaki tarihî ve yapısal ilişki ayrıntılı şekilde analiz edilmiştir. Mevlevîliğin henüz tam anlamıyla kurumsallaşmadığı bir dönemde Mesnevîhânlık müessesesinin teşekkül etmiş olması, bu kurumun Mevlevîlik içerisindeki öncül ve kurucu rolünü göstermektedir. Bu durum, Mesnevî'nin sadece bir tarikat metni olmanın ötesinde, bir irfan ve kıraat geleneğiyle iç içe geçmiş çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Mesnevîhânların sadece Mevlevîliğe değil, farklı tarikatlara da mensup oldukları tespit edilmiştir. Özellikle Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Sa'diyye, Rufâiyye, Celvetiyye, Sünbüliyye, Gülşeniyye, Uşşâkiyye ve Ticâniyye gibi çeşitli tarikatlarda da Mesnevîhânların bulunduğu belgelenmiştir. Bu durum, Mesnevîhânlık geleneğinin Mevleviyye sınırlarını aşarak, daha geniş bir tasavvufî zeminde karşılık bulduğunu ve farklı meşreplerde ortak bir kıraat ve yorum pratiğine dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla Mesnevîhânlık, hem Mevlevîliğe içkin bir müessese hem de tasavvufî gelenekler arası bir anlatım pratiği olarak değerlendirilmiştir.

Mesnevî mübaşeretini, tarih boyunca çeşitli Mevlevîhânelerde icra edilmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışma neticesinde, 37 şair Mesnevîhânın farklı Mevlevîhânelerde, farklı dönemlerde Mesnevî takririnde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu veriler tablo halinde derlenmiş, ardından aynı veriler bu kez mekân merkezli olacak şekilde yeniden

yapılandırılmıştır. Bu çerçevede, toplamda 20 farklı Mevlevîhânedede Mesnevî sohbetlerinin gerçekleştirildiği görülmüştür. Özellikle Yenikapı Mevlevîhânesi, en fazla şair Mesnevîhân tarafından sohbet verilen mekân olarak öne çıkmıştır. Bu tespit, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin hem Mesnevîhânlık geleneğinin merkezlerinden biri olduğunu gösterirken hem de bir edebî muhit olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Mesnevîhânlık sadece Mevlevîhânelerle sınırlı kalmamış, farklı tarikatlara ait tekke ve dergâhlarda da Mesnevî takrirleri gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Mevlevîlik dışındaki tarikatlara mensup 16 şair Mesnevîhânın farklı coğrafyalarda ve farklı yüzyıllarda Mesnevî sohbetleri yaptığı tespit edilmiştir. Bu bilgiler de tarihî bağlamlarıyla birlikte tablo haline getirilmiştir. Özellikle ... yüzyılda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Böylelikle Mesnevîhânlık geleneğinin tarikatlar üstü bir anlatı ve eğitim faaliyeti olduğu ortaya konmuştur.

Ayrıca, Mesnevî'nin sadece tekke ortamlarında değil, camilerde de halkla buluştuğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerde, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan bir zaman diliminde Mesnevî'nin çeşitli camilerde okunduğu belirlenmiştir. Bu süreçte Mesnevî takririnde bulunan şair Mesnevîhânlar ve sohbet verdikleri camiler tespit edilerek tablo halinde sunulmuştur. Bu bulgular, Mesnevî'nin sadece tarikatlar ya da sınırlı bir çevreye ait değil, geniş bir dinleyici kitlesine hitap eden ve nesiller boyunca camilerde dahi okutulan başat bir eser olduğunu göstermektedir. Bu da Mesnevî'nin toplumsal hafızadaki sürekliliğine ve dini-manevi hayat üzerindeki etkisine işaret etmektedir. Selatin camii olması dini hayatın merkezinde olduğu kanaatini güçlendirmektedir

Mesnevî'nin 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı medrese müfredatına dâhil olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede, özellikle klasik dönemde Mesnevî'nin sistematik biçimde okunup öğretildiği, bu amaçla kurulan Dâru'l-Mesnevîlerin birer "enstitü" niteliği taşıdığı vurgulanmıştır. Osmanlı eğitim tarihinde, sadece Mesnevî'nin okunması, anlaşılması ve bu sahada uzman şahsiyetlerin yetiştirilmesi amacıyla kurumsallaşmış bu yapılar, edebî bir metne atfedilen ilmî ve kültürel önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim Mesnevî, bu yönüyle medrese sistemine entegre edilmiş ve tek başına

müstakil bir öğretim alanı hâline gelmiş nadir edebî eserlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Mesnevî'nin Osmanlı sosyal hayatındaki etkinliği yalnızca dinî ve edebî sahalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal yaşantının merkezinde de kendini göstermiştir. Bu bağlamda, dönemin konaklarında düzenlenen Mesnevî sohbetleri önemli bir kültürel pratik olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada, Mesnevî sohbetlerinin yapıldığı konaklar tespit edilmiş ve bu mekânların, Mesnevî'nin halka ulaşmasında bir köprü görevi gördüğü vurgulanmıştır. Bu durum, Mesnevîhânlığın sadece tekkelerle sınırlı kalmadığını, seçkin sınıfların özel mekânlarında da kendine yer bulduğunu göstermektedir.

Tez kapsamında ele alınan bir diğer önemli husus ise Mesnevî şerhlerinin (özellikle Ankaravî Şerhi), eserin asli yapısının önüne geçmediği, aksine onu açıklamaya ve anlaşılır kılmaya hizmet ettiği belirtilmiştir. Ankaravî şerhi, hem içerik açısından zenginliği hem de tenkitli metin niteliğiyle Mesnevîhânların istifa ettiği temel kaynaklardan biri olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca, günümüze kadar ulaşan dört Mesnevîhânlık icazeti tespit edilmiştir. Bu icâzetler, Mesnevî geleneğinin formel yönünü belgelendirmesi açısından önem taşımaktadır. İcazetlerde yer alan bilgiler, Mesnevî şerhlerinin meşruiyetini ve anlatıcı otoritesini güçlendiren belgeler olarak değerlendirilmiş ve tamamı bir araya getirilerek arşivlenmiştir. Bu durum, geleneğin kurumsal yapısının izlerini günümüze taşıması bakımından da anlamlıdır.

Osmanlı Edebî Kanonu çerçevesinde Mesnevî'nin yeri de çalışmada detaylı şekilde değerlendirilmiştir. Mesnevî'nin bu kanonun bir parçası olmasını mümkün kılan unsurlar tespit edilmiş; bu noktada Mesnevîhânların katkıları özel olarak vurgulanmıştır. Onların Mesnevî'yi edebî meclislerde dile getirme biçimleri, metnin kanonikleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, sadece Mesnevî değil, diğer şairlerin ve şiirlerin de edebî gelenekte yer edinmesinde Mesnevîhânların yönlendirici bir konumda oldukları gösterilmiştir.

Son olarak, Mesnevîhânlarla Mesnevî şârihleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bu iki zümrenin zaman zaman iç içe geçtiği ancak işlev ve amaç bakımından ayrıştıkları görülmüştür. Şârihler metni tahlil eden açıklamalı yorumlar sunarken, Mesnevîhânlar daha çok anlatı geleneğini temsil eden, icazetli bir aktarım süreci içerisinde işlev gören kimseler olarak değerlendirilmiştir. Bu ayrım, tezin kavramsal ve metodolojik derinliğine katkı sağlamıştır.

## KAYNAKÇA

- Açık, Nilgün. *Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002.
- Ağırakça, Ahmet. “Müneccimbaşı, Ahmed Dede”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 32/4-6. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Ahmed Eflâkî. *Âriflerin Menkıbeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Tezâkir 40 - Tetimme*. thk. Cavid Baysun. 4 Cilt. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yay., 3. Basım, 1991.
- Akar, Metin. *Veled Çelebi İzbudak*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Basım, 1999.
- Akdoğan, Bayram. *Mevlevîliğin Din Anlayışında Mûsikî Hüccetü's- Semâ Risâlesi*. Ankara, 1. Basım, ts.
- Akpınar, Cemil. “İcâzet”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 21/393-400. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Alam, Muzaffer. “Babürlü Dilbilimi ve Mevlânâ'nın Mesnevî'si”. çev. Fatma Meliha Şen. *Metin Neşri: Problemler, Tespitler, Öneriler*. ed. Hatice Aynur vd. 422-462. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Ali Emîrî Efendi. *İşkodra Vilayeti 'Osmanlı Şa'irleri*. thk. Hakan T. Karateke. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Ali Emîrî Efendi. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*. thk. İdris Kadioğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Ali Enver. *Semahâne-i Edeb*. İstanbul: Alem Matbaası, 1. Basım, 1309.
- Ali Kâyayev. *Terâcim-i Ulemâ-yı Dağıstan*. thk. Ali Orazayev - Durmuş Tuba Işınsu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.

- Almaz, Hasan. “Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümünde Bulunan Mevlâna ve Mevlevîlikle İlgili Eserler”. *Mevlâna Araştırmaları -I-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Altok, Zeynep. “Âşık Çelebi ve Edebî Kanon”. *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*. ed. Hatice Aynur - Aslı Niyazioğlu. 117-132. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Altuner, Nuran. *Safâî ve Tezkiresi İnceleme Tenkitli Metin ve İndeks*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989.
- Altunmeral, Mehmet. “Gavsî Ahmed Dede ve Şiirleri”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 6/12 (2019), 125-143.
- Alvan, Türkan. *Hayâlî-i Gülşenî Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Anar, Turgay. *Hafıza ve Miras: Fatih'in Edebiyat Durakları*. İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı, 1. Basım, 2022.
- Anar, Turgay. “Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu: Kanon, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 0/1 (2013).
- Aral, Ahmet Erman. *Somut Olmayan Kültürel Miras Eğitimi ve Kültürün Aktarımı: Türkiye Örneği*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020.
- Arı, Ahmet. *Mevlevilikte bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Arpaguş, Sâfi. “Hüseyin Azmî Dede ve Beyânü'l-Makâsıd Adlı Risâlesi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/31 (2006), 67-100.
- Aşık Çelebi. *Meşâirü'ş-Şuarâ*. çev. Filiz Kılıç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1. Basım, 2018.

- Atlansoy, Kadir. *Bursa Şairleri*. Bursa: Asa Kitabevi, 1. Basım, 1998.
- Avşar, Ziya vd. (ed.). *Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Ayan, Gönül. “Antepli Arzî Mehmet Efendi”. *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*. Gaziantep: Ayrbasım, 1. Basım, 1999.
- Aydın, Emine. *Ömer Nüzhet Efendi'ye Göre 18.Yy.'da Bir Sufi Biyografisi: Neccârzâde Mustafa Rıza Efendi (Menkibe-İ Evliyâiyye Fî Ahvâli Rızâiyye)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aytekin, Ülker. *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002.
- Ayverdi, Samiha vd. *Kenan Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*. Ankara: Hülbe Basım, 1. Basım, 1983.
- Azamat, Nihat. “Elif Efendi, Hasirizâde”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Azamat, Nihat. “Üftâde”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 42/282-283. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Bağdatlı Ahdî. *Gülşen-i Şu'arâ*. thk. Süleyman Solmaz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Baktır, Mustafa. “Suffe”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 37/469-470. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Barthes, Roland. *Image Music Text*. London: Fontana Press, 1977.
- Başkan, Azime Merve. *Hüseyin Vassaf'ın Es'adname Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Baysal, Büşra. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Çerçevesinde Mevlevî Sema Töreni*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli, Doktora Tezi, 2023.

- Bektaş, Ekrem. “Mesnevî Hikayeleri; Tespit ve Değerlendirme”. *Mevlâna Araştırmaları -I-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Bektaş, Ekrem. “Pertev’in Hoca Neşet Biyografisi”. *Celal Beyar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (2011), 181-205.
- Belen, Fatma Zeynep. *Manevî Danışmanlıkta Bibliyoterapi Tekniği ve Uygulanması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Bilgin, Vejdi. *Bizi Kuşatan Toplum Sosyolojiye Giriş*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yay., 3. Basım, 2012.
- Binark, İsmet. *Dost Kapısı: Ezel ve Ebed Arasında: Ken'an (Rifâî) Büyükkaksoy*. İstanbul: Cenân Eğitim, 1. baskı., 2005.
- Bruner, Jerome. “The Narrative Construction of Reality”. *Critical Inquiry* 18/1 (1991), 1-21.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. thk. M.A. Yekta Saraç. 3 Cilt. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Bursevî. *Mesnevî'nin Ruhu*. thk. Suat Ak. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Can, Şefik. *Mevlânâ: Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1995.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, 1. Basım, 2000.
- Ceyhan, Adem. “17. Asır Mevlevî Edebiyatından Bir Portre: Adem Dede”. *Türkiyat Mecmuası* 21/1 (2011), 141-166.  
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/18515/195248>
- Ceyhan, Semih. *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2005.

- Ceyhan, Semih. “Mesnevî [Mevlânâ'nın Eseri]”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 29/325-334. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Çam, Mevlüt. “Kıbrıs'da Tasavvufi Hayat (Hala Sultan Tekkesi ve Lefkoşa Mevlevihanesi Örneğinde)”. *Tarihte Kıbrıs*. ed. Osman Köse. 2/785-797. Bursa: Dokuzonbeş Matbaacılık, 1. Basım, 2017.
- Çamyar, Erol. *Nakşibendî Mehmed Murad Dîvânı*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Çelebi, Celaleddin. “Çelebi Efendi”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 8/261-262. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Çelebioğlu, Âmil. *Türk Mesnevî Edebiyatı*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Çiçekler, Mustafa. “Mesnevî”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 29/320-322. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Çoban, Ali. *Cezîre-i Mesnevî ve Şerhlerine Göre Mevlevî Sülûku*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Defter Emîni Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn. *Tezkire-i Silâhdâr-zâde*. thk. Furkan Öztürk. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Demir, Ömer. *Bilim Felsefesi*. İstanbul: Sentez Yay., 5. Basım, 2012.
- Demirli, Ekrem. *Şair Sûfiler*. İstanbul: Sûfi Kitap, 2. Basım, 2018.
- Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhân. *Sevâkıb-ı Menâkıb*. çev. Hüseyin Ayan vd. Konya: Rûmî Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Doğan, Abdurrahman. *Kütahya Erguniye Mevlevîhânesi*. Bursa: Sır Yayıncılık, 1. Basım, 2006.
- Duru, Necip Fazıl. “Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlâna”. *Mevlâna Araştırmaları -I-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2007.

- Duru, Rıza. “Mevlevîlik ve Mevlevîhânelerden Söz Eden Batılı Seyahatnâmelerin Bibliyografyası”. *Mevlâna Araştırmaları -II-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Eğridere, Zeynep Zuhâl. *Mevlana'nın Mesnevî'sinden Seçmelerin Bulunduğu Çocuk Kitaplarının Çocuk Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Açısından İncelenmesi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Enver, Ali. *Semâhâne-i Edeb (Mevlevî Şairler)*. thk. Sadık Erdem. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1. Basım, 2013.
- Eraslan, Elif. *Hasirizâde Mehmed Elif Efendi, Edebî Kişiliği ve Divan'ı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Erdoğan, Abdüllatif. *Mevlana Sözlüğü*. İstanbul: Lamure, 1. Basım, 2006.
- Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1. Basım, 1977.
- Ergün, Saadettin Nüzhet. *Şeyh Galib Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1. Basım, 1935.
- Ergün, Saadettin Nüzhet. *Türk Şairleri*. 3 Cilt. İstanbul: Bozkurt Yayınevi, 1936.
- Erişen Yazıcı, Gülgün. *Gelibolu Mevlevîhanesi ve Gelibolu'da Mevlevîlik*. İstanbul: Çanakkale Kitaplığı, 1. Basım, 2009.
- Es- Sülemî. *İlk Zâhid ve Sûfîler Tabakâtu's Sûfiyye*. çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Bursa Akademi, 1. Basım, 2018.
- Esad Mehmed Efendi. *Bağçe-i Safâ Endûz*. thk. Rıza Oğraş. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Esad Mehmed Efendi. *Esad Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şâhidü'l-Müverrihîn Adlı Eserinin Metni*. thk. Rıza Oğraş. Edirne: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1995.

- Esrar Dede. *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*. çev. İlhan Genç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1. Basım, 2018.
- Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi. *Meşâ'irü'ş-şu'arâ*. thk. Filiz Kılıç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Faik Reşâd. *Eslâf*. thk. Emrah Aydemir - Fatih Özer. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019.
- Fatîn Davud. *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*. thk. Ömer Çiftçi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 1. Basım, 2017.
- Fatma Sena, Yönlüer. *Mehmet Hazmi Tura*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Fayda, Mustafa. "Ömer". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 34/44-51. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Gazzâlî. *el- Münkız Mine'd-Dalâl*. çev. Abdurrezzak Tek. Bursa: Bursa Akademi, 2. Basım, 2015.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. thk. Mustafa İsen. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Genç, İlhan. *Hoca Neş'et, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 1998.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 2. Basım, 1983.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1. Basım, 1963.
- Görgün, Tahsin. *Anlam ve Yorum: Dinî Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 1. Basım, 2003.

- Güftî. *Teşrifâtü'ş-Şu'arâ*. thk. Kâşif Yılmaz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019.
- Güleç, İsmail. "SÜRÛRÎ, Muslihuddin Mustafa". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Güleç, İsmail. "Tahirü'l-Mevlevî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 39/407-409. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Güllüce, Hüseyin. "Mesnevî, Mesnevîhânlik Ve Dârülmesnevîler". *Marife* 3 (2007), 287-304.
- Gündoğdu, Mehmed KemL. *Müş tâk Baba: Dîvân*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Güngör, Zülfikar. "Son Mesnevihanlardan Tahirü'l Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3 (2009).
- Hafız Hüseyin Ayvansarâyî. *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*. thk. Ramazan Ekinci. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Haksever, Ahmet Cahit. *Ahmet Remzi Akyürek Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Haksever, Ahmet Cahit. *Son Dönem Osmanlı Mevlevîlerinden Ahmet Remzi Akyürek*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1. Basım, 2002.
- Halîm, Giray. *Gülbün-i Hânân*. thk. İbrahim Gültekin. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019.
- Hasirizâde, Elif Efendi. *en-Nûru'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2015.
- Hasirizâde, Elif Efendi. *Muhtâru'l-Enbâ' Fi'l-Hurûf ve 'z-Zurûf ve Ba'zi'l-Esmâ Edatlar Kitabı*. thk. Ali Benli vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2019.

- Hatiboğlu, İbrahim. “el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-ħadîsi’n-nebevî”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 30/346-347. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Hatiboğlu, İbrahim. “Muhammed Fuâd Abdülbâkî”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 30/526-527. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Hidayetoğlu, Selahattin. *Nesib Dede Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1996.
- Hüsâmeddin Bursevî. *Menâkıb-ı Üftâde*. thk. Abdurrahman Yüenal. Bursa: Seçil ofset, 1. Basım, 1996.
- Işın, Ekrem. “Yenikapı Mevlevîhânesi’nin İki Vakfiyesi”. *İstanbul Araştırmaları* 3 (1997), 89-118.
- İbn. Ebî Hâtim. *el-Cerh ve’t-ta’dîl*. 9 Cilt. Haydarabad: Matbatü Meclisi Daireti Maarifi’l-Osmaniyye, 1. Basım, 1952.
- İlhan, Derda. *Üftâde Divanı (İnceleme-Metin)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- İnal, İbnü’l - Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri: Kemâlî’ş- Şuarâ*. thk. Özgül. 5 Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 4. Basım, 1999.
- İpek, Nimet. *Tâhirü’l-Mevlevî’nin Kudemâ-yı Mevleviyye Adlı Eseri (İnceleme – Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- İpekten, Haluk. *Şeyh Gâlib Hayatı- Sanatı- Eserleri- Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 7. Basım, 2015.
- İpşirli, Mehmet. “Medrese [Osmanlı Dönemi]”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 28/327-333. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- İsen, Mustafa. “Hoca Neşet”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 18/191-192. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

- İsmail Ankaravî. *Hadislerle Tasavvuf ve Mevlevî Erkânı*. çev. Semih Ceyhan. İstanbul: Dâru'l Hadis, 1. Basım, 2001.
- İsmail Belig. *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l Eş'âr*. thk. Abdülkerim Abdulkadiroğlu. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 1985.
- Kalkışım, Muhsin. “Şeyh Galib”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ts.
- Kantemir, Enise. *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1. Basım, 1972.
- Kaplan, Yunus. “Klasik Türk Edebiyatında Sahil-nâmeler ve Derviş Hilmi Dede'nin Sahil-nâmesi”. *Route Educational and Social Science Journal* 2/2 (2015), 148-159.
- Kara, İsmail. *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*. İstanbul: Dergah Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Kara, Mustafa. *Aşk Bülbülü Hz. Üftâde ve Dergâhı*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 1. Basım, 2014.
- Kara, Mustafa. “Bursa Mevlevîhânesi ve Ahmed Cünûnî Dede Vakfiyesi”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (1996).
- Kara, Mustafa. “Cünûnî Ahmed Dede”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Kara, Mustafa. “İzbudak, Veled Çelebi”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 23/503-505. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- Kara, Mustafa. *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Sır Yayıncılık, 1. Basım, 2004.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf Kültürü*. İstanbul: Anadolu Ay Yayınları, 1. Basım, 2019.

- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.
- Kara, Mustafa. “XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1999), 29-58.
- Karabaşı, Solmaz. “Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri”. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 7 (2009), 179-182.
- Karabıyık, Edibali. *Türk Şiirinde Kâdirî Gelenek*. İstanbul: Erkam Akademi, 1. Basım, 2024.
- Karaman, Hayrettin. “Cemâleddin Afgânî”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 10/455-466. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Karataş, Ali İhsan. *XIV. Yüzyılda Bursa’da Okunan Kitaplar*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Karpuz, Haşim. “Evliya Çelebi’nin Ziyaret Ettiği Mevlevîhâneler”. *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Motto, 1. Basım, 2010.
- Kartal, Ahmet. *Doğu’nun Uzun Hikâyesi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 1. Basım, 2013.
- Kaya, Bayram Ali. “Lefkoşa Mevlevîhânesi’nin Şair Şeyhlerinden Siyâhî Mustafa Dede”. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi* 1/15 (2017), 15-38.
- Kaya, Bayram Ali. “Osman Salâhaddin Dede”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 31/378-379. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Kaya, Bayram Ali. *Tekke Kapısı*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Kaya, Bayram Ali - Küçük, Sezai. *Defter-i Dervişân Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Kayabaşı, Bekir. *Kâf-zâde Fâizî’nin Zübdetü’l Eş’ârı*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997.
- Kemikli, Bilal. *Âteş-i Aşk*. İstanbul: Sufi Kitap, 3. Basım, 2021.

- Kemikli, Bilal. *Dost İlinden Gelen Ses*. İstanbul: Kitabevi, 1. Basım, 2017.
- Kemikli, Bilal. *Erzurumlu Bilge İmam Muhammed Lutfî Efendi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Kemikli, Bilal. *Sufî Aşk ve Ölüm*. İstanbul: Sütun Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Kemikli, Bilal. *Şiir ve Hikmet*. İstanbul: Kitabevi, 1. Basım, 2017.
- Kemikli, Bilal. *Şiir ve İrfan*. İstanbul: Kitabevi, 2. Basım, 2010.
- Kılavuz, Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Yayınları, 22. Basım, 2014.
- Kılıç, Mahmud Erol. *Sufî ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*. İstanbul: Sufi Kitap, 1. Basım, 2017.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü's - Şu'arâ*. thk. Aysun Sungurhan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Kırıkaş, Yılmaz. *Nâci Ahmed Dede Divânı (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Kiremitçi, İnci. *Hayali-yi Gülşeni Divanı üzerine bir inceleme*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Koçak, Orhan Kemal. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Anlatı Geleneği ve Popüler BİR Mit Olarak Polisiye Roman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans, 2003.
- Koncu, Hanife vd. (ed.). *Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Konuk, Ahmed Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. 13 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 1. Basım, 2005.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. ed. Köprülü Orhan F. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 1976.

- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yay., 8. Basım, 2015.
- Kurt, Hüseyin. *Hasirizâde Mehmed Elif Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2003.
- Küçük, Sezai. *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*. İstanbul: Vefa Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Küçük, Sezai. "Ortak Kader: Osmanlının Son Yılları ve Mevlevîlik". *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Motto, 1. Basım, 2010.
- Küçükalp, Kasım. *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonuna Yönelik İki Yaklaşım: Heidegger ve Derrida*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Latîfi. *Latîfi Tezkiresi*. thk. Mustafa İsen. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 1999.
- Latîfi. *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. thk. Rıdvan Canım. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Mazıoğlu, Hasibe. "Akyürek, Ahmet Remzi". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 2/304-305. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Mehmed Sirâceddîn. *Mecma'-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*. thk. Mehmet Arslan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Mehmed Tevfik. *Kâfile-i Şu'arâ*. thk. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz vd. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Mehmet Ziya. *Yenikapı Mevlevihânesi*. thk. Yavuz Senemoğlu. İstanbul: Tercüman, 1. Basım, 1913.
- Mermer, Ahmet. *Mezâkî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1. Basım, 1991.
- Mermer, Ahmet vd. *Osmanlı Şiirinde Mevlana Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. Basım, 2009.
- Mete, Ayşegül. "Mevlevîlikte Merkezîyetçilik: Çelebilik Makamı ve Tevchatı". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 48 (2021), 17-42.

- Mete, Ayşegül. *XVIII. Asır İstanbul Mevlevîliği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Mevlâna. *Mesnevî'de Geçen Bütün Hikayeler*. çev. Ahmet Metin Şahin. İstanbul: Yeniakım Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Mevlâna. *Mesnevî-i Şerif*. çev. Süleyman Nahîfî. İstanbul: Timaş, 1. Basım, 2014.
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi. *Tezkiretü's-şuarâ*. thk. Adnan İnce. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- Muallim Naci. *Osmanlı Şairleri*. thk. Cemal Kurnaz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1. Basım, 1986.
- Muhyi-i Gülşeni. *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*. thk. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2014.
- MÜDÜRLÜĞÜ, TEMEL EĞİTİM GENEL. “Öğrencilerimize Okuma Alışkanlığı Kazandırmak Amacıyla İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencileri İçin Tavsiye Niteliğinde Belirlenen 100 Temel Eser Listeleri Uygulamadan Kaldırılmıştır.” Erişim 24 Nisan 2025. <https://tegm.meb.gov.tr/www/ogrencilerimize-okuma-aliskanligi-kazandirmak-amaciyla-ilkogretim-ve-ortaogretim-ogrencileri-icin-tavsiye-niteliginde-belirlenen-100-temel-eser-listeleri-uygulamadan-kaldirilmistir/icerik/557>
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet. “Edebiyat Tedkikleri- Şeyh Gâlib”. *Eser-i Aşk Şeyh Gâlib Hakkında Makaleler ve Bibliyografya*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Müstakimzâde Süleyman Sadeddin. *Şerh-i İbârât Şerhu'l-Ukûdi'l-Lü'lü'yye fî Tarîki's-Sâdeti'l-Mevleviyye Mevlevîlik, Mûsikî ve Semâ'*. thk. Ensar Karagöz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2019.
- Nev'izâde Atâyî. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî tekmileti's-şakâ'ik: Nev'izade Atâyî'nin şakâ'ik zeyli*. ed. Derya Örs. thk. Suat Donuk. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2017.

- Odunkıran, Fatih. *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân (İnceleme-Metin)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Oğuz, Müberra Nur. *Tâhirü'l-Mevlevî ve Mesnevî Şerhçiliği*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Oğuz, Öcal vd. (ed.). *Soküm Sözleşmesi & Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler*. Ankara: Geleneksel Yay., 1. Basım, 2016.
- Oğuz, Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yay., 1. Basım, 2016.
- Okay, Orhan. “Osmanlı’da Mesnevîhânlık Geleneği ve Son Mesnevîhânlardan Tahirü'l-Mevlevî”. *X. Millî Mevlâna Kongresi*. C. 1. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2002.
- Okumuş, Necdet. *Külâh-ı Mevlevî*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1. Basım, 2013.
- Osmân-zâde Hüseyin Vassaf. *Sefîne-i Evliyâ*. thk. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Öngören, Reşat. “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 29/441-448. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Özcan, Nuri. “Hüseyin Fahreddin Dede”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 18/546-547. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Özcan, Zeki. *Teolojik Hermenötik*. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2. Basım, 2000.
- Özdemir, Mehmet. *Neccâr-zâde Rıza Divânî'nin Edisyon Kritiği*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Özer, Soysal. “Osmanlı’da Neler Okundu, ‘Kütüphane Kurumu’ Nasıl Algılandı, Kurumlaşan ‘Gelenek’ Yoksa 'Kütüphane Kültürü' müydü?” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2/50 (2010), 163-175.

- Öztürk, Furkan. *Bakî Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007.
- Öztürk, Zehra. “Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/4 (ts.), 131-155.
- Öztürk, Zehra. “Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/9 (2007), 652.
- Özünel, Evrim Ölçer. *Türk Anlatı Geleneğinde Kahraman, Mitoloji ve İktidar İlişkisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2010.
- Pala, İskender. “Mühr-i Süleymân”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 31/523-525. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Palmer, Frank Robert. *Semantik: Yeni Bir Anlambilim Projesi*. çev. Ramazan Ertürk. Ankara: Fol Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Pierre Guiard. *Anlambilim*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınları, 3. Basım, 1999.
- R.C., Sproul. *Yorum Bilimi*. çev. Hande Taylan. İstanbul: Müjde Yayıncılık, 1. Basım, 1997.
- Ritter, Harry. *Dictionary of Concepts in History*. London: Greenwood Press, 1. Basım, 1986.
- Riyâzî Muhammed Efendi. *Riyâzü’ş-Şuara (Tezkiretü’ş-Şuara)*. thk. Namık Açıkgöz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Rzayeva, Sona. *Küreselleşme ve Somut Olmayan Kültürel Miras İlişkisi: Azerbaycan Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Sabev, Orlin. *İbrahim Müteferrika ya da ilk Osmanlı matbaa serüveni, 1726-1746: yeniden değerlendirme*. İstanbul: Yeditepe, 1. baskı., 2006.

- Sahîh Ahmed Dede. *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmuatü't Tevârihi'l Mevleviyye)*. thk. Cem Zorlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Sami, Şemseddin. İstanbul: Kapı Yayınları, 7. Basım, 2013.
- Sarı, Mehmet. *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nun Tenkitli Metni*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 1992.
- Seber, Abdülkerim. “Semantik-Delâlet Kavramlarının Mukayesesi ve Anlambilim Kavramının Muhtevasının Tespiti”. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2013), 97-130.
- Sehî Beg. *Heşt Bihişt*. thk. Haluk İpekten vd. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Semen, Gürdal. *Nesîb Dede Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Rişte-i Cevâhir*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Semerci, Ümmügülsüm. *Mesnevî ve Bibliyoterapi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Sevgi, H. Ahmet. “Hüsâmeddin Çelebi”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 18/512. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Seyrek-zâde Mehmed Âsım. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eşâr*. thk. Ali Osman Coşkun. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019.
- Sezgin, M. Fuad. *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1. Basım, 1956.
- Sinan Nizam, Betül. “Kemal Ahmed Dede”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ek-2/37-38. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Sipehsâlar. *Mevlânâ ve Etrafindakiler*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 1. Basım, 2011.

- Soysaldı, Mehmet. “Toshihiko İzutsu ve Semantik Anlayışı”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2005), 61-75.
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “ARZÎ, Mehmed Dede”. Erişim 25 Ekim 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/arzi-mehmed-efendi>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “BURHÂN, İlyâs Çelebi, Burhâneddîn İlyâs Çelebi, Burhân Dede”. Erişim 09 Ekim 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/burhan-ilyas-celebi-burhaneddin>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “CÜNÛNÎ AHMED DEDE, Larendeli”. Erişim 10 Ekim 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cununi-ahmed-dede-larendeli>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “GEDÂYÎ”. Erişim 06 Kasım 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gedayi/davud-davud-dede>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “İLMÎ EFENDİ, Abdurrezzâk”. Erişim 02 Mart 2025. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ilmi-efendi-abdurrezzak>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “KÂSİM, Kâsım Dede”. Erişim 06 Kasım 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kasim-kasim-dede>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “KENAN, Kenan Büyükkaksoy”. Erişim 04 Şubat 2025. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kenan-kenan-buyukaksoy>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “NASÎRÂ, Şeyh Nasîrâ Dede”. Erişim 11 Kasım 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nasira-seyh-nasira-dede>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “NESÎB, Yusuf”. Erişim 13 Kasım 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nesib-yusuf>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “OSMAN SELÂHADDİN DEDE”. Erişim 10 Mart 2025. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/osman-selahaddin-dede>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “PENÂHÎ, Mustafa”. Erişim 20 Aralık 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/penahi-mustafa>

- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “REŞİD, Ahmed Reşid Efendi, Akşehirli”. Erişim 25 Kasım 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/resid-ahmed-resid-efendi-aksehirli>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “RİZÂ, Neccâr-zâde Şeyh Rızâ”. Erişim 05 Şubat 2025. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/riza-neccar-zade-seyh-riza>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “SAÎDÂ / SA\’ÎD DEDE”. Erişim 16 Ekim 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/saida-said-dede>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “SELİM GİRAY”. Erişim 15 Aralık 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selim-giray>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “SEYYİD ALİ”. Erişim 17 Ekim 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/%2520madde-detay/seyyid-ali>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “SİYÂHÎ, Mustafa Siyâhî Dede”. Erişim 16 Ekim 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/siyahi-mustafa-siyahi-dede>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “ŞEYH GÂLİB, Mehmed”. Erişim 30 Ekim 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyh-galib-mehmed>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “Tahir Olgun”. Erişim 28 Şubat 2025. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/olgun-tahir>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “Tâlib, Şeyh Mehmed Tâlib Dede Efendi”. Erişim 24 Ekim 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/talib-seyh-mehmed-talib-dede-efendi>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “TEVEKKÜLÎ DEDE”. Erişim 10 Ekim 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tevekkuli-dede>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “ÜNSÎ, Şeyh A‘rec Hasan Ünsî Efendi”. Erişim 03 Mart 2025. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/unsi-seyh-arec-hasan-unsi-efendi>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “VECDÎ, Şeyh Vecdî Dede Efendi”. Erişim 18 Kasım 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vecdi-seyh-vecdi-dede-efendi>

- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “VEHBÎ, Hacı Şeyh Mehmed”. Erişim 04 Şubat 2025.  
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vehbi-haci-seyh-mehmed>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “YÛSUF Sîneçâk”. Erişim 21 Kasım 2024.  
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yusuf-sinecak>
- Sözlüğü, Türk Edebiyatı İsimler. “ZİHNÎ, Pervâne Salih Dede”. Erişim 13 Aralık 2024.  
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zihni-pervane-salih-dede>
- Şafak, Yakup. “Mehmed Said Hemdem Çelebi’nin Hazırladığı Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinleri Listesi”. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 16/43 (2016), 153-166.
- Şafak, Yakup. “Mesnevî Tercüme ve Şerhlerinin Türk Kültüründeki Yeri”. *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: Motto, 1. Basım, 2010.
- Şefkat-i Bagdâdî. *Şefkat Tezkiresi*. thk. Filiz Kılıç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Şeker, Şemsettin. *Ders ile Sohbet Arasında On Dokuzuncu Asır İstanbulu’nda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Şenödeyici, Özer. *Naili Divanı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Şensoy, Sedat. “Şerh”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 38/555-558. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Şentürk, Atilla. *Tahirü’l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Nehir Yayınları, 1. Basım, 1991.
- Şentürk, M. Hüdei. “Murad Nakşibendî”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 31/188-189. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Şentürk, M. Hüdei. “Şeyh Murad-ı Nakşibendî ve Vekâyi-nâmesi”. *İstanbul Araştırmaları* 1/1 (1997), 17-62.

- Şeyh Gâlib. *Şeyh Gâlib Dîvânı*. thk. Naci Okcu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Şeyh Galib. *Şeyh Galib Divanı*. thk. Muhsin Kalkışım. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*. thk. Ramazan Ekinci. 4 Cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2018.
- Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey - Çınarcı, Mehmet Nuri. *Tezkiretü 'ş-şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019.
- Şimşek, Halil İbrahim. *Mehmed Emîn-i Tokâdî Hayatı ve Risaleleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Şimşek, Halil İbrahim. "Mesnevîhân Bir Müceddidiyye Şeyhi: Neccâr-zâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri". *Tasavvuf İlim ve Araştırma Dergisi* 6/14 (2005), 159-178.
- Şimşekler, Nuri. "Mevlana'nın Eserlerinde Bilim Adamının Vasıfları ve Pozitif Bilimlere Dair Orjinal Tespitleri". *II. Selçuklu Kültür ve Medeniyet Sempozyumu: Selçuklularda Bilim ve Düşünce*. Konya: Selçuklu Belediyesi Yay., 2013.
- Şimşekler, Nuri. *Şâhidî İbrahim Dede'nin Gülşen-i Esrâr'ı (Tenkitli Metin-Tahlil)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1998.
- Tahirü'l-Mevlevî. *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Mesnevî Şerhi*. 9 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınları, 2017.
- Tahirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. thk. Kemal Edib Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1. Basım, 1973.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*. İstanbul: Büyüyen Ay, 2. Basım, 2021.
- Tahralı, Mustafa. "Kenan Rifâî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 25/254-255. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

- Tanman, M.Baha. “Mesnevîhâne Tekkesi”. C. 29. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Tanrıkorur, Ş. Barihüda. “Mevlevîyye”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 29/468-475. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Tanrıkorur, Ş. Barihüda. *Türkiye Mevlevîhanelerinin Mimari Özellikleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2000.
- Tanyıldız, Ahmet. “Mesnevî şerhlerine metin merkezli anlam modeliyle bakmak”. *Metnin halleri: Osmanlı’da telif, tercüme ve şerh*. 168-195. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Tarakçı, Gülsüm. “Tarık Buğra’nın Oğlumuz Hikâyesinde Metnin Niyetine Hizmet Eden Ve Estetik Dokuyu Oluşturan Anlatım Teknikleri”. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33 (2024), 145-159.
- Tarhan, Nevzat. *Mesnevî Terapi*. İstanbul: Timaş, 20. Basım, 2021.
- Tatçı, Mustafa - Kurnaz, Cemal. “Mehmed Esad Dede”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Tayyar-zâde Ahmed Atâ. *Târih-i Enderûn’un Tezkire Kısmı*. ed. Mehmet Arslan. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 1. Basım, 2019.
- Tek, Abdurrezzak. *19. Yüzyılda Bursa’da Bir Nakşî Mesnevîhân Mehmed Emin Kerkükî*. Bursa: Bursa Kitabevi, Birinci baskı., 2019.
- Tek, Abdurrezzak. *Hazret-i Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî ve Mesnevî-i Şerif*. Bursa: Bursa Akademi, 1. Basım, 2014.
- Tek, Abdurrezzak. “Mevlevîliğin Bursa’daki İzleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 1-27.
- Tek, Abdurrezzak. *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Bursa Akademi, 1. Basım, 2016.
- Tek, Abdurrezzak. *Tasavvufun Ana Konuları*. İstanbul: DİB Yayınları, 2. Basım, 2020.

- Tirmizî, Muhammed b. İsâ et-. *el-Câmiu'l Kebîr [Sünenü't-Tirmizî]*. thk. Beşşâr Avvad Maruf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Toker, Bilge İlhan. “17. Asır İstanbul’unda Bir Tekke Mahfili: Arzî Mehmet Dede’nin Şeyhliği Döneminde Galata Mevlevîhanesi”. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 18 (2023), 63-80.
- Top, H.Hüseyin. *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. “Recez”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 34/509-510. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Tosun, Necdet. “Ahmed Sâfi Bey”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ek-1/50-51. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Tosun, Necdet. “Mevlana ve Mevlevîliğin Nakşbendî Kültüründeki İzleri”. *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bİldirileri*. İstanbul: Motto, 1. Basım, 2010.
- Tuman, Mehmet Naîl. *Tuhfe-i Nâilî: Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. thk. Mustafa Tatçı - Cemâl Kurnaz. 2 Cilt. Ankara: Bizim büro, Tıpkı basım., 2001.
- Tuman, Mehmet Naîl. *Tuhfe-i Nâilî: Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. thk. Mustafa Tatçı - Cemâl Kurnaz. 2 Cilt. Ankara: Bizim büro, Tıpkı basım., 2001.
- Ubeydi. *Netâyicü'l-Ezhâr*. thk. Esra Kılıç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Uçman, Abdullah. “Ahmed Celâleddin Dede”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 2/53. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Uzun, Savaş. *Ünsî Hasan Efendi’nin Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni*. Niğde: Niğde Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Ülger, Mustafa. “19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatında Konakların Yeri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/13 (2008), 197-106.

- Vak'anüvis Halil Nurî Bey. *Nürî tarihi*. thk. Seydi Vakkas Toprak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Varol, Yunus Emre. *Hoca Neşet'in Tercemetü'l Aşk Adlı Eseri (İnceleme- Tenkitli Metin*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Woodhead, Christine. "Şehnâmeçi". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 38/456-458. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Yavuz, Nilay. "Sosyal Bilimlerde Sistemik Literatür Analizi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 51 (2022), 347-360.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Nübüvvet". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 33/279-285. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Yazıcı, Hüseyin. "Hikâye". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 17/493-501. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Yetik, Erhan. "Ankaravî, İsmail Rüsûhî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 3/211-213. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Yıldıran, Meliha. *Ahmet Cevdet Paşa Hayatı-Eserleri ve Dîvançe-i Cevdet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, 1994.
- Yıldırım Sağlam, Bahar. "Melih Cevdet Anday'ın Mikado'nun Çöpleri Oyununda Anlatı Yapısı: Binbir Gece Masalları ve Hikâye Anlatıcılığı". *İstanbul Üniversitesi Konservatoryum* 8/2 (2021), 223-253.
- Yıldız, Tuna. *Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi ve Toplumsal Katılım: Türkiye Örneği*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020.
- Yılmaz, Salih. *Türk Edebiyatında Gülşenî Geleneği: Şairler, Eserler, Kavramlar*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Yiğiterol. *Türk Tasavvuf Şiirinde Nakşî Geleneği*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.

- Yiğiterol, Ömer Faruk. “Anadolu’daki Nakşî Şairlerin Meşnevî’ye İlgisi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Dergisi* 1/31 (2022), 227-241.
- Yurtoğlu Gökhan. *Konya Mevlânâ Külliyesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Yücer, Hür Mahmud. “Eyüp’te Hâtûniye Tekkesi ve ‘Tenşîtü’l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* IV/10 (2003), 219-250.
- Yücer, Hür Mahmud. “Hoca Hüsâmeddin”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. EK-1/560-561. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Yücer, Hür Mahmut. “‘İstanbul’ da Mesnevîhânlik Geleneği Ve Mesnevîhâneler”, 3.
- Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ. *Rızâ Tezkiresi*. thk. Gencay Zavotçu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Zübeyiroğlu, Ruhsar. *Mecmûatü’-t-terâcîm*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989.
- İbrahim Gülşenî’nin Divanı: *Metin-Dil Hususiyetleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1996.
- Fikriyat Gazetesi. “‘İstanbul’ da bir ilim akademisi: İbnülemin Mahmud Kemal’in konağı”. Erişim 19 Haziran 2025. <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/istanbulda-bir-ilim-akademisi-ibnulemin-mahmud-kemalin-konagi>
- “Konyapedia”. Erişim 10 Ekim 2024. <https://www.konyapedia.com/makale/2364/sevakibul-menakib-i-evliyaullah>
- “semantik ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 13 Mayıs 2025. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=semantik>
- “Somut Olmayan Kültürel Miras Envanter Çalışmaları”. Erişim 14 Nisan 2025. <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-50839/somut-olmayan-kulturel-miras-envanter-calismalari.html>

- “Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?” Erişim 14 Nisan 2025.  
<https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345089/somut-olmayan-kulturel-miras-nedir.html>
- “Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü”. Erişim 11 Nisan 2025.  
<https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mecmu-atu-l-letaif-ve-matmuratu-l-me-arif-rusuhi>
- “UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye”. Erişim 14 Nisan 2025.  
<https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-345095/unesco-somut-olmayan-kulturel-miras-listelerinde-turkiye.html>
- “Yaşayan İnsan Hazinesi Ulusal Envanteri”. Erişim 14 Nisan 2025.  
<https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazinesi-ulusal-envanteri.html>

## ÖZGEÇMİŞ

<b>Adı-Soyadı</b>	Ömer Faruk KAYGISIZ		
<b>Doğum Yeri ve Yılı</b>			
<b>Bildiği Yabancı</b>	Arapça ve İngilizce		
<b>Eğitim Durumu</b>	<b>Başlama -</b>		<b>Kurum Adı</b>
<b>Lise</b>	2008	2012	Bursa İpekçilik Anadolu İmam Hatip Lisesi
<b>Lisans</b>	2012	2017	Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<b>Yüksek Lisans</b>	2017	2019	Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<b>Doktora</b>	2019	2025	Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
<b>Çalıştığı</b>	<b>Başlama -</b>		<b>Çalışılan Kurumun Adı</b>
<b>1.</b>			
<b>2.</b>			
<b>3.</b>			
<b>Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî</b>			
<b>Katıldığı Proje ve Toplantılar</b>	Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 100/2000 Projesi Bursiyeri		
<b>Yayımlar:</b>	Kaygısız, Ö. F. (2022). Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin güfte mecmuası. <i>Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i> , 31(1), 301–318.		
<b>Diğer:</b>			
<b>İletişim (e-posta):</b>			
	<b>Tarih:</b>	17.07.2025	
	<b>İmza:</b>		
	<b>Adı-Soyadı:</b>	Ömer Faruk KAYGISIZ	